

DÜNDEŒ BÜGÜNE
İSLAM
TARİHİ

I. CİLT

(Hz. Ebû Bekir - Hz. Ömer Devri)

Dr. Abdulkadir Turan

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DÜN DEN BUGÜ NE İSLAM TARİHİ

MUHTASAR

CİLT I

(Hz. Ebubekir - Hz. Ömer Devri)

Dr. Abdulkadir Turan

Ekim 2023 / İstanbul

Dr. Abdulkadir Turan

İmam Hatip Lisesi'nin ardından Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği okudu. Burdur'da iki yılın ardından, Ankara'da uzun yıllar Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni yaptı. Üniversiteye hazırlık başta olmak üzere eğitim dokümanları alanında çok sayıda kitabı yayımlandı. Bir dönem İstanbul Uluslararası Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde Türkçe Öğretmenliği Bölümünde Şiir Tahlilleri dersi verdi.

Yüksek Lisansını Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Toplumsal Değişim Analizleri alanında yaptı. Aynı üniversitenin tarih bölümünde "Nüreddin Mahmud Zengî ve Devri" başlıklı doktora tezini bitirdi. Yine Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde Tarih Bölümü'nde İslam Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti Tarihi dersleri verdi.

Sosyoloji alanında toplumsal değişim analizleri üzerinde yoğunlaşmış bu alanda modern dönemde İslam dünyasındaki değişimi anlatan çok sayıda çalışması yayımlandı. Tarih alanında ise Müslümanların Haçlılara karşı mücadelesi üzerinde yoğunlaştı. Bu alanda da çok sayıda kitap ve hakemli dergilerde makaleler kaleme aldı, bilimsel sempozyum ve kongrelerde bulundu.

İslam tarihi alanında yayımlanmış çalışmaları şunlardır:

1. Peygamberimi Tanıyorum (Çocuklar için siyer iki cilt)
2. Ve Kudüs Düştü (1. Haçlı Seferi)
3. Kudüs'ün İstilasından Urfa'nın Fethine Müslümanların Haçlılarla Mücadelesi (Akademik Eser)
4. Kudüs'ün Fethinin Mimarı Nüreddin Mahmud Zengî (Akademik Eser)
5. Haçlıların Kâbusu Nüreddin Zengî (Kısa biyografi)
6. Nüreddin Mahmud Zengî Devri Devlet ve Toplum (Akademik Eser)
7. Selâhaddin (Selâhaddin-i Eyyübî'nin Biyografisi roman türünde)
8. Cihadın Adil Kılıcı Selâhaddin Eyyübî (Kısa biyografi)
9. Selâhaddin Sonrası Eyyübîler (Akademik Eser)
10. Türk İslam Medeniyet Tarihi Notları (PDF Kitap)
11. Tarihten Sayfalar (PDF Kitap)

Ayrıca yazarın Moğollara Karşı Müslüman Mücadelesi başlıklı akademik eseri de başka aşamamdadır.

Analiz Kitapları:

1. Batı Türkiye ve İslam
2. Kürtlerde İslâmî Kimliğin Gelişmesi
3. Fetihler ve Şahsiyetler Açısından Kürtler
4. Kudüs Sorunu (PDF Rapor/Kitap)
5. Müslümanların Sorunları (PDF Kitap)
6. Üç Tehdit: Ailenin Çökmesi, Günahın Politikleşmesi ve Irkçılık (PDF Kitap)
7. Yeni Bir Dünya Mümkün (PDF Kitap)
8. Siyasal Yapıya Dair Analizler (PDF Kitap)
9. Kürt Siyasetine Dair Mülâhazalar (PDF Kitap)
10. Gençliğin Bunalımı Bunalımın Gençliği (PDF Kitap)

Bunların dışında başta "Modernizm Risalesi", "Kürt Aklını Anlamak" gibi risaleleri ve henüz bir araya getirilmemiş çok sayıda analiz çalışmaları vardır.

İÇİNDEKİLER

İslam Devlet Nizamına Ne Getirdi?	1
Hız. Peygamber Sonrası Müslümanların Tarihi	6
Hız. Ebû Bekir Devri	8
Hız. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi	9
Hız. Ebû Bekir'in Şahsiyeti	13
Hız. Ebû Bekir'in İlk İcraatı	15
Hız. Ebû Bekir'i Bekleyen Koşullar	16
Usâme'nin Ordusu	18
Ridde (İrtidat) Karşısında Hız. Ebû Bekir	22
Hız. Ebû Bekir'in İrtidat Karşısındaki Genel Siyaseti	25
Hız. Ebû Bekir'in Riddeye Karşı Savaş Taktiği	27
Mürtet Toplulukları ve Mürtetlerle Savaşlar	28
Yemen'de Esved el-Ansî İle Mücadele	29
Zülkassa Savaşı	31
Feca'nın Fecice Yakılması	34
Peygamberlik İddiasındaki Kadın Secah'la Cihad	35
İrtidada Karşı Bir Bedir: Yemame Zaferi	37
Kur'an-ı Kerim'in Toplanması (Cem'i)	41
Bahreynlilerin İrtidat Etmesi	44
Umman Halkının İrtidadı	45
Ridde Savaşı'nın Neticeleri	46
Hız. Fâtıma'nın Vefatı	49
Devrin Süper Güçlerine Karşı Cihad	50
İki İmparatorluğa Karşı Savaş	51
İmparatorluklar ve Araplar	53
İmparatorluklarda Din-Ahlak ve İslam	54
Sâsânîlere Karşı Cihad	56
Şam'da Bizans İstilasının Sonu	65
Şam'ın Sancakları Hazır	69

Hız. Halid'in Şam'a Geçmesi	76
Büyük Ecnadeyn Zaferi	80
Hız. Ebû Bekir'in Vefatı	83
Hız. Ömer Devri	85
Hız. Ömer'in Halife Seçilmesi	86
Hız. Ömer'in Şahsiyeti	89
Hız. Ömer'i Bekleyen Koşullar	90
Sâsânî Cephesinde Köprü (Cisr) Savaşı	91
Cisr'in Telafisi: Buveyb Zaferi	98
Kâdisiye Zaferi	101
Sâsânîlerin Başkenti Medain'in Fethi	119
Celûlâ Zaferi	125
Nihâvend Zaferi	126
Hız. Ömer'in Kerameti	129
Şam'da Cihada Devam: Fahl (Fihl) Zaferi	130
Dımaşk (Şam)'ın Fethi	132
Yermûk Zaferi	134
Yermûk Sonrası Fetihler	144
Kudüs'ün Fethi	145
el-Cezire'nin Fethi	153
Diyarbakır'ın Fethinden Önceki Fetihler	159
Re'sûlayn ve Mardin'in Fethi	163
Diyarbakır'ın (Âmid'in) Fethi	168
el-Cezire'nin Fethi'nin Neticeleri	177
Mısır'ın Fethi	177
İskenderiye'nin Fethi	188
Mısır'ın Fethiyle İlgili Bir Menkıbe	193
Hız. Ömer Devri'nde Toplum ve Devlet	193
1. Ümmetin Fiilen Varlık Bulması	193
2. Devletin Kurumsallaşması	196
Hız. Ömer Devri'nde Kıtık ve Veba İle Mücadele	200
1. Kıtıkla Mücadele	200
2. Taun ya da Veba İle Mücadele	203
Hız. Ömer'in Şehadeti	207
Hız. Ömer'in Yönetim Tarzı	213

Ön Söz

Tarih okumak; bugünü anlama, yarını ön görme çabasıdır. Bu yanıla tarih, günün gerçekliği içinde sürekli yazılmayı gerektiriyor. Oysa önümüze konan İslam tarihleri ya geçmiş olduğu gibi naklediyor ya da çağın İslam düşmanlarının İslam tarihi ile ilgili oluşturmak istedikleri kuşularla örülüdür. Müslümanlar olarak bugün bir düşünsel bunalım yaşıyoruz ve bu düşünsel bunalımda tarih ilmini ihmal etmemizin payı vardır.

Biz, İslam'ın üçüncü beş yüz yılının sonlarındayız. Önceki iki beş yüzyılda kıymetli İslam tarihi çalışmaları yapıldı. Müslümanlar, tarih ilmi konusunda insanlığını önünde yürüdüler. Müslümanların yaptığı tarih çalışmaları dışındaki tarih çalışmaları kimi zaman yaşlı birinin notları, kimi zaman basit hikâyeler ve hatıralara niteliğindedir. Gerçek anlamda tarih ilmi Müslümanlarla başlamıştır.

Müslümanlar tarih ilmiye uğraştılar. Çünkü Kur'an, bize hem kimi tarihî vakaları aktarır hem geçmiş kavimlerin başına gelenleri araştırmamızı doğrudan veya dolaylı emreder:

“Sizden önce (ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Veryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl

olduğunu bir görün.” (Âl-i İmrân, 137)

“(Yine) onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Yeryüzünü sürüp işlemişler ve orayı kendilerinin imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri apaçık deliller getirmişlerdi. Allah, onlara asla zulmediyor değildi. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.” (Rûm Sûresi, 9)

Biz, önceki peygamberlerin de Nebiy-i Zîşan Hz. Muhammed Mustafa salallahü aleyhi veselem’in de yaşadıklarından bazı hususları bizzat Kur’an-ı Azim’den öğreniyoruz.

Hız. Muhammed Mustafa salallahü aleyhi veselem de Ashab-ı Kiramına (Allah adı Ashab arasında geçenlerin tamamından razı olsun) önceki kavimlerin yaşadığı bazı hususları aktarmış, onlar da bize kadar ulaştırmışlardır.

Dolayısıyla Müslümanların tarih ilmiyle uğraşmasının kaynağı Kur’an ve Sünnettir. İslam alimleri tarihi, Siyer’i (gazveleri, seriyeleri ve diğer hususları) İslam’ı anlatma bağlamında bize anlatmışlardır. İslam tarihi külliyatı böyle ortaya çıktı.

Buna rağmen biz İslam’ın üçüncü beş yüzyılında pek çok ilmi ihmal ettiğimiz gibi tarih ilmini de ihmal ettik. İslam tarihini ya ilk iki beş yüzyılın eserlerinden ya da İslam düşmanı Oryantalistlerin (Şarkiyatçıların) yazdıklarından okuduk. İlk iki beş yüzyılda İslam alimleri tarafından yazılanların zamanı geçmez lâkin onların her devirde yeni çalışmalara kaynaklık etmesi gerekir. İslam düşmanlarının yazdıklarına gelince onları eleştirmek mahiyetinde yazılanların dahi büyük bir bölümü mahsurludur.

İlk iki beş yüzyılda yazılmış İslam tarihlerinin günümüze kalmış, bilinenlerinin tamamını okudum. Dedim ki bugünün insanı bunlardan olduğu gibi istifade edemez. Bunlardan istifadeyle yeni eserlerin yazılması zaruridir.

İslam tarihçileri, bir araya gelmiş de anlaşmışçasına İslam’ı sevdirmek ve Müslümanları bütünleştirip İslam’ın emirlerini yaşama sevk etmek için İslam tarihini anlatmışlardır.

Kimi iyi niyetli Müslüman aydınlar tarafından bilinçsizce tavsiye edilen oryantalistleri okuduğumda ise şunu gördüm. Oryantalistler İslam tarihini anlatırken sanki bir araya gelip de bir strateji doğrultusunda çalışmak üzere sözleşmişçesine şunları özenle yapıyorlar:

1. İslam hakkında kuşkular uyandırmaya çalışıyorlar.
2. Müslümanların arasına tefrika koymak için her ayrıntıyı değerlendiriyorlar.
3. İlk anda ustalıkla, doğru konuşuyormuş algısı oluşturup sonra tamamen aldatmaya yönelik metinleri peş peşe diziyorlar. Bunun için hesaplarına gelen rivayetleri peş peşe dizip akılları saptırıyorlar. Hakikatte doğruya düşmanlık konusunda onların insan katletmekte müsrif Moğol askerlerinden ya da ülkeler istila eden sömürgeci Batılı askerlerden hiçbir farkı yoktur. Onların varisleridirler.
4. Sünnet-i Seniye'ye her tür bilim insanı olma onurunu hiçe sayarak düşmanlık yapıyorlar, adeta ilk hedefleri, Sünnet hakkında kuşkuya düşürmektir.
5. Müslümanlara örnek olacak İslam alimlerini gözden düşürmek için titiz üretimler yapıyorlar.
6. Bugüne seslenen eserler yazarken imam bir ümmet yerine esir bir ümmet hedefiyle hareket ediyorlar.
7. İslam tarihini menfi hadiselerle örülü gösterirken Müslümanları bugün ve yarınları hakkında karamsarlığa düşürmek için ter döküyorlar.

Bu hâl içinde gerek İslam tarihi derslerimde gerek konferanslarımda benden İslam tarihi kitabı tavsiyesi isteyenler karşısında ne diyeceğimi bilemedim.

Şehid Seyyid Kutub da Allah rahmet eylesin, "İslam'da Sosyal Adalet" eserinin son kısmında bizim bütün sosyal ilimlerimiz gibi tarihimizi de baştan sona yeniden ele almamızı tavsiye etmektedir.

Onun tavsiyesi ile benim tavsiye eser talep edenler karşısındaki çaresizliğim beni muhtasar da olsa bir İslam tarihi yazmaya yöneltti.

Bu çalışma, Allah'ın izniyle çok kapsamlı araştırmaların ve defalarca sözlü anlatımın ardından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla kaynak okumalarında olduğu gibi aktarımların metinde yer alışında da titizlik gösterilmiştir. Bununla beraber rahat okunsun diye kaynaklarımı dipnotlarla belirtme ihtiyacı duymadım. Kaynağımı sadece zaman zaman ihtiyaç duyduğumda metin içinde belirttim. Yine rahat okunsun diye dilimi de kimi zaman şikayetlere konu olan akademik anlatımından mümkün oldukça uzak tuttum.

Bu, kesinlikle bugüne kadar yazılmış İslam tarihlerinden istifade eden ama onlardan farklı bir İslam tarihi çalışmasıdır, özgün bir çalışmadır. Genel olarak vakalardaki hikmetleri yazarak okuyucunun işini kolaylaştırmaya çalıştım. Bu yanı sıra bu çalışmanın İslam tarihi çalışmalarına farklılıklar katacağına ve zihninizdeki pek çok soruya cevap vereceğine inanıyorum.

Çalışma bizden, tevfik Allah'tandır...

Mukaddime Niyetine: İslam, Toplum ve Devlet Nizamına Ne Getirdi?

İslam tarihini okumak, bir yanıyla da Müslümanların tarih içindeki gelişim ve dönüşümlerini de anlamaya çalışmaktır. Bunun için İslam'ın insanlık için ne getirdiği anlaşılmalıdır. Bu istifade edilecek bir İslam tarihi okuması yapılamaz. Bu doğrultuda İslam tarihine geçmeden önce İslam'ın toplum ve devlet nizamına ne getirdiğine bakalım:

İslam'ın serüveni bir toplum ve devlet inşa etmek bağlamında vahşetten, ünsiyet üzere medeniyete ulaşma yolculuğudur. Vahşet, yalnızlıktır; onunla birlikte irsi bağlarla sınırlı kalmak, doğaya bağımlı olmak ve kurallara sahip olmak konusunda kültür evreniyle çerçevelenmektir.

Vahşetteki toplum; yaşamı büyüklerinden öğrendikleri ve tecrübeyle yaşar; vahasını, obasını terk etmeyi atalara ihanet görür, başka toplumlarla kaynaşmayı yadırgar. O tür toplumların yaşam tarzını, miras alınmış kaideler belirler. İrade, orada ataların kültürüne ve doğal koşullara mahkumdur.

Vahşetteki insan, planlamayı bilmez; hayatını günün getirdiklerine göre yaşar; hesap vermeyi ayıp sayar; üstünlükleri abartır. Vahşi insanın intikamı çetindir. Vahşi insan, affi kusur görür.

Ünsiyet, bir araya gelme, sosyal bağlar kurabilme kabiliyetidir.

Medeniyet ise İslam'dır. Medeniyet, Hakk'ın kuvvete hâkim olduğu, Hakk'ın hakimiyetinin kalplerde sükûnete, ellerde ilerlemeye vesile olduğu iman, emniyet, salih amel ve üretim evrenidir.

Medeniyet, birbirleriyle irsi bağları olmayanların iman üzere buluşarak bir akide ve fıkha kavuşmaları, iman, akide ve fıkın salih amel evreni oluşturması ve o salih amel evreninin istikrar içinde ilerlemeye ayarlı olmasıdır. Medeniyette kural, özgürlük getirir; sükûnet ilerlemeye vesile olur.

Medeniyette ilahi iradeye bağlanmak; kulun iradesine özgür olmak, o özgürlük içinde cemaat olabilmek, cemaat hâlinde üret-

mek ve yol almak kabiliyeti verir.

Medeniyette hayat planlıdır ve planlar tatbik edilir, planları tatbik edenler, muhasebeye bulunur; hesap verir, hesap alır. Kusurları görür ama kusura takılmaz, daima daha üstün olana ulaşmaya çalışır.

Medeniyeti kavramış insan Medenî insandır. Medenî insan, cezayı bilir, affı da bilir.

İslam; teşkilatlanması irsi bağlar noktasında kalan Bedevî ya da yarı Bedevî bir toplumu geliştirdi; irsi bağları aşarak iman birliği, yaşam birliği ve hedef birliği üzere anlaşılan bir toplum inşa etti, o toplumu devlet nizamına kavuşturdu. O toplum önderlik makamına çıktı, devletleşti ve o devlet, dünyanın en büyük gücü oluverdi.

İslam'dan önce toplum, kültür ve kuvvetle yönetilirdi. İslam, toplumu ilim ve hikmetle yönetti, kuvveti de ihmal etmedi. Böylece İslam toplumu ve devletinin esasları; ilim, hikmet, kuvvet üçlüsü üzerine yerleşti. İslam, kuvveti de fıkıh, vicdan ve ferasetle sınırlandırdı.

İslam, insanın sosyalleşmesinde ilim ve hikmeti kuvvetin önüne geçirdi; insanın te'dibinde kuvveti en sona attı.

İslam, iman-akide-fıkıh-maslahat üzere bir nizam oluşturdu. Bu nizamın temelinde Müslüman fert yer alır. Müslüman fert, kalbi, aklı, vicdan ve feraseti Vahy'e göre şekillenmiş insandır. O, İslam toplum ve devletinin aslî insanıdır. Emindir, emniyettedir ve emniyeti sağlar.

Müslüman fert; iman ehli, salih amel sahibi bir iktisat insanıdır; geçimini sağlayacak bir iş edinir, zengin olmayı diler, zengin olunca zühdü seçer. Varlığa hükmeder, onun hizmetkârı olmaz. Müslüman fert; varlık sahibi ise verir, ihtiyaç sahibi ise alır.

Müslümanlar, ırk ve renkleri ne olursa olsun kardeştir. Müslüman fertler arasındaki hukuk, Müslüman toplumu oluşturur. Müslüman toplumda üstünlüğü takva belirler. Dolayısıyla Müslüman toplum, bir takva evrenidir. Ona dahil olan, takvaya

yönelmekte kolaylık bulur; günaha yönelmekte ise zorlukla karşılaşır.

Müslüman toplumun hedefleri vardır ve bu hedefler ancak devlet olmakla mümkündür. Müslüman toplumun hedeflerini gerçekleştirmek devlet olmayı gerektirir. İşte o devlete İslam devleti denir. Müslüman toplumun içinde ve İslam devletinde gayrimüslimler de bulunur.

Gayrimüslim, İslam devletinin emanındaki insandır; dini, canı ve malı İslam devletinin güvencesi altındadır.

İslam'ın oluşturduğu düzen için, modern dünyada İslâmî nizam denmiştir. İslâmî nizamın esası, adalet üzere birliktir. İmanda tevhid, nizamda vahdet İslâmî nizamın esasıdır.

İslam devleti ve İslam toplumu bir bütündür. Toplum, devletin sahibidir. Devlet de toplumun emiridir. Toplum, kendisinden olan emirler tarafından yönetilir. Lâkin o emirlerin istişare zorunluluğu vardır. Devlet, topluma emretme; toplum da devlete hesap sorma hakkına sahiptir.

İslam devletinin memurlarının ehliyetli olması esastır. Ehliyetin bir yanı takvaya, diğer yanı kabiliyete bakar. Kabiliyetin bir yanı doğuştan gelir, diğer yanı ilim ve tecrübeyle oluşur. Müslüman idare, takva ve kabiliyet dengesini gözetir; ihtiyaca göre birini diğerine önceleyebilir.

Müslüman fertle toplum bir bütündür. İslam, toplumu inşa ederken ferdin özerkliğini ortadan kaldırmaz. Ferde özerklik verirken onun İslam toplum düzeninden ayrışmasına müsaade etmez.

İslam; soy, varlık, yaş, cinsiyet, soydan hür olmak ya da azatlı köle olmak gibi kategorilerle ayrılmış bir toplumu bütünleştirmiştir. Bu bütünleşmede herkes hem kendisidir hem bütünün bir unsurudur. Kendisi olmak ona bazı haklar verdiği gibi, bütünün bir unsuru olmak da ona bazı sorumluluklar yükler.

İslam toplumunda ırkçılık yoktur. İslam bir sosyal adalet nizamıdır. İslâmî düzende zenginler vardır ama toplum, zengin ve

yoksul diye iki sınıfa ayrılmaz. İslam toplumunda yaşlıya hürmet vardır ama salt, yaşlı olmak kişiye bir konum kazandırmaz, salt genç olmak da onu bazı haklardan mahrum bırakmaz. İslam erkek ve kadın ilişkilerini mahremiyet esasları üzerine oturtmuştur. Erkek, ailede reistir. Lâkin erkeğin yetkileri Şeriat çerçevesinde sınırlanmış, kadının da hakları korunmuştur.

İslam toplumunda kölelik, son verilmesi gereken bir yapıdır. İslam devleti, toplumu ve fertleri; her fırsatta köle azat etmeyi sevap bilir. Köle azat olduktan sonra soydan hür olanların bütün haklarına sahiptir. İslâmî nizamda azatlı köle diye bir sınıf yoktur, böyle bir sınıfın oluşmasına izin verilmemiştir.

İslam, sosyal ve siyasal yapıda bir devrim gerçekleştirerek daha önce sistem dışında kalan üç sınıfı devlet ve toplum nizamının merkezine çekti: Kadınlar, gençler ve azatlı köleler.

İslam, bir imkân verdiğinde veya sorumluluk yüklediğinde kişiye onunla ilgili donanım da sağlar. İslam, her üç sınıfa da ilimle donanma imkânı vermiş, kadını ise özellikle iktisadi imkânlarla donatmıştır. Dolayısıyla ona kendisini ifade edecek güven ve imkânları da sağlamıştır.

İslâmî yönetim; riyaset-istişare-iktisat dengesine göre sağlanır. Reis olan istişare etmek durumunda ama hem riyasette (tek başına hükmetmekte) hem istişarede israftan kaçınmak gerekir. Her birinin ölçüleri vardır. Aynı şekilde hayatın bütün alanlarında iktisat, yani gereği kadar kullanmak, israftan kaçınmak esastır.

Hülasa,

Hz. Peygamber'in tebliğ ve icra ettiği nizam; iman-akide-fıkıh- maslahat; ilim-hikmet; iman-emniyet; takva-ehliyet; adalet-sosyal adalet nizamıdır.

Bu nizamda, dünya ve ahiret, maddiyat ve maneviyat bütünlüğü esastır. İslâmî nizam, güzel bir dünya inşa ederek ahirette cennetle ödüllendirilme nizamıdır.

Yüce Allah, Hz. Peygambere davayı tebliğ etme emri verdiği-

de “Rabbini yücelt ve elbiseni temiz tut!” (Müdessir, 3-4) diye emreder. Bu ayet-i kerimler din ve medeniyet bütünlüğü bağlamında henüz yeteri kadar ele alınmamıştır.

İslam’da din ve medeniyet bir bütündür. Ancak çağların değişimi karşısında din genel olarak sabitelerden oluşurken medeniyet o sabitelerle bir bütün hâlinde değişkenleri oluşturur.

Dinde iman ve akide sabitedir, fıkın Nas’ta açık hükümleri sabitedir, içtihatları kısmî değişkendir; maslahatlar ise tam değişkendir. Bu yapı, Müslümanlar için, kendi köklerine bağlı kalırken sürekli bir yenilenme gerektirir. Sabiteler, Müslümanın kimliğidir; değişkenler ise Müslümanların bereketidir. Kimlik, süreklilik sağlar; değişkenler ise zaman ve mekân içinde yol almaya vesile olur.

İslam nizamı; bu mahiyette, zaman ve mekâna dirençli bir kimlik üzere, zaman ve mekâna göre yol alan bir aksiyon içindedir. Müslümanların kimliğine istikrar; üretimlerine ise aksiyon hakimdir.

Hz. Peygamber Sonrası Müslümanların Tarihi

Hz. Peygamber sonrası Müslümanların tarihi, şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Siyer-i Nebi
2. Hülefayı Râşidîn Devri
3. Emevîler Devri
4. Abbâsîler Devri
5. Moğol istilası sonrası
6. Modern istila ve sonrası

Siyer-i Nebi, İslam'ın din olarak kemale erdiği devirdir. Siyer-i Nebî Devri, Hülefayı Râşidîn Devri ile birlikte Asr-ı Saadet'i teşkil eder. Asr-ı Saadet, mutluluk ve acıları, zaferleri ve yenilgileri, ittifak ve ihtilafları ile bir bütün olarak Saadet Asrıdır. Asr-ı Saadet'in saadeti salt mutluluklar veya zaferler çağı olması ile değil, Ümmetin mutlak hak üzere olması ile ilgilidir.

Hülefayı Raşidîn Devri'nden Hz. Ebû Bekir Devri, İslam devleti ve medeniyeti açısından bir geçiş ve cihad açısından dış güçlerle karşılaşmanın ilk evresidir.

Hz. Ömer Devri, İslam devletinin şekillendiği ve İslam medeniyetinin Ümmetleşme sürecine girdiği evredir. Hz. Osman'ın ilk devresi, buna dahildir.

Hz. Osman'ın ikinci devresi ile Hz. Ali ve Hz. Hasan devirleri, Müslümanların iç muhalefet sorunlarını çözmeyi öğrenme evreleridir.

Emevi Devri, İslam Devleti'nin büyürken devletin şekli açısından; Abbâsî Devri ise İslam medeniyetinin kültürel olarak da dış etkilere açıldığı evredir.

Bu iki evrede dış etkilere açılma ve özden uzaklaşmanın yol aç-

tığı aşınmalar, İmam Gazzâlî'nin ilmi, Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî'nin önderliğinde siyasi olarak onarıldı. Bu devirdeki ihya hareketiyle Müslüman tarihi Şam ve Mısır'da yeni bir ivme kazandı.

Ne var ki bu ihya Irak, İran ve Türkistan'da etkili olamadı. Selâhaddin'in vefatından yaklaşık çeyrek asır sonra başlayan Moğol istilası bu üç coğrafyayı yerle bir ederek İslam'ı din olarak değil ama medeniyet olarak o coğrafyada imha etti.

Moğol istilasının ardından İslam dünyasının doğusu ihtilaflar içinde kalırken Mısır, Şam ve Anadolu istikrar buldu. Süreç içinde Endülüs'ün kaybı gibi bir faciayla birlikte İslam dünyasının sınırları Batı'da Viyana kapılarına, kuzeyde Moskova çevresine dayandı.

Siyer-i Nebi günlerinden Müslüman tarihi boyunca İslam dünyasının siyasi merkezi Medine-Şam-Bağdat-Şam-Mısır-İstanbul şeklinde yer değiştirmiş; 1924'te Hilafet'in resmen lağvedilmesiyle birlikte ise İslam alemi bir merkezden yoksun kalmıştır. Bu eserimizde Siyer-i Nebi sonrası devir ele alınmıştır. Bu mahiyette hedefimiz, dört ciltlik bir çalışmadır. İki ciltte Hülefayı Raşidîn Devri, ikinci ciltte Emevilerden Moğol istilasına kadar olan devir, sonraki eserde Osmanlıdan başlanarak günümüz dünyasına kadar olan devir işlenecektir.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Bölüm 1

Hz. Ebû Bekir Devri

Hız. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi

Hız. Peygamberin, ruhunu Rahman'a teslim etmesiyle Müslümanların en acil sorunu riyaset makamının tesisiydi. Zira Müslümanların bir an bile emirsiz kalmaları caiz değildi. Hâlbuki Medine'ye duygu yoğunluğu hakimdi. Zira ruhunu teslim eden yaratılmışların en üstünü Hız. Muhammed Mustafa idi. Her Müslüman Onun uğruna canını feda etmeye hazırdı. Oysa Onun dünya hayatını noktlayan bizzat Rabbiydi. O'na karşı gelinemezdi.

Hız. Peygamber, sadece bir dinî önder değildi, aynı zamanda Medine'de teşekkül bulan ama sınırları bütün Arabistan'a uzanan bir devletin kurucu başkanıydı.

Hicaz'ın bir devlet geleneği yoktu ve İslam devleti henüz on bir yaşını bile doldurmamıştı. Halbuki devlet geleneği binlerce yıla dayanan toplumlar dahi, devletin kurucu başkanları vefat ettiğinde kanlı çatışmaları getiren krizlere sürükleniyorlardı.

Bedevî toplumlar ise neredeyse küresel bir gelenekle, devlet başkanlarının seçimi belirsizliğinde başkent ve diğer şehirlere hücum eder, başkent ve şehirleri yağmalar, kimi zaman yılların kazanımlarını yok ederlerdi. Devlet başkanlarının seçim süreci, adeta Bedevî toplumların yerleşik ve devlet sahibi toplumların varlıklarını yağmalamak için aradıkları bir fırsattı.

Duygu yoğunluğunun aşılıp derhâl riyaset seçimine geçmek gerekiyordu. Öncü liderler kriz anlarında kendilerini gösterirler. Daha ilk anda duygu yoğunluğunu aşan Hız. Ebû Bekir idi. Onun meşhur yumuşaklığı bir anda, teskin edici, toparlayıcı bir imamete; sonra sevk edici otoriteye maya oldu. Hız. Ömer gibi sert olarak bilinen bir şahsiyet dahi onun uyarısı karşısında duygusallığından uzaklaştı. Hız. Ömer, onun uyarısıyla duygusallık belirsizliğinden süreç yönetimine katkı sağlayacak, etkin bir öncü irade konumuna çıktı.

Henüz Hız. Peygamber tedfin edilmeden riyaset arayışı başlamıştı. Özellikle Ensar'ın Hazrec kolu Sakîfetü Benî Sâide'de, Sa'd b. Ubade'nin etrafında toplanarak onu halife seçmek istiyordu. Hazrec, geleneksel bir fazilet üstünlüğü ve öncelik tartışması

açmıştı.

Toplantıyı haber alan Hz. Ebû Bekir; derhâl Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Hz. Ömer'i de yanına alarak hemen Sakife'ye gitti.

Hz. Ebû Bekir; Ebû Ubeyde b. Cerrah veya Hz. Ömer'in emîr olmasından yanaydı. Geleneksel fazilet üstünlüğünü dillendiren Ensar'ın büyüklerinin önünde Hz. Ebû Bekir, önerisini dillendirdi. Ensar'ın Hazrec kolu, talebinde ısrar ederken Ensar'dan biri; biri Muhacirlerden, diğeri Ensar'dan olmak üzere iki başlı bir yönetim teklifinde dahi bulundu.

Daha ilk anda Medine'deki eski kabile yapısı ile ilişkili olarak Hazrec; Evs kabilesinin itirazı ile karşılaştı. Vaziyet oldukça kritikti, süreç bir an önce tamamlanmalıydı. Hz. Ömer, hiçbir şekilde emîr olmaya istekli değildi, kendi ifadesiyle, emîr olmak yerine boynunun vurulmasını isterdi. Bir anda "Uzat elini ey Ebû Bekir!" diye seslendi ve Hz. Ebû Bekir'in elini tutup biat etti.

Orada bulunan Muhacir ve Ensar, bir anda Hz. Ebû Bekir'e yöneldi. Sanki Hz. Ömer'in gönlünden geçen hepsinin gönlünden geçmiş, onun gördüğünü hep beraber görmüşlerdi.

Biat eden Ashabın tamamı, Hz. Ebû Bekir'in seçilmesindeki hikmetleri anlamışlar mıydı? Muhtemelen hayır! Ama Ashab için milletleşme süreci Hudeybiye'de tamamlanmıştı.

Millet olma düzeyine çıkmayan, dolayısıyla Bedevilikten eser taşıyan topluluklar, itaat için ya irsi önderlik ya da ikna talep ederler. Önder baba, amca, ağabey gibi irsi bağlardan geliyorsa ikna söz konusu olmadan itaat edilir, aksi hâlde mutlak bir şekilde ikna talep edilir.

Hudeybiye'de Ashab, bu imtihandan geçmiş ve Hz. Peygamberin zevcesi, mü'minlerin annesi Hz. Ümmü Seleme'nin yaptığı öneriyle imtihan, fethin kapısına gidecek yolun öğrenilmesiyle son bulmuştu. Ashab, antlaşmanın metnine ikna olmadığı hâlde, Hz. Peygambere olan imanı ile antlaşmayı kabul etmişti. O kabulle birlikte yüce Allah, fethin kapısının açıldığını müjdelemişti. Fethin, iknâ aranmaksızın, emniyete dayalı itaati zorunlu kılar. Zira fethin, çoğu yerde serilik ister oysa ikna, zaman gerektirir.

Kritik anlarda sadece zihinlerin değil, gönüllerin de bastırılması gerekir. Zira zihnin seçenekleri çeşitli olduğu gibi, gönüllerin de seçenekleri çeşitlilik gösterir ve her birini ayrı ayrı değerlendir-
mek kriz anlarında maslahatın aleyhinedir. Halbuki görüş beya-
nındaki esas maslahatın tercihidir.

İmanla eman kardeşdir. Söz konusu Hz. Peygamber olunca iman ve eman bir aradadır. Herhangi bir Müslümanın önderliği söz konusu olunca ise emniyet, yani güven ön plana çıkar. Mede-
niyet yolculuğunda ikna elbette önemlidir. Lâkin iknayı güven tamamlar. İslam toplumu, çifte kanatlıdır ikna ve emniyet top-
lumudur.

Ashab, Hz. Ebû Bekir ve onu seçen heyete güvenmişti. Artık zi-
hin ve gönüllerdekini tartışma zamanı değil, itaat zamanıydı. Müslümanlar, imamlarını seçmişlerdi, onlara güvenip tabi ol-
mak gerekirdi.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Sad'ın gönlünü aldıktan sonra Mescid-i Ne-
bevî'ye yöneldi. Hz. Ali'ye büyük bir muhabbet duyan sahabeler-
den bazılarının gönlünde Hz. Ali vardı. Henüz hilafet iddiasında bulunacak durumda olmayan Beni Ümeyye'nin reisi Ebû Süfyan da kimi rivayetlere göre, Mekke'nin kabile yapısına vurguda bu-
lunarak Hz. Ali'ye öneride bulundu. Ama Hz. Ali, ona iltifat et-
medi.

Biat, Mescid-i Nebevî'de tamamlandı. Ashab, Hz. Peygamberin henüz ruhunu teslim ettiği gün, Hicri 11, 12 Rebiülevvel gününde Hz. Ebû Bekir'e biat etmeye başlayarak riyaset makamını inşa etti.

Bir sonraki gün Mescid-i Nebevî'de Hz. Ömer "Allah size hidayet rehberi Kitabımı ve Resûl'ünün Sünnetini bıraktı. Ona bağlanırsanız hidayet orada olduğu için hidayet bulursunuz. Muhakkak ki Allah işlerinizi en hayırlınız üzerinde topladı. O, Resûlullah'ın arkadaşı ve mağarada oldukları sırada ikinin ikincisiydi. Artık kalkın ve ona biat edin!" diye çağrıda bulundu, Hz. Ebû Bekir, minbere oturdu ve Ashab ona biat etti. Böylece biat, genel olarak, ikinci gün, henüz Hz. Peygamber defnedilmeden salı günü tamamlandı.

Riyaset, sınırları belirleyen bir kap gibidir. Riyaset olmadan fikir ve duygular, depremlerin ardından şiddetli bir okyanus dalgası gibi, tsunamiye yol açar. Oysa riyaset önderliği ikame olduğunda fikir ve duygular, gemiler gibidir, maksatları olması gereken yere ulaştırır.

Hız. Ebû Bekir, halife olmaya istekli değildi. Kendi ifadesiyle o güne kadar bir an için bile gönlünden öyle bir şey geçmemişti. Ama Müslümanların koşulları onu önderliğe taşımıştı. Henüz bu önderliğe bir isim de bulunmamıştı. Ama Onunla Resûlullah arasındaki bağı ifade edecek bir hikmetle kendisi için Halifetü'r-Resûlullah, yani Allah'ın Resûlü'nden sonra gelen dendi. Resûlullah'ın ardından gelen o olduğuna göre imam o idi ve ona uyulurdu.

Biat tamamlanınca Halife Hız. Ebû Bekir, minbere çıktı ve şöyle hitap etti:

“Ey insanlar, ben sizlerin en hayırlınız olmadığım hâlde size emir yapıldım. İyi yönetirsem beni destekleyiniz. Kötü yönetmeye kalkışırsam beni düzeltiniz. Doğruluk emanet, yalan ihanettir. İcinizde zayıf bir kimse, hakkımı alıp kendisine verinceye kadar katımda güçlüdür. Güçlü olan kimse ise, başkasının hakkını ondan alıncaya kadar da katımda güçsüzdür. İnşaallah, sizden hiç kimse cihadı terk etmeyecektir çünkü cihadı hangi kavim terk etmişse mutlaka Allah o kavmi zelil etmiştir. Ben, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ettikçe siz de bana itaat ediniz. Eğer Allah'a ve Rasûlü'ne isyan edersem o zaman benim sizden itaat beklemek hakkım olmaz. Haydi namaza kalkınız. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.”

Hız. Ebû Bekir, bu hitabıyla Resûlullah sonrasında sistemin, Kur'an ve Sünnet üzere devam edeceğini ilan ediyordu. Yeni yönetimde emir kendisi, nakib (müfettiş, gözetleyici) Ümmet idi. O Ümmeti iyilik üzere yönetmekten sorumluydu. Ümmet, ona iyilik yapmakta yardımcı olmaktan ve yanlış yaptığında onu alıkoymaktan sorumlu. Bu, klasik bir yönetim olmaktan öte, bir tür yönetiştir.

Hız. Ebû Bekir'in hutbesi, Müslümanları yönetmeye talip herkes için esasları ortaya koyuyor. Hutbesindeki cihad ve namaz

vurgusu da iki esası ifadedir. Namaz, Müslümanların kimliğidir; cihad, onlara yol aldırarak aksiyondur. Müslümanlar, namazda durur; cihadla yol alırlar. İslâmî hayat da bir bütün olarak bir duruş ve yol alıştır.

Biatın tamamlanması ve endişelerin geçip kalplerin sükûn bulmasından sonra, sıra Hz. Peygamberin naaşının nereye defnedileceğine gelmişti. Müslümanlar imamsız değildi: Hz. Ebû Bekir, “Ben, Resûlullah’ın her bir peygamber mutlaka ruhunun kabzedildiği yere defnedilir, dediğini işittim.” buyurdu. Bunun üzerine, Hz. Peygamberin üzerinde ruhunu teslim ettiği döşeğin kaldırılıp makber edinilmesi kararlaştırıldı.

Hz. Peygamberi, Ehl-i Beyti, elbisesi üzerinde olduğu hâlde yıkadı. Hz. Ali, Onun mübarek bedenini yıkarken “Annem babam, sana feda olsun, hayatta iken de ölürlen de senin kokun ne güzel!” diye seslendi. Onda ölülere özgü hiçbir belirti yoktu. O, Ahir Zaman peygamberi ve bir devletin kurucu başkanıydı. Ama üzerinde basit bir elbise vardı. Yen denen beyaz iki parça giysi ve bir rida ...

Namazını Müslümanlar, sırasıyla grup grup gelip kaldılar: Erkekler, kadınlar, çocuklar ve köleler.

Böylece Müslümanlar yekvücut olmuşlardı.

Hz. Ebû Bekir’in Şahsiyeti

Hz. Ebû Bekir, Fil Vak’ası’ndan üç yıl kadar sonra Mekke’de doğdu. Annesi Ümmü’l-Hayr Selmâ bint Sahr’dır. Annesi, Hz. Peygamber’in Erkam b. Ebü’l-Erkam’ın evinde bulunduğu sırada İslâmîyet’i kabul etti. Babası Ebû Kuhâfe’dir ve Mekke fetih sırasında Müslüman oldu. Ailenin mensup olduğu Kureys’in küçük kollarından Teym kabilesinin soyu Mürre b. Kâb’da Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir.

Hz. Ebû Bekir’in ilk adı Abdü’l-Kâbe iken Müslüman olunca Hz. Peygamber, kendisine Abdullah adını verdi. Kendisi için “güzel, soylu, azat edilmiş” anlamında “Atîk” denmiştir.

Hız. Ebû Bekir, “beyaz tenli, yanakları etsiz, kamburumsu, ufakça yüzlü, naif, hafif kırmızıya çalan tenli, gözleri içeri doğru çekik ve saçına kına ve boya süren birisi idi.”

Henüz Bi’set’ten (vahyin başlamasından) önce de Hız. Peygamber’in arkadaşı idi. Ona ilk iman edenler arasında yer aldı ve Ondan hiç ayrılmadı. Hız. Peygamberi Mirac’ı duyurduğunda herkes sorgularken “O söylüyorsa doğru söylüyor.” diyerek doğrudan tasdik etti ve “doğrulayan” anlamında “Sıddık” unvanını aldı. Alimlere göre “Sıddık”, “Sadık”tan da güçlü bir sıfattır ve “çok çok doğru söyleyen” anlamında doğruluktaki üst dereceyi anlatır.

Arapların soyları hakkında geniş bilgiyi sahip bir tüccardı. Şam ve Yemen’e ticaret amacıyla yaptığı yolculuklar onun Hicaz halkı gibi, çevredeki toplumlari da tanınmasını sağlamıştı.

Müslümanların neredeyse tamamının İslam’ı seçmelerine ta-nıklık etmiş, bir kısmı bizzat kendi davetiyle İslam’ı seçmişti. Ayrıca Hız. Peygamberin bütün savaşlarında bulunmuştu. Dolayısıyla Müslümanları bütün hâllerile yakından tanıyordu.

Vefatından sonra İslam’ın zahidleri tarafından “imam” kabul edilecek kadar zahiddi. Mekke’de iken sermayesi 40 bin dirhemi bulmuştu. Mal varlığını geride bırakarak Medine’ye hicret etti. Şehirde konut sorunu bulunduğundan şehre bir fersah, yani yaklaşık altı kilometre mesafede es-Sunh denen mevkiye yerleşti. Her gün oradan gelir, Hız. Peygamberin yanında bulunurdu.

Mekke’nin fethinden önce, Medine’de geçimi için küçük çaplı ticaret yapar ve vakti kalırsa başkalarının koyunlarını ücret karşılığında sağardı.

Mekke’nin fethinden sonra kavuştuğu mal varlığını Tebûk Seferi’nde Allah yolunda infak etmişti. Halife seçildiğinde hâlâ pazara gidiyor, ticaretle uğraşiyor ve vakti kalırsa ücretle koyun sağıyordu. Ancak Halife olunca Hız. Ubeydullah b. Cerrah ve Hız. Ömer’in teklifiyle Beytülmal den maaşa bağlandı. Bu teklifi de ancak Müslümanların işlerine daha çok vakit ayırabilmek gerekçesi karşısında kabul etmişti. Yine halife olduktan sonra Medine merkeze yerleşti.

İbadete ve Kur'an-ı Kerim okumaya çok düşküdü, Hz. Ali ile birlikte Ashabın en hatib iki şahsiyetinden biriydi.

H.z. Ebû Bekir'in İlk İcraatı

H.z. Peygamber'in son askeri icraatı, vefatından bir önceki ay Safer ayında H.z. Usâme b. Zeyd'i babası Zeyd b. Harise'nin Mute Savaşı'nda şehid olduğu Şam'a doğru sefere göndermesidir. Kudüs, o taraftaydı ve oralara hâkim fanatik Hristiyan Gâssânî Arapları İslam Devleti'ni tehdit ediyorlardı.

Usâme, Hicret'ten sekiz yıl önce Mekke'de doğmuştu, dolayısıyla henüz on dokuz yaşındaydı ve azatlı bir kölenin oğluydu. Oysa orduda Kureyş ve Ensar'ın büyükleri ile birlikte H.z. Ebû Bekir ve H.z. Ömer gibi şahsiyetler de vardı.

H.z. Peygamber, bu kararıyla İslam medeniyeti için kültüre karşı adeta bir devrim yapmıştı. Usâme, Mekke veya Medineli değildi, azat edilmiş bir kölenin oğluydu ve gençti.

Genç, birinin yaşlıların başına komutan olarak tayin edilmesi, kültürel olarak dehşet verici olduğu gibi azatlı bir kölenin oğlunun soydan hür olanlara komutan olması da kültürel olarak makul değildi.

İslam, karşılıklı bir ilişkidir; yararlanır ve yararlandırır. H.z. Peygamber, sair devlet adamlarının veya kabile reislerinin yaptığı gibi gençliğin fiziki gücünden yararlanmakla kalmadı, gençliğin iradesini sisteme dahil ederek gençliğe konum kazandırdı, son sancağını bir gence teslim etti, böylece gençliğe öncü bir konum verdi. Gençliğin tecrübeyle ilişkili eksikliğini ise gençliği ilimle donatarak ve onlara istişare etmeyi öğreterek giderdi. Kültürel zeminde var olan azatlı köleliği ise bir sınıf olmaktan çıkardı.

Usâme'nin komutanlığına itiraz edilmişti. Bunun üzerine H.z. Peygamber, Mescid'e gitmiş ve "Daha önce onun babasını kumandan tayin etmeme de karşı çıkmıştınız. Babası kumandanlığa nasıl lâyıksa oğlu da lâyıktır." buyurarak tayinde kararlılık ifade etti.

Sancağı Hz. Peygamberden alan Usâme, karargahını Medine'nin dışında Culf denilen yerde kurdu. Ancak Hz. Peygamberin durumunun ağırlaştığını haber alınca Medine'ye geri döndü ve Hz. Ali ile birlikte Hz. Peygamberin tekfin ve tedfiniyle ilgilendi.

Hz. Peygamberin defninin tamamlanmasıyla Hz. Ebû Bekir'i çok karmaşık bir siyasi ortam bekliyordu.

Hz. Ebû Bekir'i Bekleyen Koşullar

1. İçerideki Vaziyet

İslam'ın beşiği Hicaz; kadim Arap Yarımadası'nın batı yakasında, Kızıldeniz sahilinde Medine'nin kuzeyinden Mekke'nin güneyine bir şerit olarak uzanır. "Hicaz" sözlükte "iki şeyi birbirinden ayıran sınırlar, engel" anlamındadır. Batıda Hicaz'la Kızıldeniz arasında sahil bölgesi Tihame vardır. Hicaz'ın doğusunda ise Necd Çölü ve Hint Okyanusu kıyısındaki Bahreyn'e komşu Yemame yer alır. Hicaz, Tihame ile bu bölgeleri ayırır. Hicaz'ın güneyinde ise Hint Okyanusu ile Kızıldeniz'in kesişim noktasında başlayıp okyanus sahili boyunca doğuya doğru Umman'a kadar uzanan Yemen vardır.

Hz. Peygamber, ruhunu teslim ederken onun valileri bu bölgenin tamamında görev yapıyorlardı.

Medine ile Bahreyn'in arası, bugünkü karayolları koşullarında 1303; Yemen'in başkenti San'a arası 1430 km'dir.

Bu mesafeler ülkenin büyüklüğünden öte, Arap Yarımadası'ndaki çöl koşullarında nüfus dağılımından dolayı dağınıklığını gösterir.

Üstelik, Hz. Peygamberin vefatına doğru ve vefatından hemen sonra Medine, Mekke ve Taif'i kapsayan Hicaz şeridi dışında Arap Yarımadası'nın tamamına yakını irtidat (dinden dönme) boyutuna ulaşan bir isyan hâlindeydi. Yemen'de karışıklıklar devam ederken çevredeki Bedevi kabilelerin Medine'ye doğru harekete geçtiklerine dair haberler Medine'ye peş peşe ulaşıyor, paniğe yol açıyordu.

2. Dışarıdaki Vaziyet

O günün dünyasının iki süper gücü Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları arasındaki mücadele Rum Sûresi'nde ifade edildiği üzere Bizans'ın galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Bizans İmparatoru Herakleios, Doğu Roma Devleti'ni Bizans'a evirmiş, Latin devri yerine Grek devrini başlatarak halk-devlet bütünlüğünü sağlamış, kilise ile de bütünlük içinde devlet-kilise birliğini pekiştirmiş, Hristiyanlıktaki ihtilaf noktalarını gidermekte yeni bir yol ortaya koymuş, yeni bir Haçlı ruhu başlatmıştı. Aynı zamanda Bizans'ı askeri idari ve askeri olarak yenilemişti.

Herakleios, bu reformları ve askeri dehasıyla Sâsânî'nin istila ettiği mukaddes şehri Kudüs'ü kurtarmış; Sâsânî'yi Şam bölgesinden çıkarmıştı. Batılı tarihçilerin iddiasına göre, Kısra Kovrad öldüğünde oğlunu Herakleios'un himayesine bırakmıştı. Bu, abartılı bir iddia olsa da şu muhakkak ki Herakleios, Sâsânî karşısında tartışmasız bir galibiyet sağlamıştı.

İslam Devleti'nin kuzeyinde Şam bölgesinde Gassaniler ve Tedmürlüler Bizans'a bağlı, iki Arap devleti idi. Mısır ve Kuzey Afrika, Bizans'ın istilasına altın iken Hicaz'a göre Kızıldeniz'in karşı sahilindeki Habeşistan, Bizans'ın etki alanında olmakla birlikte bağımsız bir siyaset de izleyebiliyordu. İslamiyet'ten önce Yemen de Bizans etkisindeki Habeşistan ile Sâsânîler arasında çekişme konusuydu.

Sâsânîlerin başkenti Medain bugünkü Irak'ın başkenti Bağdat yakınlarındaydı ve Sâsânîlerin etki alanı Basra Körfezi boyunca Bahreyn civarına kadar uzanıyordu. Irak'ta Şam'a doğru Gassanilere komşu Hireliler veya Lâhmîler denen Arap devleti de Sâsânîlere bağlıydı.

Hz. Peygamber, henüz Hicret'in beşinci yılında Hendek (Ahzab) Savaşı'nda Sâsânî, Bizans, Şam ve Mısır'ın fetihlerini müjdelemişti. Hz. Peygamberin bu tür müjdeleri aynı zamanda kendi devri açısından Müslümanların yöneleceği birer hedefe işaretledi, kendisinden sonra ise varılacak hedeflerle ilgili birer emir hükümündeydi.

Hz. Peygamber, Mute Seriyesi ve Tebûk Gazvesi ile gelecekte İs-

lam devletine karşı harekete geçebilecek Gassanilere yönelik savaş açarak Bizans'ın etki sahasına yönelik cesurca iki girişimde bulundu. Ahirete irtihalinden hemen önce Usâme'nin ordusunu bir kez daha Gassanilere karşı teçhiz ederek Kudüs'e doğru Bizans'ın etki sahasına yöneldi.

Yine Hz. Peygamber devrinde Medine'den davet mektupları eşliğinde gönderilen elçiler, Medine'ye gelen heyetler ve bir kısmı küçük seriyelerle Yemen, Umman, Bahreyn ve Yemame'nin İslam devleti sınırlarına dahil olmasıyla İslam devleti Sâsânilerin etki sahasına doğrudan müdahil olmuştu. İslam, Hicaz dışında Sâsânilerin etki alanında genişlemişti. Bu genişleme iç karışıklıklar içindeki Sâsânilerin doğrudan müdahalesine yol açmamışsa da onlarda İslam devletine karşı uzun sürede bir hücum niyeti hasıl etmiş olmalıdır.

Usâme'nin Ordusu

Hz. Peygamberin tedfininden sonra, Hz. Ebû Bekir'in bilinen ilk askeri icraatı Usâme'nin ordusunu tekrar sefere çıkarmaktır.

Ne var ki Hz. Ebû Bekir'in kararlılığına karşı birkaç yönlü itirazlar yapıldı. İtirazların bir kısmı, iç vaziyetle ilgiliydi. İtirazın sahipleri, Bedevîler Medine kapılarına dayanmışken seçkin İslam kuvvetlerinin uzak bir noktaya ve Bizans'ın müttefikleri gibi güçlü bir dışa güce karşı gönderilmesini yanlış buluyorlardı. Bu, klasik aklın itirazıydı.

Diğer bir itiraz ise Hz. Usâme'nin menşei ve yaşıyla ilgiliydi. Hz. Peygamber hayatta iken Usâme'nin komutanlığını kabul eden Arap büyüklerinin ona itaat etmemeleri, böylece İslam'ın Hz. Peygamberden sonra sefere çıkacak ilk ordusunun yenilme ihtimali ve bunun yol açacağı sorunlar bu itirazın gerekçesini oluşturuyordu. Bu itiraz ise kültürün Hz. Peygamber sonrasında İslam'a karşı direnişe geçebileceğine dair işaretler verir.

Hz. Ebû Bekir her iki itiraza rağmen kararından dönmedi. Onun kararından dönmemesi genel olarak Hz. Peygamberin başlattığı bir işi sürdürme ifadesiyle anlatılmıştır. Bunda hiç kuşku yok. Ancak bu kararın bir de üzerinde durulmayan yanı vardır. Hz.

Ebû Bekir'in, Kur'an ve Sünnet ile şekillenmiş Müslüman aklını yaşatma kararlılığı.

Müslüman aklının bir yanı, klasik akıldır, diğer yanı kalptir.

Klasik akıl, imkân ve tedbire bakar; matematiksel düşünür, tehdit-imbân-düşman dengesini hesaplar ve ona göre kararını verir.

Kalp ise beslenme kaynaklarına göre ürkek veya cesurdur; hissi- dir; matematiksel hesaba gelmez. Kararında tehdit-imbân-düşman dengesini gözetmez, matematiksel hesaba gelmez.

Müslüman aklı, klasik aklı ihmal etmez; imkânı önemser ancak "Allahüekber" der, insanın imkânı mahkûm olmadığı şuuruyla hareket eder, imkâna takılmaz. En büyük Allah olduğunu göre, hiçbir güç O'na bağlanana, O'nun Sünnetine tabi olup O'ndan yardım dileyeni durduramaz.

Müslüman aklı, dengeli olduğu kadar, cesurdur; riski göze alır ama hesap yapıp imkân üretmeyi ihmal etmez.

Bu iki yanlı akıl, vicdan ve ferasetle kemali bulur.

Hız. Ebû Bekir'in kararlılığı klasik akla göre çılgıncaydı; Müslüman aklına göre de riskli gibiydi. Ama o, Allahüekber diyerek Hız. Peygamberin başlattığı bir işi sürdürdü. Zira her halükârda onun aksi yöndeki bir kararı Kur'an ve Sünnet'e karşı kültür yönünde bir tercihi yansıttı ve kötü bir yolun açılmasına yol açardı.

İbnü'l-Esîr'in ifadesiyle Müslümanlar; Peygamberlerini yitirmişlerdi, sayıca azdılar, buna karşılık düşmanları çoktu, ruh hâllerinde geceleyin sağanak bir yağmura tutulmuş koyunlar durumuna düşmüşlerdi.

Hız. Ebû Bekir'e "Bunlar Müslümanların askerleridir, Bedevî Araplar ise görmüş olduğun gibi teker teker elinden çıkmış bulunuyor. O hâlde senin, etrafında Müslümanların cemaatini dağıtmaman gerekir" dendi.

Buna karşı Hız. Ebû Bekir "Nefsim elinde olana yemin ederim ki,

eğer vahşi hayvanların beni kapıp götüreceklerini bilsem yine de Peygamberin emrettiği şekilde Usâme Ordusu'nu kesinlikle yola çıkartırım” diye karşılık verdi.

Hız. Ebû Bekir, bir hutbe okuyarak Müslümanların kalplerini cesareten yana harekete geçirdi, onlara savaşa hazırlanın, bütün ordu olarak el-Curf denen yerde bir kez daha toplanın, diye emretti.

Ordu el-Curf'ta toplanınca Usâme, ordunun endişesini gözeterek Hız. Ömer'i Halifeye gönderdi. “İnsanların ileri gelenleri ve söz sahibi kimseleri benimle beraberler. Resûlullah'ın halifesi, haremî ve Müslümanlar için endişeleniyorum, (biz yok iken onların) müşriklerin hücumuna uğramalarından korkuyorum” dedi. Orduda bulunan Ensar da “Geri dönmemizi kabul etmeyecekse bize Usame'den daha yaşlı bir komutan tayin etsin!” diye talepte bulundu.

Usâme'nin talebi, Hız. Ömer tarafından bildirildiğinde Hız. Ebû Bekir, öfkeleni, Hız. Ömer'in sakalından tutarak “Kurtlar ve köpekler beni parçalayacak olsalar da yine Resûlullah'ın emrini yerine getiririm, Onun kestirip attığı bir konudaki hükmünü yeryüzünde benden başka hiçbir kimse kalmayacak olsa bile mutlaka uygulayım” dedi. Ensar'ın talebi iletildiğinde öfkesi daha da arttı. “Hey annesi acı haberini alasıca! Ey Hattab'ın oğlu! Onu Resûlullah komutan tayin etmiş. Sen kalkıp onu görevden almamı istersin ha?” diye seslendi.

Hız. Ebû Bekir, ordunun yanına vardı, orduyu yola çıkardı. Genç ve azatlı bir kölenin oğlu olan Usâme, bineğin üstünde Hız. Peygamber'in yaşlı halifesi yanında yürüyordu. Abdurrahman b. Avf Hazretleri Hız. Ebû Bekir'e binek getirip binmesini teklif etti, Hız. Ebû Bekir kabul etmedi. Usâme, ya ben ineyim ya siz de binin deyince Hız. Ebû Bekir, “Allah'a yemin ederim, ne sen inersin ne binerim!...”, “Her kimin ki ayağı Allah Teâlâ yolunda tozlanırsa Allah Teâlâ o kişiye cehennem ateşini haram eder!” buyurdu. Hız. Ömer'i işlerinde yardımcı olmak için yanında tutmak istiyordu. Onun için dahi genç komutandan izin istedi. İslam, dünyada bambaşka bir yol açmıştı ve Hız. Peygamber sonrasında o yol Hız. Ebû Bekir'in imametinde emniyeteydi.

Usame'nin seferi, Resûlullah'tan sonraki ilk seriye idi ve insanların nasihate ihtiyaçları vardı ve Ashab, sürekli birbirine nasihat ederdi.

Hz. Ebû Bekir,

“Emîrinize itaat ediniz. Hainlik etmeyiniz. Sözüünüzde durunuz. Ganimetten çalmayınız. Öldürülenlerin ağız, burun, kulak gibi organlarını kesmeyiniz. Çocukları öldürmeyiniz. Yaşlıları ve kadınları da öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız, meyve veren hiçbir ağacı kesmeyiniz. Yemek için müstesna ne bir koyun ne bir sığır ne de bir deve kesiniz. Manastırlara çekilmiş ve kendilerine dünyadan el etek çektirmiş birtakım kimselere rastlayacaksınız. Onları kendilerini kendisine adadıkları şeylerle baş başa bırakınız. Yine kafalarının ortasını tıraş ettirmiş ve etrafını bırakıp sarık gibi bağlamış kimseler de göreceksiniz. Onların kafalarını uçurunuz. Haydi Allah'ın adıyla ileri atınız.” diye emretti.

Halife bununla birlikte Usâme'ye Hz. Peygamber'in yaptığı bütün tavsiyelere uymasını istedi. Hz. Peygamber, alemlere rahmet olarak gönderildi ve Onun halifesi Onun rahmet yanını savaşta dahi görmezlikten gelmiyor. Orduya savaşa giderken o rahmetin elçisi olmalarını tavsiye ediyordu. Bu tavsiyeler, devrin korkunç ordularına karşı yapılacak savaşlar açısından birer “merhamet devrimi” mahiyetindeydi. Merhamet, Ümmetin bütün savaşları için öncelikli ve sabit bir tutumdur. Müslümanın tutumunda merhamet işlerken (merhametin iş görmesi mümkün iken) şiddete gidilmez.

Askerlerin cihadı; klasik bir savaş değil, Allah yolunda cihadın “kital/savaş” yanısıdır; bunun neticesi istila değil, fetihtir, bunda esir edilip köle edinilenler, geleceğin efendileri olacaklardır.

Hz. Ebû Bekir, Usame'den izin isteyip Hz. Ömer'i yanında yardımcı; Medine için tedbir, ordu için ise artçı kuvvet olarak, irtidat etmemiş kabilelerden de asker hazır bulundurdu. Bu ise Hülefayı Râşidin devri boyunca uyulacak, günün ihtiyaçları ile ilgili bir savaş taktiği idi: Ordunun ardından hep artçı kuvvetler bulundurulacak ve Ashabın çekirdek kadrosu Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali savaşlara gitmeyecekler, istişare ve diğer işler

için Medine’de bulunacaklardır.

Onların dışındaki Aşere-i Mübeşşere (Cennetle Müjdelenen On Sahabi) büyükler ise vaziyete göre, bazen Medine’de bulunacaklar, bazen cihada katılacaklardır. Medine’de sabit olanlar, gelecekte halife olacaklar, Medine dışına zaman zaman çıkarlar ise halife adayları arasında yer alacaklardır. Aşere-i Mübeşşere’den olmakla birlikte Ebû Ubeyde b. Cerrah ise sürekli savaşta olacak, diğer Ashab büyükleri de onun ve diğer komutanların yanında yer alacaklardır. Böylece Ashabın büyükleri, Medine’de sabit duranlar, kimi zaman cihadda olanlar ve neredeyse hep cihadda olanlar olmak üzere üç farklı konumda durdu. Çünkü İslam, medeniyettir ve medeniyette iş bölümü esastır.

Usâme’nin ordusu, Bizans müttefikleri ile karşılaşmadı ama Kudaahlılardan irtidat eden bir grupla karşılaşmış onlardan ganimetler alarak kırk veya yetmiş gün sonra geri döndü.

Hız. Peygambere tabi olmak berekete vesile oldu. Ordunun bu şekilde sefere çıkarılması, Bedevîleri ürküttü, “Güçleri yerinde olmasaydı, bu orduyu çıkarmazlardı” diyerek Müslümanların aleyhine pek çok fesatlarından geri durdular. Ordunun sağ salim geri dönmesi ise Müslümanları mutlu etti.

İslam, Sıratü’l-Müstakim’dir, hedefe götüren dosdoğru yoldur. Hız. Ebû Bekir, o yolda sebat ederek kazandı ve onunla beraber Ümmet de kazandı.

Ridde (İrtidat) Karşısında Hız. Ebû Bekir

“Ridde”, sözlükte “dönmek; geri çevirmek, kabul etmemek” anlamlarındaki redd kökünden türemiştir. Mefhum olarak ise “ridde” ve “irtidât”, fıkıh terimi olarak Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade eder.

Tarih ilminde ise Müslüman olduklarını beyan eden Bedevî kabileler ve diğer Arapların, Hız. Peygamberin son günlerinden başlamak üzere, İslam’dan irtidat etmelerine Ridde Vakası denmiştir. Ridde ile baş etmek, Hız. Ebû Bekir’in büyük faziletleri arasındadır.

Genel olarak Medine Devri'nde farklı zamanlarda ve farklı etkenlerle, Medine'nin etrafındaki Bedevîlerin yanında Yemen, Yemame ve Bahreyn'de uygar veya yarı uygar halklar da Müslüman olduklarını beyan etmişlerdi.

Özellikle Bedevîler, Huneyn Savaşı'nda (8/630) İslam ordularına yenilince birbirleriyle yarışırçasına İslam'ı seçmişlerdi. Hakikatte ise "Bedevîler 'İman ettik' dediler. De ki "İman etmediniz. (Öyle ise, "iman ettik" demeyin.) "Fakat boyun eğdik (teslim olduk)" deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Hucurât 14) ayet-i kerimesinde ifade edildiği üzere iman etmemişler, İslam'ın askerî gücü karşısında sadece teslim olmuşlardı.

Bu topluluklar, İslam'a karşı isyan için adeta bir fırsat kolluyorlardı. Hz. Peygamberin son günlerinde bu arayışları bir irtidat yarışına döndü; Hz. Peygamberin ruhunu teslim etmesiyle ise fiili bir isyana dönüştü.

Ridde isyanı, iki türdür. İslam'dan dönüş veya İslam cemaati ve İslam ile bütünleşmeyi ret. Her iki isyanın da inanç yanı ile birlikte siyasi tarafları da vardı. Bu isyanların arkasındaki etkenler genel olarak şu şekilde ele alınabilir:

1. Bu topluluklar İslam'ı kabullenmemişler; İslam'ın askerî gücü karşısında yenilince putlarını kırıp şeklen İslam safına geçmişlerdi. Nitekim Hz. Ebû Bekir pek çoğunun isyanını irtidat değil, isyan kabul etti, isyandan vazgeçtiklerinde onlara mürtetlerin hükümlerini değil, isyan edenlerin hükümlerini uyguladı. Dolayısıyla yetkisini kullanıp onları affetti.

2. Arabistan halklarının bir devlet geleneği yoktu. Bu topluluklar, zaman zaman dayanışma içinde hareket eder, İslam'ı kabul edişte olduğu gibi zaman zaman yarışırçasına aynı davranışa yönelirlerdi. Ama bütünleşmeyi, bir olup aynı çatı altında buluşmayı kabullenmiyorlardı. Dolayısıyla İslam'ın yükümlülükleri ile birlikte, cemaat ve devlet yanı da onlara pek ağır geldi. İslam'dan dönmediklerini iddia etmekle birlikte zekât vermeyi reddedenerler, doğrudan İslam'ın devlet yanına karşı bir isyan içindeydiler. Bir devlet çatısı altında bütünleşmeyi kabullenmedikleri için,

başkent Medine'ye vergi vermekle bir tutukları zekâtı vermeyi de reddediyorlardı. O güne kadar hiçbir devlete vergi vermeyen bu topluluklar, zekât vermeyi de kabul etmiyorlardı.

3. Bedeviler, muhtemelen İslam'ın hakimiyetini Hz. Peygamberin hayatıyla sınırlı, geçici bir vaka olarak görmüşlerdi. Bedeviler, bütün toplumlarda bu tür güçlü vakalar karşısında, boyun eğme hilesine başvurup çöl, bozkır veya dağlarına çekilir, fırtınanın son bulmasını beklerler, ortalık dinince geleneksel tutumlarına geri dönerlerdi. Oysa Medine'de Hz. Peygamberin ruhunu teslim etmesine rağmen, sürecin devam etmesi, onları sabırsızlığa ve isyana sürüklemiş olmalıdır.

4. Mekke ve Medine; Bedevî Araplara göre ileride olmakla beraber, tarih boyunca Bedevî Araplar üzerinde bir tahakküme sahip değildi. Mekke'nin fethine kadar Bedevîlerin önemli bir kısmı, Ebû Süfyan'la birlikte hareket etmişti. Ama Ebû Süfyan'la onlar arasındaki ilişki bir devlet-yurttaş ilişkisi değil, ittifak ilişkisiydi. Ebû Süfyan, kabile reisleri içinde sadece eşitlerin birincisiydi. Hâlbuki İslam, onlardan mutlak bir bütünleşme ve itaat talep ediyordu.

Öte yandan Kâbe, Mekke'de bulunmakla birlikte Hicaz şeridi, nispeten devlet geleneğine sahip Yemen'in ve devlet geleneği olmasa da sosyo-kültürel olarak epey gelişmiş Yemame'nin ilerisinde değildi. Her iki bölge için de Medine etrafında buluşup bütünleşerek itaat etmek, kabullenilmeyecek bir durumdu.

Özetle irtidat, genel olarak bütünleşme ve devletleşmeye karşı bir isyandı. İslamiyet'ten önce putlar sadece bir inanç ikonu değildi, aynı zamanda kabilelerin ayrılığının, farklılığının hatta bağımsızlığının da simgesiydi. İslam, henüz Hz. Peygamber devrinde putperizmin kökünü kazıdığından kabileler tekrar putperizme yönelmediler. Putların yerine yalancı peygamberleri yerleştirdiler. Her kabile bir yalancı peygamber etrafında buluştu ve kimi noktalarda geçmişin kabile federasyonları gibi, bir yalancı peygamberin etrafında bir kabile federasyonu da oluştu.

İrtidatın üç alanından Sâsânî etkisinden söz edilemeyecek Hicaz ve çevresindeki Bedevî kabilelerin irtidadı en yüzeysel irtidattı ve çok kısa sürede bastırıldı. Sâsânî'nin yarı etkisindeki

Yemen'in irtidatı da bir süre uğraştırsa da nispeten kolay bastırıldı. İslam devletinin varlığını tehdit edecek kadar en tehlikeli irtidat ise Sâsâni etkisindeki Yemame ve çevresinde gerçekleşti. Ne var ki bu isyanla Sâsânîler arasındaki ilişki, bugüne kadar araştırılıp tespit edilmiş değildir.

Hız. Ebû Bekir'in İrtidat Karşısındaki Genel Siyaseti

Hız. Ebû Bekir, henüz ilk günden Kur'an ve Sünnet'e kamilen tabi olup işlerinde istişareyi esas alacağını ortaya koydu. Halife olduktan hemen sonra minbere çıkıp , Allah'a hamdu senada bulduktan sonra, "Ben, sizden biriyim, sahip olduklarınızla beni zenginleştiriniz, bildiğiniz tedbirlerle beni tedbir sahibi kılınız. Siz, yönetimde ortağsınız. Görüşten yana yanınızda bulunamı sunun." dedi. Ama riyaset ve istişarede iktisadı tuttu, dengeyi bozmadı.

Hız. Ömer'in "Ey Allah'ın Resûlü'nün halifesi, bildiğin üzere Bedeviler toplukları üzerinde geri döner gibi dinden döndüler ve sen, Usame'nin ordusunu seferber etmek istiyorsun. Oysa o ordunun içinde Arapların parlak isimleri ve yiğitleri var. Onları irtidat edenlere karşı yanında tutman daha yerinde olmaz mı?" önerisini "Çakallar beni parçalasa dahi Usame'nin ordusunu seferber edeceğim. Haydi Usame'nin ordusuna! 'Allah'ın takdir ettiğinden başka bize bir şey isabet etmez!' (Tevbe, 51)" diyerek reddetti ve isyancıları şu şekilde tarif edip onlara karşı mücadele kararlılığını gösterdi.

"Onlardan bazıları namaz kılmaz ve namaz farz olduğunu da inkâr ederler. Diğer bir kısmı ise namaz kılıp zekât vermeyi reddediyorlar. Hayır vallahi ey Ebâ Hafsa (Ömer) namazla zekât arasına fark koymayacağım. Çünkü onlar yan yanadırlar."

Bu yaklaşımla, zekât vermeyi ret ile yalancı peygamberler etrafında buluşanlara aynı muamelede bulundu. Her iki topluluk da İslam'a karşı fiili bir isyan hâlinde idiler. Hız. Ebû Bekir, özellikle zekât vermeyi reddedenlerle ilgili tereddütlü yaklaşımı reddetti, ferasetle hareket ederek kararlı bir tutum içinde her iki yapıya karşı da savaş ilan etti.

Buharî'deki bir rivayete göre, Hz. Ömer Hz. Ebû Bekir'e, "Hz. Peygamber 'Allah'tan başka ilah yoktur" diyene dek insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylerlerse –hakkını vermek şartıyla– canlarımı ve mallarımı korumuş olurlar ve hesapları Allah'a kalır" demişken insanlarla nasıl savaşırısın, dendi. Hz. Ebû Bekir "Vallahi namazla zekâtı birbirinden ayıranla savaşırım! Zekât malın hakkıdır. Vallahi Resûlullah'a verdikleri bir ipi (bir rivayette: bir oğlağı) bile bana vermezlerse onlarla savaşırım!" diye karşılık verdi. Hz. Ömer "Vallahi şunu kesin olarak gördüm ki Allah, Ebû Bekir'in gönlünü savaş konusunda ferah kılmıştı; ben de bunun hak olduğunu anladım." dedi.

Ridde o boyuta vardı ki irtidat eden Bedevîler, Hz. Peygamberin ahirete irtihalinden hemen sonra neredeyse Medine içine giriyorlardı. Hz. Ebû Bekir, bizzat onlara karşı savaşa çıkmak istedi. Kılıcını kuşanıp Zu'l-Kassa denen yere kadar da yol aldı. Ama Hz. Ali'nin ona yetişip bineğinin yularını yakalayarak "Ey Allah'ın Rasûlünün halifesi, nereye gidiyorsun? Ben de Resûlullah'ın sana Uhud Günü'nde söylediklerini tekrarlıyorum, kılıcını kınına koy ve bizi ölümünle acılara boğma! Allah'a yemin ederim, seni kaybedecek olursak İslâm'ın dirliği, düzeni kalmayacaktır." demesi üzerine, kendisi geri döndü, orduyu ise sefere çıkardı.

Hz. Ali'nin bu görüşü, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında devlet politikası hâline geldi. Halifeler, ordunun başında sefere çıkmadılar, savaş Medine'den yönettiler. Bunun pek çok hikmeti vardır.

Ridde olaylarında orduya verilen emirlerle ilgili olarak ise Hz. Abdullah b. Mesud'un şu ifadeleri oldukça aydınlatıcıdır:

"Resûlullah'tan sonra öyle bir durumda olduk ki Allah bize Ebû Bekir'i ihsan etmemiş olsaydı helak olup gidebilirdik. O, bizi çocuklu çocuksuz her bir devenin sırtında çarpışmaya, her bir Arap bölgesine gitmeye ve ölümümüz gelinceye kadar yalnız Allah'a ibadet etmek üzere bizleri topladı ve birleştirdi. Allah, Ebû Bekir'e onlarla savaşmak azmini vermişti. Allah'a yemin ederim, o, irtidat edenlerden ya onları küçük düşüren programını, ya da sürgünleriyle sonuçlanacak savaştan başkasını kabul etmiyordu. Onları küçük düşüren programı şuydu: Kendilerinden öldürülenlerin cehennemde, bizden öldürülenlerin cennette olduğu-

nu kabul edecekler, bizden öldürülenlerin diyetini ödeyecekler. Buna karşılık bizler onlardan aldığımızı ganîmet olarak almış olacağız. Ayrıca, onların bizden almış olduklarını bize geri vereceklerdi. Sürgün savaşı ise onların ülkelerinden çıkarılmaları demekti.”

Hız. Ebû Bekir'in Riddeye Karşı Savaş Taktiği

Medine, irtidat karşısında Hendek Gazvesi'nden (5/627) o yana ilk kez açık ve yakın bir istila tehdidi altındaydı. Hız. Ebû Bekir, bu istila tehdidi karşısında,

1. Bir tür seferberlik ilan etti. Medine'nin güvenliğine öncelik vererek İslam devletinin bütün güçlerini birlik içinde aynı anda harekete geçirdi.
2. Mürtet topluluklarını Usâme'nin ordusu dönünceye kadar diplomatik faaliyetlerle oyaladı.
3. Mürtetlerin muhtemel bir ani akımına karşı, savaşamayacak kadın ve çocukları Mescid-i Nebevî'de topladı. Tehdit o boyutta idi ki Hendek günlerinde bile böyle bir tedbire gereksinim duyulmamıştı.
4. Medine yönelik istila girişimine karşı harekâtı bizzat kendisi yönetti. Ashabın büyüklerine de görevler verdi. Hız. Ali, Talha, Zübeyir ve Abdullah b. Mesud gibi Ashab büyüklerini Medine'nin geçitlerine yerleştirerek şehrin güvenliğini aldı. Kendisi Zülkassa'daki Bedevilerin üzerine vardı.
5. Zülkassa Savaşı ile Medine'yi güvene aldıktan sonra mürtet topluluklarının üzerine aynı anda asker göndererek onların ilk anda kuvvetlerini buluşturmalarını engelledi.
6. Bedevilerin klasik yaklaşımları içinde Medine çevresinde sürekli bir anarşizm ortamı oluşturmalarına izin vermeyip Hız. Halid'i onların üzerine göndererek onları ancak bastırarak nispeten bir muameleye tabi tuttu.
7. Af kapısını sürekli açık tutarak pişman olup teslim olmak is-

teyenerin önünü açtı. İlk anda teslim olmayanları ise ikinci ve üçüncü aşamada sertçe cezalandırdı.

Mürtet Topulukları ve Mürtetlerle Savaşlar

Buhari ve Müslim’de yer alan rivayete göre Hz. Peygamber, “Bir gün rüyamda iki kolumda altından iki bilezik gördüm ve bundan hoşlanmadım. Bu sırada bana rüyamda bileziklere doğru üfürmem vahyedildi, ben de üfledim; bunun üzerine uçup gittiler. Ben bu ikisini benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım. Bunlardan biri Ansî, diğeri Müseylime’dir.” buyurmuştur.

Hadiste kendilerinden söz edilen iki kişi Yemen’den Esved el-Ansî ve Yemame’den Müseylimetü’l-Kezzab’dır. Dolayısıyla Hz. Peygamber henüz hayatta iken bu iki kişi irtidat edip Müslümanlara karşı harekete geçmişlerdir.

Yemen ve Yemame, ifade edildiği üzere büyük güçlerdi ve İslam’ın oralarda mürtetlerle yüzleşmesi kaçınılmazdı. Hz. Ebû Bekir, bir şekilde onlara müdahale edecekti. Onun işini zorlaştıran ise Medine çevresindeki Bedevîlerin de isyan etmeleriydi. Onlar aşılmadan Yemen ve Yemame’ye gidilemezdi.

Temim kabilesinden Hristiyan olup kahinlik yapan Secah isimli kadın peygamberliğini ilan eden diğer tehlikeli bir simaydı. Kabilesinin zekât ödemeye karşı çıkmasını fırsat bilip peygamberliğini ilan etmişti. Medine en yakın tehdit ise Mudar kabilelerinden Benî Esed’in kâhin ve reislerinden Tuleyha b. Huveylid ve onun etrafında toplanan Bedevîlerden gelmişti. Henüz Hz. Peygamber hayatta iken Tuleyha’nın etrafında toplanan Bedevîler, Hz. Peygamber’in ardından Medine’yi istilaya yönelecek kadar ölçüyü aşmışlardı.

Temim kabilesinin Yerbu kolundan şair ve savaşçılığı ile meşhur Malik b. Nüveyre, Hz. Peygamberin vefatını duyar duymaz zekât mallarını geri alıp isyan başlatmıştı. Malik o kadar hızlı davranmıştır ki ona cefûl yani aceleci denmiştir.

Hz. Ebû Bekir, Allah’a tevekkül ederek isyanın bütün dalgalarına karşı savaş açtı. Bunun için bilindiği kadarıyla on bir sancak dikti ki bu savaşın en az 11 cephesinin bulunduğu ifade eder.

Ama bazı komutanlar, bir görevi tamamladıktan sonra ikinci bir göreve gönderilmişlerdir. Ayrıca Hz. Usame de dönüş yolunda Kudaahlardan irtidat edenlere müdahalede bulunmuştur.

Kapsamı düşünüldüğünde riddeye karşı mücadele, Hz. Peygamberin ahirete irtihalinden sonra, Hz. Ebû Bekir'in imametinde, İslam'ın bekâ mücadelesine dönüşmüştür.

Yemen'de Esved el-Ansî İle Mücadele

Sâsânilerin Yemen Valisi Bâzân, Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber tarafından Yemen'in başında bırakılmıştı.

Bâzân vefat edince yerine oğlu Şehr b. Bâzân Sana valisi olarak tayin edilmiş, yanına da pek çok Ashab, İslam'ı anlatmak ve diğer şehirleri yönetmek üzere vali olarak verilmiş; Muaz b. Cebel de Yemen ve Hadramût arasındaki bütün emirlerin başına imam tayin edilmişti.

Asıl adı Abhale ve Ayhale olan ancak siyah tenli olduğu için kendisine Esved denen, Esved el-Ansî Necranlı Ans kabilesine mensuptu. Her zaman iç karışıklıklar içinde olan, bunun için bazen Sâsâni bazen Bizans'ın etkisindeki Habeşistan hakimiyeti altına giren Yemen, İslam'a gönüllü teslim olmuştu. Lâkin Bâzân ve diğer yöneticiler, Ebnâ (oğullar) denen, İranlı yöneticilerin Arap kadınlarından doğma evlatlarıydı. İslam'a teslim oluncaya kadar Mecusi kalmışlardı.

Esved, İslam'dan önce kehanette bulunur, el çabukluğu ile sihirbaz numaraları yapardı. Veda Haccı dönüşünde Hz. Peygamber'in hastalandığını haber alınca peygamberliğini ilan ederek Arap Yemenlileri etrafında topladı. Yemen'deki İslam hakimiyetini bir yabancı istilası gibi anlattı ve yirmi beş gün içinde San'a'yı ele geçirdi. İbnü'l-Esîr'in ifadesiyle fitnessi saman alevi gibi yayıldı ve Esved, altı ay içinde Yemen'in neredeyse bütün şehirlerine hâkim oldu. Ashabdan yöneticiler, Medine'ye dönmek ya da durum netleşinceye kadar dağlara çekilmek zorunda kaldılar.

Ebnâ ise İslam'da sebat etti. Esved, onlara çatışarak Şehr b. Bâzân'ı şehid etti ve karısıyla evlendi. Fîrûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh el-Fârisî ve Şehr'in oğulları, Ebnâ'yı etraflarında toplayarak direnmeye devam ettiler.

Hz. Peygamber, Müslümanlara gönderdiği mektupta Esved'le ya cihad ederek ya da onun suikast yoluyla öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Bâzân'ın oğulları, Fîrûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh el-Fârisî, şehid Şehr'in hanımıyla iş birliği yaparak onu bir gece yatağında öldürdüler.

Esved, Hz. Peygamber'in vefatından beş gün önce 8 Rebîülevvel 11 (3 Haziran 632) tarihinde öldürüldü. Haber, Medine'ye Hz. Peygamberin vefatından bir gün önce veya hemen sonra ulaştı.

Bu, Hz. Ebû Bekir'in işini kolaylaştıran nadir vakalar arasındaydı. Onun dışında bütün haberler Medine'ye hep aleyhte ulaşıyordu.

Hz. Ebû Bekir de Hz. Peygamber'in son devrinde olduğu gibi Yemen'i tek elden yönetmedi, bölerek valilerin emrine verdi. Böylece Yemen gerçeğinin dikkate alındığı bir yönetim oluşturuldu. Buna rağmen Esved'in taraftarları Tihame Bedevileri ve diğer Bedevilerle birlikte bir kez daha irtidat edip isyan ettiler. Hz. Ebû Bekir, bu isyancılar için el-Hubesa (habisler/pis herifler) dedi ve onlara karşı mücadele emri verdi.

Yemen isyanları, genel olarak Hz. Peygamber'in Mekke valisi Attab b. Esid'in desteğiyle Yemen'deki diğer valilerle beraber Yemen'in çoğunlukla Ebnâ kökenli Müslüman kuvvetlerinin maharetiyle bastırıldı. Attab b. Esid, Taif ve çevresini kontrol altında tutarken isyanın bastırılmasında önemli bir vazife gördü. Ayrıca Hz. Peygamberin son devrinde Müslüman olan Yemen'in Necran Araplarından Cerir b. Abdullah da isyanları bastırmakta büyük yararlık gösterdi.

Yemen'deki isyanlar, irtidatla savaş boyunca devam ettiyse de isyanlar iç kuvvetler eliyle bastırıldığından Medine'ye genel olarak ek bir yük getirmedi.

Yemen'deki isyanların diğer bir tarafı Yemen'in doğusunda-

ki Hadramût ve Kinde isyanlarıdır. Hz. Peygamber, buraların zekâtını bir tür değiş tokuşla dağıtıyordu. Hadramûtlulardan alınan zekâtın bir kısmı Kinde'ye, Kinde'nin zekatının bir kısmı Hadramût'a dağıtılıyordu.

Ensar'dan Ziyad b. Ebî Lebid, Hadramût; Ukâşe b. Ebî Ümeyye ise Sekûn bölgesinin valisi idi. Hz. Peygamber, Muhacirlerden Muhacir b. Ebû Ümeyye'yi de Kinde'ye vali olarak atadı. Muhacir, Tebûk Seferi'ne katılmayıp affedilenlerdendi. Ancak Muhacir, yola çıkmadan Hz. Peygamber, ahirete irtihal etti. Aynı zamanda bölgenin irtidat ettiği haberi Medine'ye ulaştı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Muhacir'i isyanı bastırmak üzere görevlendirdi. Daha sonra İkrime b. Ebû Cehil'i de onun yardımına gönderdi. Buralardaki İslam komutanları ve valiler, yine dininde sebat edenlerin desteğiyle isyanı bastırdılar.

İsyancıların başı Eş'as b. Kays, Müslümanları çok uğraştırdı ve çok kişinin kanının akmasına yol açtı. Öyle ki kabilesinin kadın ve çocukları dahi ona lanet okudular. Buna rağmen sevk edildiği Medine'de Hz. Ebû Bekir tarafından affedildi. Hz. Ebû Bekir, onu kız kardeşi Ümmü Ferve ile evlendirdi. Eş'as, ondan sonra, yeri geldiğinde anlatacağımız üzere, iyi bir Müslüman olarak hayatını sürdürdü.

Zülkassa Savaşı

Medine'ye yönelik en yakın tehdit, Tuleyha ve onun etrafında toplanan Abs, Salebe, Mürre kabileleri ve onlara katılan Beni Kinâne mensuplarından geldi. Bedeviler, o kadar kalabalık idiler ki el-Ebrâk diye bilinen toplanma merkezlerine sığmadılar. Bunun üzerine bir grupları Zulkassa denen mevkiye gitti. Tuleyha, ana grubun başında kalırken kardeşi Hibal'i diğer grubun başına tayin etti. Kabileler, hep birlikte Medine'ye elçiler gönderip nazmaz kılacaklarını ama zekât vermeyeceklerini söylediler.

Bu, İslam içinde bir tür reform talebiydi hatta daha da ötesi İslam'ın sabitelerini tamamen tartışmaya açmak ve idarecilerin keyfine bırakmak anlamına geliyordu. Hz. Ebû Bekir, İslam'ı korumakta kararlıydı. "Bir devenin yularını bile eksik verseler onlarla savaşırım" diye cevap verdi.

Amaçlarına ulaşamayan elçiler, kabilelerin yanına döndüklerinde Medine’de az sayıda kuvvetin kaldığı haber verdiler. Böylece daha da cesaretlenen Bedevilerin hedefi Medine’yi istila etmekte.

Hız. Ebû Bekir, daha önce ifade edilen önlemleri aldı, Bedevilerin öncü kuvvetlerine baskınlar düzenleyip onları ürküttü. Öncü kuvvetler Müslümanlar karşısında aciz kalınca, su tulumlarını tepelerden yuvarlatarak Müslümanların develerini ürkütünce ilk mücahid grubu sayısının da azlığı karşısında geri döndü.

Hız. Ebû Bekir, bu kez, Medine’ye dönen genç Usame’yi yerine vekil bırakarak bizzat Zülkassa’ya doğru cihada çıktı. Kendisini durdurmaya çalışan Müslümanların itirazlarına karşı “Sizi bizzat ben koruyacağım” diyerek kararlılık gösterdi. Tuleyha’nın adamlarının diğerlerinden farklı olarak sadece zekât hükmünü reddetmeleri Müslümanlarda bir kafa karışıklığına yol açtı da Hız. Ebû Bekir, ondan dolayı mı bizzat savaşa çıktı? Bu bir sebep olabilir, diğer sebep ise düşmanın oldukça kalabalık ve Medine’ye çok yakın, Müslümanların ise oldukça az olmalarıydı.

Hız. Ebû Bekir, Ebrak’a varıp Bedevilerle savaştı. Müslümanlar, Tuleyha’nın kardeşi Hibal’i öldürünce Bedeviler kaçıştılar ve mücahidler, onları Zulkussa’ya kadar takip ettiler.

Halifenin kararlılığını gören Bedeviler bölündüler, bir bölümü Tuleyha’nın yanına kaçarken diğer bölümü zekât vermeye razı oldu. Beni Temim ve Tay kabileleri zekâtlarını gönderdiler.

Hız. Ebû Bekir, bu ilk harekattan sonra Ebrak’ta birkaç gün kalıp Medine’ye döndü ve sancakları dikip mürtetlere karşı görevlendirmelere başladı. Bu mahiyette yanına 4000 asker verdiği Hız. Halid b. Velid’i Tuleyha’yı takip ile görevlendirdi. Hız. Halid, “Ey Allah’ın Resûl’ünün halifesi, onlarla karşılaştığımda onları neye çağırayım?” diye sordu.

Hız. Ebû Bekir, onları on haslete çağır: “Allah’ın bir ve Muhammed’in Onun kulu ve elçisi olduğuna, namaz kılmaya, zekât vermeye, Ramazan’da oruç tutmaya, hac etmeye, iyiliği emredip kötülükten ahkoymaya, itaat ve cemaate.”

Bu sırada Tay kabilesi teslim oldu. Tay kabilesinin teslim olmasında Adiy b. Hatim'in büyük hizmeti oldu. Tay kabilesine kılıç ulaşmadan, davet ulaştı; kabile davete icabet ederek tekrar İslam'ın saflarında yer aldı. Kabile zekatını Medine'ye gönderip Müslümanlara moral verdiği gibi üzerlerine varmakla görevlendirilen Hz. Halid'in ordusuna 1000 de mücahid verdi.

Asker sayısı başka katılımlarla 6000'e ulaşan Hz. Halid, Tuleyha'nın yanına varınca onu İslam'a davet etti. Ancak Tuleyha, "Ey Halid! Allah'ın bir olduğuna ve O'nun elçisine şهادet ederim" diye cevap verdi.

Bu cevapla Bedevilerle savaşmaktan başka yol kalmadı. Halid, büyük sancağı Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattab'a; Ensar'ın sancağını Sabit b. Kays'a, Tay kabilesinden orduya katılanların sancağını da Adiy b. Hatem'e verdi. Savaş önemliydi. Zira Beni Amir gibi pek çok Bedevi kabilesi harbin neticesine göre karar vermek eğilimindeydi.

Tuleyha'nın yanında 700 adamı ile bulunan Uyeyne b. Hısn, elbisesine sarılıp Cebrail'i beklediğini söyleyen Tuleyha'nın peygamberliğini test etti. İsrarla Cebrail gelmedi mi, diye sordu. Nihayetinde aldığı yersiz cevaplar karşısında "Bu, bir yalancısıdır!" diye kabilesine seslendi.

Tuleyha, taraftarlarının dağıldığını görünce karısı ile birlikte Şam'a kaçtı. Esed ve Gatafan kabilelerinden taraftarları ise Müslüman oldular. Hz. Halid, onlardan "Allah'ın ahdi ve misakı üzerine söz veriyorsunuz ki Allah'a ve Resûlü'ne iman edecek, namazı kılacak, zekâtı vereceksiniz. Bu esaslar üzerinden kadın ve çocuklarımızdan da biat alacaksınız!" dedi.

Uyeyne, Medine'ye gönderildi. Onu gören Medineli çocuklar "Ey Allah'ın düşmanı! İman ettikten sonra küfre mi döndün!" diye seslendiler. Uyeyne, "Allah'a yemin olsun ki bir an olsun, iman etmedim" diye cevap verdi. Uyeyne, işlediği suçlara rağmen Hz. Ebû Bekir'den af diledi ve af edildi.

Bu Bedevi grubundan Gatafan, Süleym ve Hevazin kabilelerine mensup bazıları Ümmü Zılm Selma binti Malik binti Huzeyfe adlı bir kadının etrafında toplandılar. Başta önemsenmeyen bu

kadın da etrafının kalabalıklaşmasıyla tehdit hâline gelince Hz. Halid, taraftarlarının üzerine vardı.

Selma, kabiliyetli bir kadın ve çetin bir savaşçıydı. Taberî'ye göre Selma'nın savaşı Tuleyha'nın savaşından daha zorluysa da. Hz. Halid, Selma'nın başına yüz deve vermeyi vaat etti. Buna rağmen kimse yüz kişi tarafından korunan bu Bedevî kadınla birebir savaşmayı göze alamadı. Nihayet bizzat kendisi Selma'nın korumalarını öldürerek devesinin ayaklarını kesti ve onu öldürdü. Böylece Medine çevresindeki Bedevîlerin bir odak noktası daha ortadan kalktı.

Tuleyha ise yaptıklarından pişman olup bir daha İslam'a döndü. Umre yapmak için Medine civarından geçtiğini haber verdiler. Hz. Ebû Bekir, "Artık o Müslüman olmuştur, ona ne yapabilirim ki?" diye karşılık verdi. Tuleyha, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra, Hz. Ömer'e biat etti ve Irak'ın fethinde İslam'a hizmet etti.

Zülkassa Savaşı ve devamında yaşananlar, mürtetlerle savaşın niteliği konusunda oldukça önem taşımaktadır. Bu savaş, isyanların karakterini gösterdi. Müslümanların mürtetleri tanınmasını ve onlara karşı mücadeleyi bizzat Hz. Ebû Bekir'in imametinde öğrenmesini sağladı.

Öte yandan isyancıların kalabalık olmalarına rağmen kısa sürede dağılıp İslam'ın safına yeniden katılmaları ile Müslümanlar cesaret buldu. Onların teslim olmasıyla Medine güvene kavuştu, Müslüman olmalarıyla sonraki isyanlar kolay bastırıldı.

Feca'nın Fecice Yakılması

İyaz b. Abdullah, Bedevî Arapların Süleymoğulları kabilesinden idi. Hırsızlık yapar, yol keserdi. Halk arasında ona Feca derlerdi. Süleymoğullarıyla birlikte irtidat etti ama arkadaşı Neciyye ile birlikte Medine'ye gelip Hz. Ebû Bekir'e Müslüman olduğunu ve kendisine silah verilmesi durumunda mürted Bedevîlerle savaşacağını beyan etti.

Bedevîler, büyükleri aldatmayı kahramanlık kabul eder; o yönde

maharet gösteren eşkiyalar, bir tür kahramanlaşır ve etraflarına daha kolay adam toplarlar.

Müslümanlar, Feca'ya aldanıp silah verince o şerir eşkiya, henüz Medine'nin çıkışında Müslümanlara ait bir kervanı soydu ve çöllere kaçıp etrafında mürted toplamaya başladı, Müslümanlara hücumlar düzenledi, malları yağmaladı. Hz. Halid, onun bir tehdit hâline geldiğini Medine'ye haber verdi ve üzerine asker gönderdi.

Hz. Ebû Bekir, bu fütursuzca ihanet karşısında öfkeye kapıldı. Feca'nın affedilmesi durumunda, büyükleri aldatmayı yiğitlikten sayan pek çok Bedevî'nin benzer yollara başvurması mümkündü. Halife, onun sağ olarak Medine'ye gönderilmesini emretti. Arkadaşı Neciyye öldürüldü. Feca ise sağ olarak Medine'ye gönderildi. Medine dışında bir ateş yakıldı ve içine atıldı.

Hz. Ebû Bekir, yaptığından pişman oldu. Çünkü yakma cezasının İslam hukukunda yeri yoktu. Yine de bu şerir mürtede verilen ceza ile Bedevîler, Medine'den ürkmeye ve kendilerine çekidüzen vermeye başladılar.

Peygamberlik İddiasındaki Kadın Secah'la Cihad

Secah binti Sarih el-Sa'lebi, Bedevîlerin en kalabalık kollarından Beni Temim kabilesinden kahinelik yapan Hristiyan bir kadındı. Beni Temim'in bir bölümü zekât vermeyi reddetmiş, diğer bölümü imanı üzerine kalmış, bir bölümü de arada bekliyordu.

Secah, el-Cezire'de Beni Tağlib'den Hristiyanların arasında yaşarken kabilesi Beni Temim arasına gelip peygamberliğini ilan etti. Etrafında Beni Temim'den pek çok kişi ile birlikte Hz. Peygamber zamanında kabilenin Beni Hanzale kolunun başına emîr olarak atanan Malik b. Nüveyre ve kardeşi Mütemmim b. Nüveyre ile de anlaştı.

Secah, Medine'ye karşı hücumu geçecek iken Malik, onu Beni Temim'den zekâtlarını vermeye razı olanlara savaşmaya ikna etti.

Secah ve Malik, Beni Temim'in İslam üzerine sebat eden Beni Malik koluna saldırıp onlardan çok kişiyi şehid ettiler. Ardından Müseylemütü'l-Kezzab ile karşılaşmak üzere, Beni Hanife kabilesinin yurdu Yemame'ye yöneldiler.

Secah'ın yanında Beni Temim'den Bedevilerin yanında Musul çevresinden gelen Araplar da vardı. O sırada İkrime b. Ebû Cehil ve Şurahbil b. Hasane, Beni Hanife'nin mürtedleri ile uğraştıklarından Müseyleme, Secah'la karşılaşmayı göze alamadı. Onunla anlaşma yolunu seçti. Müseyleme, "Yeryüzünün yarısı bizimdir. Öbür yarısı da adil olmuş olsaydı Kureys'indi. Allah artık Kureys'in kabul etmediği yarıyı sana veriyor" diyerek Secah'ı tamahlandırdı. İkili evlenmeye karar verdiler. Müseyleme, ona mehir olarak insanlara zor gelen sabah ve yatsı namazını kaldırmayı verdiğini ilan etti. İkilinin buluşmasını zina olarak gören Bedeviler arasında huzursuzluk çıktı. Müseyleme, Secah'ın belasından kurtulmak için ona Yemame'nin gelirinin yarısını verdi. Secah, aldığı ile yetinip el-Cezire'ye geri döndü. Beni Tağlib arasında yaşamaya devam etti. Muaviye'nin Hz. Hasan'la buluşmasından dolayı "âmü'l-cemâa" (birlik yılı) denen yılda (41/661) Beni Tağlib ile birlikte gelip Müslüman oldu ve ondan sonra İslam'a sadık yaşadı. Basra'da öldü ve cenaze namazı Muaviye'nin Basra valisi Semura b. Cündüp tarafından kılındı.

Secah'ın bölgeden ayrılmasından sonra Malik b. Nüveyre, çöllerde kararsızlık içinde dolaşmaya başladı.

Halid b. Velid, Tuleyha ile savaşı bitirdiğinde Medine'ye gelmek istemişti. Ancak Bedevî sosyolojisine hâkim olan Hz. Ebû Bekir, yeni bir kalkışma ihtimaline karşı Hz. Halid'e badiyede kalmasını emretti, bunun üzerine Hz. Halid, Tay dağına yerleşip beklemeye başladı.

Halid, Malik'in üzerine varmak istediğinde Malik, öylesine bir Bedevi istikrarsızlığı içinde idi ki Ashab, ona yapılacak muamele konusunda kendi arasında tartıştı. Ensar, önce Halid'den ayrılıp Medine'ye dönmeye karar verdi, sonra tekrar itaat etti.

Hz. Ebû Bekir'in verdiği emre göre Bedevi yerleşkelerinden ezan sesinin duyulması durumunda onlara karşı savaşılmayacaktı. Ordu Malik'in yakınlarına geldiğinde onun yerleşkesinden ezan

sesinin işitilip işitilmediği konusunda da tartışma çıktı.

Hız. Halid, Secah ve Müseyleme ile buluşarak Tuleyha vakasından sonra İslam'a karşı en büyük tehdidin bir parçası hâline gelen ve İslam'a teslim olan kabilelere saldırarak irtidat vakasının uzamasına yol açan Malik'i affetmekten yana değildi. İbnü'l-Esir'e göre ise Ashabdan Ebû Katade'nin aksi yöndeki görüşünden dolayı Malik ve arkadaşları esir olarak tutulmuşlar ve Halid'in "Esirlerinizi ısıtınız!" emri, Bedevî mücahitlerce yanlış anlaşılıp Malik öldürülmüştür.

Hız. Halid'in Malik'e karşı tutumu; karısı ile de evlenmesiyle, Müslümanlar arasında daha da sert bir tartışmaya yol açtı. Hız. Ömer de Hız. Halid'in tutumundan rahatsızdı ve Medine'de Malik'in haksız yere öldürüldüğüne inanılıyordu.

Malik'in o güne kadar işlediği suçlara rağmen Müslümanlar arasında yol açtığı tartışma, İslam adaletinin ne kadar iyi işlediğinin de bir kanıtıydı. Hız. Halid, Medine'ye çağrıldı, Hız. Ömer'in aksi yöndeki görüşüne rağmen Hız. Ebû Bekir, Halid'i Malik'in öldürülmesinden sorumlu tutmadı, ondan dolayı affetti ama karısıyla evlenmesinden dolayı onu azarladı ve tekrar savaşa gönderdi.

Malik'in kardeşi Mütemmim, tövbe-kârlar arasındaydı. Medine'ye gelip kardeşinin diyetini ve esirlerin serbest bırakılmasını istedi. Hız. Ebû Bekir, bu şakinin de suçunu affedip esirlerini serbest bıraktı ve ona Malik'in diyetini de verdi. Malik, ordu komutanı tarafından cezalandırıldığından diyet beytülmalden ödendi.

Hız. Ebû Bekir'in hilmi ile Hız. Halid'in sert askeri tedbirleri Bedevîlerin hizaya getirilmesinde etkili oldu. Hız. Ömer'in sert karakterine rağmen, savaş suçları konusundaki ılımlı yaklaşımı ise bir denge unsuru olarak işledi ve devletin isyanı bastırmasına katkı sağladı.

İrtidada Karşı Bir Bedir: Yemame Zaferi

Müseylemetü'l-Kezzâb, Arabistan'ın doğusunda Bekir b. Vail kabilesinin Beni Hanife kolunun bilgisi olarak biliniyordu, şair ve

kahindi. Kabilesinin bir kısmı Hristiyan'dı ve peyderpey İslam'ı seçmişti. Hicri 8'de (630) kabilenin reisi ölünce onun yerine geçti. Kabilesinin İslam'ı seçmesine karşı koyamayınca Hz. Peygamber'le görüşmek üzere Medine'ye gelen Beni Hanife heyetinin içinde yer aldı (10/631).

Asıl adı Mesleme iken Müslümanların taşğir amacıyla Müseyleme dedikleri Beni Hanife reisi, Hz. Peygamber'le bizzat görüşüp görüşmediği yeteri kadar açık değildir. Ancak onun vahiy kâtibi olduğu iddiası tamamen uydurmadır.

Mesleme, Yemaye'ye döndükten sonra Hz. Peygamber, mektup göndererek onu İslam'a davet etti ama o, kendisinin de peygamber olduğunu öne sürdü, bunun üzerine kendisine Müseylmetü'l-kezzâb" dendi.

Yemame, Arap kültürü ile İran kültürünün birleştiği, Hristiyanlık, putperestlik ve ateşperestliğin etkilerinin bulunduğu, kara ticaretiyle deniz ticaretinin aynı anda zenginleştirdiği bir bölgeydi. Bununla beraber, Arabistan'ın tahıl ambarı konumundaydı.

Yemameli olmanın yanında kabilesi, yaşı, şairliği ve kahinliğiyle de Kezzâb, kendisini büyük görüyordu. Ona ve taraftarlarına göre Kureys'ten bir peygamber çıkmışsa Beni Hanife'den de mutlaka bir peygamber olmalıydı.

Kendisine Rahmânü'l-Yemâme diyen Müseyleme, imkân ve kabiliyetiyle kısa sürede güçlü bir propaganda oluşturdu, Beni Hanife'den pek çok kişiyi etrafında topladı, ardından Bedevî mürtetlerin de umudu hâline geldi.

Hz. Ebû Bekir, Yemame'den gelen bu tehdide karşı önce İkrime b. Ebû Cehil komutasında bir müfreze gönderdi. İslam saflarında yeni olan İkrime'nin hatalı bir tutumda bulunma ihtimaline karşı ardından Şuharbil b. Hasene yollandı.

İkrime; Şuharbil'in gelmesini beklemeden hücumla geçince mürtetler karşısında yenildi. Onun yenilgisi Şuharbil b. Hasene gibi büyük bir komutanın da yenilmesinin yolunu açtı.

Hız. Ebû Bekir, İkrime'yi azarlayarak ona Umman'da mürtetlerle savaşan mücahitlerin yardımına gitme emri verdi; Şurahbil'den ise emri kendisine ulaşıncaya kadar yerinde kalmasını istedi.

Bütün cepheleeri bizzat yöneten Hız. Ebû Bekir, bu vaziyet içinde Halid b. Velid'i Yemame taraflarına sevk etti. Halid'in sevki, savaşın bundan sonraki kısmının haşin olacağıının da duyurusu gibiydi.

Kezzâb, oldukça kalabalık bir orduya sahipti. Ashab ise bölgeye yabancıydı. Ama Ashabın bölgeye peyderpey ulaşması, Kezzâb ve taraftarlarının moralini bozdu, kendisine ait bir hisara girip içeri kapandı. Şurahbil, Hız. Halid gelinceye kadar onu orada tutmayı başardı.

Hız. Halid, genel komutan olarak tayin edildi, Şurahbil'e ona mutlaka itaat etmesi emredildi, ayrıca Medine'de eli silah tutan herkese Yemame'ye yönelmesi çağrısı yapıldı. Zira Yemame'de tehdit büyüktü, Medine ise güvende sayılırdı.

Taberi, İslam ordusunun 13 bin kişi civarında olup Battah'ta Hız. Halid'in etrafında bulunduğuunu aktarır.

Ordu yanına ulaştığında Hız. Halid, Muhacir ve Ensar'ı ikişer bölüğe ayırdı. Muhacir'in bölüklerinden birinin başına Hız. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattab'ı tayin etti. Ensar'ın sancaktarlarından birini Sabit b. Kays'a verdi. Abdullah b. Ömer'i ise öncü birliklerin başına komutan yaptı. Vakidi'ye göre ise Hız. Halid, Akruha'denen mevkiye vardığında ordunun sağ kanadının başına Zeyd b. Hattab'ı, sol kanadın başına Usame b. Zeyd'i ve bir kanadın başına da Enes b. Malik'in kardeşi Bera' b. Malik'i verdi.

Beni Hanife'nin durumu karışıkta. Kimi İslam'ında sebat etmiş ve Müslümanlara sığınmıştı, kimi ise İslam üzere olsa bile kavminin korkusundan içlerinde kalmıştı. Diğer bazıları hakikati bilmekle beraber kabile taassubu içinde Beni Hanifeli bir adam Kureyşli birinden evladır, diyorlardı.

Büyük savaş, Suudi Arabistan'ın Riyad'ın yaklaşık 50 km kuzeybatısındaki Uyeyne'de yaşandı.

Kezzâb'ın 40 bin civarında askeri vardı, kelime-i şehadet getiriyorlar ama ardından “Şehadet ederiz ki Müseyleme de Rahman'ın peygamberidir” diyorlardı. Ona hisarın dışına çıkıp Müslümanları karşıyalalım, dediler. Bunun üzerine Kezzab, ünlü bahçesi Hadikatü'r-Rahman'a indi.

Müslümanlarla onlar arasındaki mübarezelerde Ammâr b. Yasir yaralandı. Ebû Cehil'in kardeşi Haris b. Hişam el-Mahzumî ve Zeyd b. Hattab da düşmanın üzerine vardılar. Haris kurtuldu ama Zeyd şehid oldu. Zeyd, “Allah'a yemin ederim ki onları bozguna uğratıncaya kadar ya da şehid olup Rabbimle elimdeki şehadet deliliyle konuşuncaya kadar bir şey konuşmayacağım.” diye yemin etmişti.

Zeyd, Hz. Ömer'den büyük ve ondan önce Müslüman olmuştu. Hz. Ömer, “Kardeşim benden önce İslam'a geldi. Benden önce şehid oldu. “O saba rüzgarları estikçe hafif hafif / Kardeşim Zeyd'in, ben kokusunu koklarım.” dizeleriyle hüznünü ifade etti.

Daha bu ilk karşılaşmalarda Müslümanlardan 300 kişi şehid oldu. Beni Hanife'den ise çok daha fazlası öldürüldü.

İslam ordusu, verdiği şehidlere rağmen Beni Hanife mensuplarını bağın içinde sıkıştırmayı başardı. Müslümanların parolası, “Ya Muhammed!” idi. Yemame, “Ya Muhammed!” nidaları ile inliyordu.

Ashabdan Ebu Huzeyfe, “Ey Kur'an ehli! Kur'an'ı davranışlarınızla süsleyiniz” diye sesleniyordu. Şehid oldu. Müslümanların diğer bir sancaktarı Salim de şehidler arasındaydı.

Kapı kapanınca Bera b. Malik, “Ey Müslümanlar! Beni kaldırıp bahçeye onların üzerine atınız” dedi. Müslümanlar reddedince “Yemin ederim, beni oraya onların üzerine atacaksınız!” diye ısrar etti.

Bera, Müslümanların omuzlarında bağın duvarına çıktı, nöbetçileri bertaraf ederek kapıyı Müslümanlar için açtı. Orada yaşanan çetin savaşta Beni Hanife askerlerinden 7 bini kılıçtan geçirildi. Çift zırh giyen ve yüzünü dahi zırhla kapatan Kezzab kaçmaya çalışırken Ensar'dan bir mücahid tarafından tanındı ve

konun kılıç darbelerine maruz kaldı. Kılıç, zırhı delemeyince o sırada orada hazır olan Hz. Vahşi'ye "Bu Müseyleme'dir, onu kaçıрма!" diye seslendi. Hz. Vahşi, ünlü hançeri ile zırh boşluğunu yakalayıp onu öldürdü.

Müseyleme'nin ardından paniğe kapılan Beni Hanife mensupları Ashabın kılıç darbelerine maruz kaldı. Nihayetinde onlardan çok az kişi kurtuldu. Bahçede o kadar çok kişi öldü ki o günden sonra oraya hadikatü'l-mevt (ölüm bahçesi) dendi.

Hisarın içinde ise kaç kişinin kaldığı bilinmiyordu. Müslümanların elinde esir olan Beni Hanife mensuplarından Mücaa, hisarda az kişinin kaldığını bile bile Hz. Halid'i orada çok kişinin bulunduğuna inandırdı ve hisardakilerin can ve mallarının korunması karşılığında hisarın teslimi için ahd aldı.

Hisarın kapısı açılınca orada kadın ve çocuklarla beraber çok az kişinin bulunduğu anlaşıldı. Hz. Halid, aldatıldığını söylese de Mücaa'nın "Ben, halkımı korudum!" demesi üzerine ahdi sabit sayıldı.

İslam'ın en sert komutanı dahi o güne kadar hiçbir isyanda görülmemiş kadar merhametliydi. Oysa ordusundan yetmiş Mühacir, yetmiş Ensar'dan 600 ile 1700 kişi arasında şehid vardı. Şehidler arasında ismi anılanların yanında Sabit b. Kays da vardı. Bera b. Malik ise seksenden fazla darbe almıştı ve tedavisiyle bizzat Hz. Halid bir ay boyunca ilgilendi.

Rivayetlere göre Hz. Ebû Bekir, Kezzâb'ın taraftarlarından ergenliğe ulaşan bütün erkeklerin öldürülmesini emreden bir mektup gönderdi. Ancak Hz. Halid, mektup kendisine ulaşmadan onlarla anlaşığı için emir uygulanmadı. Ahd, cezaya tercih edildi.

Kur'an-ı Kerim'in Toplanması (Cem'i)

Yemame'de o kadar çok hafız şehid oldu ki Hz. Ebû Bekir, acilen Kur'an-ı Kerim'in toplanıp iki kapak arasına alınmasını emretti.

Öneri Hz. Ömer'den geldi. Hz. Ebû Bekir önce tereddüt etti.

“Hz. Peygamberin yapmadığı bir şeye nasıl cesaret edebilirim?” dedi. Hz. Ömer ısrar edince razı oldu.

Zeyd b. Sabit el-Ensarî konu hakkında şöyle buyurmuştur:

“Hz. Ebû Bekir Yemame’de kurraların (Kur’an hafızlarının) öldürülmesinin ardından haber yollayıp beni çağırttı. Yanına vardığımda Ömer’in orada bulunduğunu fark ettim. Ebu Bekir dedi ki:

Ömer bana gelip ‘Yemame savaşında Kur’an hafızlarından önemli bir kısmı şehid oldu. Diğer savaşlarda da hafızların ağır zayıat vermesinden ve Kur’an’ın birçok kısmının kaybolmasından endişe ediyorum. Bu yüzden Kur’an’ın toplanmasını emretmen gerektiğini düşünüyorum’ dedi. ‘Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in yapmadığı bir şeyi nasıl yaparız?’ diye itiraz ettim.

Ömer,

‘Allah’a yemin ederim ki, bu hayırlı bir iştir’ dedi. İsrarla benden böyle bir şey yapmamı istedi. Nihayet Allah Teâlâ aklıma bu işi yatırdı. Ben de Ömer gibi düşünür oldum.’

Zeyd, şöyle devam eder: “Ebu Bekir bana:

‘Sen genç ve akıllı birisin. Bugüne kadar senin bir eksikliğini gören ve seni bir konuda itham eden olmadı. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem için vahyi yazıyordun. O hâlde, Kur’an’ı araştırıp topla!’ dedi. Allah’a yemin ederim ki beni dağlardan birini taşımakla sorumlu tutsaydı bana emrettiği Kur’an’ı toplama görevinden daha ağır olmazdı.

Ebu Bekir’e ‘Allah Resulünün yapmadığı bir şeyi sizler nasıl yaparsınız’ diyerek itiraz ettim. O da ‘Allah’a and olsun ki, bu hayırlı bir iştir’ dedi. Ebu Bekir beni ikna etmek için ısrarlarımı sürdürdü. Nihayet, Allah Teâlâ Ebu Bekir ve Ömer’in aklıma yatanı, benim de aklıma yatırdı. Sonunda Kur’an’ı bir araya getirmek için o güne kadar hurma dallarında, yassı taşlar üzerinde yazılı olanları ve hafızların hafızalarında bulunanları toplamaya başladım. “And olsun size kendinizden öyle bir Nebi gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir, “(Tevbe 128) ayetin-

den itibaren Tevbe Sûresi'nin sonuna kadar olan (iki ayetlik) kısmı sadece Ebu Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum. Onun dışında başka birinde bulamadım.

Toplayıp yazdığım ve bir araya getirdiğim sahifeleri Halife Ebû Bekir'e teslim ettim. Bunlar, vefat edinceye kadar Ebû Bekir'in yanında kaldı. Sonra Ömer halife olunca o teslim aldı ve hayatı boyunca onda kaldı. Daha sonra bu Mushaf, Ömer'in kızı Hafsa'ya geçti.”

Hz. Zeyd, Resûl-i Ekrem Medine'ye hicret ettiğinde on bir yaşında idi. Ondandır sonra hep Onun yanında bulundu, vahyi hem yazdı hem ezberledi. Hıfzı ile ünlüydü ve kimi kayıtlara göre Hz. Peygamberin teşvikiyle lisan öğrenirken Süryaniceyi öğrenmesi sadece on yedi gününü almıştı.

Hz. Ebû Bekir; Hz. Ömer ile Zeyd'e, mescide oturun, herhangi bir ayeti Peygamber huzurunda yazdığını söyleyen ve bunu da iki şahitle ispat eden Sahabinin getirdiği ayetleri toplayın, diye emretti.

Hz. Ömer de Hz. Peygamber'den Kur'an'a dair bir şey yazanın, yazdığını derhal getirmesini ilan etti. Dolayısıyla toplama işi Hz. Ömer'in himayesinde ama Zeyd b. Sabit'in maharetiyle gerçekleşti.

Zeyd b. Sabit, titiz bir araştırmayla sahabenin elinde bulunan, deri, taş, hurma dalı, kürek kemiği, yaprak vs. gibi çeşitli malzeme üzerine yazılmış ayetleri sayfalar hâlinde yazarak topladı. Topladıklarını baştan sona gözden geçirdi. Tevbe Sûresi'nin son iki ayet-i kerimesi onun ve pek çok Ashabın ezberinde olmasına rağmen yazılı olarak kendisine gelmemişti. Nihayet Ebû Huzeyme b. Sabit'in yanında yazılı olarak da bulundu. Böylece bütün Ayet-i Kerimeler, Mushaf olarak iki kapak arasına alındı.

Mushaf, önce Hz. Ömer'e teslim edildi. Onun vefatıyla kızı ve Hz. Peygamberin zevcesi Hz. Hafsa'ya emanet edildi.

Bu, Hz. Ebû Bekir'in İslam'a en büyük hizmetlerinden biridir.

Bahreynlilerin İrtidat Etmesi

Bahreyn’de Bekr b. Vail kabilesinin ileri geleni Cârûd Mualla el-Abdî, Hz. Peygamber devrinde Müslüman olunca ona bağlı Abdulkaysoğulları da Müslüman oldular.

Hz. Peygamber vefat ettiğinde Bahreynliler, “Peygamber olsaydı ölmezdi” dediler. Reisleri el-Münzir b. Savi el-Abdî onları ikna ettiyse de bir süre sonra ölünce Bahreynlilerin büyük bir kısım irtidat etti. Bahreynliler, kendi aralarında anlaşmazlık içinde idiler ve bu anlaşmazlıkları irtidat yarışına dönüştü. Abdulkaysoğulları ve Cârûd, dinlerinde sebat ettilerse de halkın çoğu mürtetlere meyletti.

İslam’da sebat edenler, mürtetlerin baskınlarına uğradılar, kuşatıldılar ve canlarından ümit kesinceye kadar güç durumda kaldılar.

Hz. Ebû Bekir, el-Alâ b. Hadramî’yi Müslümanların yardımına gönderdi. Mekke’de yerleşik olsa da Bahreyn’e komşu Hadramût’tan olan Alâ, Hz. Peygamber zamanında Bahreyn tarafındaki Müslümanların zekatını toplamak için görevlendirilmişti. Alâ, o bölgede İslam’ı anlatarak Bahreyn emîri Münzir b. Savi’nin Müslüman olmasına vesile olmuştu. Dolayısıyla bölgeyi iyi biliyordu. Oraya ulaştığında Yemame’deki mürtetlerden kaçan Beni Hanifeli Müslümanlar da ona katıldılar. Böylece kuvveti arttı.

Alâ, yolda büyük zorluklarla karşılaştı, arkadaşları canlarından umut kestiler. Açlık ve susuzluktan “Yarın güneş doğmadan öleceğiz!” diyorlardı. Alâ “Korkmayın, Müslümansınız, Allah yolundasınız. Allah’ın dininin yardımcılarısınız. Müjdeler olsun. Allah’a yemin olsun, bu hâlde kalmayacaksınız!” diyerek onlara umut verdi. Rivayetlere göre İslam askerleri sabah namazından sonra dua edince yüce Allah, onlara bir su kaynağı gösterdi ve öyle kurtuldular.

Alâ, yolun zorluklarını aşıp Cuvâsâ adlı yerde kuşatma altındaki Müslümanların yanına vardığında şairleri Abdullah b. Hazer,

“Ey haberci, Ebû Bekir’e haber ver

Ve tüm Medine gençlerine

Kerim olan ve Cüvâsâ'da mahsur

Bulunanlara yardım edemez misiniz?

Ki onların yollardaki kanları

Gözleri kamaştırın güneş gibidir

Rahman'a tevekkül ettik biz

Çünkü zafer tevekkül edenlerindir “

diyordu.

Alâ, İlâhî yardımın karada ve denizde açıkça görüldüğü zorlu bir savaşın ardından mürtetlerin hakkından geldi, Bahreyn'i itaat altına aldı ve daha sonra düzenlenen fetihlere katıldı.

Umman Halkının İrtidadı

Umman'da Ezd kabilesine mensup ve Tac Sahibi anlamında Zü't-Tâc Lâkit b. Malik, peygamberlik iddiasında bulunup dininde sebat edenleri zorlamaya başladı, onlar da Hz. Ebû Bekir'den yardım dilediler.

Hz. Ebû Bekir, Himyerli olan, dolayısıyla bölgeyi iyi bilen Huzeyfe b. Mihsan'ı ve bizzat Ezd kabilesinden olan Arface el-Barikî'yi Müslümanların yardımına gönderdi. Huzeyfe, Umman'da, Arface ise Mihre denen komşu bölge için görevliydi. Onların ardından ise Yemame'deki görevine son verilen İkrime b. Ebû Cehil'i gönderildi.

Üç komutan yolda buluşup önce Umman üzerine vardılar, orada Halifenin emirleri doğrultusunda Müslümanların Ceyfer ve İyad isimli emirle haberleşip güçlerini birleştirdiler.

Müslümanlar, önce Lâkit'in komutanlarına mektuplara göndererek onların bir kısmını ikna ettiler. Ardından Bahreyn'den

Abdülkaysoğulları da İslam ordularına ulaştı ve mürtetlerle Yemame'dekine benzer bir savaş yaşandı. Mürtetler yenildi. Ganimetler ve esirler Arface ile birlikte Medine'ye gönderildi.

Diğer komutanlar ise Mehre'ye yöneldiler. Oradaki mürtetler iki karşıt grubu bölünmüştü. İkrime, gruplardan birinin önderi Sihrit'e mektup gönderip onu Müslüman olmaya ikna etti. İslam ordusu, onun katılımıyla güçlendi ve diğer grubu yendi. Ganimetler ve esirler bizzat Sihrit'e teslim edilip Medine'ye yollandı.

Ridde Savaşı'nın Neticeleri

Düzene boyun eğmemekte "istikrarlı" olan Bedevîler, üzerlerine ordular vardığında boyun eğer, ordular uzaklaştığında kadim hâllerine dönerlerdi. Medine etrafındaki Bedevîlerin bu alışkanlıklarını sürdürmeleri İslam devletini sürekli anarşizm ve yağmalama tehdidinde tutar, tarihteki pek çok devletin yaşadıklarına maruz bırakırdı.

Bedevîlerle veya Bedevî karakterli topluluklarla kuşatılmış coğrafyalarda doğan devletler, ya Bedevîlerin bitmez tükenmez isyan ve yağma kültürü karşısında yıkılmış ya küçük kalmış ya da onlarla uzun süre hesaplaşmak zorunda kalmıştır.

Hız. Ebû Bekir'in imamet ve komutasında Ridde Savaşları sadece altı ayda sonuçlanmıştır. Sanırım bu, dünya tarihinin en hızlı Bedevi karşıtı mücadelelerinden biridir.

Altı ay gibi kısa bir süre içinde Şam-İrak hattının güneyindeki bütün Arabistan, Emevîlerin son devrine kadar hiçbir Bedevî isyanına konu olmayacak kadar yüzyıllık bir sulha kavuştu. Hatta bu sulh süreci, bazı fetret devirleri dışında, şu veya bu şekilde Bahreyn civarında İsmailî Karmatiler ortaya çıkıncaya kadar devam etmiştir. Daha da iddialı bir ifadeyle Osmanlı'nın son devrine kadar Bedevîler tarih boyunca bir daha böyle geniş çaplı bir kalkışmada bulunamamışlardır.

Hız. Ebû Bekir'i bu başarıyı götüren onun İslam'ın mücadele ve iktidar esaslarını kusursuz tatbididir. Hız. Ebû Bekir, Hız. Peygamber'in sünneti üzerine bütün yönleriyle planlı hareket etti,

işinin hiçbir yanını gelişigüzelliğe bırakmadı. O, yine Sünnet üzere önce davet, sonra kuvvet esasını tatbik etti. Kuvveti de hukuk ve hikmet ile sınırlandırdı. Böylece hukuk; feraset ve vicdan dengesi içinde işledi. İslam'ın müspeti menfinin önünde tutan esası üzerine cezayı ihmal etmedi ama affı, cezaya tercih etti. Böylece Bedevilerle mücadele ederken onlara İslam Şeriatının adalet ve hikmetini, İslâmî yönetimde tahakkümün herkesin yararına bir nimet olduğunu onlara kavratı.

İslam'da menfi de müspet içindir. Dolayısıyla savaş gibi istenmeyen bir hâl, İslam'la insanlar arasındaki engellerin kaldırılıp onların hidayet ve Şeriatın adaleti nimetlerine kavuşmaları içindir.

Hz. Ebû Bekir bu esas üzere, Hz. Peygamber'in müşriklerle mücadele misali, Bedevilerle savaşırken onları hidayete erdirdi. Hidayet, onları Şeriatın adaletine kavuşturdu. Bedeviler, savaşlarda çok sayıda yakınlarını kaybetmelerine rağmen ona güvendiler ve İslam'ın sadık askerlerine dönüştüler.

Hz. Peygamber Devri'nde esasları atılan İslam Devleti, Ridde Savaşlarından zaferle çıkarak istikrara ve kendisini "Büyük Devlet" düzeyine çıkaracak çekirdek coğrafya, insan unsuru, ekonomi ve tecrübeye kavuştu.

İslam, Ridde Savaşları ile denizlerle çevrili ve çöllerle korunaklı, Bizans ve Sâsâni hakimiyetlerinden bağımsız devasa bir merkezi coğrafyaya sahip oldu.

Savaşlarda Yemame ve ona komşu Bahreyn dışında mürtetlerden de az kişinin öldürülmesi, ezici çoğunluğunun afla İslam'a kabulü İslam'ı büyük ordulara sahip olacak bir asker potansiyeli ile buluşturdu.

Affedilen unsurlarda sadakat minneti oluşur. Bedeviler, cezaları hukukta ölüm iken affedilmekle özellikle sadık askerler hâline geldiler.

Bu asker potansiyeli kitabî olmayan Bedevilerin, kitabî (medeni) Medine'nin emrine girmesi şeklinde gerçekleştiğinden ayrıca bir öneme sahiptir. Bu iki unsur buluştuğunda eğer bir dünya

hakimiyeti ideali de varsa ortaya büyük bir devlet çıkar.

Muamelede zaman zaman cezanın tercih edilmesi isyana yatkın Bedevî liderlerini ortadan kaldırırken affedilip de muhtemelen sadakati sorunlu olanlar da halklarını felakete uğrattıklarından itibarsızlaştırıldı. Böylece kabile reislerinden doğan boşluk Ashabdan takva ehli ama henüz idari tecrübesi olmayan yöneticilere zaman sağladı, onların idareyi sulh içinde öğrenmesine vesile oldu.

Ashab, ilk kez Ridde Savaşı'nda Medine'ye uzak noktalarda savaştı. Ridde Savaşları, kabilelerin karakterlerini ortaya koydu, onların kabiliyetli ve sadık unsurlarının yanında isyana yatkın yanlarının da bilinmesini sağladı. Bununla beraber Ashab, ilk kez Yemame, Yemen, Bahreyn, Umman gibi bölgelerin büyük askeri unsurları ile savaşıma tecrübesi edindi. Bu bölgelerin bir kısmı küçük bir devlet hükmündeydi. Bizans ve Sâsâni'nin imparatorluk ordularıyla karşılaşmadan önce bu tecrübeyi yaşamak, külfetli de olsa ilâhi bir nimet gibiydi.

Yoksul Hicaz, Ridde Savaşları ile ganimet üzerinden Bedevîlerin zenginliklerinin yanında adı geçen diğer bölgelerinin hem bir kısım zenginliği hem silah envanteri ile buluştu. Böylece Hicaz'ın maneviyatıyla Arabistan'ın maddiyatı buluştu. Uçuş için kanatlar tamamlandı.

Resûl-i Ekrem sonrası savaş yönetimi tarzının testi de Ridde Savaşlarından başarıyla geçti. Resûl-i Ekrem cihada bizzat çıkıyordu. Oysa Ashab, koşullara bakıp içtihatla bulunarak Halifenin cihada çıkmayıp savaşı Medine'den yönetmesini uygun görmüştü. Bu içtihat üzerinden Halife, çoklu savaş sahalarında komutanlarını Medine'den yönetti. Bu konumlanma, yanında hazır bulunan komuta heyetiyle birlikte ona bütün sahaları görme ve sahalar arasında dayanışma sağlama imkânı verdi. İslam ordularının daha sonra aynı anda hem Doğu hem Batı'da savaşacağı düşünülürse bu hayati bir tecrübeydi.

Ridde Savaşlarının en büyük manevi kazanımı ise İslam'ı henüz özümsemeyen Müslümanların da matematiksel akıl/imkân zindanından kurtulmalarındır.

Matematiksel olarak Hz. Ebû Bekir'in bu savaşı kazanması mümkün değildi. Ama Sünnetullah'a Sünnet-i Resûl üzere tabi oluş ve o çerçevede Nusretullah'a yöneliş, zaferi getirdi. Mü'minler, "Allahüekber" demenin künhüne bir kez daha vardı, Hz. Peygamber'in verdiği müjdelere imanları pekişti, zafere olan umutlar arttı.

Hz. Ebû Bekir, "Allah'ın bize takdir ettiğiinden başkası isabet etmez!" (Teybe, 51) ayetini okuyarak kadere imanı da cesaret yönünde değerlendirdi.

Bu iman, cesaret ve umutla artık, Hz. Peygamber zamanında başlayıp devamı getirilmesi gereken Bizans müttefiklerine, Hz. Peygamber devrinde başlamayan Sâsânîlere karşı savaşa hay hay başlanabilirdi.

Ashab, o uzak coğrafyalara, o sayıca çok, donanım ve tecrübe açısından muazzam ordulara karşı sırtı güven içinde Allahüekber diyerek cihada çıkabilirdi.

Hz. Fâtıma'nın Vefatı

Hz. Fâtıma, sahih rivayetlere göre Hz. Peygamberin en küçük kızı, Hz. Ali'nin Hanımı Hz. Hasan, Hüseyin ve Zeyneb'in anneleri, Müslüman kadınların en hayırlısı, cennet kadınlarının seyyidesi, yaratılmışların en hayırlısı babasından beş buçuk ay sonra, 3 Ramazan 11 /22 Kasım 632 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Allah cc, ondan, annesinden ve Ehl-i Bey'ten razı olsun.

Sahi rivayetlere göre Bi'set'ten, yani Hz. Peygambere ilk vahyin inmesinden bir yıl önce dünyaya gelmişti ve vefat ettiğinde yirmi dört yaşındaydı. Ancak yirmi beş ve yirmi yedi yaşında olduğuna dair rivayetler de vardır.

Lakabı, "beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın" anlamında "Zehrâ" dır. Diğer bir lakabı ise "iffetli ve namuslu kadın" anlamında Betûl'dur.

Hz. Peygamber, önünde ayağa kalkar, boynuna sarılır ve ona "Ümmü ebihâ" yani "babasının annesi, annem" diye hitap eder-

di. Onu büyük bir muhabbet besler ve aynı zamanda hürmet ederdi.

Hz. Fâtıma, babasının ardından oldukça mahzundu; Hz. Peygamber defnedilirken ağlamış ve Enes b. Mâlik'e, "Ey Enes! Resûlullah'ın üzerine çarçabuk toprak atmaya eliniz nasıl vardı, gönlünüz nasıl razı oldu?" diye seslenmişti.

Hz. Fâtıma, babasının vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'den Medine'deki bazı arazilerle Fedek'teki bazı bahçeleri miras olarak talep etti. Ancak Hz. Ebû Bekir, peygamberlerin miras bırakmadıklarını beyan ederek ona miras vermedi. Vefatına doğru Hz. Ebû Bekir, kapısına gitti, izin istedi ve içeri girip gönlünü aldı.

Hz. Fâtıma, vasiyeti üzere tabuta ilk konan Müslümandır. Cenaze namazını Hz. Abbas veya Hz. Ali kıldırdı. Cenazesi Hz. Ali, Hz. Abbas ile oğlu Fazl tarafından Cennetü'l-baki'a defnedildi.

Devrin Süper Güçlerine Karşı Cihad

İslam, mekân ve zaman açısından evrensel bir dindir. Hz. Peygamber, bütün insanlığa gönderilmiştir. Müslümanlar, "din yüzünde Allah'ın oluncaya kadar", dolayısıyla bütün insanlığa ulaşmaya kadar cehd ve cihadla mükelleftirler.

"Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler." (Sebe, 28)

"Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın fakat vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur." (Bakara, 193)

İslam'ın emirleri, bir umutla beraber verilmiştir. Bir hususta emir varsa umut da vardır. Bir tehlikeden korunma ya da bir nimete ulaşma umudu... Cihad da hem tehditten korunmadır hem nimete erişme umududur.

Hz. Peygamber, Müslümanların arasında iken Hudeybiye Antlaşması'ndan hemen sonra mektuplar üzerinden insanlığı İslam'a davet etti. Ama daha önce üstelik Hendek günlerinde Araplar,

İslam'a karşı savaşta birleşmişken süper güçlere yönelik fetihlerin de müjdesini verdi. Bu müjdelerin bir kısmı Hendek'teki büyük müjde gibi genel, bir kısmı ise belli bölgelerle ilgili özel müjdelerdir. Ayrıca müjdelerin bir kısmı da orduların sefere çıkacağı ile ilgili haber vermek ve onlara katılım ya da onlar içinde şehid olmakla ilgili Ashaba verilen müjdeler niteliğindedir.

Ashab, Hz. Peygamberin müjdelerini emir olarak telakki etmiştir. O mukaddes emirleri gerçekleştirmek için oluşan imkânları değerlendirmiş ve bizzat o müjdelerin gerçekleşmesi için imkân oluşturmuştur.

Bu mahiyette Ridde Savaşlarında elde edilen zaferler, Ashaba imkânlar sağladı. İmkânlar sorumluluk getirir. Her imkân, Müslüman için bir sorumluluktur.

Diğer yandan devrin iki gücünden Bizans ve Sâsânîlerin Arap Yarımadası'na uzanan hakimiyet alanları ve o hakimiyet alanlarının çevre alanlarındaki sorunlar da Müslümanlar için imkân oluşturdu.

İslam'ın evrenselliği ve bu yöndeki emîrler, Ashabı devrin süper güçlerine karşı cihada sevk ederken süper güçlerin içinde bulunduğu vaziyet de onları cihada çekti.

Hz. Peygamber, Mute Seriyesi ve Tebûk Gazvesi'yle Bizans'ın etki alanına doğru cihadı bizzat başlatmıştı. Usâme'nin ordusunu teçhiz etmesi ile de bu cihaddaki kararlılığını göstermişti. Ashab, bu kararlılığı Usâme'nin ordusunu Hz. Peygamberin tayini üzerine sefere çıkararak bu kararlığı sürdürdü ve sonraki devirlerde bu yönde planlamalar yaptı.

Yemen, Umman, Bahreyn ve Yemame'de hakimiyetin sağlanmasıyla Sâsânîlere karşı cihad aşamasına geçiş ise gelişen koşulların yönetilmesi çerçevesinde başlamış ve süreç içindeki planlamalarla sürdürülmüştür.

İki İmparatorluğa Karşı Savaş

Hz. Peygamber günlerinde olduğu gibi, Hz. Ebû Bekir günle-

rinde de Batı Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'ya iki imparatorluk hükmediyordu.

Asya'nın batısında kurulu Sâsânî İmparatorluğu, doğuda Orta Asya bozkırlarına, güneydoğuda Hindistan içlerine kadar uzanıyordu. Kuzeyde Güney Kafkasya'ya hükmediyordu. Batı'da ise Bizans'la bugünkü Irak-Suriye sınır hattına sahipti. Başkenti, bugünkü Bağdat yakınlarında yer alan Medain şehriydi.

Sâsânî Devleti, 6. yüzyılda büyük bir atılım gerçekleştirmiş; 7. yüzyılın başında Bizans'a galip gelerek Şam ve Mısır'ı istila etmişti.

Sâsânî Devleti, din olarak ateşperest Mecûsî olmakla beraber, neredeyse bugünkü Avrupa ayarında geniş bir din özgürlüğüne sahipti.

Doğu Roma Devleti olarak Bizans İmparatorluğu ise dünyanın en büyük gücüydü. Karadeniz, Marmara ve Ege birer Bizans gölü gibi iken kuzeydeki bazı sahiller dışında Akdeniz de bir Bizans gölü hükmündeydi. Bizans, Fas kıyılarından Kafkasya'ya, Kudüs'ten Moskova yakınlarına, Kafkasya'dan Macar Ovası'na kadar dehşet verici bir büyüklüğe sahipti. Başkenti İstanbul'du, doğuda ise Antakya, Humus ve Diyarbakır önemli yönetim merkezleriydi.

Bizans, Mauricius'un 602'de üç oğlu ile birlikte öldürülmesiyle büyük bir karışıklığa ve Sâsânîlere karşı yenilmişliğe sürüklendi. İmparatorluğu bu krizden, Hz. Peygamber ve ilk halifeleri devirlerinde Bizans'a hükmeden Herakleios kurtardı. Herakleios, tam da Hz. Peygamber'in Yesrib'e hicret ettiği yıl (610) Sâsânî'ye karşı zafer kazanmaya başladı, sonraki on sekiz yıl içinde, Sâsânîlerin istila ettiği Mısır ve Şam'ı tekrar ele geçirdi, Hristiyanlar mukaddes Kudüs şehrine hâkim oldu.

Herakleios, sadece Bizans topraklarını kurtarmadı, Bizans Devleti'nde yöneticilerle yönetilenleri, sarayı ile kiliseyi bütünleştiren, maliyeyi ıslah eden ve orduya dini bir motivasyon kazandıran bir dizi ıslahat yaptı. Onun ıslahatları ile devlet toparlandığı gibi Hristiyanlık da Sâsânî karşıtlığı ile ilgili olarak yeni bir fanatizm evresine girdi.

Hicaz, merkeze alındığında batıda Kızıldeniz'in ötesinde Habeşistan, Bizans tahakkümü altında sayılırdı. Güneyde Yemen ise çekişmeli olup zaman zaman Habeşistan tahakkümüne geçse de daha çok Sâsânî tahakkümündeydi. Hz. Peygamber Devri'nde Habeşistan'la iyi ilişkiler geliştirilmiş, Habeş Kralı Necaşi gizlice İslam'ı seçmişti. Yemen ise daha önce anlatıldığı üzere Müslüman olmuştu.

İmparatorluklar ve Araplar

Arabistan, Irak ve Şam kanatlarıyla kartal gibidir. Araplar farklı sebeplerle her iki kanada da yayılmışlardır. Araplar genel olarak iki koldular. Pek çok noktada bir iç içelik söz konusu ise de Kehtanî Araplar, Güney ve Doğu Arabistan'da yaşıyorlardı. Hz. Peygamberin mensubu olduğu Adnanî Araplar ise Hicaz ve çevresiyle birlikte kuzeye, Filistin ve civarına yerleşmişlerdi.

Irak'ta Sâsânî tahakkümündeki Arapların geneli Nasturî Hristiyan veya putperest olmakla birlikte Mecusî Sâsânîlere tabi özerk bir yapıydılar. Başkentleri Irak'ın bugünkü Küfe şehri civarındaki Hire şehri olan, bundan dolayı Hireliler de denen Lâhmîler, Sâsânî tahakkümünde özerk bir Arap devletiydi. Yemen kökenli Beni Lâhm hanedanı tarafından kurulan devlet, henüz 4. Yüzyılın ortalarında Sâsânî İmparatoru II. Şapur tarafından tanınmıştır. Ne var ki devlet, Sâsânîlerin Bizans'a karşı 602'de galip gelmesiyle II. Hüsrev tarafından ortadan kaldırıldı. Bundan sonra Araplar bölgede yine de özerk yönetimlere sahipeler de Sâsânî tahakkümü altında huzursuzdular.

Sâsânîler arasında hem etnik ayrılık hem dini ayrılık vardı. Ayrıca Sâsânîler, başkentlerinin Irak'ta bulunması ve yönetim tarzı ile Arapların özerkliğini anlamsızlaştırıyorlardı. Sâsânîler, Arapları tanımakla birlikte onları aşağılıyor, isyan ettiklerinde kolayca bastırılacak sorunlu bir topluluk olarak görüyorlardı.

Şam'daki Araplar ise Hristiyandı, Bizans'la aralarında din birliği vardı ama onlar da mezhepsel olarak Bizans'tan farklıydılar. Hristiyan Araplar da Bizanslılar gibi Ortodoks'tu ama Ortodoks-luk kendi içinde bölünmüştü ve Hristiyan Araplar, Yakûbilik, Nasturî Hristiyanlık gibi mezheplere yönelmişlerdi.

Buna rağmen henüz 200 yılında Kahtânîler'in Kehlân koluna mensup Yemenlilerce kurulan Gassânî Arap Devleti, Şam'da varlığını sürdürüyordu ve Bizans'a sadakatle bağlıydı. Bizans, 529'da Gassânî hükümdarı Haris b. Cebele'ye büyük emîr unvanı vermişti ve Bizans'ın Gassânîlere tanıdığı özerklik, İslam Devri'nde işlemeye devam ediyordu. İslam orduları Şam'a açıldığında Eyhem b. Cebele Gassânî hükümdarıydı. Öte yandan bu devirde geride bırakılan Sâsânî istilası ile de ilgili olarak bütün Bizans ülkesi gibi Şam'a şiddetli bir Hristiyan fanatizmi hakimdi. Hristiyanlık, Herakleios'un öncülüğünde yeniden dirilmiş, kısmen bütünleşmiş ama azami ölçüde militanlaşarak belki tarihin ilk "Haçlı" ruhuna kavuşmuştu.

İmparatorluklarda Din-Ahlak ve İslam

Bizans, Hristiyanlığı kabul ettikten sonra, ahlâkî bir evrene girmişti. Bizans'ta hür kadınlar genellikle tesettürlüydü ve zina, Bizans'ta kesin olarak yasaktı. Açıkça zinada bulunan bir yana, Hristiyanlığın çok kısıtlayıcı evlilik kurallarını ihlal eden biri dahi yönetimde pay sahibi olamazdı. Bununla beraber Bizans'ta, dinsel özgürlük bir yana, mezhepsel özgürlük de oldukça kısıtlıydı.

Sâsânîler ise Bizans'ın tersine, dinî ve mezhepsel özgürlüklerde neredeyse bugünkü Batı ile aynı duruşa sahipti. Bizans'ta yaşam alanları kısıtlanan Hristiyan mezhepler, Mecusî Sâsânî'de özgürdüler. Sâsânî, sadece Hristiyan mezhepler açısından değil, diğer inançlar açısından bir açık toplum siyaseti güdüyordu ve ülke, neredeyse bir mozaikti.

Buna karşı Sâsânî, ahlâkî ilkeleri, Mazdekçilik gibi inançların etkisiyle, geçmişin Sosyalist ve bugünün liberal yönetimlerinden bile uç noktada hiçe sayıyordu. Mazdekçi Sâsânî'de ahlaki çöküntü birinci derecede akrabaların evlenmesine izin verilecek boyuta ulaşmıştı, bu yönde hiçbir sınırlama yoktu.

Din ve mezhep özgürlüğü; Sâsânî'ye avantaj sağlıyordu. Sâsânî'nin Bizans'ın farklı bir Hristiyanlık inancına sahip doğu eyaletlerine hatta Mısır'ı dahi içine alan eyaletlerine müdahil olabilmesinde ve kimi zaman o eyaletleri istila edebilmesinde

bunun katkısı vardı. Ama ahlaksal çöküntü Sâsânî'nin zaaf noktasıydı.

Sâsânî, çok sayıda peygamberin tebliğiyle ahlaki daima önemsemiş Şam coğrafyasında hiçbir zaman süreli istilalarda bulunmanın ötesine geçemedi.

Sâsânî, zaman zaman ahlak ve adaletle ilgili ıslahatlar yapmış ve bu, Bizans karşısında onun ömrünü uzatmıştı. Ama Müslümanlar Sâsânî ile karşı karşıya geldiklerinde Hristiyan unsurlarla birlikte ahlak özlemi çeken kimi Mecusi İranlılar da Müslüman fatihlere karşı koymakta isteksiz davrandılar. Müslüman fatihler, onlarla savaşmadan önce ısrarla onlara İslam'ı tebliğ ettiler. Beklentileri onları Müslüman olmayacaklarsa bile sistemi korumakta isteksizleştirmektir ve bunda başarılı oldular.

Rivayetlere göre Hz. Peygamber, Hudeybiye sonrasında ashabını topladı ve daveti yayma hususunda kendisine yardımcı olmalarını talep ederek "Allah (cc) beni bütün insanlara rahmet olarak gönderdi. İslâm'ı yayma hususunda bana yardımcı olun. Havârilerin Meryemoğlu İsa'ya muhalefetleri gibi, siz de bana karşı muhalefette bulunmayın!" diye buyurdu. Bunun üzerine Sahabiler, "Biz sana bu hususta yardımcı olacağız. Bizi arzu ettiğin yere gönder Ey Allah'ın Resülü!" diyerek ona itaatlerini gösterdiler.

Bu mahiyette Elçiler Yılı da denen Hicrî 7'nin Muharrem ayında (Mayıs 628) etraftaki Araplar gibi imparatorluklara da elçiler gönderildi. Elçilere verilen mektuplar, imparatorları İslam'a davet ediyordu ama bir devlet başkanından diğerlerine gönderilen mektuplar gibi mühürlendi. Mektupların üzerine "Muhammed Resûlullah" mührü kazındı.

İmparatorluklar, alışılmadık bir durumla karşı karşıya idiler: Mektup bir peygamber adına geliyordu. Ama o peygamber, aynı zamanda yeni bir devletin kurucusuydu. Muhtemelen meseleyi algılayamadılar ve vakanın sadece inanç tarafına baktılar.

Oysa İslam, imparatorlukların karşısına, Hristiyanlık gibi sadece paganlığı reddeden, birey ve toplumla sınırlı, basit bir inanç sistemi olarak değil, devleti de kapsayan iman-ahlak-adalet üç-

lüsüyle çıktı ve İslam fatihleri, Sâsânî'yi Hz. Ebû Bekir Devri'nden başlayarak on yıl gibi kısa bir süre içinde ortadan kaldırdı.

İslam; Irak, İran, Kafkasya ve Horasan'ın özlemini çektiği bir ahlak hareketi olarak kısa sürede kabul gördü. Fetihlerden sonra da o coğrafyalarda İslam'ın en çok ahlaki yönü konuşuldu hatta akımlara dönüştü.

Sâsânî ordusu daha çok laik, Bizans ordusu ise dinî bir orduydü ve genellikle patrikler tarafından komuta ediliyordu. O patrikler, Müslümanları gördüklerinde ahlaklarına hayran kaldılar ve aralarından çok önemli şahsiyetler "Bunlar, bizden üstün!" diyerek İslam'ı tercih edip Müslümanların safına geçtiler.

İslam, hem Hristiyanlığın getirdiği ahlaki güvenceyi sağlıyordu hem Bizans'tan farklı olarak inançta din ve mezhep özgürlüğünü tanıyordu, yönetimde adaleti ikame ediyordu, bireysel ilişkilerde evlenmenin önündeki engelleri kaldırıyor, dolayısıyla daha geniş bir özgürlük alanı açıyordu, bununla beraber hayatın diğer alanlarında da gençlere ve kadınlara değer veriyordu. Bunlar elbette İslam'ı Bizans karşısında avantajlı kıldı. Ama bunlar, Bizans'ın yönetimi altındaki halkların talepleri ile ilgilidir. Bizans ordusu ve yerel yöneticileri içinse onların İslam'a meylenmesinde Müslümanların ahlâkî yaşam tarzları hiç de az bir paya sahip değildir. Onları etkileyen unsur, daha çok ahlaktır. Özgürlük, adalet ve onun yanında ahlak üçlüsü, İslam'ın Bizans'a galip gelmesinin sırrını vermektedir.

Bizans Şam, Mısır, Akdeniz Adaları, Kuzey Afrika'da çeyrek yüzyıl dahi dayanamadı. Ama Emevîler Devri'yle birlikte Müslümanların adaletten uzaklaşmaları Bizans'ın ömrünü uzattı.

Bu arada her iki imparatorluğun da Ridde Savaşları sırasında İslam Devleti'ne müdahale etmemeleri, mürtetlerin onlardan yardım görmemiş olması, büyük bir ilâhî yardım kabul edilmedir.

Sâsânîlere Karşı Cihad

Hz. Peygamber, Elçiler Yılı'nda (7/628) Sâsânî İmparatoru II.

Hüsrev'e Mühacirlerden Abdullah b. Huzâfe'yi gönderdi. Abdullah b. Hüzafe, Kisranın huzuruna kabul de edildi. Abdullah, mektubu okudu:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Allah Resulü Muhammed'den, Farşlıların hükümdarı Kisrâ'ya:

Selâm, hakikat yolunu izleyip Allah'a ve Resûlü'ne iman edenlerin, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir ve ortaksız olduğuna ve Muhammed'in O'nun kulu ve resulü olduğuna şahadet edenlerin üzerine olsun! Seni İslâm'ı kabule davet ediyorum. Hiç şüphesiz ben yaşayan herkesi uyarmak ve böylece kâfirlerin lâyük oldukları cezayı bulmaları için Allah'ın bütün insanlığa gönderdiği elçisiyim. Müslüman ol ve kurtul!

Eğer kabul etmezsen Mecûsilerin günahları da senin üzerine olacaktır!”

Hz. Peygamber'in adının kendi isminin önünde zikredilmesine öfkelenen Kisra, Abdullah'ın daha fazla konuşmasına müsaade etmeden mektubu yırttı ve elçinin meclisinden çıkarılmasını emretti.

Bir diğer rivayette ise, II. Hüsrev Perviz, “Benim kölem olmasına rağmen bana böyle bir mektup mu yazıyor!” dedi.

Abdullah b. Huzâfe Medine'ye ulaşır yaşananları anlattığında Hz. Peygamber, hiddetlendi ve “Allah da onun mülkünü param-parça etsin!” diye beddua etti.

Bu vaka dışında rivayetlere göre Hz. Peygamber, Sâsânî ülkesinin fethini bizzat müjdelemiştir. Hendek'teki (5/627) genel müjde malumdur. Onun yanında bizzat Sâsânî'nin fethiyle ilgili de pek çok rivayet vardır. Onlardan en meşhurlardan biri, Adî b. Hâtim'e verilen müjdedir. Adî b. Hâtim et-Taî, İran fetihlerine katılan ve Kisrâ'nın Medâin'deki sarayına girenlerden biridir.

Hz. Peygamber, “Ey Adî (ibn Hâtim), sen Hîre şehrini gördün mü?” diye sordu. “Hayır, görmedim, ancak işittim” dedi. Bunun üzerine, Hz. Peygamber, “Eğer ömrün olursa devesine binen bir

kadının Hîre'den kalkıp Kâbe'yi tavaf edeceğini mutlaka göreceksin. O bu seyahatini yaparken Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak.” buyurdu.

Adı diyor ki kendi kedime dedim ki “Memlekete korku salan Tay eşkiyaları nereye gidecek?”

Allah'ın Resûlü sözlerine devam etti. ‘Eğer ömrün olursa Kisrâ'nın hazinelerinin de fethedildiği göreceksin!’

“Hürmüz'ün oğlu Kisrâ mı?” diye araya girdim. Hz. Peygamber: “Evet, Hürmüz'ün oğlu Kisrâ buyurdu.” (Buhârî)

Hz. Peygamberin müjdesini takip eden Ashab, üç yıllık bir savaşın ardından Sâsânî'nin başkenti Medain'i fethetti, on yılda Sâsânî devletini tamamen ortadan kaldırdı.

Umman, Bahreyn ve Yemame'nin kontrol altına alınmasıyla İslam, Sâsânîlere komşu olmuş sayılırdı. Arabistan'ın güneydoğusundaki Yemame ve Bahreyn ile Sâsânî'nin başkenti Medain'in bulunduğu Irak arasında Sasânîlerin çevre alanında yer alan Araplar ve onların hemen ardından bizzat Sâsânî hakimiyetindeki Araplar yer alıyordu.

Sâsânîlerle Araplar arasındaki ilişkiler, Bedevîlerle büyük devletler arasındaki ilişkiler tarzındaydı. Sâsânîler güçlü olunca Araplar itaat ediyorlar; Sâsânîler zayıflayınca itaatten çıkıyorlardı.

İslam'ın Ridde Savaşları ile kontrol altına aldığı bölgelerdeki Arap kabilelerin kolları Sâsânî bölgesine uzanıyordu. Nitekim Seccâh isimli kâhine kadın bizzat Sâsânî etki alanındaki Arap kabilelerinin kollarını takip ederek Yemame'ye kadar gelmişti.

İktidar güçtür ve güç bir çekim kuvvetidir; iktidara komşu sahalardaki zulüm ise iktidar sahasına doğru itici bir kuvvettir.

Ridde Savaşları'ndaki İslam zaferi Sâsânî çevre alanındaki veya bizzat Sâsânî hakimiyetindeki Araplar için bir çekim kuvveti oluşturdu.

Diğer yandan İslam'ın iktidar alanını genişlettiği devirde Sâsânî merkezi yönetimi bozulmuştu. Merkezi yönetimler bozulduğunda uçlardaki idarecilerin keyfi muameleleri artar. Uçlar, ağacın dalları gibidir. Merkezdeki bozulma, kök ve gövdesi bozulan bir ağacın dallarının kurumması gibi uçlarda kopuşa yol açar.

Sâsânî merkezi idaresinin bozulması, Arapları yöneten İran idarecileri mazraban ve dihkânların zulmünü artırmış, devletteki istikrarsızlıkla düzensiz haraç almaya dönüşen vergi alımları Arapları bezdirmişti.

Sâsânî yönetimindeki bozulmalar üzerine, Basra Körfezi'nin kuzeyinde Dicle Nehri üzerine kurulu Übülle şehri çevresindeki Araplar, Sâsânîlere karşı direnişe geçtiler. Übülle, Bizans'tan kaçan Nasturi Hristiyanlarla Mecusî Arapların iç içe yaşadığı önemli bir liman şehriydi. Sâsânîler, İslam hakimiyetine geçen güney ve Güneydoğu Arabistan'a Übülle limanından harekete geçirdikleri donanmalar üzerinden müdahale ediyorlardı. İslam'dan hemen önce Yemen de Sâsânî hakimiyetine böyle geçmişti. Şehir Bekir b. Vail kabilesinin Beni Şeyban kolunun hakimiyetindeydi. Beni Şeyban'ın reisi Sâsânî idarecilerini şikâyet için Kısraya kadar gitmiş, şikâyetinden sonuç alamayınca isyan etmiş ve Sâsânîlerin yerel idarecilerine karşı savaşmaya başlamıştı.

İslam'ın ilk fetihleri öylesine geniş bir coğrafyada ve hızlı gelişmiş ki tarihçiler vakaları takip etmekte güçlük çekmişlerdir. Eylem hızı kaydetme hızını geçmiştir ya da kaydedenler yaşayanların hızına yetişememiştir. Bunun için her vaka ile ilgili farklı rivayetler vardır. Yine de fetihleri, anlaşılır bir bağlantı içinde anlatmak mümkündür.

Beni Şeyban'dan Müsenna b. Haris, Hz. Peygamber devrinde Müslüman olmuş ya da Hz. Ebû Bekir Devri'nde Ridde Savaşları sırasında.

Müsenna, Medine'ye gelip Hz. Ebû Bekir'e Bekir b. Vail kabilesinin kolları ile Sâsânîler arasındaki savaşı haber verdi ve kendisinin desteklenmesini, muzaffer olması durumunda bölgeye vali olarak atanmasını talep etti.

Savaş alanı verimli Sevâd bölgesinin hemen güneyi idi ve orada zafer elde edilmesi durumunda Sevâd bölgesine açılmak hiçten değildi.

Araplar, Fırat ve Dicle arasındaki bölgeyi ikiye ayırıp bugünkü Bağdat'ın kuzeyinde kalan ve merkezi Musul yakınlarındaki Nînovâ şehri olan, tarihte Asurluların yayıldığı alana karşılık gelen yere el-Cezîre, güneyde kalan ve Akad, Bâbil ve Sümer bölgesine karşılık gelen bölgeye ise Sevâd demişlerdir.

Sâsânîler, Sevâd'a ülke için öneminden dolayı "Dil-i Îranşehr" (ülkenin kalbi), Abbâsîler de "Sevâdü'l-ayn" (göz bebeğinin siyah kısmı) demişlerdir. Kaynaklar kuzeyde Tikrît'ten, güneyde Basra Körfezi'ne, doğuda Zagros dağlarının başladığı Hulvan'dan Bağdat'ın kuzeyinden geçerek batıda çölün başladığı Kâdisiye yakınlarındaki Uzeyb'e kadar uzanan bölgeyi Sevâd olarak kabul ederler.

Müsnenna'nın verdiği haberler, İslam'ın hakimiyet alanlarının korunması açısından büyük önem arz ediyordu. Übülle şehri ve çevresinin fethi durumunda Sâsânî devletiyle İslam hakimiyetindeki saha arasında kara bağlantısı kesilecek; İslam, Arabistan'da güvenilir bir alana kavuşacaktı. Öte yandan Irak-İran sınırında yer alan Übülle ile İslam, İran içlerine doğru sirayet etme imkânı bulacaktı. Müslümanlar, aynı zamanda bölge ticaretinde de söz sahibi olacaktı.

Müsenna, İslam Devleti için büyük öneme sahip bir kapıyı açıyordu. Hz. Ebû Bekir, yine de temkinli davrandı.

Yeteri kadar bilgi ve bilinç varsa istişare müspet neticeler getirir. Hz. Ebû Bekir, Müsnenna hakkında bilgi topladı, ardından Ashab-la istişare edip onu desteklemeye karar verdi.

Bu, hem İslam devletinin bölgedeki tartışmalara müdahil olması açısından hem yüzyılların zulümlerine karşı bir topluluğun özgülük arayışına destek açısından da önemli bir karardır.

Bu kararlar Yemame ve Bahreyn civarında mürtetlere karşı savaşan bölge Müslümanları Sâsânîlere karşı cihada sevk edildi ama Hz. Ebû Bekir, tedbir olarak, irtidat edenlerin askere alınma-

masını emretti. Bu da hem savaşın emniyeti hem savaştan elde edilecek gelirlerin samimiyet ve istikrarından kuşku duyulmayan Müslümanların eline geçmesi açısından önemli bir karardır.

Bedevî uç beyleri, hangi ırktan olursa olsunlar genellikle bağımsızlıklarına düşkünler ve merkezi bilgilendirme konusunda kursurlular. Zira bilgilendirmeyi bağımlılıktan sayarlar, bağımlılığı ise noksanlık sayarlar.

Müsenna ise Müslümanlar nezdinde Beni Şeyban reisi olarak cihad başlarken vazifesini Bedevî alışkanlıklarıyla değil, mü'min şuuruyla icra edip Hz. Ebû Bekir'i düzenli olarak bilgilendirdi. Başta Hz. Ömer ve diğer Ashabla istişarelerle onu ve ona yardım için gönderilenleri, stratejik Übülle şehrine yönlendirdi.

Hz. Ebû Bekir, Yemame'de bulunan ve oradaki işlerini tamamlayan Hz. Halid b. Velid'i Müsenna'yı desteklemek üzere gönderdi. Ayrıca Sâsânî kuvvetlerinin dikkatini dağıtmak için, İyâz b. Ganm'ı Irak'ın kuzey taraflarına doğru yönlendirdi. Onun da ardından bir destek kuvveti yolladı. Böylece Sâsânîler, hem güneyden hem kuzeyden hücumla uğrayacak ve şaşkınlık içinde kalacaklardı. Yine rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Halife, Ridde savaşlarında büyük bir yararlılık gösteren Hz. Ka'ka' b. Amr'ı da Hz. Halid'in yardımına sevk etti. Farklı kabilelerden sevk edilen askerlerle birlikte İslam ordusu on sekiz bin civarını buldu. Bu peyderpey göndermeler, düşmanda İslam ordularının sürekli yardım aldıklarına dair bir korku oluşturduğundan önem arz ediyordu.

Hz. Halid, Übülle yakınlarına kadar vardı. Ordusunu üçe ayırdı. Öncü birliğin başına Müsenna'yı, ikinci birliğin başına Adî b. Hatim'i atadı ve birliklerin Hz. Ömer devrinde inşa edilen Basra'nın yakınlarındaki Hüfeyr'de toplanmasını emretti. Hz. Halid, Sâsânî komutanı Hürmüz'ü Kazime yakınlarında hezimetle uğrutup bizzat kendisi öldürdü. Hürmüz, rütbe olarak en büyük Sâsânî komutanıydı. Bölgedeki Arapların nefret ettiği bir zalimdi. Öyle ki "Hürmüz'den daha kafir" denilerek diğer Sâsânî komutanlarının zulmü onunla kıyaslanıyordu. Zâtü's-Selâsil denen bu savaşta onun öldürülmesi ile bölgedeki üstünlük Müslümanlara geçti gibi.

Hız. Halid, zaferini fetihlerle pekiştirdi, Übülle şehrini bir süreliğine ele geçirdi veya şehrin kenar semtlerini fethetti. Bölgedeki savaşlar, 70 bin Sâsânîli maktulden söz edilecek kadar oldukça kanlı geçiyordu. Buna rağmen Hız. Halid, İslam'a daveti ihmal etmiyor ve sivil halka zarar vermemeye özen gösteriyordu.

Bölgedeki Mezar şehri es-Siny vakası denen savaşta fethedildi ve Sâsânîlerin gönderdiği komutan Kârin de öldürüldü. Sâsânîlerin bu vakada suda boğulanlar dışında otuz bin kayıp verdikleri ifade edilmiştir. Ganimetler de oldukça çoktu ve rivayetlere göre Medine'ye gönderilen esirler arasında Hasan el-Basrî de vardı.

Peş peşe yaşanan Velece ve Üleys Savaşlarında Sâsânîler ve onların müttefiki Araplar, büyük kayıplar verdiler. Hız. Halid, Velece vakasında, askerlerinin bir bölümünü saklayıp Sâsânîlerin kendi birliğinin üzerine çekti. Gizlenen askerlerin harekete geçmesiyle şaşkına dönen Sâsânîler ağır bir yenilgiye uğradılar. Canını kurtarmayı başaran Sâsânî komutanı Ender Zazaa, çölde susuzluktan öldü.

Vakaları ilk aktaran tarihçilerimizin İran kökenli olması veya İranlılardan aktarma yapmış olmaları, ölü sayısının yas kültürü içinde abartılmasına yol açmamışsa Ulleys'te nehrin suları bulacak kadar çok sayıda Fars veya Arap Sâsânî askeri öldürüldü. Sâsânîler genel olarak iyi savaşıyorlardı. Ulleys'teki Sâsânîler de Hız. Halid'i hayrete düşürecek kadar iyi savaşmışlar ama zafer nihayetinde İslam'ın olmuştur.

Sâsânîler gibi Hristiyan Araplar da Malik b. Kays gibi ünlü battallarının Hız. Halid'le mübarezelerde öldürülmesinden dehşete kapıldılar. Bu ilk savaşlarda, Sâsânî heybeti büyük zarar gördü.

Halid'in zaferleri Hire'nin fethiyle taçlandı. Bugünkü Necef şehri yakınlarındaki Hire, Sâsânîlere bağlı Hristiyan Araplardan Lâhmîlerin başkentiydi. Arap edebiyatının İslam öncesinde doruğa çıktığı noktalardan idi. Şehrin görkeminden dolayı Lâhmîlere, Hireliler deniyordu. Rivayetlere göre Hız. Ebû Bekir, Halid'i özellikle Hire'ye yönlendirmiştir.

Lâhmîlerin kabileye dayalı parçalı yapısı ve her kabilenin kendi kalesini savunma çabası, Halid'in işini zorlaştırdı. Ünlü komutan

buna rağmen Hirelileri savaş ve müzakerelerle teslim olamaya zorladı. Nihayetinde kilise ile saray arasında çekişme yaşandı, sarayın savaştaki ısrarına karşı kilise teslim olmayı seçti. Müslümanlar, Hirelileri İslam'ı seçmeleri, cizye vermeleri ya da savaşa razı olmaları şeklinde üç seçenek sundular. Kilise cizye vermeyi kabul etti. Bunun üzerine Hire, Mayıs 633'te 190 bin dirhem cizyeye razı oldu ki bu, Müslümanların Sâsânîlerden aldığı ilk vergidir.

Hiz. Halid, Hirelilerle şu şekilde bir anlaşma yaptı:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu anlaşma Hâlid b. Velîd ile Amr b. Adî, Amr b. Abdülmesih, İyâs b. Kabîsa ve Hîrî b. Ekkâl arasındadır. Hîre halkı da bu anlaşmaya razı olmuştur. 190.000 dirhem vermeyi kabul etmişlerdir. Bu cizye senelik olarak çalışan tüm Hireliler için toplanacaktır. Rahip ve keşişler de bunlara dâhildir. Ancak işi gücü olmayan, dünyadan el etek çekmiş olanlarla ilgili bir vergi sorumluluğu yoktur. Buna rağmen onları da korumayı taahhüt ediyoruz. Eğer biz sizi koruyamazsak sizlerin bize karşı bir vergi sorumluluğu yoktur. Ancak sizler bir şekilde bizlere sözlü ya da fiili ihanet ederseniz o vakit bizim zimmetimizden çıkarsınız ve bu konuda sorumluluk kabul etmeyiz.”

İslam tarihinde üzerinde yeteri kadar durulmayan bu anlaşma, Müslümanların kendilerine teslim olan gayrimüslimlere karşı nasıl davranacağını göstermesi açısından önemli bir örnektir: Anlaşmada savaş hukuku gibi, barış hukuku da beyan edilmiş, böylece Müslümanlara teslim olmanın yolu açılmıştır.

Bu sırada Medain, taht kavgaları içindeydi. Hürmüz'ün haberleştiği Kisra Erdeşir ölmüş ve henüz yeni Kisra belirlenmemişti. Buna rağmen, o güne kadar çoban ve eşkıya gözüyle baktıkları Arapların yeni bir ruha kavuştuğunu hissettiler ve o ruhla gelen zaferler karşısında şaşkınlık içinde harekete geçtiler.

Sâsânîlerin girişimlerinden haberi olmayan Hâlid, askerlerini ve ganimet mallarını gemiye yükletti. Bu gelişme karşısında Sâsânî komutanı, oğlunu Fırat'ın kıyısına gönderip Hâlid'in gemilerinin sularını kesti.

Adı Âzâdbih olarak geçen komutan, Hire'nin dışında beklerken

nehir yatağının değişmesiyle Halid'in gemileri karaya oturdu.

Ashab, düzenli orduların eseri olan farklı bir savaş kabiliyetiyle karşı karşıyaydı. Onlar, Hicaz'da ne nehir bilirdi ne de nehir yataklarının değişmesini. Ama Allah'a imanları ve birbirlerine emniyetleri (güvenleri) beklenmedik vakalar karşısında sarsılmayacak kadar güçlüydü. Halid, soğukkanlılığını yitirmeden Sâsânî ordusuna hücum etti, Âzâdbih'in oğlunu mağlup edip nehrin sularını yatağına çevirdi. Bu başarısıyla Halid, Hire ile Dicle arasındaki bölgenin tümünün hâkimi konumuna yükseldi.

Başkent Medain'in fethi yaklaşmıştı. Hz. Halid, şehrin sadece 80 km uzaklıktaydı ve fethin ilk adımı olarak şehri İslam'a davet etti.

Hz. Halid'in mektubu Medain'e ulaşınca o güne kadar birini tahta geçirip diğerini indiren Sâsânîler, kendilerini topladılar, Sâsânî kadınları aralarında anlaşıp Ferrahzât bint Benzevân'ı tahta oturtular. Bununla birlikte her şehir hatta her şehrin etrafındaki kabile kendi derdine düşmüştü.

Hz. Halid, Medain için acele etmedi, Medain'in kapılarından Hire'nin yaklaşık 200 km uzaklığındaki Enbar'a gitti. Enbar, Sâsânîlerin depolarının bulunduğu şehirdi.

Enbarlılar, şehri hendeklerle çevirmişlerdi. Halid, buna karşı okçuları harekete geçirdi. Okçular, zırhlı askerlerin gözlerini hedef aldığından buradaki savaşa Zâtu'l-Uyûn dendi. Sâsânîler ok atışları karşısında şaşkına dönünce anlaşma teklif ettiler ama hâlâ kibirleri üzerindeydi.

Hz. Halid, hendekleri güçsüz ve hasta develeri kestirip hendekleri doldurdu ve şehrin savunmasını yaptı. Nihayetinde Sâsânîler, şehri terk etti ve Enbar halkı Müslümanlarla anlaşma yaptı. Halid, Enbar'ın ardından Aynü't-Temr'de Sâsânîler ve Hristiyan Araplarla karşılaştı. Sâsânî komutanı Mihran ile Arap kabile reisi Akka anlaşmışlardı. Araplar, Müslümanları yoracak ve ardından Sâsânîler gelip onların işini bitireceklerdi. Fakat Halid, Akka'yi esir etmeyi başarinca Mihran kaçtı.

Müslümanlar, kaleyi fethedince manastırda eğitim görüp İncil

öğrenen kırk çocuk gördüler. Halid, onları Medine'ye gönderdi. Kuzey Afrika ve Endülüs fatihi Musa b. Nusayr'ın babası Nusayr ve büyük alim Muhammed b. Sirin'in babası Sirin o çocuklar arasındaydı. Müslümanların esirleri geleceğin efendileri konumuna çıkıyorlardı.

Halid'in bu savaşları sırasında İyâz b. Ganm, Dümetü'l-Cendel'de takılı kalmış ve Halid'den yardım dilemişti. Bunun üzerine Halid, kuzeye yönelerek Dümetü'l-Cendel'e gitti. Orada yapılan savaşta Halid, Sâsânî komutanı Cudî'yi esir aldı. Sâsânîler, kaleye sığınıp kapıyı kapatınca bölündüler ve kılıçtan geçirildiler. Ardından kale de fethedildi.

Halid'in kuzeye yönelmesinden cesaret alan Hristiyan Araplar ve Mecusi Sâsânîler bir araya gelip Hire çevresinde sahalarını yeniden genişlettiler. Halid, Medain'e yönelip şehri fethetmek istedi ama Hz. Ebû Bekir'den aksi yönde bir emir aldı. Hz. Ebû Bekir, Sâsânîlerin kalbine hücum etmenin zamanının gelmediğini düşünüyordu. Bundan dolayı bundan sonra sadece Sâsânîlerin taşkınlıklarını kırmak yönünde savaştı ve bölgede o kadar rahatladı ki Mekke'ye gidip hac etti ve tekrar bölgeye geldi. Ancak Hz. Ebû Bekir, bu davranışıyla Müslümanları tehlikeye düşürdüğünü belirtip onu azarladı.

Şam'da Bizans İstilasının Sonu

Mısır, Filistin ve Şam'ı Sâsânî istilasından alan imparator olarak Herakleios'un dikkati hep doğunun üzerindeydi. Antakya'yi kendisi için ikinci bir başkent edinmişti. Urfa ve Humus'ta da bizzat hanedan mensuplarının başında bulunduğu devasa bir askeri güç bulunduruyordu. Amid (Diyarbakır) de neredeyse İstanbul'un (Konstantiniye) ayarında bir güvenlik çemberindeydi.

Elçiler Yılı'nda (7/628) Herakleios Kudüs'teydi. Hz. Peygamberin elçisi Dihye bin Hâlife el-Kelbî, ona orada ulaştı.

Kısra, Dihye'ye iyi muamelede bulundu. Rivayetlere göre mektup ona okunurken alnından ter damlaları aktı. "Peygamber olduğunu söyleyen şu kişinin kavminden buralarda kimse yok mudur?" diye sordu. O sırada Ebû Süfyan Kureyş'ten bazı adam-

larla ticaret için oralarda bulunuyordu. Ebû Süfyan, müşrik olmakla birlikte Hz. Peygamber hakkında dürüstçe şahitlikte bulundu. Herakleios, anlatılanlardan etkilendi.

Kimi haberlere göre Kisra, “Geliniz ona tâbi olalım. Dünya ve âhirette selâmete erelim.” Dedi ama ardından adamlarından ürkerek geri adım attı ve Dihye’yi dostu, Hristiyan bilgini Dagatır’a yönlendirdi. Dagatır, Müslüman oldu ancak fanatik Hristiyanlar tarafından öldürüldü.

Haber sahihse bu Şam bölgesine hâkim olan Hristiyan fanatizminin İslam’a yönelik ilk tehdididir.

Hicaz ile Şam arasında çöllerden oluşan büyük bir boşluk vardı. Şam’da yerleşik Arap kabilelerine en yakın İslam beldesi, İslam devletinin bizzat merkezi Hicazdı ve Hicaz’daki kabileler ile Şam çevresindeki Beni Kelb, Beni Kays kabilesi gibi kabileler arasındaki bağ kopmuştu. Dolayısıyla Gassânî Hristiyanlarının İslam’ı yakınları üzerinden öğrenmeleri söz konusu olmamıştı.

Hz. Peygamber, Bizans İmparatoru gibi özerk Arap emirlerine de elçiler gönderdi. Şuca’ b. Vehb’i Gassân hükümdarı Haris b. Ebû Şemir’e (Cebele b. Eyhem); Hâris b. Umeyr’i de Şam’ın güney ucundaki Busra kentinin valisine yolladı.

O sırada Haris b. Ebû Şemir, Hz. Peygamberin elçisini Dımaşk’ın Guta bölgesinde kabul etti ama mektup okununca onu yırtıp yere attı ve Medine’yi istila tehdidinde bulundu. Bunun için Kudüs’te bulunan Herakleios’tan da izin istedi. Haris, ancak Herakleios’un desteğini alamayınca Medine’ye doğru harekete geçmekten vazgeçti.

Hz. Şuca, Medine’ye dönüp olanları Resulullah’a anlatınca, Hz. Peygamber’in Haris için “Saltanatı mahvolsun!” diye beddua ettiği rivayet edilir.

Gassânî Hükümdarı, Hristiyanlık gururunun çığnendiğini düşünüyordu. Bu fanatizm, diğer Gassânî Hristiyanlarına da hükmediyordu.

Nitekim diğer İslam elçisi Hâris b. Umeyr, mektubu Busra’ya

götürürken Gassânî-Hristiyan Araplarının reislerinden Şürah-bîl b. Amr tarafından şehid edildi ve tarihe İslam'ın şehid edilen ilk elçisi olarak geçti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ashabını Mute Savaşı için seferber etti (Cemâziyelevvel 8 / Eylül 629).

Mute Savaşı, Şam'daki Hristiyan Araplarla İslam devleti arasında çatışmayı bitirmedi, aksine düşmanlığı derinleştirdi.

İslam, kan davası gütmmez. Ama Hz. Peygamber'in dikkati Yemen, Bahreyn, Umman ve Yemame gibi bölgelerin daveti üzerinde iken Şam'daki Hristiyan Araplara yönelik hep cihad üzerinde olmuştur. Bu da tehlikenin büyüklüğüne işaret eder. Bununla beraber Müslümanların ilk kiblesi Kudüs de Şam bölgesindeydi.

Hz. Peygamber, Mute Savaşı'ndan bir yıl sonra, seferberlik ilan ederek Şam'a doğru Tebuk Gazvesi'ne çıktı (Receb 9 / Ekim 630).

Gazve'nin sebebi, Bizans'a bağlı Hristiyan Arapların birleşerek İslam'a karşı savaş hazırlığında olduklarının haber alınmasıdır.

Usâme'nin ordusu da aynı bölgeye doğru ve yine Hristiyan Araplara yönelik sefere çıkarılmıştır.

Bugün Tunus sınırları içinde kalan Kartaca'nın valisinin oğlu olan Herakleios, 575 doğumluydu. Dolayısıyla İslam orduları Şam'a doğru hareket ettiklerinde altmış yaşına merdiven dayamış ve ömrünün tamamını zaferlerle doldurmuştu.

Bizans hakimiyeti Arap Yarımadası'nın tepesine binmiş, Hristiyan Araplar üzerinden içlere kadar uzanmış, kibir ve fanatizmle iç içe bekliyordu.

Hicaz'ın güvenliği Şam'dan başlıyordu. Şam, Hicaz için bir çevre alan konumundaydı ve Şam'daki Bizans kibri ve Hristiyan fanatizmi, her an Medine'yi istila niyetine dönüştürebilirdi.

Bizans temkinli dursa dahi Sâsânî etki alanındaki Hristiyan Arapların başına gelenler, bölgede yeni ittifaklar getirebilir ve Medine'ye karşı imparatorluklar arası olmasa bile imparatorlukların maiyetleri arasında bir Hristiyan iş birliği oluşturabilirdi. Irak-Şam sınırındaki Dûmetü'l-Cendel'de Hz. İyâz b. Ganm,

uzun sayılabilecek bir süre Gassan ve Beni Kelb gibi Bizans etki sahasının Araplarının uzantıları ile savaşmış ve Hz. İyaz ancak Hz. Halid'in yardımı gelmesi ve orduların bütün olarak çetin bir savaş vermesiyle Dûmetü'l-Cendel fethedilebilmiştir. Buradaki Hristiyan direnişi, intikam hissiyle her an Şam'a yayılabilirdi.

Matematiksel hesaplara bakılırsa İslam ordularının Sâsânî ile savaşırken Bizans'a karşı harekete geçmesi çılgınlıktı, hesap bilmemektir, rasyonel (!) değildi, akıl dışı bir girişimdi. Müslümanların sayısı, savaş tecrübesi ve donanımları böyle bir kanaatte ulaşmak için fazlasıyla yeterliydi. Oysa Müslümanlar, Allah'a iman etmişler, birbirlerine güven duymuşlar ve Allahüekber dedikçe göğüslerdeki cesaretin matematiksel hesapların ötesinde olduğunun şuuruyla hareket etmişlerdir. Akıl ve imkânlar önemsenmiş, lakin akla karşı kalbe pay verilmiş ve imkânlarla teslim olmak yerine imkânı üretmek yoluna gidilmiştir:

Sâsânî cephesinde Hz. Halid'in yanında Muhacir ve Ensar'dan bazı şahsiyetler bulunmakla birlikte orada sayısı 18 bin olarak verilen ordunun geneli Yemame ve diğer Güneydoğu Arabistan'daki Müslümanlardan oluşuyordu.

Hicaz kuvvetlerinin çoğu, Yemame'den sonra dinlenmişti; Yemen kuvvetleri de o durumdaydı. Her dinî uyanış bir aksiyon getirir. O aksiyonun değerlendirilmemesi durumunda iç patlamalara yol açabilir. Yemen'deki kuvvetlerin Yemen dışına çıkarılması, Yemen'in iç çatışma alışkanlıklarına dönmemesinin sağlanması açısından ayrıca bir öneme sahiptir.

Hz. Peygamber'in Şam ve Mısır'ın fethiyle ilgili müjdeleri ma-lumdu. İstanbul'un fethiyle ilgili müjdeler de rivayet edilmiştir. Ashab, elbette o müjdeleri bir emir gibi takip edecekti.

Meseleye kalp-akıl (imkân)- zafer bağlamında bakıldığında normalde Müslümanların Bizans ve müttefiki Hristiyan Araplar karşısında zafere ulaşma imkânları yoktu. Ama Müslümanlar ürkmediler, Allahüekber diyerek imkân ürettiler ve Bizans'ın zafiyetlerinden istifade edip üç yıl gibi bir süre içinde Herakleios'u Şam'dan, on yıl içinde Mısır'dan ve ardından bütün Güney Akdeniz'den çıkarmayı başardılar. Şam'a İslam seferleri 13/633'te başladı ve Herakleios, 21/641'de öldüğünde İslam, Şam bir yana,

Mısır'a da hükmetmeye başlamış; onun bütün askeri kazanımlarını bertaraf etmiştir.

Şunu ifade etmek mümkündür: İslam'ın Sâsânî'ye karşı savaşı bir adalet ve ahlak arayışı, Şam'a yönelik harekâtı ise Hristiyan fanatizmine karşıdır. Sâsânî'ye karşı savaşta zulüm altında, huzursuz ve yardım talep eden Arapları kurtarmak güncel teşviki teşkil ederken Bizans'a Şam'a yönelik savaşta Hristiyan fanatizmi tehdidinden korunmak ve Kudüs'ü Hristiyan sapaşının elinden kurtarmak teşvik edici olmuştur.

Şam'ın Sancakları Hazır

Hız. Peygamber, Tebûk Seferi için ilanı, şu ayet-i kerimelerle yapmıştı:

“Ey iman edenler! İnkârcılardan hemen yakınlınızda bulunanlarla savaşın. Onlar sizin çetin gücünüzü görsünler. Biliniz ki Allah, takva ehli ile beraberdir.” (Tevbe, 123)

“Ehl-i kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.” (Tevbe, 29)

Hız. Ebû Bekir, Hicri 13'ün sonunda güneye yönelip Mekke'ye gitti ve Hacda bulundu. Hac, Müslümanlar için arınma, haberleşme ve buluşup Ümmetin vaziyetini değerlendirmeye ibadetidir.

Hız. Ebû Bekir, Hacdan döndüğünde Müslümanların sorunları, hisleri ve imkânları konusunda epey bilgilenmiş olarak aynı ayet-i kerimelerle cihad çağrısında bulundu. Mescid-i Nebevî'de Ashabı topladı ve onlara,

“Ey insanlar, Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Biliniz ki Allahu Teâlâ sizi İslam dini ile aziz kıldı. Sizi ümmeti Muhammed'den kılarak sizi iman ve yekîn ile destekledi ve size düşmanlara karşı açık bir yardımla yardım etti. Kur'an-ı Kerim'de “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i seçtim!” buyurmaktadır. Biliniz

ki Resûlullah'ın bütün düşüncesi, Şam'ın üzerine yürümektir. Fakat Allah Teâlâ, onu katına aldı. O, müminleri malları ve canları bu yolda savaşmayı arzuladı. İşte şimdi ben Müslümanların yiğitlerini malları ve canları ile Şam üzerine göndermeye karar verdim. O, vefat etmeden önce beni bu hususta uyarıyordu. Bana Şam'ın dört tarafını tarif ederek buraları ümmetimin almasını diliyorum, demişti. Sizler ne dersiniz?”

dedi, istişarede bulundu.

Ashab, ona “Ey Resulullah'ın halifesi, bize emredin ve her nereye istiyorsanız oraya sevk edin! Allah Teâlâ sana itaat etmemizi farz kıldı. Allah Teâlâ buyuruyor: Ey iman edenler, Allah'a, Resûlü'ne ve sizden olan ululemre itaat ediniz. (Nisa 59)” diye karşılık verdiler.

İtaat bir imkândır ve imkân sorumluluk yükler. Hz. Ebû Bekir sevinç içinde minberden indi, derhâl, Mekke ve Yemen'e mektup yazdırdı:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a hamd, Onun Peygamberine salat ve selamda bulunuyorum. Muhakkak ki sizi kâfir ve tağutların elinden almanız için Şam üzerine sevk etmeye karar verdim. Sizden her kim cihad ve hücum gücü yetiyorsa derhâl itaat etsin! “Haydi ister zor ister kolay olsun sefere çıkın, mal ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilerseniz bu sizin için hayırlı olandır!” (Tevbe, 41)”

Yemen'e Hz. Enes b. Malik gönderilmişti. Enes, oradan büyük bir umutla döndü. “Ey Resulullah'ın halifesi, size yemin ederim ki çağrımızı duyan herkes derhâl Allah ve Resûl'ünün emrine koştu. Davetine icabet etti. Büyük kalabalıklar hâlinde donanıp sana yöneldiler. “ diye müjdeyi verdi.

Diğer gün başta Hümeyr kabilesi olmak üzere kabileler başlarında reisleri, yanlarında kadınları, kucığında çocukları ile Medine'ye akın akın geldiler, şiirler okuyup kendilerini tanıttılar.

Hz. Ebû Bekir tebessüm ederek Hz. Ali'ye yöneldi: “Ya Ebü'l-Ha-

san! Duymadın mı, Allah'ın Resûlü buyurdu ki Humeyr kabilesi, yanlarında kadınları ve kadınlarının kucaklarında çocukları ile gelirlerse Allah'ın zaferini müjdele, müşrik ve kafirler mağlup olacaklar” dedi. Hz. Ali, “Doğru buyurdunuz. Ben ayınısını Allah'ın Resûlü'nden duydum” buyurdu.

Kabileler, Medine'nin dışında el-Cufr mevkiye toplandılar. Sayıları öylesine arttı ki Medine'nin etrafındaki otlaklar onların hayvanlarına yetmemeye başladı. Bunun üzerine gelip “Ey Allah'ın Resûlü'nün halifesi, askerimiz hazır, emredin, düşmanın üzerine yürüyelim...” dediler. Hz. Ebû Bekir, “Ey Yemenliler, size zorluk çıkarmıyorum. Sadece tamamlanmanızı istiyorum.” dedi.

Yemen askerleri bu süre içinde Ashabı yakından tanıdı. Aşere-i Mübeşşere'den Ebû Ubeyde b. Cerrah onlara namaz kıldırıldı ve Ashabın adeti üzere muhtemelen onlara, çokça nasihatte bulundu.

Hicaz'ın maneviyatı genel olarak yüksek, imkânları kıtı. Yemenlilerin gelişiyile Hicaz'ın maneviyatı ile Yemen'in maddiyatı buluştu. Hicaz'ın bir devlet geleneğini yoktu. Yemenliler devleti bilirlerdi. Farkların buluşması bereket getirir. Farklar buluşmuş, bereketin kapısı açılmıştı. Nitekim Yemenliler, Hz. Ebû Bekir'e “Allah'ın bereketi üzerinize olsun! Biz tamamız.” dediler.

Hz. Ebû Bekir, bu çok kritik sefer için de bir kez daha Ashabın büyüklerini bütün cephelerle ilgili sürekli istişarede ve koordine bulunmak üzere yanında bulundurdu. Onların yerine bölgeyi iyi bilen, diplomasiye de anlayan, kabiliyetli komutanları ordunun başına tayin etti.

Rivayetlere göre, Hz. Ebû Bekir, Şam bölgesine önce Halid b. Said b. el-As'ı yolladı. Halid b. Said, Aşere-i Mübeşşere'den olmamakla beraber Hz. Ebû Bekir'in ardından ilk Müslümanlardandır. Habeşistan'a hicret etmiş ve sonra Medine'ye gelip kardeşleri ile beraber Hz. Peygamber'in emrinde bulunmuştur.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in itirazlarına rağmen, onu Şam seferine çıkardı. Anlaşıldığı kadarıyla vazifesi daha çok keşifle sınırlıydı. Bununla birlikte anlaşıldığı kadarıyla Halid, emre itaatte yeteri kadar hassas davranmadı, içerilere dalarak Bizans'la ça-

tışmayı seçti. O, Bizans komutanı Vahan'ı önce yendi ama sonra başarısız olup hedefindeki Zu'l-merve'ye giremedi. Askerlerinin bir kısmı dağıldı. Kendisi de Hz. Ebû Bekir'den yardım çağrısında bulundu. Hz. Ebû Bekir, Velid b. Ukbe ve İkrime b. Ebû Cehil'i bir birlik askerle onun yardımına gönderdi, bununla birlikte onu görevden aldı. Hz. Ebû Bekir'in onu görevden alırken dile getirdiği gerekçe, "Sen, cesur değilsin ancak başarabileceğine inandığın bir işi yapıyorsun. Sabır göstermiyorsun!" ifadesi dikkate değerdir. Hz. Ebû Bekir, komutanlarından başarabileceklerine inandıklarından fazlasına cesaret etmelerini istemiştir ki mü'min iradesinden beklenen budur. Cesaret, kişinin imanyla, duygularıyla, ruhuyla aklı aşması, aklen başarabileceğinden fazlasına yönelebilesidir. Hz. Ebû Bekir, komutanını bu noktada kusurlu bulmuştur.

Amr b. As, Hz. Peygamber zamanında kuzeydeki kabilelerin zekâtını toplamakla görevlendirilmiş, sonra Umman taraflarına gönderilmişti. Hz. Ebû Bekir, sefer için gönüllüğü esas alıyordu. Ona dilerse kuzey ordularının başına tayin edebileceğini haber verdi.

Hz. Ebû Bekir'in halifeliği mutlak kabul görmüştü. Amr b. As, "Ben, İslâm'ın oklarından bir okum. Allah'tan sonra sen, bu okları atan ve onları bir arada toplayansın. Bu okların en yamanını, en korkutucusunu ve en faziletlisini araştır, bul ve onları kullan!" deyip itaat bildirdi. Hz. Ebû Bekir, onu Kudüs (Eyle) taraflarındaki sahilleri fetih ile görevlendirdi.

Şurahbil b. Hasene de Irak'taki görevini tamamlayınca Hz. Ebû Bekir, ona Ürdün taraflarına gitmesini emretti. Yezid b. Ebû Süfyan da ilk görevlendirilen komutanlar arasındaydı. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuş ve "Yezîdü'l-hayr" denecek kadar İslam'ı hakkıyla yaşamıştı. Hind'in oğlu değildi, annesi Beni Kinane kabilesindendi. Hz. Peygamber de onu o kabilenin bir kolunun zekâtını almakla görevlendirmişti. Okuma yazmayı bilen, zekâsıyla ünlü, bilge bir şahsiyetti.

Komutanların her biri, ayrı bir yoldan ama hepsi nihayetinde Tebûk-Maan güzergahında Ürdün (Belka), Kudüs taraflarına yönelecektir. İlk genel komutanları Amr b. As'tı. Ebû Ubeyde b. Cerrah, imam, uyarıcı ve komutan olarak daha sonra görevlen-

dirilip aynı bölgeye gönderildi. O Bizans topraklarının epey içine sokulacak, Humus çevresine ulaşacaktır.

Ebû Ubeyde ve Şurahbil, ilk Müslümanlardandı. Amr, Hudeybiye'den; Yezid, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber Ebû Ubeyde'yi Necran Hristiyanlarını İslam'a davetle görevlendirirken "Her ümmetin bir emini vardır; bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır." buyurmuştu. O vesileyle "Emînü'l-ümme" lakabıyla anılan büyük komutan, İslam'a davet konusunda da büyük bir tecrübeye sahipti. Dolayısıyla onda emniyet, davet ve cihad buluşmuştu ve şüphesiz ki cennetle müjdelenenlerden biri olarak Hz. Peygamber'in ardından bıraktığı en hayırlı şahsiyetlerden biriydi.

Komutanların nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda Hz. Ebû Bekir'in ehliyetinde kabiliyet ve takva unsurlarını farklı şahıslar üzerinden dengelediği ifade edilebilir.

Önce Amr, ardından sırasıyla Yezid, Şurahbil ve nihayetinde Ebû Ubeyde yola çıktılar. Her birinin komutasında 3000 asker vardı. Hz. Ebû Bekir, komutanları yola çıkarırken onlarla bir süre yürür ve onlara cihadın esaslarını hatırlatırdı. Bu mahiyette Yezid'e şu uyarılarda bulunmuştu:

"Ben, seni denemek için, zorluklarla karşı karşıya bırakmak için ve bu konuda yeterli duruma gelmen için komutan olarak tayin ettim. Bu işi güzel yaparsan seni işinde bırakır, sana daha da büyük işler veririm. Yapamazsan seni azlederim. O hâlde Allah'tan korkmaya bak! Çünkü muhakkak O, senin dışını gördüğü gibi içini de aynı şekilde görür.

Allah'tan en çok korkan kişi, insanlar arasında onu herkesten çok dost edinendir. Allah'a en yakın kişi, amelîyle O'na en çok yaklaşan kişidir. Ben, sana Hâlid'in görevini veriyorum. Sakın ha, Cahiliye Devri'nin taassubuna kapılmayasın çünkü şüphesiz ki Allah Cahiliyye'ye de Câhiliyye halkına da buğzeder.

Askerlerinin yanına gittiğin zaman onlarla iyi sohbetin olsun. Onlarla hayır ile başla ve onlara hayır vaat et. Onlara öğüt verdiğin zaman sözünü kısa kes çünkü fazla sözün bir kısmı diğer kısmını unutturur. Kendini ıslah et ki başkaları da senin için iyi

olsun. Namazları rükû, sücutlarıyla tamamlayarak ve huşu ile vakitlerinde kıl.

Düşmanın elçileri yanına gelecek olursa onlara ikramda bulun ve onları karargâhında kısa süre tut; ta ki hiçbir şey bilmeden senin askerlerinin yanından ayrılıp gitsinler. Onlara hiçbir şey göstermemeye çalış; aksi takdirde senin zayıf taraflarını görür ve senin bildiklerini bilirler. Onları askerlerinin zenginlikleri arasında misafir et, yanında bulunanlardan kimsenin onlarla konuşmasına meydan verme. Onlarla konuşmayı sen üzerine al. Gizli olması gereken şeyleri dışarı vurma ki senin işlerin karışmasın.

Fikir sorduğun zaman doğru konuş ki sana samimi olarak fikirlerini söylesinler. Geceleyin arkadaşlarıyla sohbet et. Sana çeşitli haberler gelecek, önündeki perdeler kalkacaktır.

Gece, nöbetçilerin çok olsun ve onları askerlerinin arasına dağıt. Onlar, geldiğinden haberdar olmaksızın nöbet yerlerinde ansızın çokça kontrol et. Nöbet tuttuğu yerde gaflete düşmüş bulunduğu kimseyi aşırıya kaçmamak şartıyla cezalandır. Geceleyin nöbetleri değiştir. İlk nöbetler sonraki nöbetlerden daha uzun olsun, çünkü gündüze yakın oldukları için ilk saatlerin nöbetleri daha kolaydır.

Hak eden kimseyi cezalandırmaktan çekinme ve tereddüt de etme. Ceza vermek için aceleci de olma, gevşek de davranma.

Askerlerinin ailesinden gafil olma, o zaman askerin bozulur. Onların gizliliklerini de araştırma, o zaman onları rezil edersin. İnsanların sırlarını açığa çıkarmaya çalışma ve açığa vurduklarıyla yetin.

Boş işlerle uğraşanlarla oturup kalkma. Doğru ve vefakâr kimselele oturup kalk, karşılaştığın zaman samimi ol. Korkma! Çünkü sen korkarsan, başkaları da korkar. Ganimetten çalmaktan uzak dur. Çünkü bu fakirliğe yaklaştırır, zaferi uzaklaştırır. Kendilerini manastırlara hapsedmiş kimseler bulacaksınız. Onları, hayatların adadıkları şeyle baş başa bırakınız.”

İbnü'l-Esîr'in "Bu, askerlere yapılan tavsiyelerin en iyisi ve emir

sahiplerine en çok faydalı olanıdır.” diye övdüğü bu tavsiyeler, hakikaten büyük bir önderin “Mükemmel Önder”den aldıklarıdır.

Hız. Ebû Bekir, orduları destek kuvvetleriyle güçlendirdi. Böylece her bir komutanın maiyetindeki asker sayısı 7500 civarını buldu. Bu ordular, daha çok küçük birliklerle karşılaştı. Komutanların ilk harekâtına Bizans hazırlıksız yakalandı.

Ebû Ubeyde, Humus’a doğru yol alırken Belka’nın (Ürdün) kapılarında birinde Belka halkıyla savaştı ama Belka halkı daha fazla çatışmadı ve anlaşma yolunu seçti. Bu, Müslümanların Şam’da yaptıkları ilk anlaşmadır.

Ebû Ubeyde, ardından Şam’ın epey içlerinde yer alan Cabiye’de konakladı. Cabiye, Suriye’nin bugünkü başkenti Dımaşk’ın sadece 80 km güneyinde yer almaktadır.

Bizanslılardan bir grup, Filistin’de Gazze’ye bağlı, Ölüdeniz’in hemen güneyindeki Vâdîlarabe denen yerde toplanmıştı. Yezid, üzerlerine Ebû Umame el-Bahilî’yi gönderdi. Ebû Umame, onları bozguna uğrattı. Burada ve hemen sonra yine Gazze’ye bağlı ed-Dâsim denen yerde yaşanan savaşta Bizans, ordusu bir daha yenildi. Bu savaşlarda Bizans’ın ordu komutanı Sergios öldürüldü. Müslümanlardan da Halid b. Said’in bir oğlu şehid oldu. Bu da İslam ordularının Şam’daki ilk savaşlarıdır.

O sırada Amr b. As da Güney Filistin’i fethederek Gamrülara-bât’a ulaştı.

Bizans, Müslümanların zaferleri karşısında büyük bir hazırlık yaptı ve Balazûrî’ye göre Amr b. As, Hız. Ebû Bekir’e duruma bildiren bir mektup gönderdi: Kudüs’te bulunan Heraklios, 80 bin kişilik bir orduyu kardeşi Theodoros komutasında harekete geçirmiş; Bizans ordusu, Kuzey Filistin’de Cilik denen mevkiye kadar varmıştı.

İslam ordusunun yenilmesi durumunda Bizans, Medine’ye kadar yol alabilirdi. Oysa Sâsânîlerde iç karışıklık devam ediyordu. Bizans’la ilgili acil durum karşısında Sâsânîleri şimdilik durdurmak yeterliydi. Bunun üzerine, Hız. Ebû Bekir, Sâsânîlere karşı

savaşan Halid b. Velid'de derhal Şam'a geçmesini emretti. Hz. Ebû Bekir, oldukça seri bir kararla, Ashabın savaşçı gücünün neredeyse tamamını Bizans'a karşı seferber etti.

Hz. Halid'in Şam'a Geçmesi

Halife, Hz. Halid'e gönderdiği mektupta "Irak'ı bırak. Orayı yanlarına gittiğin o yörenin halkına terk et. Yemame'den seninle giden, yolda sana katılan ve Hicaz'dan sana katılan ashabımızla birlikte acilen çık. Şam'a git. Ebû Ubeyde ve diğer Müslümanlarla buluş. Buluştuğunuzda emir sensin. Allah'ın selam ve rahmet üzerine olsun." buyurdu.

Halid, fethettiği toprakları derhal bırakacak, Ashabın tamamını yanına alacak, Müsenna eş-Şeybanî ve arkadaşlarını Sâsânîlerle baş başa bırakacaktı. Öte yandan Irak'la Şam arasında çöl vardı ve çölü aşmak oldukça zorluydu.

Mü'min, mümkün olduğu ölçüde beşerî ve tabii engelleri aşma kabiliyeti edinmiş yüksek iradeli bir önder insandır. Mü'min, duygularına teslim olmaz, duygularını davası doğrultusunda yönetir.

Hz. Halid, beşerî engellere takılmadı. Duygularına yenilmedi. Müsenna ve arkadaşlarını nasıl olur da bırakıp giderim, demedi.

Tabii engellere gelince Şam'a en kısa yoldan ve Bizans ordusunu arkadan vuracak şekilde varmak istedi. Çölü bilen bir kılavuzlar, ona dilediği bir yolun bulunduğunu ama söz konusu mevsimde o yoldan hiçbir şekilde ordunun geçemeyeceğini söylediler. Zira beş günlük mesafe boyunca o yolda hiç su yoktu. Kılavuzlardan Râfi' b. Âmire, bir yol ve imkân önerdi. Hz. Halid'e develeri bolca sula, geviş getirip susamasınlar diye dudaklarını bağla, yolda yaşlı develeri keser, onların karnındaki su ile genç develeri sularsın, etlerini de siz yersiniz, dedi. Râfi', yine de önerdiği yolun ölümcül olduğunu hatırlatma gereği duydu.

Yanında 700-800 civarında asker bulunan Hz. Halid, kılavuzun önerilerine uydu ve çölün iki noktası Kurâkır ile Süvâ arasındaki çölü beş günde aştı. Bu, öylesine büyük bir vakaydı ki bugün bile

Hız. Halid'in bunu nasıl başardığı tam anlaşılamamıştır.

Hız. Halid, öylesine hızlı Şam'a girmiştir ki... Bizans'a bağlı Suvâ garnizonu "Ebû Bekir'in askerleri gelmeden eğlenelim!" diye naralar atarken onun kılıcına maruz kaldı.

Rivayetlere göre Bizans askerleri, Mercirâhit'te Paskalya Bayramı'nda yiyip içiyorlardı, sarhoş olmuşlardı. Hız. Halid, onları beklenmedik bir anda yakalayıp kılıçtan geçirdi, böylece kendisi daha Şam'ın içlerine açılmadan namı Bizans yanlıları ve askerleri arasında yayıldı (18 Safer 13/23 Nisan 634).

Hız. Halid, Şam'a geçince Beni Kelb ve Kudaalılardan müşrik ve mürtet Araplarla çarpıştı. Programını tamamen kendisi belirliyordu. Edek halkıyla savaşıp anlaşma yaptı. Tedmür halkıyla bir süre çarpıştıktan sonra onları kendi hâline bıraktı. Hız. Peygamberin kendisine verdiği Ukba adlı sancağını Seniye denen yere dikerek Şam'ın doğusunda yolunu açacak ve Hristiyan Arapları ürkütecek akımlar düzenledi. Gassânlılardan büyük miktarda mal toplayarak Ashab'ın bulunduğu Busra çevresine gitti, onları Busra halkıyla savaşırken buldu.

Halid'in karşılaştığı ilk birlik Şurahbil b. Hasene'nin emrindeki dört bin askeri. Aralarında İslam'ın büyük kahramanlarından Hız. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman da vardı. İyi savaşıyorlardı. Herakleios'un Humus'tan yönettiği, dolayısıyla yakınında olduğu Bizans ordusu on iki bin kişiydi ve Müslümanları zorluyordu. Öyle ki Şurahbil çaresizlik içinde "Ya Hayyu ya Kayyûm!" deyip esmaü'l-hüsna ile Allah'tan yardım dilerken Hız. Halid, adeta ona ilahi yardım olarak geldi, o dua hâlindeyken İslam ordusunun sancakları göründü.

Halid, Ebû Ubeyde'nin ordu düzenini değiştirme gereği duydu ve orduya yeni bir düzen verdi. Halid'in Irak'tan edindiği bir tecrübe vardı: İslam ordusu, imparatorlukların istilacı orduları ve onların sıkı işbirlikçileri ile uğraşırken şehir halklarına ve onların istilacılara olumlu bakmayan, istiladan rahatsız olan idarecilerine ulaşarak temaslar kurabilir, fetihleri Kur'an'ın tesiriyle kolaylaştırabilirdi. Halid'in, sert bir savaş ve yumuşak bir dil taktiği vardı. Zıtları buluşturan bu taktik oldukça iyi iş görüyordu.

İmparatorluklar, Müslümanları, savaşmayı bilmeyen, deli cesaretime sahip, bedevi, baldırı çıplak, çobanlar ve putperizmden henüz kopmuş cahiller olarak tarif ediyorlardı.

Hz. Halid'in taktiğiyle imparatorlukların propagandası çöktü. Ordularının komutanlarına güveni sarsıldı. Sıradan askerler ve komutanlar, İslam'ın kılıçlarının maharetine tanıklık etti. Şehirlerin halkları ve kalbi yumuşak idarecileri de Müslümanların cahil bir topluluk değil, hikmet ehli ve dava sahibi olduklarını öğrendiler.

Sâsânîlerin istila sahasında din ve etnik fark avantajı var iken Bizans'ın etki sahasında etnik fark ve mezhepsel çatışmalar farkı avantajı vardı. Düşmanın her zaafiyeti bir imkândır ve her imkân sorumluluk getirir.

Aslın bölünmesi, faslın asla duyduğu güveni zedeler. Kökün bölünmesi dalları kurutur. Öte yandan fanatizm (aşırılık) bölücüdür, yapılar fanatikleştikçe anlayışları kıtlaşır, birbirlerini anlayışla karşılamaktan uzaklaşırlar. Bizans coğrafyasında kilise, fanatikleştikçe bölünmüştü.

Hristiyanlar, Şam'da "tanrı"nın varlığı gibi asli bir meselede bile parçalıydılar. Monofizit (birlikçi) Hristiyanlara göre, Hz. İsa'nın tanrısal yanı beşerî yanına galip gelmişti, dolayısıyla o, bütün olarak tanrıydı. Bizans, bu görüşü 451'deki Kadıköy Konsili'nde mahkûm edince Hristiyanların bir bölümü klasik Ortodoksluğu terk etmişlerdi. Çünkü Bizans, kendince orta yolu seçerek Hz. İsa'nın tanrısal yanı ile beşerî yanının eşit olduğunu öne sürmüştü.

Monofizit Hristiyanlığa karşı Diofizit Hristiyanlığa göre Hz. İsa, hem Tanrı hem insandı. Bölgede etkin etnik Hristiyan unsur Suryanilerden monofizit olanlara Yâkûbî; Diofizit olanlar ise Nasturi olarak bölünmüşlerdi. Yâkûbiler, Bizans; Nasturiler Sâsânî istila alanında etkin olsalar da Şam'da her iki unsur da vardı. Hakikatte her iki unsurun da Bizans'la ilişkileri sorunluydu. Zira Bizans, her iki inancı da mahkûm etmiş ve orta yolda durmayı tercih etmişti ki bölgede Bizans'ın Hristiyanlık tarzını benimseyen Hristiyanlar Melkîler, yani imparatora bağlı klanlar deniyordu.

Müslümanlar, Hz. Ebû Bekir'in önderliğinde mutlak bir birlik ve ahenk içindeydiler. Hristiyan birliği ise zoraki ve her an dağılmaya mahkumdu. Sünnetüallah gereği, birlik hâlinde olanlar, dağınmış olanlara galip gelir.

Bu bağlamda Şam'da süreç, Müslümanlardan yana işliyordu. Abdurrahman b. Ebû Bekir ve arkadaşları Bûsrâ patriği Rûmâns'ı esir almayı başardılar. Patrik, üzerindeki süslü giysiler, altın ve yakut kaplamalarla Halid'in huzuruna getirildiğinde kendisine yapılan tebliğle Müslüman oldu, peşinden hanımı da İslam'ı seçti.

Rûmâns, bundan sonra fetihleri kolaylaştıran iyi bir kılavuz, dürüst bir tercüman olarak görev aldı. İslam'ın sesini Şam'm dört bir yanına ulaştırdı.

Bûsrâ halkı da kısa bir çatışmanın ardından sulha razı oldu. Bûsrâ, Müslümanların Şam'daki ilk fethiydi. Hz. Muhammed Mustafa'nın peygamberliğinin henüz çocukluğunda müjdelendiği şehrin ilk fetih olması ayrıca anlamlıydı. Hz. Halid, ganimetleri oradan Medine'ye Hz. Ebû Bekir'e gönderdi. Böylece Sâsânî'den sonra Şam'm da ilk ganimetleri Medine'ye ulaştı.

Rûmâns'ın ardından peş peşe iki Bizans komutanı esir alındı. Ebû Ubeyde b. Cerrah, buradaki savaşlar sırasında sade bir törenle emirliği Hz. Halid'e devretti. Hz. Ebû Bekir görev değişikliği sırasında iki tarafı da bilgilendirirdi. Ebû Ubeyde, emri alıp Hz. Halid'in yanına vardığında yeni komutana hürmeten atından inmek istedi. Hz. Halid, Resûlullah'ın o pâk sahabesine "Allah aşkına inme!" dedi, hürmet etti. Ebû Ubeyde de Halid'i Resûlullah'ın ona muhabbetinden dolayı seviyordu. Böylece hürmet ve muhabbet buluştu. Buluşan sadece hürmet ve muhabbet değildi. Ebû Ubeyde'nin hilmi ve ilmi ile Halid'in sertlik ve cesareti de buluştu. Ebû Ubeyde, büyük bir imam ve koordinasyon insanıydı. Halid ise büyük bir asker... Onlarda Resûl-i Ekrem'in pek çok yanı bir araya gelmiş, böylece onlarla bereketin kapısı açılmıştı.

Öte yandan buradaki savaşlarda İslam kahramanları da kadın ve erkek olarak belirmeye başladı. Abdurrahman, Şurahbil ve Rafi b. Umeyr gibi kahramanlar Bizans saflarını yararken Dırar isimli büyük bir kahraman esir düştü. Onun ardından atıyla uçarcası-

na Bizans safları arasına dalan biri belirdi ki herkes, onu Halid zannediyordu. Oysa Halid, aralarındaydı. Bir fırsatını bulup onu durdurduklarında yüzünü sadece Halid'in huzurunda açmayı kabul etti. Çünkü o bir kadındı, Dırar'ın kahraman kız kardeşi Havle binti Ezvar idi. Daha önce babası ve bir kardeşi başka savaşlarda şehid olmuşlardı.

Herakleios, Humus'ta dururken Humus Valisi Vardan'ı Müslümanlara karşı savaşa göndermişti. Halid'in istilacılarla savaşırken sıradan askerlere İslam daveti üzerinden ulaşma yöntemi bir kez daha fayda verdi. Bir grup Humus askeri gelip teslim oldu, onların da yardımıyla Dırar esaretten kurtuldu. Vardan'ın oğlu öldürülürken Vardan kaçmak zorunda kaldı.

Büyük Ecnadeyn Zaferi

İslam tarihinin ilk aşamasında dünya tarihini değiştiren iki savaş olarak Yermük ve Kâdisiye bilinir. Yermük, Bizans'ın Şam'dan çıkmasına ve nihayetinde bütün Doğu ve Güney Akdeniz'den çekilmesinin kapısının açılmasına vesile olmuştur. Kâdisiye ise Sâsânînin tarihten silinmesini sağlamıştır. Oysa iki zaferden önce Ecnadeyn Zaferi vardır. Zafer, o kadar kısa sürede ve o kadar büyük olmuş ki İslam tarihçileri adeta şok geçirerek onu yeteri kadar işleyememişlerdir. Genellikle İslam'ın zaferlerini küçümseyen Oryantalistler de onun büyüklüğünü kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Zafer, adını yaşadığı mevkiden almıştır. Ecnadeyn, Kudüs'ün batısında Remle ile Beytülcibrîn arasında bir yerdir.

İslam ordusu, Hz. Ebû Bekir'in gönderdiği destek kuvvetleriyle birlikte her komutanın emrinde 7500'er kişiye ulaştı. Hz. Halid de yanında 700-800 askerle geldi ve bizzat İslam ordusunun başına geçti.

Şam'daki durum, Irak'tan farklıydı. Irak'ta Sâsânî orduları dağınmıktı ve çoğu yerde her şehir kendisini savunuyordu. Hâlbuki Ashabın aldığı haberler, bütünleşik ve oldukça büyük bir Bizans ordusunun kendilerini beklediğiydi.

Ashab, aktif mü'min iradesiyle hareket eder; koşullara göre vaziyet alırdı. Amr b. As veya Ebû Ubeyde, Hz. Halid'e orduları birleştirmesini önerdi. Vakidî'nin rivayetine göre Ebû Ubeyde "Ya Ebâ Süleyman! Resûlullah'ın Ashabı dağılmış durumda. Şurahbil Busra'da; Muaz b. Cebel Havra'da, Yezid b. Ebû Süfyân Bakla'da, Numan b. Muğire Tedmur'da, Amr b. As Filistin'de. Hayırlı olan, onlara yaz, bize iltihak etsinler ki düşmanla karşılaşalım. Allah'tan nusret isteyelim." diye hitap etti ve Hz. Halid, onun söylediklerine kulak vererek bütün orduları birleştirdi.

Ebû Ubeyde, Ümmetin hiç kuşkusuz imamlarından ve hitabında Resûl-i Ekrem'in öğrettiği başarının anahtarları saklıdır: Önce tedbir, sonra tevekkül. Sünnetullah'a sarılıp Nusretullah'ı talep etmek. İstişare, birlik, tedbir ve Allah'a dayanma.

Amr ile ilgili rivayet de başarının anahtarı için oldukça önemlidir. Amr, Ashaba birleşmeyi teklif eder, onlar da Hz. Ebû Bekir'e haber yollayıp görüşünü sorarlar. Hz. Ebû Bekir, "Sizin gibi kimseler, azlıktan dolayı yenilgiye uğramazlar. Fakat on binler, günahlarından dolayı yenilir. Kendinizi günahlardan koruyunuz. Yermük'ta birbirinizle dayanışarak bir araya geliniz ve her biriniz kendi askerleriyle alakalı olsun!" buyurmuştur.

Denebilir ki Hz. Ebû Ubeyde ile Hz. Ebû Bekir'in sözlerinin toplamında Müslümanlar için başarının bütün sırları ifade edilmiştir: Günahlardan sakınmak, dayanışma içinde olmak, bununla beraber her birimin kendi alanıyla ilgili olması. Müslümanlar, bu naif şuura erdikleri gün yeniden zaferi bulacaklardır.

Rivayetlere göre Herakleios, Müslümanların haberlerini aldığı anda "Müslümanlarla barış yapmanız görüşündeyim." dedi ve Şam bölgesinin mahsulünün yarısının Müslümanlara verilmesini önerdi. Anlaşıldığı kadarıyla imparator, hâlâ Müslümanlara bölgeyi yağmalamaya gelen Bedeviler olarak görüyordu. Ancak patrik ve generalleri, Müslümanlarla savaşmayı tercih etti. Bunun üzerine kendisi Kudüs'ten Humus'a yürüdü.

Hız. Halid'in komutasında birleşen İslam ordusu, Busra'dan sonra, kuzeye Bizans istilasındaki toprakların içine doğru hareket etti. Hız. Halid, Amr'a mektup yollayarak Bizans'la savaşa girmeden onları peşinde sürüklemesini bildirdi. Amr, Bizans ordu-

sunu ustalıklı üstüne çekerek nihayetinde Ecnadeyn'e çekti ve ordusunu Hz. Halid'in komutasındaki birleşik İslam ordusuna katmayı başardı, böylece Müslümanların sayısı 30 bini buldu. İslam ordusu ile Bizans ordusu, Hz. Halid'in planladığı şekilde Ecnadeyn denen mevkiye, 28 Cemâziyelevvel 13'te (30 Temmuz 634) karşılaştı. Hz. Halid'in kahramanlığı ve İslam ordusunun onun emirlerini icra etmesiyle Bizans ordusu üç bin kayıp vererek kaçtı. Herakleios haberi aldığı anda panik içinde Humus'tan Antakya'ya gitti.

Hz. Halid ise "...Bizim için büyük bir ordu toplamışlardı. Haçlarını kaldırmışlar, kitaplarını dağıtmışlar, bize karşı savaşacaklarına, kaçmayacaklarına ve bizi memleketlerinden çıkaracaklarına yemin etmişlerdi. Biz de Allah'a tevekkül ederek onlara karşı çıktık. Mızraklarla vurduk, sonra kılıçtan geçirdik..." sözleriyle zaferini Hz. Ebû Bekir'e bildirdi.

Zaferin sırrı, Hz. Halid'in ifade ettikleri dışında şurada saklıydı:

Bizans komutanı, Müslümanların arasına gönderdiği casusuna Müslümanları sordu. Casus "Gece ibadetle meşgul, gündüz süvaridirler. Hırsızlık yapan krallarının oğlu bile elleri kesilir, zina ederse recmedilir ve bu, aralarında hakkı ikame için yapılır." dedi. Komutan irkilerek "Yerin altı, yerin üstünde bunlarla karşılaşmaktan daha hayırlıdır" diye karşılık verdi.

Ecnadeyn'de önde gelen bazı Müslümanlar da şehid oldular. Seleme b. Hişam b. Muğire, Abdullah b. Zübeyr b. Abdulmüttalib, Tuleyb b. Umeyr, Halid b. Said'in oğlu ve iki kardeşi şehidler arasındaydı.

Seleme b. Hişam b. Muğire Ebû Cehil'in kardeşi idi. İslam'ı ilk seçenlerden ve ağabeyi Ebû Cehil'den eziyet görenlerdendi. Aziz bir Müslümandı.

Hz. Peygamber'in amcazadesi olan Abdullah b. Zübeyr b. Abdulmüttalib de henüz otuz yaşındaydı. Abdullah, savaşta Bizans patrikleriyle birebir savaştı, ardından saflarının arasına dalarak onlardan çok sayıda kişiyi öldürdükten sonra şehid oldu. Cenazesi, Bizans saflarının içlerinde ve etrafında kendisi tarafından katledilen bir manga Bizans askerinin cenazesiyle birlikte bu-

lundu.

Tuleyb b. Umeyr de Hz. Peygamberin halası Erva'nın oğluydu.

İkrime b. Ebû Cehil de Ecnadeyn'de veya Ecnadeyn'in hemen ardındaki savaşlarda şehid olmuştur.

Ecnadeyn, İslam tarihinin büyük ordulara karşı kazanılmış ve tarihsel süreci değiştiren ilk büyük zaferidir.

Bu savaşlarda Müslüman kadınlar da vazife alıyorlardı. İkrime'nin hanımı Ümmü Hâkim de yanındaydı. Mekke'nin en asil ve yiğit kadınlarından Ümmü Hâkim, İkrime'nin amcası Haris b. Haşim'in ve Halid b. Velid'in kızkardeşi Fatma'nın kızıdır. Onda hikmet ve yiğitlik buluşmuştu. İkrime'den evladı olmadığı hâlde hakkıyla sabretmişti. İkrime şehid olunca Ashab'dan pek çok kişi ona talip oldu. Ama Halid b. Saïd'i tercih etti. Anlaşıldığı kadarıyla Halid, ona âşık olmuştu. Ümmü Hakîm, iddetini doldurunca Halid, acele etti, Ümmü Hakîm'in "Bir süre daha beklesen..." talebine karşılık kendisiyle evlenmeden ölme ihtimalini dile getirdi ve Ecnadeyn'den sonra yaşanan savaşlardan Mercisuffer'de savaşa ara verildiği bir sırada düğünleri yapıldı ama aynı gün şehid düştü. Dört bine yakın Müslümanın yaralandığı o çetin savaşta Ümmü Hakîm, Arap kadınlarının düğünlerde kullandıkları bir tür parfüm olan halûk kokusu henüz üzerinde iken çadır direkleri ile Bizanslılarla çarpıştı ve onlardan dokuz kişiyi öldürdü.

Daha sonra Hz. Ömer'in kendisiyle evlendiği ve Fatma diye ondan bir kız sahibi olduğu bu yiğit kadın Müslüman kadınların İslam'ın yükselişindeki rolünün anlaşılmasında mühim bir misaldir. Allah, ondan razı olsun.

Hz. Ebû Bekir'in Vefatı

Rivayete göre Hz. Ebû Bekir Ecnadeyn haberini aldığı anda vefat döşegindeydi. Hz. Peygamber'in halifesi, bir yıl önce Haris b. Kalede ile birlikte Yahudilerin bir davetine icabet etmiş ama Yahudiler ihanet ederek pirinç pilavı veya çorbanın içine zehir koymuşlardı.

Haris, geri çekilip “Zehirli bir yemek yedik” demiş; zehir bir yıl boyunca onları rahatsız etmiş ve nihayetinde ikisi de vefat etmişlerdi.

Hicri 13'te 21 Cemaziyülahir'de (22 Ağustos 634) vefat eden Hz. Ebû Bekir, altmış üç yaşındaydı. Sadece iki yıl üç ay on gün hâlifelik yaptı ama o kısa süreye dünyanın en başarılı yönetim süreçlerinden birini sığdırdı.

Bu kısa sürede Ridde isyanından başarıyla çıktı. Şâsânî ve Bizans ordularını yenerek Arabistan Yarımadası'nı İslam Devleti için güvenilir bir merkez konumuna çıkardı.

Allah kendisinden razı olsun Hz. Ebû Bekir, oldukça mütevazı bir hayat yaşıyordu. Görev yapmadığı süreye denk gelen aylığının Beytülmâl'e aktarılmasını istedi. Mekke'nin zenginleri arasında iken vefat ettiğinde ardında bıraktığı bir köle, bir deve ve bir miktar kumaşı dahi çocuklarına bırakmadı, Müslümanların hazinesine devretti.

Esasen bir beytülmâlî olmak beraber vefatından sonra bakıldığında bir torbanın altına yapışan bir dinardan başka onda para bulamadılar. Zira devletin bütün gelirlerini Müslümanlar arasında dağıtıyordu.

Geceleri gizlice Medine sokakları içinde yürür, ihtiyaç sahiplerini tespit ederse erzakı bizzat yüklenerek kapılara bırakırdı.

Bölüm 2

Hz. Ömer Devri

Hız. Ömer'in Halife Seçilmesi

"Onların işleri aralarında şura iledir" (Şura 38) ve Hız. Peygamberin Sünneti gereği Ashab, devleti şura ile yönetiyordu.

İslam'ın ilk devrinde iki istişare türü vardı: Genel istişare ve özel istişare.

Meselelerin çoğu Mescid-i Nebevî ve diğer ortamlarda genel istişare ile karara bağlanırdı. Orada bulunan ve temyiz yaşına gelmiş olan her Müslüman görüş beyan edebilirdi. Buluş çağına erenlere ise "Sen ne diyorsun?" şeklinde özellikle görüş sorulduğu olurdu.

Bir de özel istişare vardı ki Ashabın büyükleri, bir tür bakanlar kurulu ya da yönetim kurulu olarak kendi aralarında buluşur ve bazı kararları ahırlardı.

Esasta ise bu iki istişare yaygın bir şekilde birbirini tamamlayacak şekilde bir arada işlerdi. İstışaredeki ölçü, Kur'an ve Sünnet, ondan sonra Müslümanların kanaatleri ve o kanaatlerin dayandığı bilgilerle dünya tecrübeleriydi. Gaye, Kur'an ve Sünnete uygun bir şekilde Müslümanların maslahatına olan kararlar almaktı.

Halife, mutlak bir şekilde başkomutandı. Zira Hülefayı Raşidin Devri'nde savaşlar, Bizans'tan farklı olarak başkentte bulunan siviller tarafından yönetilirdi. Cephelelerdeki komutanlar, Medine ile sürekli istişare hâlinde bulunmak, bunun için savaşın her aşamasını Medine'ye bildirmek durumundaydı. Bunun için, imkân varsa düşman, Medine ile haberleşmenin kolay yapıldığı bir sahaya çekilirdi.

Usul şuydu: Her komutan, işlerini askerleri ile istişare ederek kararlaştırırdı. Aynı zamanda diğer komutanlarla ve varsa cephe komutanıyla istişare ederdi.

Cephe komutanı da işlerini diğer komutanlar ve gerektiğinde sıradan askerlerle istişare ederdi. Medine'ye görüş sorma yönünde bir kanaat oluştuğunda ise cephe komutanı Medine ile istışarede bulunurdu. Ama sıradan bir komutan bir yana, sıradan bir

asker dahi Medine'ye bir konuda haber verebilirdi. Bunun yolu özellikle Ashab için hiçbir şekilde kapalı değildi. Ashabdan her şahıs hem bir asker hem bir önderdi.

Bu sistem, komutanların kendi taktiklerini uygulamalarına yer vermelerine izin verse de karakterleri ve kendilerine has kural- larla savaşı yürütmelerine uygun değildi. O yönde sistemin dışına çıktığı düşünülen komutan; iki Halid (Halid b. Said ve Halid b. Velid) örneğinde olduğu gibi, görevden almırdı. Her hususta son merci Halifeydi.

Hız. Ebû Bekir vazifesini bu sistem içinde icra etti. Onun yerine gelecek olan halife de bu sistem için de çalışacağından aynı zamanda başkomutan olarak vazife görecekti.

Hız. Ömer, ilk günden Hız. Ebû Bekir'in yakınında bulunmuş hem kadı hem bir tür yardımcı (vezir) olarak vazife yapmış, sistemin bütün aşamalarında, nihai kararın halifenin hakkı olduğunu göz ardı etmeden, söz sahibi olmuştu. Onun halife olması, işleyişin devam etmesi anlamına geliyordu.

Hız. Ebû Bekir, halefi olarak onu uygun gördü. Hız. Osman ve Hız. Abdurrahman b. Avf gibi Ashabın büyükleri ile istişare etti. On- lardan da olumlu görüş aldı.

Hız. Ebû Bekir, kararı olgunlaştırınca vasiyetnamesini yazıya da dökmek istedi. Hız. Osman'ı çağırıp ona "(kararı) Yaz!" dedi. Hız. Osman, kendi ifadesiyle yazdı. "Bismillah... Bu, Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe'nin Müslümanlara yazdığı bir ahitnamedir. Ben size Ömer b. Hattâb'ı halife tayin ettim. Bununla size her yönden iyilik yaptım." Hız. Ebû Bekir, teyit için bana oku, dedi. Hız. Osman, okuyunca "Allahüekber!" diyerek onayladı ve Müslümanla- ra okuyun, diye emretti.

Ahitmane Hız. Ebû Bekir'in kölesi tarafından ve Hız. Ömer eşli- ğinde Müslümanlara okundu. Hız. Ebû Bekir, sonra bulunduğu yerden Müslümanlara seslendi. "Size halife olarak seçtiğim ki- şiyi gönül rahatlığıyla kabul ediyor musunuz? Hakikat şu ki size bir akrabamı halife olarak göstermedim. Size Ömer'i halife ola- rak gösteriyorum. Onu dinleyin ve ona itaat ediniz. Allah'a yemin ederim, görüşümün doğru olması için elimden geleni yaptım."

deyince Müslümanlar “İştittik ve itaat ettik!” diye cevap verdiler. Böylece istişare bütün aşamalarıyla tamamlandı.

Din nasihatidir. Ashab, görevlendirmeleri, muhatap kim olursa olsun, nasihat eşliğinde yapardı. İstişare tamamlanınca Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer’i yanına çağırarak ona “Gerçek şu ki ben seni Resûlullah’ın sahâbileri üzerine halife olarak seçmiş bulunuyorum” diyerek konumunu hatırlattı ve ona ahireti hatırlatan şu nasihatlerde bulundu:

“Ey Ömer! Allah’ın geceleyin yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır, onları gündüzün kabul etmez. Gündüzün yerine getirilmesi gereken birtakım hakları vardır, onları da geceleyin kabul etmez. O, farz yerine getirilmediği sürece, hiçbir nafiye kabul etmez. Dikkatini çekmemiş mi ya Ömer, kıyamet gününde terazileri ağır gelenler hakka tabi olanlar ve onun kendilerine yüklediği ağırlıkları taşıyanlardır. Yarın haktan başka hiçbir şeyin konulmadığı bir terazinin ağır gelmesi elbette ki bir haktır. Dikkat etmedin mi ya Ömer, kıyamet gününde tartıları hafif gelenlerin terazileri batıla uymaları ve onun kendilerine hafif ve kolay olması dolayısıyladır. Yarın ancak batıl şeylerin konulup tartıldığı bir terazinin hafif gelmesi de hakkın ta kendisidir. Dikkatini çekmedi mi ya Ömer, rahat ve huzur ayeti sıkıntı ayeti ile birlikte, sıkıntı ayeti de rahat ve huzur ayeti ile birlikte inmiştir. Böylelikle mü’minin Allah’ın cennetinden ümitvar, cehenneminden de korku içinde olması amaçlanmıştır. Ta ki Allah’tan hakkı olmayan bir şeyi isteyip arzulamasın ve kendi eliyle kendisini attığı bir şeyden korkmasın. Hiç dikkat etmiyor musun ya Ömer, Allah cehennemlikleri işlediklerinin en kötüleriyile birlikte zikretmiştir. Öyle ki ben onları hatırladığım zaman onlardan olmamayı ümit ediyorum. Diğer taraftan cennet ehlini de yaptıklarının en güzeli ile birlikte zikretmiştir. Çünkü onların ufak tefek kötülüklerini bağışlar. Onları hatırla, onları hatırladığım zaman benim amelim nerde, onların ameli nerde, derim. Benim tavsiyelerime iyice kulak asmışsan gaip hiçbir şey, hazır olan ölümden senin için daha sevimli olmamalıdır. Zaten sen ona karşı hiçbir şey de yapamazsın.”

Hz. Ebû Bekir defnedilince Hz. Ömer, minbere çıktı ve “Ka’be’nin Rabbine yemin ederim. Sizleri yolun doğrusuna ileteceğim!” diye ahd etti.

Meşhur bir habere göre Hz. Ömer, “Ey nâs! Ben haktan, adâlet-ten ayrılırsam ne yaparsınız?” diye sordu.

Ashabdan biri (Bir ihtimal Hüzeyfe el-Yemani):

“Yâ Ömer! Sen eğrilir, haktan ayrılırsan, seni kılıcımızla doğrulturuz!” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

“Elhamdülillâh! Eğrilirsem beni kılıçları ile doğrultacak arkadaşlarım varmış!..” diyerek şükretti.

Hz. Ömer’in Şahsiyeti

Hz. Ömer Fil Vakası’ndan on üç yıl kadar sonra Mekke’de doğdu. Kureyş’tendir ve soyu Mekke’nin dış işlerine bakan Adî b. Kâb kabilesine ulaşır, Kâb b. Lüey’de Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. Annesi Hantame bint Hişâm, Mahzum kabilesinden ve Ebû Cehil’in kız kardeşidir.

O, yapı olarak uzun boylu, iri yapılı, buğday tenli idi. Alnı geniş, bilekleri uzun, saçları dökük ve gözlerinde hafif kırmızılık vardı. Sesi gür ve adımları ardında yürüyenlerin yetişmesinde zorluk çekecekleri kadar hızlıydı.

Cahiliye Devri’nde okuma-yazma bilen Mekkelilerdendi. Mekkeliler adına elçilik görevinde bulunmuş ve aynı zamanda tüccardı. İyi bir hatipti ama aynı zamanda içkiye düşkün ve sert tabiatlıydı.

Ailesinin bazı fertleri Müslüman olmuş, onu duyunca şiddetli bir öfkeye kapılmış ama kız kardeşi Fâtıma ve eniştesi Said b. Zeyd vesilesiyle İslam’ı seçmiştir. İslam, onunla Mekke’de güç kazanmış, onun Müslüman olmasından sonra Müslümanlar Kâbe’de açıkça ibadet etmeye başlamışlardır.

Medine’ye açıkça hicret etmiş ve Hz. Peygamberin bütün savaşlarında yanında bulunmuştur. Bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine “hak ile batılı ayıran” anlamında “Faruk” ünvanı verilmiştir.

Hz. Ömer, sert bir kişiliğe sahip olmakla birlikte aynı zamanda oldukça mütevazı ve duyguları ön planda olan biriydi. Haksızlıklar, yanlışlar karşısında öfkelenir ama uyarılınca öfkesini yutar ve kendisine hâkim olurdu.

Hz. Peygamber'in veziri yoktu ama Hz. Ömer, onun vezirlerinden biri gibiydi. Hz. Ebû Bekir ise onu kendisi için yardımcı edinmiş ve bütün işlerde yanında bulundurmıştır.

Hz. Ömer'i Bekleyen Koşullar

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e dünya tarihinin en başarılı idarelerinden birini devretti. Bununla beraber İslam orduları Şam'da yoğunlaşırken Sâsânîler toparlanma sürecine girmiş ve Müslümanların kazanımlarını bertaraf etmeye başlamışlardı. Bölgenin hassas koşulları, muzaffer olanın tarafına geçişleri kolaylaştırıyordu. Sâsânîye karşı derhal tedbir alınmaması sorun oluşturmdu.

Şam cephesinde ise Hz. Ömer, Halid b. Velid'in başkomutan olarak görev yapmasını riskli buluyordu.

Bunun birkaç sebebi vardı:

Şam cephesinde halklar, Bizans'a mesafeliydi ve askerlerin önemli bir bölümü Ermeniler başta olmak üzere yerel halktı. Öyleyse savaştan önce davet ve müzakere süreci öne çekilmeliydi. Oysa Hz. Halid, Hz. Ebû Bekir Devri'nde daha ilk günden İslam devletinin sert yumruğu olarak öne çıkmıştı, o yöndeki boşluğu dolduruyordu. O "Seyfullah"tı; bölgenin halklarının karşısına ilk anda kılıçla çıkmak, süreç yönetimine aykırı olabilirdi.

Hz. Halid'in ünü Şam'a yayılmış ve coşkulu Arap anlatımı içinde Hz. Halid, destanlaşmıştı. Bu da yenilgilerine bahane arayan Bizans komutanlarının bütün zaferleri onun şahsının ilahi destek almış olması ihtimaline bağlamalarına yol açabiliyordu. Bu, İslâmî zaferlerinin arka planının anlaşılması engelleyecek bir durumdu. Zira İslâmî zaferlerde şahısların önemi söz konusu olsa da esas olan kolektif cemaatsel katkıdır. Bu doğrultuda İslâmî

cihadda kahramanların öne çıkmasına izin verilse de komutanların savaşı kendi karakterlerinin rengini vermelerine izin verilmiyordu. Hz. Halid, baştan beri bulunduğu cephelere kendi karakterinin rengini veriyordu ve bu, bazen fikhın ihlal edildiğine dair askerler arasında tartışmalara yol açabiliyordu.

Hz. Ömer, bu koşullar altında iki cepheyle ilgili iki karar alacaktır. İran cephesine, devletin sert yumruğu olacak bir komutanın atanması ve Şam cephesinde Hz. Halid'in başkomutanlık görevinden azledilmesi.

Hz. Ömer, Hz. Halid'i derhal görevden aldı. Onun yerine daha önce olduğu gibi Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı atadı. Kimi rivayetlere göre Hz. Ömer, görevini sürdürmesi için Hz. Halid'den bir tür tövbe (yaptıklarının yanlış olduğunu dair tezkib/özeleştir) dilemişti. Ama galiba Hz. Ömer, Hz. Halid'in bunu yapmayacağından emindi. Dolayısıyla Şam cephesinde daha sonra anlatacağımız üzere değişiklik gerçekleşti ve çok hayırlı neticeler verdi. Hz. Ömer, süreci biliyor ve tedbirli yönetiyordu.

Sâsânî cephesine gelince orada da bir planlama yapmak gerekiyordu. Çünkü Sâsânî cephesinde Hz. Müsenna önemli işler başarmakla beraber mücadele, merkezden bir atama yapılmadan devam ediyordu. Bu, genel yönetim tarzına aykırı geçici bir durumdu ve derhâl müdahale gerektiriyordu.

Sâsânî Cephesinde Köprü (Cisr) Savaşı (Müsibeti)

Ashab, Sâsânî cephesinde sorumluluk yüklenmek hususunda isteksiz görünüyordu. İranlıların savaşçı namı biliniyordu ve o cephede bir yenilgi söz konusu olduğunda orduların Yemame üzerinden Medine'ye ulaşmaları hiçten değildi.

Medine'de hurma hasadı mevsimiydi. Müslümanların cihada yöneldikleri bir dönemde bunun önemi neydi, bilebilecek durumda değiliz. Ama Sâsânîlerin iki büyük partisi arasındaki mücadelenin Rüstem'in ve Şahbânu (Prenses) Poran'ın galibiyetiyle sonuçlanması ile Sâsânî, iç birliğini sağlamıştı. Poran, Kisra'nın tahtına oturmuş, Rüstem de başkomutan olmuştu. Komutanlık

yapacak sahabeler genel olarak Şam cephesinde olduklarından muhtemelen Medine’de kalanlar kendilerini böyle bir yapı karşısında komutan olarak yetersiz görmüşlerdi.

Müsenna; kardeşleri Muannâ ve Mes’ûd ile beraber cephede zaferleri devam ettiriyordu. Nihayetinde Ashab’dan olmadığı düşünülen ve daha sonra tarihe geçen Muhtar es-Sakafi’nin babası Ebû Ubeyd b. Mes’ûd es-Sakafi, çağrıya icabet etti. Onunla beraber Ensar’dan Sa’d b. Ubeyd ve yine Bedir ehli Ensar’dan Selit b. Kays da Irak seferi için hazırlandılar.

Onlara katılan askerlerin sayısı kısa sürede bini buldu. Ebû Ubeyd’in heyecanlı biri olduğu ve Ashabdan olmadığı, İran’a ilk Müslümanlardan Muhacir veya Ensar’dan birini ataması gerektiği yönündeki itirazlar, Hz. Ömer tarafından dikkate alınmadı. Artık “Emîr’ü’l-mü’minîn (Mü’minlerin emiri)” unvanıyla anılması kararı alınan yeni halife, “İlk icabet edeni göndereceğim!” şeklindeki kararını değiştirmede. Buna karşı Taberî’ye göre, Müsenna’ya Şam’a varıp oradan on bin asker almasını emretti. Böylece Sâsânî karşısındaki cepheyi daha da güçlendirdi.

Hz. Ömer, daha ilk anda fetihlerde temkinden yana olduğunu gösterdi: Ebû Ubeyd’e “Resûlullah’ın ashabının söylediklerine kulak ver, karar vermek konusunda onlar senin ortağın olsun! Selit’i komutan yapmaktan imtina etmemin tek sebebi onun savaşa başlamakta acele etmesidir. Acele davranmak, Arapları boşuna telef etmek, demektir. Savaşa ancak düşünen ve ağır hareket eden kimseler elverişlidir.” dedi.

Müslümanlar, Hz. Ömer Devri’nden itibaren Sâsânî İmparatorluğunu dört büyük savaşla ve sekiz yıl gibi kısa bir sürede tamamen ortadan kaldırdılar: Cısr, Kâdisiye, Celûlâ, Nihavend savaşları. Cısr, yenilgiyle sonuçlandı. Kâdisiye’de Sâsânî’nin başkenti ele geçirildi. Celûlâ’da Sâsânî toparlanması engellendi, Nihavend ile kısıralım bakiyeleri ortadan kaldırılarak Sâsânî Devleti tamamen tarihe karıştırıldı.

Hz. Ömer’in Ebû Ubeyd’i görevlendirmesinden sonra, Medine’den Sâsânî sınıma hareket edecek asker sayısı 4 bini buldu, yolda Beni Rebia kabilesinden de bin kişi katılınca mücahidlerin sayısı 5 bini buldu.

Halifenin emriyle önce Müsenna hareket etti ve Hire'ye gitti. Poran ve Rüstem, dihkânlara haber yollamış, Sâsânîleri ayaklandırmış ve harekete geçirmişlerdi.

Hz. Ömer, tehdidin büyümeye devam ettiğini haber alınca bir tür seferberlik ilan etti. Hz. Ebû Bekir devrinde, irtidat edenlerin cihada katılmalarına izin verilmezken komutanlara İslam'a döndükten sonra istikrar gösterenlerin de cihada alınmasına izin verdi.

Müsenna, on gün içinde Hire'ye vardı, Ebû Ubeyd de hazırlıklarını tamamladıktan sonra bir ay içinde ona ulaştı. Müsenna, kuşatılmamak için Hire'den çıkmıştı. Rüstem'in Caban isimli komutanı başta olmak üzere askerleri Fırat Nehri boyunca Sâsânîleri ayaklandırmış, kuvvetlerini pekiştirmiş ve matema-tiksel hesap yaparak Müslümanları kesin olarak yeneceklerine inanmışlardı.

Caban acele edip Nemarik denin yerde savaş düzenini aldı ve orada yaşanan savaşta Müslümanlar, Sâsânîleri ağır bir yenilgiye uğrattılar. Caban ve arkadaşları esir düştüler. Askerler Caban'a eman vermişlerdi. Ebû Ubeyd'e onu öldürmesi söylendiye de İslam komutanı "Allah'tan korkarım, ona Müslüman bir adam eman vermişken öldüremem! Çünkü Müslümanlar bir ceset gibidirler. Onların birini bağlayan bir husus, tümünü bağlar" diyerek onlara kulak asmadı.

Nemârik'ten kurtulan Sâsânî askerleri Kesker dolaylarında Nirsî denin Sâsânî idarecisine katıldılar. Nirsî, kisranın teyzesinin oğlu olup Nirsıyan denin ve kiswa ile onun ikram ettikleri dışında kimsenin yemesine izin verilmeyen hurmaları korumakla görevliydi. Sâsânî soyluları Kesker'de toplanmış, Ermeni kökenli Calinus isimli meşhur komutan da onların yardımına gönderilmişti. Müsenna, Nemarik'ten kaçanlarla uğraşmaya devam ederken Ebû Ubeyd, es-Sakâtiyye denin yerde ani bir hücumla Sâsânîleri bir kez daha darmadağın etti.

Nirsıyan diye bilinen hurmalar, Müslümanların eline geçti. Araplar o güne kadar onları yemiş değillerdi. Hurmalar komutana sunulduğunda "Askerlere de ikram ettiniz mi?" diye sordu. Komutanlar, Calinus'a karşı tedbirlerle uğraştıklarından henüz

askerlere ikramda bulunmadıklarını söyleyince büyük komutan, “O zaman bu gibi şeyleri yemeyiz. Ebû Ubeyd, yurtlarından getirdiği insanlardan kendisini herhangi bir şeyde üstün tutarsa çok kötü biri olur. Allah’a yemin ederim, sizin getirdiğinizi de yemem. Allah’ın ganimet olarak verdiklerinden orta hâllilerin yedikleri şeylerden başkasını da yemem!” dedi.

O, yeme içme konusunda nefesine hâkim, takva ehli bir Müslümandı. Hurmaları Hz. Ömer’e gönderdi, böylece Medain’in hazineleri, Hz. Ömer’e ulaşmadan kısıranın hurmaları ulaştı. İslam, bölgeyi hatta dünyayı değiştiriyordu.

Ebû Ubeyd, Bâkusyâsâ’da Calinus’la karşılaştı; o gelmeden Nirsî’yi bozguna uğrattığından Calinus da desteksiz kalıp bozguna uğradı. Hurmaları tekrar komutana ikram ettiler. Bir daha “Müslümanlar dururken yiyemem!” dedi, ancak “Bütün askerlere ikram edilmiştir!” denince yedi.

Hz. Ömer, komutanlarıyla sürekli haberleşiyor, bölgeden ayrıca haber topluyor, bilgi havuzunda toplanan bilgileri değerlendirip kanaatlerini komutanlarına iletip onları yönlendiriyordu. Önündeki engelleri aşip Hire’ye doğru yolculuğunu sürdüren Ebû Ubeyd’e “Sen, hile, desise, hıyanet ve zulmün ülkesine gidiyorsun. Sen, bilerek şerrin üzerine giden ve iyiliği bilmezlikten gelerek gerçekten onu bilmez hâle düşen bir kavmin üzerine gidiyorsun. O bakımdan hareketlerine iyi dikkat et, dilini tut ve asla sırrımı açıklama! Çünkü sırrımı gizleyen bir kimseyi kimse ele geçiremez ve o, hoşuna gitmeyen bir durumla karşılaşmaz. Kişi sırrı tutmayacak olursa kaybolup gider” diye mektup gönderdi.

Derin bir sosyolojik tahlil içeren bu metin, devlet geleneği olmayan Arapları, devlet geleneği içinde politikayı sanat edinmiş bir imparatorluğun siyaseti hakkında bilgilendiriyordu. Bedevî karakterli Araplar hile bilseler de imparatorluk ordularının yanında bildikleri hiç kalırdı. Bedevi ataklığı, kısa sürede zaferler getirse de nihayetinde imparatorluk siyasetine yenilmeye mahkumdu. Sünnetullah hep öyle işlemişti. Üstelik muzaffer komutanlar, kimi zaman savaşın heyecanı içinde tedbiri de ihmal ederlerdi. Hz. Ömer’in mektubu komutamı bu yönde uyarıyordu.

Özgüven sermayedir ancak uç bir boyuta ulaştığında görüş mesafesini kısaltır ya da uzaklara sevk ederken yakının görülmesini engeller.

Ebû Ubeyd, cesur ve büyük bir komutandı ama deneyimli değildi ve samimiyetinin eseri seriliğinin kazandırdığı zaferler onda geleceği riske atacak bir özgüven oluşturmuştu. Hz. Ömer, uyarılarıyla onu bundan alıkoymaya çalışmıştı.

Câlinûs, kaçıp Rüstem'e sığınmış ve Rüstem, Behmen diye birini başına komutan tayin ederek onu geri göndermişti. Savaşacak olan yine Câlinûs'tu ve Rüstem; Behmen'e Câlinûs'un yenilmesi durumunda onu öldürmesini emretmişti.

Adını gür kaşlarından alan Behmen, Arapların en çetin düşmanı olarak bilinirdi. Rüstem, bu zalim komutanı kuvvetle destekledi, donanımına otuz fil kattı. Sâsânî askerleri manen güçlenip iyi savaşınlar diye Direşikâhiyân denen kısra sancığı da yanlarına verildi.

Behmen, Kuss en-Nâtif diye bilinen yere karargâh kurdu. Ebû Ubeyd ise Mervaha denen yere yerleşti. Bunun için savaş her iki isimle de anılmıştır. İki taraf arasında nehir vardı ve nehri aşmak için iki tarafın da rızasıyla bir köprü inşa edildi. Savaşın geleceğini işte bu köprü belirlediğinden savaş tarihi Cisir yani Köprü Savaşı olarak geçti.

Ebû Ubeyd, şehid olacağını hissetti, bunun için kendisinden sonra komutan olacak olanları sırasıyla ifade etti. Behmen ise kendisine elçi gönderip iki taraftan birinin nehri geçmesini teklif etti. Başta Selit olmak üzere askerler, nehrin bu tarafında kalalım, dediler. Ama cesareti ve Sâsânî ordusuna indirdiği darbelerle Ebû Ubeyd'in heyecanı, Selit'in Hz. Ömer tarafından riskli bulunan ve komutan olmasını engelleyen heyecanını bile geçmişti. "Onlar, ölüme gitmekte bizden cesur olmamalılar!" deyip köprüyü geçme emri verdi. Müslümanlar, ölümcül de olsa emre itaat ettiler.

Savaşın alanı oldukça dardı ve Müslümanların atları ilk kez fil gördüklerinden ürküp geri kaçtılar. Müslümanlar hamle yapmak istedikleri hâlde atları bir türlü ilerlemiyordu. Buna karşı

çingiraklı filler atları ürkütüyordu.

Ebû Ubeyd, büyük bir dirayetle fillerin süvarilerini öldürün, diye emretti, kendisi de bizzat beyaz filin üzerine atlayıp kolanlarını kesti, süvarileri yere yuvarlandı. Müslümanlar, diğer fillerin de süvarilerini öldürmeyi başardılar. Ama Ebû Ubeyd, kolanlarını kestiği beyaz filin tekmeleri altında çiğnendi, şehid olarak yerde serili olduğunda dahi sancak hâlâ büyük komutanın elindeydi, onu kurtaran ve sancağı alan ikinci komutan da aynı akıbete uğradı, bu şekilde hepsi Ebû Ubeyd'in kabilesinden yedi komutan şehid düştü. Bu kez Müsenna sancağı aldı ama askerler paniğe kapıldıklarından kaçışmaya başladılar.

Sakif kabilesi, savaşmakta maharetli ve cesurdu, kabile mensuplarından Abdulah b. Mersed, "Ey Müslümanlar geri dönün! Komutanlarınızın öldüğü dava uğruna siz de ölünüz ve zafer kazanınız!" diye seslenen köprüyü kopardı.

Bu kez askerler, can havliyle kendilerini Fırat nehrine atıp boğuldular. Abdullah'ın kendi başına yaptığı iş, Müsenna'nın planını bozdu, zira Müsenna askerlerini peyderpey köprünün karşı tarafına göndermek istiyordu. "Ben köprünün başında duracağım, son ferdiniz geçmedikçe ben köprüden geçmeyeceğim" diyerek askerleri sakinleştirdi, onlara cesaret verdi. Ordusunda bulunan ve Araplık duygusuyla savaşan Hristiyanlar dahi iyi savaşıyorlardı. Nihayetinde köprü bağlandı ve sağ kalan askerler karşıya geçtiler. Köprünün yanında en son şehit olan Selit b. Kays idi. Müsenna da ağır yaralıydı ve zırhından bazı halkalar vücuduna geçmişti.

İslam ordusu, Huneyn'deki ilk an yenilgisinden bu yana ilk kez bu kadar ağır bir yenilgiye uğramıştı. 1800 Müslüman, kılıç darbeleri, 2200 Müslüman da suda boğularak şehid oldu. Yaklaşık 3 bin kişi de kurtuldu. Kurtulan askerlerden bazıları çöllere düşmüş, Medine'ye kadar ulaşmışlardı.

Müslümanlar, cesaret ve samimiyet kadar planlama ve imkânların da önemli olduğunu bu savaşta bir kez daha öğrendiler. Kalp ve akıl dengesi konusunda yenilgiden ders aldılar.

Felaket o kadar büyüktü ki haberi Medine'ye ulaştıran Abdullah b. Zeyd, minbere kadar çıkıp haberi gizlice Hz. Ömer'e söyledi.

Hız. Ömer “Her Müslüman, benim katımda emandadır. Her Müslümanın taraftarıyım. Allah, Ebû Ubeyd’e merhamet buyursun. Keşke bana gelseydi kendisine yardımcı olurdu!” deyip hem kaçınları affetti hem imkânın önemini vurguladı. Askerleri toparlamak için derhal yardım gönderdi.

İlâhî yardım farklı şekillerde tazahhür eder de insan, kimi zaman onu anlamakta güçlük çeker. Düşmanın ihtilafı ilâhî yardımlardandır. Şaban 14’te (634 Eylül-Ekim) gerçekleşen bu vaka-da Sâsânî ordusu, 80 bin asker civarındaydı ve 6 bin mensubunu yitirmişti. Behmen, emrindeki on binlerce askerden oluşan kuvvetle Müslümanları takip etmek istediye de İlâhî yardım, Sâsânîlerin iç ihtilafı olarak Müslümanlara ulaştı. Medain karışmıştı ve Behmen, Rüstem’in tarafını desteklemek üzere Medain’e geri döndü.

Mü’min, her daim hamd hâlinindedir. Esas olan o hâli korumaktır. Hamd hâlinde olununca küfür ve delaletle sapmak dışında her hâli şükredecek nimet yanı vardır. Zaferler, mü’mine yol aldırır; yenilgiler onu olgunlaştırır, daha büyük zaferler hazırlar. Mü’min işte bu hamd hâlinde olma bilinciyle günün koşullarına göre vaziyet alır. İslam orduları Şam’da Herakleios’un bizzat yönettiği ordularla karşı karşıya iken Sâsânî cephesi ise bölünmüşlüğü ile Müslümanlara nefes aldırıyordu. Bu, hiç kuşkusuz çokça şükredilecek bir nimetti ve nimeti iyi değerlendirmek şükürdür.

Ebû Ubeyd, tarihi bir kahramanlık göstermiş; Müslümanların cesaretleriyle fillerle bile savaşabileceğini ispatlamış, Arap Yarımadası’na hâkim Sâsânî fobisini yenmiş, yeni bir kahramanlık ve destan kapısı açmıştı. Fillerle savaşan adam, fillerle savaşan Arap!

Buna karşı Cısır Savaşı, Sâsânî ordusunun gücünü gösterdiği gibi zafiyetlerini de ifşa etti: Medain iç çekişmeler içinde iken ordu iyi savaşa dahi Müslümanları takip etme cesaretinden yoksundu. Zira başkentler ordular için kök ve gövde gibidir. Ordu, başkentten yana rahat değilse çürük bir gövdenin zayıf kalan dalları misali, uzaklara açılmaz.

Müslümanlar için ise Medine, Hız. Ömer’in önderliğinde birlik

içinde sapasağlam bir kök ve gövde olarak ayakta idi. Ordu henüz küçüktü ama kök ve gövde sağlam olunca dallar gelişir ve meyve verirdi.

Hz. Ömer, dersi yenilgi ile veren bu elim musibetten, bu derin acıdan sonra Sâsânîlere karşı acil önlemler aldı ve kapsamlı bir planlama için de harekete geçti. Müsenna, Arap kabilelerinden topladığı askerlerle Müslümanların kazanımlarının korumuş ve Sâsânî ordusuna hücumlarını sürdürmüştü. Hz. Ömer, ona yardım göndererek ondan savaşı sürdürmesini istedi.

Cisr'in Telafisi: Buveyb Zaferi

Toplumun önemli bir kesimi güce tabidir; tavrını güç dengelerine göre belirler. Cisr Savaşı ve ardından Müsenna'nın Müslümanların yenilgisine rağmen cesaretle Sâsânîlerin üzerine varması, İslam'ın Sevad bölgesinde kalıcı bir güç hâline geldiğini gösterdi. Müsenna'nın yardım çağrısına sadece İslam'a sadakatlerini ispat derdindeki eski Ridde sabikalısı Müslüman Arap kabileler değil, Hristiyan Araplar da heyecanla karşılık verdi. Bölgede İslam'ın önderliğinde yeni bir ittifak zemini oluşmuş, Arpa kimliği de İslam'la özdeşleşmiş, bütün Araplar İslam bayrağı altında Sâsânîlere karşı yekvücut olmuşlardı.

Hz. Ömer, bu oluşumu Medine'den destekledi. Bölgenin güçlü kabilelerinden Becîlîleri Cerir b. Abdullah'ın önderliğinde Müsenna'nın yardımına gönderdi. Diğer bir kabile Dablîlar da İsmet b. Abdullah'ın önderliğinde yardıma gönderilenler arasındaydı.

Hristiyanların saygın isimlerinden Enes b. Hilal, "Kendi kavimimizden olanların yanında savaşacağız" diyordu. Dolayısıyla kavmiyet davası güdüyordu. Arap kabileler arasında da hâlâ cahiliye günlerine dayanan kabilecilik vardı. Ama sahabelerin yol arkadaşlığı ve hocalığı ile birlikte cihad tecrübesi de Müsenna'yı büyük bir komutan olmanın yanında adil, bilge ve karizmatik bir önderliğe yüceltmişti. Müsenna, ne tasada ne sevinçte ne verirken ne isterken askerlerini incitecek bir tutumda oluyordu. Adaletiyle dengeyi bulmuş, çöl okyanusunda gemisine bir kapitan gibi yol aldırıyordu.

Müsenna, bu hâl içinde Rüstem'in Mihran adında birini kendisine karşı o güne kadar görülmemiş büyük bir kuvvetle gönderdiğini haber alınca askerlerine Küfe yakınlarındaki Buveyb'de toplanmalarını emretti.

İki ordu Cisir'de olduğu gibi yine Fırat'ın iki kıyısında buluştu. Sâsânîler tekrar "Ya siz nehri geçin ya biz!" dediler. Müsenna, Cisir yenilgisinden dersini almıştı, siz geçin, dedi.

Sâsânîler, üç kol hâlinde gelmişlerdi ve her kolun önünde bir fil vardı. Müsenna, savaş düzenin aldıktan sonra askerlerine "Allah yemin ederim ki beni bugün sevindirecek tek şey hepinizin sevinmesidir!" buyurdu. "Şemmus" adlı ünlü atıyla öne geçti, askerlerine "Üç tekbir getireceğim, bu esnada hazırlanınız, dördüncüsünde harekete geçin!" diye emretti.

Sâsânîler, üçüncü tekbirde acele edip harekete geçtiler. Savaşın ilk anlarında Müslümanlar biraz sendeledilerse de Müsenna'nın kabilelere "Müslümanları utandırmayınız" diye haykırmasıyla savaş yeniden Müslümanların lehine döndü.

Zaferler biraz da farklı seçenekleri ve unsuları yönetebilme kabiliyetinin ürünüdür. Müsenna, Enes b. Hilal'e ise onun duyguları ile yaklaştı. "Sen Müslüman olmamakla beraber Arap'sın, Mihran'a karşı bir hamlede bulunacağım; gel, sen de beni destekle!" diye seslendi.

Hristiyan Enes, Araplık coşkusuyla kabul edince Müsenna, Mihran'ın sağ kanadını yardı, böylece ordunun iki merkez kuvveti tozu dumana katarak savaşımaya başladı. O sırada Beni Tağlib Araplarından bir genç, Mihran'ı hedef alıp öldürdü ve atına bindi. Müsenna, Mihran'ın üzerindeki her şeyi Hristiyan gence bıraktı.

Sâsânîler, bir süre daha direndilerse de hezimete uğradılar. Müsenna, merkez kuvvetlerini yok etti. Sağ ve sol kanatları da kaçtı. Müsenna, onları takip edip çoğunu kılıçtan geçirdi. Sâsânîlerin yüz bin dolayında kayıp verdiği söylenir ki Müslümanların o güne kadar bulunduğu hiçbir savaşta bu kadar kişi öldürülmemişti. Ölü sayısı o kadar çoktu ki Müsenna, savaştan kaçan, yorgun Sâsânîleri kılıçtan geçirdiği için kendisini ayıpladı. "Ey

insanlar, ben acziyet gösterdim, bir daha böyle yapmayınız. Kendisini savunamayacak olanları zorluğa koşmamak gerekir!” diyerek tövbesini ifade etti.

Düşmanın takibi Müslüman yaralıların da kan kaybından şehid olmalarına yol açmıştı ve şehidler arasında Müsenna'nın kardeşi Mesud da vardı.

Müsenna, şühedayı defnedinceye kadar Sâsânîleri takip ettirdi. Mücahidler, büyük ganimetlerle döndüler. Fırat nehri aşılmış, Sevad bölgesi Dicle kıyılarına kadar tamamen İslam'ın hakimiyetine geçmişti.

Artık bir adım daha öne geçip Medain'e yaklaşmak ve Medain'i ekonomik olarak kuşatıp fethe hazırlamak gerekiyordu.

Müsenna, pazarları sordu, Sûk Bağdât ve Enbar civarında es-Sâlihîni diye iki pazardan söz edildi. İstişarede bulunarak önce Sûk Bağdât'a doğru yola çıktı ve büyük ganimetlerle döndü. Ama bazı Arapların hâlâ Sâsânîlerden ürktüklerini işitti. Araplar, etraftaki Sâsânî hareketliliğini haber alınca “Bizi ne çabuk takip ettiler!” deyip korkularını ifade etmişlerdi. Büyük komutan, söze büyük bir üstat olarak başlayıp onlara şöyle hitap etti:

“Allah'a hamd ederek ondan esenlik dileyiniz. Gizlice konuştuğunuzda iyilik ve takvadan söz ediniz, günahattan ve düşmanlıktan asla söz etmeyiniz. İşleri iyice ölçüp biçiniz, değerlendiriniz, ondan sonra konuşunuz!”

Bu genel nasihatın ardından düşmanın uzakta olduğunu ve kendilerine yetişemeyeceğini, yetişirse kendisinin onlarla savaşacağı anlattı. Manevi teselliye maddi teselliye ekledi. Sonra bir daha manevi olana dönerek “Allah'a güveniniz ve O'ndan iyilik dileyiniz...” buyurdu.

Teknik bakımdan ve İslâmî yaklaşım açısından mükemmel bir nasihat...

Cihad, Arap kabileleri için bir eğitim sahası gibiydi; onların marazlarını da üstünlüklerini de gösterir, onların kusurlarını ızale, üstünlüklerini teşvik için imkân oluşturmdu. Müslümanlar,

Mihran'ı öldüren Hristiyan genci kıskandılar ve ganimetlerin ondan alınmasını istediler. Müsenna, buna izin vermedi.

Cahiliye Devri'nde birbirine düşman olan ve bir kez birbirlerinden yakaladıklarını yakan Nemri ve Beni Tağlib Arapları, İslam'ın saflarındaydılar. Ama bir hamle sırasında suya atılınca "Boğuluyoruz, boğuluyoruz!" diyen arkadaşları için cahiliye günlerini ima edercesine "Boğulmak yakmanın karşılığıdır!" diye seslendiler.

Müsenna, cahiliyeyi işaret eden bu kabilecilik imalarını Medine'ye kadar sevki etti veya bizzat Hz. Ömer, meseleye müdahil olup onları Medine'ye kadar çağırdı. Birlik önemli, cahiliye ise birliğe düşmandı, ihmale gelmezdi. Halife, onların "Yanlış anlaşıldık!" şeklindeki ifadelerini kabul etti ama Medine'ye kadar çağırılmış olmasıyla hassasiyetini de gösterdi.

Müsenna, bu pazar baskınlarının ardından havzanın iyice dışında ve Kürdistan bölgesinin girişinde yer alan Tikrit'e kadar olan bölgeye yönelik akınlar düzenleterek Medain'i ekonomik açıdan talan etti, Medain'in itibarını sarsıp Arapları cesaretlendirdi ve Kâdisiye için zemin hazırladı.

Kâdisiye Zaferi

Dış tehditler, toplum ve ülkeleri bütünleştirir. Müslümanların Irak'taki fetihleri, Sâsânîleri bütünleşmeye yönlendirdi. Şahın soyundan hayatta kaldığı bilinen kimse yoktu. Ama üretken Pers devlet kültürü içinde devletin ihtiyacı gözetilip (!) bir cariye'nin şahtan çocuk peydahladığına dair bir kurgu üretildi. Kurguya göre, çocuk yirmi bir yaşına geldiği hâlde cariye öldürüleceği korkusuyla onu saklamıştı. Cariye konuşturulup o genç bulundu (!) ve III. Yazdicerd diye tahta geçirildi.

Sâsânîlerin tahta bir varis bulmaları sadece Farsları değil, onlara bağımlı yaşamaya alışmış Arapları dahi motive edip Sâsânîler etrafında buluşturdu. Sevâd'da daha önce Müslümanlarla ahitleşmiş Hristiyan Araplar bir yana, Müslüman olduğunu söyleyen bazı Araplar dahi ihanet ettiler.

Hız. MÛsenna vaziyeti Hız. Ömer'e bildirdiğinde halife, ondan Sâsânî ülkesinin içine açılan Rabia ve Mudar diyarlarını terk ederek Arabistan Yarımadası ile Sâsânîler arasındaki sınırlara çekilmesini emretti. MÛsenna, Zu-Kâr; diğerkomutanlar et-Tâff denen yere çekilmişlerdi. Halifenin emri üzerine daha da geri çekildiler.

Hız. Ömer, bu olağanüstü durum karşısında, "Allah'a yemin ederim, Acem krallarını Arap kralları ile vuracağım!" diye yemin ederek bir tür seferberlik başlattı (13 Zülkâde/Aralık-Ocak 634-635).

Zayıf toplumlar, büyük güçlerden korkarlar ve bu korku, onları çoğuzaman kaçmaya değil, büyük güce sığınmaya iter.

Yardım uzaklardaydı, İslam ordusunun büyükleri, Bizans'a karşı Şam taraflarındaydılar. Tehdit ise büyüktü çünkü tehdit, Arapların hem endişe duydukları hem kötülüğünden korunmak için bağlanmakta beis görmedikleri Sâsânîlerden gelmekteydi.

Hız. Ömer, bunun üzerine savaşa bizzat gitmeye niyetlendi. Ama ondan önce büyük bir hazırlığa yöneldi. Zilhicce (Ocak-Şubat 635) Hac niyetiyle Mekke'ye gitti ve bütün valilere kendisiyle buluşmalarını emretti. Ama MÛsenna'ya yakın valilerin ise MÛsenna ile buluşmalarını istedi.

Halife, Hacdan döndükten sonra, Hız. Ali'yi yerine vekil bıraktı, Medine'den çıkıp Sırâr denen bir yerde karargahını kurdu. Gelişmeleri titizlikle yönetiyor, huzura kabul konusunda bile farklı davranıyor, Müslümanlar ancak Abdurrahman b. Avf, Hız. Osman veya Hız. Peygamberin yaşlı amcası Hız. Abbas üzerinden onunla haberleşiyorlardı. Hız. Osman, kendisine ne yapmak istediğini sorunca halkı topladı ve Irak'a gitmek konusunda istişarede bulundu. Müslümanlar "Yürü ve bizi de götür!" deyince "Bugün hazırlıklarınızı tamamlayınız. Bende görüşünüzden daha isabetli bir görüş oluşmazsa birlikte gideriz!" dedi. Toplumun genel görüşünü bu şekilde aldıktan sonra, bir üst istişareye yöneldi. Ardından Hız. Ali ve öncü birliklerin başında gönderdiği Hız. Talha'yı da çağırdı. Kapsamlı değerlendirmeler yapıldı. Nihayetinde Hız. Abbas ve diğerküyüklerin ısrarı ile kendisinin Medine'de kalması, ordunun başına ise Ashabın büyüklerinden

birini vermesi kabul edildi.

Vaziyet Hz. Ebû Bekir'in Ridde vakalarında Medine'de kalmasından da farklıydı. Zira Bizans gibi bir devlete karşı da savaş devam ediyordu. Hz. Ömer'in bir cephede yoğunlaşması Bizans'a karşı mücadeleyi olumsuz etkileyebilirdi. Bunun için kendisinin İslam Devleti'nin kalbinde kalıp savaşın sınırlarına hükmetmesi daha isabetli görüldü.

Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hevazın kabilesinin zekatını toplamak için Medine dışındaydı. Hz. Ömer, kendisinden yardım talep etmiş, o da Hevazın kabilesinin görüş sahibi, en ileri gelenlerinden bin kişiyi gönderdiğini bildirmişti.

Sa'd'ın kararlılık bildiren mektubu gelince Ashab, Halifeye "Sen aradığımı buldun!", "Sa'd b. Mâlik, koşarak gelen arslan!" dediler. Böylece Sa'd'ın ismi üzerinde söz birliği oldu.

Arapların özellikle Acemlerin etkisindeki bölgesinde hanedan zihniyeti etkiliydi. Ashab, örfteki bir durum İslam'ın değerleri ile çatışmıyor ve maslahata da uygunsa ondan istifade ederdi. Sa'd, hem henüz genç yaşta İslam'ı kabul etmiş, cennetle müjdelenen on Ashabdandı (Aşere-i Mübeşşere) ve aynı zamanda Hz. Peygamberin dayılarındandı. Dedesi Vüheyb b. Abdümenâf b. Zühre, Resûl-i Ekrem'in annesinin amcası olduğu için Resûlullah, Sa'd'a "dayı" diye hitap ederdi.

Bununla beraber Hz. Sa'd sert bir komutandı; Hz. Ömer, ona bu yanının mahsurlarını ima eden nasihatlerde bulundu:

Sakin ha! Resulullah'ın dayısı ve sahabisidir diye söylenen sözler seni Allah hakkında aldanişa düşürmesin! Çünkü Allah, kötüyü kötüyle gidermez. O kötüyü iyi ile giderir. Allah ile kimse arasında O'na itaatin dışında bir bağ yoktur. Bütün insanlar Allah katında eşittirler. Allah, onların Rabbi, onlar da O'nun kullarıdır. Fakat afiyette olmakla birbirlerinden üstündürler. O'nun katındaki ise ancak O'na itaatle elde edilebilir. Sen, Resulullah'ı ne yapar gördüysen onu yap! Sen doğru bir yola gitmekte. Hayırlı bir işe başlamaktasın. Karşılaştığın musibetler karşısında dayanıklı ve sabırlı ol. Devamlı surette Allah'tan korkar ol. Bilesin ki Allah'tan korkmak, iki şeyde bir araya gelir. Biri ona itaat

etmede, diğeri de ona isyan etmekten uzaklaşmakta. Ona itaat edenin itaati dünyayı sevmemek ve ahireti sevmektedir. Ona isyan edenin isyanı da dünyayı sevmek ve ahireti sevmemektedir. Kalplerde bazı hakikatler vardır ki, Allah onları meydana getirir. Bu hakikatlerin kimi gizli, kimi aşikârdır. Aşikâr olan hakikat şudur ki hak hususunda öven ve kınayan aynıdır. Gizli olan hakikat ise, kişinin kalbindeki hikmetin dili ile açığa çıkması ve insanları sevmesidir. İnsanların seni sevmesini istemezlik etme. Çünkü peygamberler de insanların kendilerini sevmelerini istemişlerdir. Allah, bir kulu severse onu başkalarına da sevdirebilir. Bir kula gazap ederse onu başkalarına kötü gösterir. İnsanlar nazarında hangi konumda isen, Allah katında da o konumda olacaksın!”

Hz. Ömer’in, komutanların Müslümanların sevgisini kazanmasını tavsiye etmesi, İslam medeniyeti açısından çok önemli bir esastır. Önce Allah’tan korkmayı, sonra Hz. Peygambere uymayı, Müslümanların sevgisini kazanmayı tavsiye etmiştir. İşte bu, dünya ve ahiret bütünlüğüdür. Allah korkusu insanı nezaketten uzaklaştırmamalı, aksine insânî tutumları beslemelidir.

Sa’d, savaştaki bir asker olmaktan öte, Hz. Ömer’in vekili gibi ordunun başına geçmişti. Hz. Ömer, onun yanına diğer komutanlar için olduğu gibi, ganimetleri kendisi adına paylaşma görevi de bulunan bir kadı, tedarikten ve nöbetçilerden sorumlu bir öncü (müşavir), bir mütercim, bir kâtip verdi. Ayrıca askerlerin kadın ve çocuklarını da peşlerinde gönderdi.

Sa’d’ın yanına öncü olarak bölgeyi çok iyi bilen Selman-ı Fârisî’yi, kâtip olarak ise o günlerde genç olan Ziyad b. Ebih’i verdi. Ayrıca Müslümanların bilinen hatiplerini, şairlerini, askerleri cesaretlendirecek bilgilere sahip olan kişileri de orduya özellekle kattı.

Sa’d’ın emrine askerlerin kadın ve çocukları dahil, dört bin kişi verildi. Buna Yemen ve Necd’den 2000’er kişi daha katıldı. Daha sonra yolculuğu sırasında Beni Temim’den 4000, Beni Esed’den 3000 kişi daha geldi. Daha önceki bir yarasından dolayı ağır hasta olan Müsenna’nın yanında da 8000 asker vardı. Bütün katılımlarla birlikte savaşan asker sayısı 30 binin altında kalmış olmalıdır. Zira İbnü’l-Esîr ganimetten pay alanların tamamı 30 bindir, der.

Ordu Hz. Peygamber günlerinden o yana bilinen uygulamalar üzerinden şu şekilde tasnif edildi:

1. Her on askerin başına bir çavuş (on başı) atandı.
2. Her kabileden bir kişiye bir sancak verildi. Ama sancak, kabile reisine değil, İslam'a hizmeti görülen herhangi bir kişiye verildi. Bununla birlikte kimi zaman bir kabileden birkaç kişiye de sancak verildi. Dolayısıyla İslam, kabileyi tanımakla birlikte cahiliye dönemi kabile düzenini olduğu gibi sürdürmedi.
3. Ordu bütün olarak "Aşar" denen onlu gruplara bölündü. Onlar da öncü birlikler, sağ ve sol kollar, merkezdekiler, artçılar, hizmetkârlar, yayanlar (meşşat veya er-rical), devciler, zayıf tarafların yardımına gönderilmek için yedekte tutulan özel birlik, okçuların torbalarını taşıyanlar şeklinde sınıflandırıldı.

Ordunun düzeni Öncüler- Merkez (Kalp)-Sağ Kol-Sol Kol şeklinde oluşturulurken merkezin hemen arkasında Aşar ve Artçılar yer aldı.

Hz. Ömer, Kâdisiye'de hiçbir ayrıntıyı ihmal etmedi; savaşın komutasını Medine'den bizzat üstlendi. Öyle ki kendisine danışılmadan bir on başı dahi atanmayacaktı.

Savaşın yerine gelince; Yermük da dahil büyük İslam savaşlarında hep olduğu üzere, belki de Cisir'den alınan dersle,

-Müslümanların Medine'yle engelsiz ve kolay haberleşebilecekleri,

-Medine'den engelsiz ve kolay yardım alabilecekleri ve bir yenilgi durumunda Medine'ye kolay sığınabilecekleri

- Düşmana bakan yönü dar, ardı geniş ve Medine'ye bakan bir alan seçildi: Kâdisiye.

Kâdisiye'nin bir diğer özelliği sularının bol ve arazisinin hem aşırı dağlık değil hem de askeri karargâh için uygun olacak şekilde tepelik olmasıdır. Dolayısıyla her ayrıntı düşünülmüş, mümkün oldukça sıfır hatayla hareket edilmeye çalışılmıştır.

Müslümanlar, düşmanı oraya çekecekler ve orada onlarla savaşacaklardır. Diğer savaşlarda olduğu gibi düşmanın bu şekilde sahaya çekilmesi, özgün bir savaş taktiği idi. Zira o güne kadar ordular, başşehirlerden hareket eder ve karşılaştıkları yerde savaşırlandı.

Savaşın zamanı da Hz. Ömer tarafından tayin edildi. Sa'd, 634 yılının başında yola çıktı. Yolculuğu yaklaşık dört ay sürdü. Böylece savaşın zamanı Arabistan'da savaşmak için en uygun mevsim olan bahar aylarına denk geldi.

İslam ordusu, sayıca az ve deneyim olarak zayıf olduğundan savaş taktiği olarak küçük birliklerin parçalı bir şekilde düşmana hücum etmeleri benimsendi. Halbuki imparatorluk orduları, büyük bir kütle hâlinde hareket eden ve zaferi bir anda kazanan ya da savaş kaybeden ordular şeklinde dizayn edilirdi.

Hz. Ömer, İslam'ın önce davet, sonra kuvvet esasını da titizlikle tatbik etti; savaştan önce diplomasiye başvurulmasını emir buyurdu. İslam'ın yüceliğinin anlatılmasıyla düşmanın ikna edilmesinin ya da en azından yumuşatılması umuduyla hakkın anlatılmasını talep etti.

Kuvvet ise hukukla sınırlı olacaktır. Bunun için savaş hukuku tatbik edilirken bilinen emirler icra edilecek, ihanet edilmeyecek ve düşmana verilen sözlerden asla dönülmeyecektir.

Sa'd, bu planlama üzere hareket etti ve Şirâf denen yerde karar-gâh kurup Hz. Ömer'in emirleri doğrultusunda görevlendirmelerde bulundu. Öncülerin başına Zühre b. Abdullah b. Katade'yi atadı. Zühre hemen hareket ederek ordunun ikinci buluşma noktası el-Uzeyb'e vardı. Sağ kanadın başına Abdullah b. el-Mu'tem es-Simt el-Kendî'yi verdi.

Sa'd'ın kalça ve sırtında ağır yaralar çıkmıştı, kendisi savaşmayacak; emirlerini orduya Halid b. Urfute iletenekti. Kâdisiye, komuta açısından bu yönüyle özgün bir savaştır. Zira bütün savaşlarda İslam komutanları hem savaşmış hem komuta etmişlerdir.

Ayrıca Kâdisiye'de ordunun diğer faaliyetlerinde geçerli klasik tayinler yapıldığı gibi farklı bir uygulama olarak elçi ve İslam

davetçilerinin başına da tayin yapıldı ve bu mühim vazife için kendisi de İranlı olan Selmân-ı Farişî tercih edildi.

Müsenna, o sırada vefat etmiş, kardeşi Muanna b. Hârise eş-Şeybanî, Müsenna'nın hanımı Selmâ binti Hasafa ile Sa'd'ın yanına geldiler. Muanna, ağabeyinin yerini hakkıyla doldurmuş, Müslümanları başarıyla yönetmişti; o büyük komutan, görevinde bırakıldı.

Sa'd, ordu mensupları ve bölge hakkında geniş malumatlara sahip bir öncü kadın olarak Selma ile evlendi. Böylece o günün örfüne göre, onu hem onurlandırdı hem onunla bilge bir danışman edinmiş oldu. Muanna, savaşın yeri konusunda Sa'd'ı bilgilendirirken Selma da süreç içinde Sa'd'ın askerle münasebetinde önemli katkılarda bulundu. Erkek ve kadın aklı buluşunca bereket artar.

Sa'd, Şirâf'ın ardından Uzeyb'e, oradan da Kâdisiye'ye geçti. Yolucağı dört ay sürmüştü. Savaş iki ay ve birkaç günü, fetihlerin tamamlanması ise iki yıl ve birkaç günü bulmuştur.

Orduya katılımlar tamamlandığında askerinin arasında Bedir ehlinin 90, Ridvan Biati ve daha sonra Müslüman olanlardan 310, Mekke'nin fethinde bulunmuş 300 kişinin, Ashabın evlatlarından ise 700 kişinin bulunduğu anlaşıldı. Ordu, kökleri bakımından oldukça güçlü bir maneviyata sahipti.

İslam ordusunun toplandığını haber alan Sâsânî güçleri arasındaki Araplardan da Abdullah b. Sinan misali kimseler, üstelik Sâsânî yanlılarına darbeler vurarak gelip İslam ordusunu katıldılar. Böylece İslam ordusu, henüz Müslüman olmuşlarla da güçlendi ve aynı zamanda Sâsânîler hakkında ayrıntılı malumat sahibi oldu.

Müslümanlar, sayıca az da olsalar bir ve bütündüler. Sâsânîler ise bölük pörçüktü. Yezdicerd, ordunun başına Rüstem'i atadı, ona Direfş-i kâviyânî denen kutsal İran sancığını da teslim etti.

Rüstem, başkomutanın bu şekilde orduya komuta etmesini doğru bulmadı, itiraz etti ama Yezdicerd onu dinlemedi.

Rüstem isteksiz bir şekilde ve yanına Calinos, Hürmüzân, Mih-rân ve Firuzân gibi ünlü komutanları alarak yola çıktı. Rüstem'in yanında 200 bin kadar asker ve 33 fil vardı. Medain ile Kâdisiye arasındaki 200 km yolu dört ay gibi uzun bir sürede ancak kat edebildi. Hâlbuki Müslümanlar, aynı sürede 1500 km civarı yol kat etmişlerdi.

Rüstem, o kadar ağır yol alıyordu ki Sa'd, bir ay boyunca Kâdisiye'de kaldığı hâlde, Sâsânîlerden kimseyle karşılaşmadı.

Bu arada Hz. Ömer'in emirleri gelmeye devam ediyordu. Halife, gönderdiği mektupta "Bana sizlerin düşmanla karşılaşış onları bozguna uğrattığımız ilhamı verildi. Herhangi biriniz Acemlerden birisine eman veriyor gibi bir hile ya da bir işaretle bulunur ya da dille bir şey söyleyecek olursa bu onlara göre eman olur. Bu bakımdan bu gibi şeyleri sizler de eman olarak kabul ediniz ve bunlara vefakârlık gösteriniz. Çünkü vefakârlıkta gösterilecek hata, geriye tesir bırakır. Sözde durmamak suretiyle işlenen bir hata, helâk edicidir. Bunda sizin gevşekliğiniz, buna karşılık da düşmanınızın güçlenmesi söz konusudur." diyordu. Dikkat edilirse Halife, Müslümanlar bir yana düşmanın da hak ve huku-kuyla doğrudan ilgilenmiştir.

Sa'd, bir ayı bulan bekleyişin ardından Âsım b. Amr'ı keşif için gönderdi. Onun bir vazifesi de Müslümanların yemek ihtiyacı için koyun ve sığır bulmaktı. Bir adamı yakaladı, ona sığır ve koyunların yerini sordu fakat adam, bilmiyorum, diye diretti. Bu sırada koruluktan bir öküz "Allah'ın düşmanı yalan söylüyor, buradayız!" diye seslendi.

Haccac Devri'nde yapılan sorgulamayla doğruluğu teyit edilen bu haberle Müslümanlar ilahi yardımı aldılar, onların zafere inançları pekişti. Kâdisiye'de ilk ganimetlerin alındığı bugüne Ebakir Günü (Başlangıç Günü/İlk Gün) dendi. Daha sonra savaşın her aşaması günyle adlandırılacaktır.

Sa'd, bu aşamada Hz. Ömer'in emri üzere Sâsânîlere bir elçi he-yeti gönderdi. Hz. Ömer, müzakereler yoluyla aynı zamanda zaman kazanmak istiyordu. Zira Şam'da İslam ordusu, Sâsânîleri henüz altı-yedi yıl önce yenen Bizans ordusunu Yermük'te dar-madağın etmişlerdi. Bu haberin duyulması Sâsânîlerin azmini

kırar, Müslümanları ise manen güçlendirirdi.

Ayrıca Yermûk Zaferî'yle Müslümanlar Şam'da rahatlamışlar ve Halife, Ebû Ubeyde'ye gönderdiği mektupta, Hz. Halid'le beraber Irak'tan Şam'a geçen Iraklı askerlerin Kâdisiye'ye gönderilmesini emretmişti. Dolayısıyla o birliğin Kâdisiye'ye ulaşması bekleniyordu ki hem Sâsânî hem Bizans imparatorluk orduları ile savaş tecrübesi olan ve her iki güce karşı da muzaffer olan o birlik Kâdisiye'de çok iş görecektir.

Bu savaşta elçilerin Sâsânîlere anlattıkları İslam'ın başkalarına anlatımı konusunda çok kıymetli metinler niteliğindedir. Ne yazık ki burada ancak iki tanesini almakla yetineceğiz:

Sa'd ilk anda aralarında Numan b. Mukarrin ve Muğire b. Şube'nin bulunduğu on kişilik bir heyeti Sâsânîlere gönderdi. Heyet, Rüstem'i aşip Yezdicerd'e ulaştı. Hepsinin altında ses çıkaran atlar, üzerlerinde sıradan elbiseler ve ellerinde kamçılar vardı.

Yezdicerd, hâlâ Müslüman gerçeğini kavramaktan uzaktı, tercümana "Onlara sor, buraya niçin geldiniz? Bizimle savaşmanızın, ülkemize göz dikmenizden nedeni ne? Başka işlerle uğraşırken sizinle uğraşmadığımızdan mı bize karşı cesaretlendiniz?" dedi.

Özenle seçilen heyetten Numan b. Mukarrin, arkadaşlarının izniyle söz aldı:

"Yüce Allah bize merhamet buyurarak bizlere iyiliği emreden, kötülükten sakındıran bir peygamber gönderdi. Onun çağrısını kabul ettiğimiz takdirde bize dünyanın da ahiretin de hayırlarını vadetti. Davet ettiği her bir kabileden kimi kimseler ona yaklaşıyor, kimi kimseler de ondan uzaklaşıyordu. Daha sonra kendisine muhalefet eden Araplara antlaşmalarının geçersiz sayılması emri verildi. O da onlardan başladı. İki tür olarak onunla birlikte bu davaya giriştiler. Bu işe istemeyerek giren pişman olmadı. İsteyerek itaatle onun yanına gelenlerin de iyilikleri arttı. Hep birlikte onun getirdiği dinin bizim vaktiyle üzerinde bulunduğumuz düşmanlıktan ve sıkıntılardan üstünlüğünü anladık. Daha sonra bize, bize yakın olan ümmetlerden başlayarak onları adalete, insafa çağırmanızı emretti. Şimdi bizler, sizleri dinimize

çağırıyoruz. Bu din güzeli güzel görmüş, bütün çirkinlikleri de çirkin saymıştır. Kabul etmeyecek olursanız bazı kötü durumlar diğer bazı kötü durumlardan daha kolay gelir. İşte bu da cizyedir. Kabul etmeyecek olursanız bu sefer birbirimizle savaşırız. Dinimizi kabul ederseniz size Allah'ın Kitabı'nı yerimize bırakır ve onun hükümlerini uygulamanız için aranızda kalır, ondan sonra sizi ülkenizle baş başa bırakıp gideriz. Cizyeyi verecek olursanız bunu da kabul eder, buna karşılık sizleri de koruruz. Aksi takdirde sizlerle savaşırız” dedi.

Yezdicerd, hâlâ Sâsânî kibrindeydi. “Ben, yeryüzünde sizden daha fakir, daha az ve araları sizden daha geçimsiz bir ümmet bilmiyorum. Biz, sizleri sınır kasabalarına terk eder, oradakiler de sizin işinizi hallediverirlerdi. Şimdi Farslara karşı dikilmeyi aklınıza koymuş olmayasınız. Şayet sizler bu konuda aldanişa düşmüş iseniz bize karşı bu aldaniştan vazgeçin. Eğer açlıktan dolayı bu duruma gelmişseniz bolluğa kavuşuncaya kadar, size yetecek kadar gıda veririz. Sizin şereflilerinize ikramda bulunur, sizi giydirir ve başımıza da size yumuşak davranacak birisini getiririz.” diyerek karşılık verdi.

Ardından Muğire b. Zürene, Numan'ı teyit edecek sözler söyleyince Yezdicerd, hiddetlendi, elçilerin öldürülmemesi kuralı olmasaydı sizi öldürecektim” diye bağırdı. Ardından bir yük toprak getirilmesini emretti ve bu toprağı en şereflilerinin sırtına yükleyiniz, dedi. “Size karşı Rüstem'i göndereceğim hem onu hem sizi Kâdisiye hendeğine gömeceğim...” diye de ekledi.

Âsım b. Amr'ın gönlü, Ashabın toprağı yüklenmesine razı olmadı. O, en şerefli benim deyip toprağı kendisi sırtlandı. “Müjdelersun, Allah'a yemin ederim, Allah bizlere onların mülk ve saltanatlarının anahtarlarını vermiş bulunuyor!” diyerek olcukları görmüşçesine arkadaşlarını müjdeledi.

Elçilerin ayrılmasından sonra Rüstem ile Yezdicerd arasında tartışma çıktı. Müslümanlar ise ganimet almaya başlamışlardı bile. Nitekim pek çok evcil hayvanın ganimet alındığı o güne “Yevmü'l-Hitan” dendi. Ashab, eğlenircesine etrafa açılıyor ve günleri “Balıklar Günü”, “Sığırlar Günü” gibi adlandırmalarla adeta keyifle geçiriyordu. Bununla birlikte Tuleyha gibi cesur şahsiyetler, Rüstem'in ağır ağır Kâdisiye'ye yaklaşan ordusunun

içine sokuluyor, karargahına giriyor hem bilgi topluyor hem onların önde gelen savaşçılarını öldürüp esir alıyorlardı. O esirlerden biri Müslüman oldu, Müslim adını aldı ve Müslümanlara büyük faydalar sağladı.

Tuleyha kimdi? Tuleyha b. Huveylid... Hani Ridde isyanları sırasında mürtetlerin önde gelenleri arasında yer alan ve peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha! O, şimdi Kâdisiye’de destan yazıyordu. İslam, insanı diriltir, onu hür yapar ve önderliğe yüksektir.

Rüstem, Müslümanlara yaklaştığında fillerden on sekizini merkeze, on beşini sağ ve sol kanatlara yerleştirdi. Her fil, bakıcıları ve onların da etrafında atlı birliklerle korunuyordu. Kendisi ise bir tahtın üzerinde taşınarak yol alıyordu.

Rüstem, ordusunun görünümüyle kendince Müslümanları bu şekilde ürküttükten sonra, onlarla görüşme talebinde bulundu ve talebine olumlu cevap verildiğinde Yezdicerd’in aksine, Müslümanların Zühre adlı elçisine “Daha önce komşumuzdunuz. Sizleri korur ve size iyiliklerde bulunurduk” diyerek yumuşak bir edayla onu anlaşmaya ikna etmeye çalıştı.

Zühre, ona “Bizim durumumuz o zamanki Arapların durumu gibi değildir. Bizler yanınıza dünyalık talep etmek için gelmedik. Aksine bizim bütün istediğimiz ve çalıştığımız ahiret içindir. Gerçekten Allah, bizim aramızdan bir Resûl gönderdi. O, bizi Rabbinin yoluna çağırıp biz de onun çağrısını kabul ettiğimiz zamana kadar senin dediğin gibi idik. Allah kendi Rasûlü’ne şöyle söyledi:

“Ben bu taifeyi benim dinimi kabul etmeyenlere musallat kıldım. Ben bunlarla bu dini kabul etmeyenlerden intikam alacağım. Onları benim dinimi kabul ettikleri sürece galip kılacağım çünkü o hak dindir. Kim ondan yüz çevirirse mutlaka zelil olur, kim de ona yapışır sa aziz olur.” diye cevap verdi; kabiliyetli bir komutan olan Rüstem’in umudunu kırdı, kalbine korku saldı.

Bunun üzerine aralarında sınıfsal Hint-İran insan anlayışına karşı İslam’ın duruşunu ifade eden şu diyalog gelişti:

Rüstem:

-Peki, bu dinin mahiyeti nedir?

Zühre:

-Bu dinin ancak kendisiyle dosdoğru ayakta durabileceği direği, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun Rasülü olduğuna şahadet etmektir.

Rüstem:

-Başka ne var?

Zühre:

-Kulları kullara kulluk etmekten kurtarıp Allah'a kul yapmaktır. İnsanlar Âdem ve Hava'nın çocukları olup aynı anne ve babadan doğma kardeşirler.

Rüstem:

-Bu, ne kadar güzel! Peki ben senin bu dediklerini kabul etsem ve kavmim de benim gibi konuşup kabul ederse yurdunuza geri döner misiniz?

Zühre:

-Allah'a yemin ederim ki evet!

Rüstem:

-Bana doğru söyledin. Fakat Farslarda Erdeşir başa geldikten sonra aşağı tabakalardan hiçbirisinin kendi görevinin dışına çıkmasına fırsat vermediler. Bu gibi kimseler görevlerinin dışına çıkacak olsalar, "Bunlar haddini aştılar ve kendilerinden şerefli olan insanlara karşı düşmanlık beslediler." diyorlar.

Zühre:

-Bizler başka insanlara karşı insanların en hayırlısıyız. Sizin de-

diğınız gibi olamayız. Bilakis bizler aşığı tabakadan olanlar hakkında Allah'ın emirlerine itaat ederiz. Bize karşı gelip Allah'a asi olanların ise bize zararları olmaz.

Zühre, bu diyalogun ardından Rüstem'in yanından ayrıldı.

Rüstem, Farsların ileri gelenlerini çağırıp bu konuda onlarla görüştü fakat Farslar kibirlendiler. Sa'd'a: "Bizimle konuşacak ve bizim de kendisiyle konuşabileceğimiz birini bize gönder." diye bir haber gönderdiler. Bunun üzerine Sa'd, Farslara göndermek üzere bir grup insan çağırıldı. Fakat Rib'î b. Amir, Sa'd'a şunları söyledi: "Bizler, onlara toplu hâlde gittiğimiz her seferde kendilerine fazla önem veriyormuşuz havasına kapılıyorlar. Bu bakımdan onlara bir kişiden fazlasını gönderme!"

Bundan sonra Müslümanların elçileri heyetler hâlinde değil, onlarla tek kişi olarak görüştüler ama bu görüşmeler de sonuçsuz kaldı ve savaştan başka bir yol kalmadı.

Müslümanlarla Sâsânîler arasında Fırat'ın Atik denen kolu vardı. Sâsânîler, "Biz mi köprüyü geçelim, siz mi?" deyince Müslümanlar, Cisr'den aldıkları dersle "Siz geçin!" dediler. Bunun üzerine Sâsânî ordusu geceyi nehri doldurup yol hâline getirmekle geçirdi.

Rüstem, sabahleyin Atik'i geçip tahtına oturdu. Yanında on sekiz, sağ kanatta sekiz, sol kanatta yedi fil vardı. Calinus kendisiyle sağ kanat, Fîruzân kendisiyle sol kanat arasındaydı. Kendisinden ta Yezdicerd'e uzanan bir haber ağı da kurulmuştu. Rüstem'in yaptıklarını yanındaki haberci bir diğer haberciye söyleyerek bu şekilde haberci zinciriyle çok kısa sürede kısıraya ulaştırıyordu.

Müslümanlar daha önce, Sâsânîlere bağlı kuvvetlerle çarpışmışlardı ama ilk kez onların merkez ordusuyla karşı karşıya geliyorlardı. Ordu görkemli, fillerden dolayı korkunç ve birbirine zincirlerle bağlı otuz bin askerle savaşa pek istekli görünüyordu.

Sa'd, çibanları ve siyatiği yüzünden savaş alanına inmek bir yana oturamıyor ve sırt üstü dahi uzanamıyordu. Bir damda göğsünün altına bir yastık koymuş, sahayı öyle gözlüyordu. Onun ko-

muta biçimi Arap örfüne tamamen aykırıydı ve seferberlik koşulları içinde toplanan, geleneğin hâkim olduğu sahadan gelme sıradan askerler onu hiç anlayışla karşılamıyorlardı. Orduyu cesaretlendirmek üzere özellikle Kâdisiye'ye getirilen şairlerin dili de onun aleyhine işlemeye başlamıştı: “Bizler (hücumdan) geri dönerken pek çok kadın dul kalmıştı/Sa’d’ın kadınları arasında ise dul kalan yok” diyerek onu yüksek sesle kınıyorlardı.

Sa’d, buna rağmen komuta biçiminden taviz vermedi, zira bu aynı zamanda ona karmaşık savaş alanını görerek yönetme imkânı da tanıyordu. Herhangi bir kolda savaşı durumunda bulunduğu diğer kollar ihmale uğrayabilirdi. Zira ordu, birbirini tanımayan, birlikte zaman geçirmemiş, dağınık kuvvetlerden oluşuyordu.

Askerleri toplayıp emirlerini Halid b. Urfuta üzerinden iletceğini söyledi. O ne söylüyorsa ona itaat etmelerini emretti.

Savaş, Fırat’ın kolları çevresinde yaşanıyordu. Müşriklerin askerleri Şefir kıyısında Akik ile Handek arasında; Müslümanlar ise Kudeys duvarı ile Handek arasında idiler.

Sa’d, Sâsânî ordusunun yaydığı korku karşısında Enfal Sûresi’nin okunmasını istedi, Müslümanların kalbi Kur’an Kıraati ile sükûnet buldu. Öğle namazına kadar kimsenin yerinden ayrılmamasını emretti. Sonra üç tekbir getireceğim, tekrarlayın, dördüncüsünde düşmanla yan yana gelinceye kadar “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh” zikrini çokça söyleyerek yürüyünüz, dedi.

Savaş, alışıldık tarzda mübareze ile başladı. Esedli şair Gâlib b. Abdullah, kısra hanedanından olmakla başında taç bulunan Hürmüz’le karşılaştı ve onu esir aldı. Temimli Âsım b. Amr, başka birini Sa’d’a götürdü. Diğer birini Amr b. Ma’dikerîb yere sererek ellerindeki bilezikleri çıkardı.

Sâsânîler, mübarezede kaybedince filleri Müslümanların üzerine sürdüler. Becile kabilesinin askerlerinin üzerine on yedi fil bir anda gidince atları korktu, askerler neredeyse fillerin ayakları altında kalacaktı ki Sa’d, Esedlilere “Becileyi ve onlarla birlikte bulunanları savununuz!” diye ferman buyurdu.

İslam saflarında kabile çekişmesi yoktu. Tuleyha ve Hammâl b. Malik, arkadaşları ile birlikte fillerin üzerine varıp onları geri çevirmeyi başardılar. Eş'as b. Kays, kabilesi Kindelileri kınayarak Esedliler gibi savaşmalarını istedi. Onlar da Esedlilerin yardımına koştu. Ama atlar, fillerin önlerinde kaçışıp duruyordu.

Sa'd, Âsım b. Amr'ı çağırıp "Ey Temimoğulları! Bu fillere karşı bir çareniz yok mu?" diye seslendi. Âsım, iyi ok atan Temimlilere fillerin iplerini oklarla koparın, diğer Temimlilere ise fillerin arkasına geçip sandukalarını kırın, emrini verdi.

Emre icabet edildi ve Sâsânîler, hiçbir kazanım elde etmeden geri çekildiler. Ermâs Günü denen o günde 500 Esedli şehid oldu. Şehid sayısını çok olmasından Sa'd'ın hâlâ orduyu savaşmadan yönetmesinden dolayı, yeni hanımı Selma Hanım bile onu kınadı. Ama Sa'd'ı disiplinini yitirmeden ordusunu soğukkanlılıkla yönetmeye devam etti.

Ağvâs Günü denen diğer günün sabahında Müslümanlar, şehidleri gömmekle ve yaralıları tedavi edecek kadınların yanına taşınarak işe başladılar. Şehidleri savaş alanının dışına çıkarıp Müşerrik denen Uzeyb yakınlarındaki bir yere gömdüler. O sırada Sa'd'ın yeğeni Haşım b. Utbe b. Ebû Vakkas komutasında Şam'dan gönderilen ordu yaklaştı. Öncü kuvvetlerinin başında bulunan Temimli Ka'ka' b. Amr ki Âsım'ın kardeşiydi bin kişiyle Kâdisiye'ye ulaştı.

Hız. Ebû Bekir'in "Bunun gibi birinin bulunduğu bir ordu, kesinlikle yenilgiye uğramaz." diye methettiği ve Şam cephesinde de kahramanlığıyla nam salan Ka'ka', arkadaşlarını İslam ordusunu düzeni içinde onar kişilik gruplara bölmüştü. Gruplar, savaş alanına coşku içinde art arda girdikçe Müslümanlar coştular. Ka'ka'nın gelişiyle sadece, Hız. Ömer'in İslam ordusunu, savaşa girdikten sonra artçı birliklerle destekleme taktiği iş görmemiş veya Müslümanlar ek bir kuvvet almamışlardı.

Şam askerlerinin gelişiyle, Ecnadeyn ve Yermük'te Herakleios'un ordusunu yenmenin coşkusu da Kâdisiye'ye gelmişti. Herakleios, Sâsânî'yi yenmişti, Müslümanlar da onu yenmişlerdi. Öyleyse Sâsânî'yi hay hay yenebilirlerdi. Üstelik bu askerler, daha önce Hız. Halid'in komutasında Sâsânî şehirlerini de bir bir

fethetmişlerdi. Düşmanı tanıyorlardı ve zaferde tecrübeliydiler.

Komutanları “Kim Bedir’de şehid olanlar gibi şehid olmak ister?” diyerek askerlerini teşvik ederken askerler, “Yermük’te Herakleios’u yendik, burada Kısra’yı yeneceğiz!” diye karşılık veriyorlardı.

İşin esasında ise Müslümanlar, Hz. Peygamber’in Hendek Günü’nde “Size İran’ın kapılarını açıyorum!” ve daha sonra “Kısra’nın hazineleri ele geçecektir!” müjdesinin peşinde koşuyorlardı. Müjdeyi O vermişti, müjdenin mucizesini göstermek Müslümanlara düşmüştü.

Hazreti Peygamber, Adiy b. Hatim’e “Yemin olsun eğer ömrün uzun olursa elbette ve muhakkak Kısra’nın hazineleri fetholunacaktır” demişti. Adiy b. Hatimler, müjdeyi almış ve müjdeyi verene kesin bir imanla inanmışlardı. İşte o iman, onları Kâdisiye’ye getirmiş ve Kısra’nın Medain’deki hazinelerine doğru sevk etmişti.

Ka’ka’, arkadaşlarının de kendisi gibi yapmalarını isteyerek Sâsânîleri mübarezeye çağırdı, karşısına Cısr Vakası’ndan tanıdığı Arapların Zü’l-hâcip dedikleri ünlü bir Sâsânî savaşçısı çıktı. Ka’ka’, onun tanıyınca sevindi ve “Ebû Ubeyd’in, Selit’in ve Cısr Vakası şehitlerinin intikamını almanın zamanı geldi!” diye haykırdı.

Ka’ka’, onu ve ardından gelen Firuzan’ı, kendisine yardıma gelen Haris b. Zabyan isimli bir Müslüman da Benzuvan’ı yere serdi. Böylece Sâsânî ordusunun seçkin savaşçı ve komutanları art arda öldürüldü. Sâsânîler henüz şaşkınlıklarını üzerlerinden atmamışken Ka’ka’ bu kez arkadaşlarına onların safları arasına dalmalarını emretti. Sandıkları Beni Temim kahramanlarınca kırılıp henüz onarılmadığından filler iş görmüyordu.

Buna karşı Ka’ka’ zekice bir hileyle develere elbiseler giydirerek onları Sâsânî atlarının üzerine sürdü. Fil görünümü alan develer karşısında Sâsânî atları kaçışmaya başladı. Temimli bir yiğit az kalsın Rüstem’i öldürüyordu. Rüstem, son anda kurtuldu, Temimli şehid oldu. Bu kez Ukaylli A’raf b. A’lem, onun üzerine hamle yaptı ve A’raf da ancak gözlerine toprak atarak kendisini

kurtarabildi.

Ka'ka' o gün peş peşe otuz hamle yaptı, her seferinde Sâsânîlerden bazılarını öldürdü ve onlardan ganimetler aldı. O geceye "siyah gece" dendi.

Müslümanların seferberlik ordusu oldukça renkliydi. Orduda bulunan Ebû Mihcen, ısrarla içki içince had cezasının ardından Sa'd'ın yanında hapsedildi. İddialara göre şarap üzerine şiirler de okumuştı. Sa'd'ın yeni hanımı Selma Hanım'a Sa'd'ın atı Belkâ'yı kendisine vermesi durumunda hakkını vereceğine ve bir daha kötü amellerine dönmeyeceğine söz verdi.

Selma Hanım, onu salınca Sâsânîlerin sol kanadı üzerine öyle bir hamle yaptı ki Sa'd'ı dahi hayrette bıraktı. Sâsânîleri öylesine darmadağın ediyordu ki kimi askerler bu "Hızır aleyhisselamdır" diyorlardı. Sa'd, onu bunun üzerine affetti.

Savaşın üçüncü günü ki ona İmâs Günü denmiştir, Müslümanlar bir kez daha güne şehidleri defnederek başladılar. Askerler savaş nizamı alırken kadınlar ve çocuklar, mezar kazıyorlardı. O sırada Hâşim b. Utbe de Şam'dan Kâdisiye'ye ulaştı, Müslümanlara cesaret verdi. Haşim, yetmişer kişilik gruplara böldüğü askerleri ile Sâsânîlere hücum etti.

Filler yeniden meydandaydı ama bu kez Müslümanlar, filleri tanımışlardı, yalnızken vahşileşiyorlar, etrafları kuşatılınca duruyorlar ve atlar da onlardan ürkmüyordu. Kâdisiye Günü de denen o gün oldukça çetin bir savaş yaşandı. Amr b. Ma'dikerîb fillerden birini etkisiz hâle getirirken Sa'd'ın emriyle Ka'ka' ve Âsım da en büyük fili Esedli Hammâl ve Ribbil'in yardımıyla öldürdüler.

Müslümanların cesaretleri karşısında filler dehşete kapıldı, üzerlerindeki sandukaları çarpa çarpa ve içlerindeki düşürüp çığneyerek Medain'e doğru kaçtılar. Onlar, Sâsânîlerin savaşlardaki en etkili silahlarıydı ve artık yoktular. Sâsânî ordusu, ataklarını onların varlığına göre yapıyordu ve artık onlarsız yapmak zorundaydı.

O günün gecesine Herir Gecesi denmiş ki düşman artık fısılda-

şarak konuşuyordu. Sa'd ise Tuleyha ve diğer komutanları yönlendirip düşmanı daha fazla davranamayacak duruma getirecek hamleler yaptı. Sa'd, öne atılan her komutan için "Allah'ım onun bu hareketini bağışla ve ona zafer nasip et!" diye dua ediyordu. O gece Sâsânîlerin büyüklerinden Türk et-Taberî öldürüldü. "Kâdisiye Gecesi" denen o Herir Gecesi'nin sabahında herkes uykusuzdu ama Ka'ka' ve arkadaşları uykusuzluğa aldırış etmeden Rüstem'i öldürmek için bir plan geliştirdiler. Müslümanlar, kabileleri görünce arkadaşlarına "Bunlar Allah'ın emirlerini yerine getirmekte sizden gayretli olmasın, Sâsânîleri görünce onlar ölüme gitmekte sizden cesur olmasın!" diyorlardı.

O gün Debûr Rüzgârı¹ estî, Rüstem'in tahtı üzerindeki gölgeliği kaldırıp Atik suyuna attı. Tozlar da Sâsânîlerin gözlerine girdi. Bu avantajla Ka'ka' ve arkadaşları tahtın yanına kadar sokuldular., Rüstem, gölgeliği uçunca katırların yüklerinden yapılma bir gölgelikte kalıyordu. Hilâl b. Gullefe isimli bir kahraman, gölgeliğin ipini kestikten sonra Rüstem'e bir darbe indirdi, etrafa misk kokusu yayıldı ve Rüstem, kendisini suya attı, Hilâl de peşinden atılarak onu öldürüp cesedini sudan çıkardı. "Ka'be'nin Rabbine yemin olsun Rüstem'i öldürdüm, yanıma gelin!" diye bağırdı, Müslümanlar sesi duyunca tekbirler getirerek zaferlerini kutladılar.

Câlinûs, Rüstem'in görevini üstlenip Sâsânîleri köprüden geçirmek istedi ama zincirli askerlerin çoğu Atik'e yuvarlanıp öldü. Dırar b. el-Hattâb isimli bir asker Sâsânîler direfş-i kâviyânî isimli meşhur kutsal sancağını ele geçirdi. Değeri bir milyon iki yüz bin dirhemdi. O günkü çarpışmada on bin Sâsânî askerinin öldüğü rivayet edilmiştir.

Müslümanların da şehid ve yaralıları az değildi. Müslümanlar, el-Herir Gecesi'nden önce iki bin beş yüz, o gece ile Kâdisiye Günü'nde ise altı bin kişi şehid oldu.

Sa'd, Ka'ka' ve arkadaşlarına Sâsânîleri takip etme emri verdi. Temimli Zühre b. Haviyye de üç yüz atlı ile onların artlarından gitti, yol boyunca bulduklarını imha ettiler, öldürülenler arasında Câlinus da vardı. Sâsânîler öylesine ürkmüşlerdi ki Yemenli Neha'e kabilesinden bir genç yalnız başına 80 Sâsânî askerini

¹Batıdan esen ve bulutları ayırması ile bilinen garbi rüzgâr

önüne katıp esir olarak getirmişti.

İslam ordusu, Yermûk'ta Herakleios'un ordusunu yendikten sadece bir ay sonra, Kâdisiye'de Kisra'nın ordusunu yendi. Tarih boyunca tam olarak yenişemedikleri için savaşları yüzyıllara yayılan dünyanın en profesyonel ve en kalabalık iki ordusu, Müslümanların maharetiyle ardı ardına yenilgiye uğradı. Dünya değişiyor, tarih yeni bir safhaya doğru yol alıyordu.

Öte yandan Yermûk'ta Bizans Ortodoksluğu yenilmişken Kâdisiye'de sadece İran Mecusiliği değil, Nastruri Arap Hristiyanlığı da bir daha asla tarihte önemli bir yer edinmeyecek şekilde mağlup oldu.

Sa'd, savaşın neticesini, şehidlerin isimlerini ve ganimetleri bir bir kaydederek Hz. Ömer'e bir elçiyle bildirdi. Hz. Ömer, her gün öğleye kadar Medine'nin dışına çıkıp elçilerin yolunu gözlüyordu. Elçiyi gördüğünde durumu sordu, "Müşrikler helak oldu" müjdesini aldı. Ama üzerindeki giysi öylesine basitti ki elçi onu tanımadı, Hz. Ömer, peşinden koştu, o devam etti, nihayetinde Medine'ye vardığında adam Medinelilerin "Mü'minlerin emiri!" diye ona selam verdiklerini görünce "Hay Allah sana merhamet buyursun, bana mü'minlerin emiri olduğunu ne diye söylemedin!" dedi. Halife, "Zararı yok kardeşim!" diye cevap verdi.

Zafer ne kadar büyükse onun hâli o kadar mütevaziydi çünkü o hep hamd hâlindeydi. Zaferi Allah'tan bilir, O'na hamd ederdi. Mü'minlerin emeklerini de yok saymazdı. Nitekim Kâdisiye'de bulunanları maaşa bağladı ve kahramanlık gösterenleri özellikle ödüllendirdi.

Sâsânîlerin Başkenti Medain'in Fethi

Bugünkü Bağdat'ın 30 km güneydoğusunda yer alan Dicle Nehri'nin iki yakasında kurulu Medâin, Partlar ve Sâsânîler tarafından yedi şehir olarak inşa edilmiştir. Şehir, adını "medine" kelimesinin çoğulundan alıyor.

İslam orduları Irak'ın fethinde bulduklarında Medâin, dünyanın en büyük şehri ve en kozmopolit şehirlerinden biriydi. Şehirde Mecusiler, Hristiyanlar ve Yahudiler bir arada yaşıyor-

du. Şehir, Nestûrî Hristiyanlığın da en önemli merkezlerinden biri kabul edilirdi. Şehirde Sâsânî hükümdarına ait Beytülebyad isimli bir köşk ve Kisra'nın eyvanları vardı.

Sa'd, Kâdisiye'de savaşın ardından iki ay kaldıktan sonra Hz. Ömer'e ne emrettiğini sordu. Hz. Ömer, çocuk ve kadınları yanlarında yeteri kadar asker tutarak Atik'te bırak ve fetihlere devam et, dedi.

Sa'd, Şevvâl ayının (Kasım-Aralık 636) bitmesine birkaç gün kala fetih hareketine devam etti. Sâsânîler, İslam ordusundan ürkmüşlerdi. Öncü kuvvetler, yollarda karşılaştıkları birlikleri zorluk çekmeden dağıttılar. Kâdisiye kahramanlarından Zühre o karşılaşmalardan birinde Basbuhrâ isimli Sâsânî komutanını öldürdü. Bunun üzerine Burs dıhkânı Bistâm, Zühre ile anlaşıp Babil'de toplanan Sâsânîler hakkında bilgi verdi, ayrıca Müslümanlar için köprüler inşa etti. Sâsânî komutanları yol üzerindeki yerleşim alanlarındaki zenginlikleri Müslümanların eline geçmesin diye yağmalayarak Medâin'e çekiliyorlardı.

Sa'd, Babil'de kaldı. Öncü birliklerin komutanı Zühre'nin karşısına ise bu kez Sâsânîlerin taçlı, dolayısıyla hanedan mensubu komutanlarından Şehriyar çıktı. Şehriyar, birebir karşılaşmayı dileyince Zühre onun karşısına Temim'in kahramanlarından Ebû Nubâte Nail'i çıkardı. Kılıçla yapılan mübarezede Şehriyar dev gövdesiyle Nail'i yıktı ama Nail, son anda onun parmağını ısırıp kırdı ve o dev adamı yendi.

Medâin önlerinde acayip vakalar yaşanıyordu: Zühre, Şehriyar'ın bütün kıyafetini Temimli Nail'e giydirip bileziklerini dahi koluna takarak Sa'd'ın huzuruna gönderdi. Sa'd, Şehriyar'ın tacını dahi Nail'in başına geçirdi ve hepsi sana helal olsun, dedi.

Kisra'nın yakınlarının tacının Temimli bir Arabın başına konması... Kisralar, dirilip de mezarlarından kalksalar, kahırlarından önce şaşkınlıklarından bir daha öleceklerdi. İslam'ın dostları aziz olmuş, düşmanları kahrolmuştu.

Sa'd, sadece büyük bir koordinatör komutan değil, aynı zamanda büyük bir öğretmendi, fetihleri gerçekleştirecek kahramanları yetiştiriyor, yüzyıllar boyu Sâsânîlere karşı kendilerini hep

ezik hisseden Araplara öz güven veriyordu.

Zühre, bu mübarezenin ardından Sa'd'ın emriyle Behurasîr diye bilinen Medâin banliyösüne yöneldi. Yolda daha önce Yezdicerd ve Rüstem'in karargahlarının bulunduğu Sâbat'ın dihkânı Şîrzâd, gelip kendisine teslim oldu. Komutan onu Sa'd'a gönderince Sa'd, cizye karşılığında onunla sulh yaptı.

Zühre, Medâin yolunda Kısra'nın kızının muhafız bölüğüne denk geldi. O bölük, her gün "Hayatta olduğumuz sürece Sâsânî mülküne zeval gelmeyecek!" şeklinde yemin ediyordu fakat Zühre ile karşılaşmasında hezimete uğradı. O sırada Haşim b. Utbe de Kısra'nın evcil aslanı Mukarrat'ı öldürdü. İslam aslanları karşısında ne filler ne aslanlar durabiliyordu. Sa'd, muhabbetle yeğenini alnından, yeğeni de hürmetle amcasının ayağını öptü. Haşim, Zühre'nin ardından yollandı. Haşim, "Sizler daha önceden asla sonumuz gelmeyecektir diye yemin etmemiş miydiniz?" (İbrahim, 44) ayet-i kerimesini okuyordu.

İslam ordusunun öncüleri Sa'd'ın da yetişmesiyle ciddi bir direnişle karşılaşmadan Behruasîr'in surlarının yanı başına geldi ve orada Hz. Peygamberin vaat ettiği Kısra Eyvanı'nı gördü. Mücahitlerden Dırar b. Hattâb "Allahüekber Kısra'nın beyaz eyvanı. İşte bu, Allah ve Resûlü'nün vaat ettiği!" diye seslendi. Bir daha tekbir getirdi ve bu kez, bütün mücahitler ona katıldılar. Yanlarına varan her bölük de eyvanı görünce tekbir getiriyordu. Hendek Günü darlığındaki müzice orada izhar olmuştu. İslam ordusu, bir mucizeyi göstermeye vesile olmanın sevinciyle, şehrin surlarının yanı başına engelsiz geldi (Zilhicce 15/Mart-Nisan 637).

İslam ordusu, etrafta yüz bin çiftçiyi esir aldı. Hz. Ömer, onların düşmanınıza yardım etmemesi emanları anlamına gelir, kaçıp da yakaladıklarınıza ise nasıl davranacağımızı siz belirleyin, diye emretti. "Müslüman olun ya da cizyeye razı olun!" teklifine karşı cizyeyi kabul ettiler. Böylece Dicle'nin batısı tamamen Müslümanların eline geçti, Sevâd bölgesi baştan başa İslam yurdu oldu.

Behurasîr kuşatması iki ay sürdü. Müslümanlar, orada Sâsânîlerin daha önce kullandıkları mancınık, koç başı gibi bütün silahları kullandılar. Kuşatma sırasında Zühre'ye bir ok isabet etti,

Zühre, askerlerini cihada teşvik ederken o okun çıkarılmasına bile izin vermedi, ok bedenindeyken savaştı. Askerler, Sa'd'ın komutasında, ondan gelen Hz. Peygamber kokusuyla, adeta Be-dir'de savaşıyorlardı.

Kuşatma devam ederken Yezdicerd'in elçileri gelip "Hükümdarımız size der ki Dicle'nin bize taraf kısmı dağlık bölgeye kadar kısım bizim, sizin tarafınız da dağlık bölgeye kadar olan kısım sizin olması karşılığında sulh yapar mısınız? Doymadınız mı, Allah gözlerini doyurasıcalar!" dediler. Bunun üzerine orada bulunan Ebû Müfezzi el-Esved adlı Müslüman, ne dediği anlaşılmayan sözlerle onlara cevap verdi. Elçiler, ne anladıysa şehre döndüler ve bütün Sâsânîleri eman isteyen bir kişi dışında şehri boşaltıp kaçtılar. Sâsânîler, açlıkla yüz yüze kalmış, ürkmüş ve panik içinde uzaklaşmışlardı (Safer 16/Mart-Nisan 637).

Bu fethin ardından gidilecek yer Medâin'in şehir merkezi Doğu Medâin'di. Bir Sâsânî askeri gelip Sa'd'a şehre giren bir su yolunu tarif etti; komutan tereddüt etti. Birkaç gün sonra yeniden geldi ve Yezdicerd'in şehirden kaçmak üzere olduğunu söyledi. Dicle'nin aşılması gerekiyordu. Oysa nehir, sellerle coşuyor, denize dönüşüyor ve karşıya geçişi neredeyse imkânsız hâle getiriyordu. Kısra da herhâlde nehrin bu hâline güvendiğinden ağır davranıyordu. Sa'd, askerlerini toplayıp "Şu nehir ile kendisini korumaktadır... Benim görüşüm, dünya sizleri tırpanlayıp gitmeden düşman ile cihad ediniz. Haberiniz olsun, bu nehri aşip onların yanına gitmeye karar verdim." dedi.

Askerler, bir ağızdan Allah sana da bize de doğru kararı verdimiş, haydi kararımı uygula dediler. Rivâyete göre Sa'd, Müslümanların zarar görmesinden endişe etti, askerlere biz bir köprü inşa edinceye kadar atlarımızdan inin, dedi. Fakat bir asker, "Ey Komutan! Bizi karada yürüten, suda da yürütür!" dedi. Sa'd, doğru söylüyorsun ama gördüğün üzere son haddine varmış, diye cevap verdi. Adam, bu kez "Ben, Rabbime tevekkül edip atımla bu Dicle'yi yararım!" dedi ve atını sürüp suyu yardı.

Müslümanlar, Müslüman aklı ve yüksek bir iradeyle hiçbir engele takılmıyorlardı. Kalplerindeki iman onlara cesaret veriyor, akılları onlar için tedbir getiriyor ve ikisi arasında daima doğruya ulaşıyorlardı.

Sa'd'ın çağrısı karşısında Temimli Asım b. Amr ve altı yüz kişi gruplar hâlinde karşıya geçti. Atlılar, suyu geçerken "Allah'ım, Senin köpründen başka köprü yok!" diye sesleniyorlardı. Sâsânîler, onları engellemeye kalkıştılar ama karada savaşan Müslümanlar suda da maharet gösterdiler. Komutanları Asım, "Mızraklarınızı çekiniz ve gözlere isabet ediniz!" diye emrediyor, tepeden turnağa zırhlı Sâsânîler onların cesareti karşısında kaçıyorlardı. Onları seyreden Yezdicerd vezirine "Yemin ederim, bunlar insan değil, cin değil ancak şeytanlardan bir gruptur!" demiştir.

Sa'd ise ilk birliğin zaferle geçtiğini görünce "Hasbunallah ve ni'mel vekil, ni'mel Mevla ve ni'mel masir! Yemin ederim Allah kendisine dost olanlara zafer verecek, kendi dinini galip kılacak, düşmanlarını hezimete uğratacaktır. Eğer bizim askerlerimizde bir serkeşlik veya günahkârlık yoksa elbette ki iyilikler galip gelecektir." dedi. Selman, o sözleri "İslam yenidir. Karalar onların emrine verildiği gibi denizler de onların emrine verilmiştir. Selman'ın nefsinin elinde tutan Allah'a yemin ederim, nasıl grup grup bu deniz gibi suya girmişlerse öyle çıkacaklardır." diyerek sürdürdü.

Sâsânîler, İslam askerinin selametle karşıya geçtiğini görünce Yezdicerd alabileceği kadar eşya ve para alarak bugünkü Irak-İran sınırındaki Hulvan'a kaçtı, Farsların da çoğu şehri boşalttı, gerisi de cizyeye razı oldu.

Müslümanların öncü birliği, Asım b. Amr'ın "muhteşem adamlar birliği" ilk önce Medain'e girmiş, onu kardeşi Ka'ka' b. Amr'ın "Sessizler birliği" takip etmişti (Safer 16/Mart-Nisan 637).

Sa'd, Zühre'yi Yezdicerd'in peşine taktı, kendisi Beytülebyad (Beyazsaray)'a indi. Geride kalan Farsları üçer kez İslam'a davet etti. Kisra'nın sarayını hiç değiştirmeden, heykel ve resimlerine dahi dokunmadan namazgaha dönüştürdü.

Ebû Buceyd Nâfi' b. Esved, "Ceraism Günü" denen o gün "Medâin'e su gibi süvari akıttık/Oranın nehri de karası gibi boyun eğdi/Kisrâ denen adamın hazinelerini zapt ettik/Onlar geri kaçıp ölmek üzereydiler" diyerek destanlaştırmıştır.

Sa'd ise Eyvan'a girince "Onlar geride nice bahçeler, nice pınarlar bıraktılar. Nice ekinler, nice güzel konaklar! Zevk ve sefasını sürdürdükleri nice nimetler! İşte böylece biz de onları başka bir topluma miras bıraktık." (Duhân 25-28) ayet-i kerimelerini okudu.

Müslümanlar, Kısra'nın bütün zenginliklerine kavuşurken Sâsânîleri takiple görevli Zühre, onun elbise ve süslerinin yüklü olduğu katırları dahi ele geçirdi.

Medain'de ele geçirilen ganimetin miktarı 900 milyon dirhemdi. Ele geçirilen eşyalar arasında "Bahâr-ı kısra" veya "Bahâr-ı Hüsrev" denilen büyük bir ipek halı da vardı. Ama ne bir asker payından fazlasını talep ediyordu ne de kimsenin eli hakkı olmayana uzanıyordu.

Cabir b. Abdullah, askerlerin samimiyetini şöyle anlatıyor: "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayana yemin ederim ki bizler Kâdisiye'ye katılanlar arasında ahiretle birlikte dünyayı isteyen bir kişi bile görmedik. Onlar arasında yalnız üç kişi hakkında kötü düşündüysek onlar kadar emniyetli ve dünyada gözü olmayan zahit hiç kimse görmedik. Bunlar Tuleyha, Amr Ma'dikerîb ve Kays b. Mekşûh idiler."

Kısra'nın kuşağı zümrüt süsleriyle getirilince Hz. Ömer "Bu kılıcı bu haliyle getirip teslim edenler, gerçekten emin kimselerdir." dedi. Hz. Ali "Sen afif davrandığın için, sana tabi olanlar da afif davrandılar" dedi.

Kısra'nın bilezikleri ve diğer ganimetler getirilince Hz. Ömer, Allah'a hamd etti, ahireti hatırlattı, ne de olsa son durak orasıydı, bilezikleri ise Hz. Peygamberi hicret yolculuğunda takip eden Süreka'ya verdi, eline koydu.²² Çünkü Hicret yolculuğunda ona vaat edilmişti. Mücahitlerin gayreti, bir mucizeyi daha göstermeye vesile olmuştu. Hz. Peygamber duyurmuş, onlar O'nun doğru söyleyen hak peygamber olduğunu bir kez daha ispatlamışlardı. Son Peygamberin hak peygamber olduğunu ispatlayan delillere vesile olmak! O ne yüce bir makamdı!

²² Sa'd, Süreka'ya bilezikleri kullanma, sat, dedi.

İslam ümmeti, bu ganimetlerle zenginleşmişti. Halifenin kendisine gelince ekonomik sıkıntı içindeydi, Hz. Osman, Ali, Talha ve Zübeyr; kızı Hz. Hafsa'nın ki Hz. Peygamberin hanımıydı, yanına varıp bir çözüm geliştirmeye çalıştılar. Ama o reddetti. Özetle, benden önceki iki (Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir) ne yol edindiyse üçüncüsü de (kendisi) onlara kavuşmak için o yolda gidecek, başka yolda gidecek olursa onlarla bir araya gelmeyecektir, buyurdu. Allah'ım, bu nasıl bir yücelik? Zaferlerin sırrı da ordaydı.

Celûlâ Zaferi

Celûlâ, Dicle Nehri'nin doğusunda Sevâd ile İran arasında ve Horasan yolu üzerinde bir nehir ve onun kenarında kurulu bir yerleşim alanıdır; bugün Irak-İran sınırında yer alan Hânîkîn'den yaklaşık 40 km, Medâin'den de 180 km. uzaklıktadır. Irak ile İran arasındaki sınır noktalarındandır.

Celûlâ'ya 10 km. mesafede ve Irak'tan İran'a açılan kapı konumundaki Hûlvan'a sığınan Yezdicerd, Sâsânîleri Celûlâ'da toplanmaya teşvik etti. Yezdicerd, kazanırsak istediğimize kavuşuruz, kaybedersek vazifemizi yapmış oluruz" diyerek Sâsânî ordusunun bakiyelerini bir araya getirdi, şehrin etrafına bir hendek kazıdı ve hendeğin etrafını dikenli demirlerle çevirdi.

Sa'd, durumun haber aldığı anda Hz. Ömer'e ne yapması gerektiğini sordu. Halife kendisine yerinde kalmasını ama Sâsânîlerin üzerine bir ordu göndermesini emretti. Aynı emre göre Haşim b. Utbe komutan; Ka'ka' b. Amr, öncü kuvvetler komutanı olarak görevlendirildi ve ordu on iki bin kişi olarak teşhiz edildi.

Haşim, ordusuna Muhacir ve Ensar'dan çok kişiyi alarak Celûlâ'ya doğru yürüdü, yol üzerinde Babil Mehrûz adlı yerleşim alanının dihkâni ile cizye karşılığında sulh yaptı.

İslam ordusu, şehri kuşattığında Sâsânîler, şiddetli bir direniş gösterdiler. Öyle ki rüzgârın üzerlerine toprak savurmasına rağmen Herir Gecesi'nden daha dayanaklı çıktılar. Bunun üzerine Ka'ka', hendeğin kapısına doğru gitti ve bir münadiden "Ey Müslümanlar emiriniz hendeğin içerisine girmiş bulunuyor. Siz

de onun yanına geliniz. Sizinle Sâsânîler arasındaki engeller, sizi hendeğe girmekte alkoymasın!” şeklinde seslenmesini istedi.

Müslümanlar, Haşim’in gerçekten esir alındığını düşünüp ilerlerken Ka’ka’, Sâsânîlere sahiden esir düştü. Ama Müslümanlar öylesine sert hücumda bulundular ki düşman, kendi dikenli demirlerine takılıp öldü. Ka’kâ, kurtulduğu gibi kaçanları Hanekin’e kadar takip etti (Zilkâde 16/Kasım-Aralık637). Komutan, oradan Hülvan’a geçti, şehri kolaylıkla ele geçirdi. Yezdicerd ise Rey taraflarına geçti.

Ka’ka’ takip için izin istediye de fetihler konusunda oldukça temkinli olan ve fetihlerin bir ganimet arayışına dönmesinden endişe duyan Hz. Ömer izin vermedi. Ganimetleri paylaşırken Sevâd arazisini dağıtmadı, devlet mülkü olarak bıraktı.

Müslümanlar, Celûlâ’nın ardından Tikrit ve Musul’u fethettiler. Tikrit’i Abdullah el-Mutem fethetti. Musul Kürtleri üzerine ise Ubte b. Ferkad vardı. Hicri 20’de fethedilen Ninova Kalesi, Kürtlerin elindeydi ve bu kale, Kürtlerin nadiren İslam ordularına karşı savaşa katıldıkları yerlerdendir. Musul’un batı tarafları ise Hz. İyâz b. Ganm tarafından el-Cezire’nin fethi içinde sulhla alınmıştır.

Celûlâ Zaferi ile birlikte, Müslümanların Irak hakimiyeti pekişti, Sâsânîlerin Irak’a yönelik umutları son buldu.

Nihâvend Zaferi

Nihavend, İran’ın batı ucunda Hamedan şehrinin 60 km. kadar güneyinde Gâmâsâb (Gâmesiyâb) suyunun bir kolu üzerinde kurulu bir şehirdir.

Celûlâ’dan sonra Müslümanların fetihleri doğuya doğru açılmaya devam etti. Son Kisrâ III. Yezdicerd ise 21/642’de bir kez daha asker toplamaya başladı ve Nihâvend’de yığınakta bulundu. Yüz elli bin askeri bulan ordunun başına Celûlâ’dan kaçan Fîrûzân’ı atadı.

Hz. Ömer, Kâdisiye öncesinde olduğu gibi bir kez daha Sâsânîlere karşı bizzat cihada çıkmak istedi. Yapılan istişarede Hz. Talha

“Emret atlarımıza binelim veya bize komutan ol, senin emrine girelim, bu işin emiri sensin. Sen, birçok musibetle karşılaştın, birçok tecrübeden geçtin, savaşla ilgili her konuda uzmanlaştın.” dedi.

Hız. Osman ise Şam, Yemen ve Haremeyn (Mekke-Medine) askerlerini oraya sevk etmesini, mahsurlarını ifade edip kendisi ve yardımcılarının sefere katılmamasını önerdi.

Hız. Ali ise Şam askerinin oraya sevkini Bizans'a karşı seferler için riskli olduğunu ifade etti, bununla beraber halifenin kendisinin oraya gitmesinin Sâsânîleri kıskırtabileceğine dikkat çekti. Neticede Hız. Ali'nin görüşü üzerine hareket edildi.

Hız. Ömer, Hız. Ali'nin görüşü doğrultusunda Küfe Valisi Hız. Sa'd'dan Basra ve Küfelileri Kısra'nın üzerine göndermesini emretti. Muğire b. Şube'nin komutasında Medine'den de bir birlik sevk edilirken Ahvaz'da bulunan askerler de orduya katıldı ve komutanlığa Kesker Valisi Nu'man b. Mukarrin tayin edildi.

Otuz bin kişiyi bulduğu düşünülen İslam ordusunda Huzeyfe b. Yemân, Cerir b. Abdullah, Muğire b. Şu'be, Eş'as b. Kays, Abdullah b. Ömer, Ka'ka' b. Amr, Amr b. Ma'dikerib, Tuleyha b. Huveylid, Kays b. Meksûh büyük askerler ve Sâsânîlere karşı savaşta tecrübeli şahsiyetler vardı. Bu da Hız. Ömer'in Kâdisiye'den sonra Yezdicerd'in bu toparlanışını çok önemseydiğine işaret eder.

İslâm ordusu Nihâvend'e üç fersah mesafedeki İsfizehân'da konakladı. Numan, karargahını kurduktan hemen sonra savaşa başladı. Çarşamba günü başlayan kuşatmada üç gün boyunca Sâsânîler sığınaklardan zaman zaman çıkarak canları pahasına direniyorlar, sonra yeniden yerlerine geri dönüyorlardı. Müslümanlar, endişelenmeye başlayınca Nu'man, istişare heyetini topladı, pek çok görüş beyanının ardından Tuleyha'nın bir grup Müslüman askerinin onlarla savaşmış gibi kaçarak onları tuzağa düşürme görüşü kabul gördü.

Düşmanı tuzağa çekme vazifesini Ka'ka' üstlendi, Sâsânîleri peşine takıp getirdi. Tecrübeli bir komutan olan Nu'man, heyecanlı Müslümanların acele etmesine izin vermedi. Nihayet Sâsânî ordusu kazanma hevesine kapıldığında komutan, “Üç tekbir

getireceğim, siz de getirin, hücum ettiğimde siz de edin. Şehit olursam komutanınız Huzeyfe el-Yemâni'dir." dedi. Sözlerine şu duayı da ekledi: "Allah'ım! Dinini aziz kıl ve kullarına yardımcı ol! Bu kulların içinde de ilk olarak şehadeti Nu'man'a nasip eyle!" Başka bir rivayete göre, Nu'man "Bu fetih ve zaferle beni sevindirmeni ve İslam'ı aziz kılmanı ve ruhumu şehid olarak almanı temenni ederim" diye dua etmiştir.

Nu'man, İslam ordusunun zafer kazandığını gördü ve şehid oldu. Kardeşi üzerine bir örtü örtterek onun şehid olduğunu bir tür gizledi. Huzeyfe, sancağı aldı ve hücumu devam etti. Zeval vakti başlayan Müslüman hücumu, gece vakti düşmanın dağılıp kaçmasıyla sonuçlandı. Korkunç bir savaştı, öyle ki yüz bin düşman askerinin öldürüldüğü ifade edilmiştir. Bunların çoğu kaçış sırasında izdihamda ölmüşlerdi. Sâsâniler, kendileriyle Müslümanların arasında ateş çukurları kazınmış ve ateşe düşerek acıyla can vermişlerdi.

Ka'ka', savaş alanından kaçan Firuzan'ı Hamedan taraflarına doğru takip edip dağa kaçmak isterken ortadan kaldırdı, Hamedan da fethedildi.

Bu, Sâsânilerin son büyük savaşıdır. Bu savaşla Sâsânî devleti tamamen tarihe karıştı. Yazdicerd, İran içlerinde 651 yılına kadar dolandı, Hz. Osman Devri'ne denk gelen o yıl, Merv civarında üzerinde taşıdığı parayı almak isteyen İranlı bir soyguncu de-ğirmenci tarafından öldürüldü. Böylece devletten sonra hane-dan da resmen sona erdi.

Kâdisiye Savaşı'nın ardından Irak valiliğine atanan Hz. Sa'd'ın koordine ettiği savaşlar, İslam tarihinin en büyük savaşlarından iken sonuçları bakımından ise hiç kuşkusuz en büyük savaşlarıdır. Bu savaşlarla, büyük bir imparatorluk ortadan kalkmış ve İslam doğuya açılmıştır. Bu savaş, komuta şekli açısından da Müslümanlara büyük bir tecrübe kazandırmıştır.

Bununla birlikte öyle bir komuta biçimine Araplar henüz alışık değillerdi. Bunun etkisi var mı bilinmez ama Hz. Sa'd, hiçbir zaman Irak'ta rahat bir valilikte bulunmamış, sürekli rahatsız edilmiştir.

Hız. Ömer'in Kerameti: Ya Sâriye, el-cebel, el-cebel

Nihavend Zaferi'ne kadar Hz. Ömer, Sâsânî sahasında İslam ordularının küçük birlikler hâlinde düşmanın üzerine varmasına ya da fetihlere kast etmesine izin vermiyordu. Zira İslam ordularının oldukça kalabalık, savaşta mahir ve kendi coğrafyalarında savaşmakla sahayı iyi bilen Sâsânîler karşısında tuzağa düşürülmesinden endişe ediyordu.

Nihavend Zaferi'nden sonra, Sâsânîlerin parçalanması üzerine, Ahnef b. Kays'ın önerisi ile Hz. Ömer, küçük birliklerin fetihlere çıkmasına izin verdi. Bu amaçla görevlendirilen komutanlardan biri de oldukça cesur bir asker olan ve Sâsânîlere yönelik fetihlere bölük komutanı olarak katılan ve Nihvend'de bulunan Sâriye b. Züneym idi.

Sâriye, 23/644'te Fesâ ve Derâbcerd'in fethi ile görevlendirildi. Taberi'nin ilk kaynaklara dayanarak bildirdiğine göre Sâriye, Fesâ ve Derâbcerd bölgesine tâyin edildikten sonra Sâsânîleri muhasara altına almıştı. Ama Sâsânîler, aniden yardım aldılar, özellikle Fars bölgesinde yaşayan Kürtlerin gelmesiyle güçlendiler. Savaş sahrada devam ediyordu ve Müslümanların kuşatılması an meselesiydi ama arkalarında yer alan dağa çekilmeleri durumunda bu kuşatmadan kurtulabileceklerdi.

Hız. Ömer, vakanın yaşadığı günden önceki gece rüya görmüştü. Sâriye'nin ordusunu olduğu gibi görmüş, iki tarafı görürcesine seyretmişti. Hız. Ömer, Cuma vakti camiye geldi. Minbere çıkıp hutbede cemaate Sâriye'nin durumunu anlattı ve aniden "Ya Sâriye, el-cebel, el-cebel!" diye seslendi.

Sâriye, arkadaşlarına Hız. Ömer'i işittiniz mi diye sordu. İşittik ama onun sesi değil, dediler. Çünkü arada bunca mesafe var. Fakat Sâriye, onun sesini Allah bize işittirdi, bize yol gösterdi. Diyerek askerini çekti. Yavaş yavaş arkasını dağa verdi. Müslümanlar o gün o güven içinde kaldılar ve ertesi gün sırtlarını dağa vererek savaşp Sâsânîleri yendiler, şehri fethettiler.

Sariye savaşı kazanıp elçisini Medine'ye gönderdi, ona bir sandık verip Hız. Ömer'e vermesini söyledi. Hız. Ömer, elçi geldiği

sırada adeti üzere bir deve kesmiş fakir fukaraya yediriyordu. Elçiyi de fakirlerden biri zannetti.

Hız. Ömer, onu yemeği davet etti, kendi yemedi çünkü yemeğini evinde yiyordu. O eve gidince elçi peşi sıra gitti. Onu da içeri aldı. Hanımı Ümmü Gülsüm'e ki Hız. Ali'nin kızıydı, yemek getir, dedi. Yemekleri biraz arpa ekmegi, biraz zeytinyağı ve iri tuzdu. Ümmü Gülsüm nasıl getireyim ki giysilerim eskimiş, deyip yakındı.

Hız. Ömer, Sana bunlar yetmez mi ki sen Ali'nin kızı ve Ömer'in hanımısın, dedi. Ardından elçiye döndü. Elçi, kendisini tanıttı, zaferi haber verdi, ganimet sandığını ona sundu fakat Hız. Ömer, Allah'a hamd edip ganimetleri kabul etmedi, Sariye bunları Müslümanlara dağıtsın, diye emretti.

Elçi, Mescid'e dönünce Müslümanlar savaşı sordular, cuma günü savaşıyorduk ve birden "Ya Sâriye, el-cebel, el-cebel!" diye Hız. Ömer'in sesini işittik, dedi. Müslümanlar, onun anlattıklarında tetkik ettiklerinde Hız. Ömer'in minberde anlattıkları ile birebir örtüştüğünü gördüler. Günlerden Cuma idi, Hız. Ömer, minberdeydi, Ya Sâriye, el-cebel, el-cebel diye seslenmiş ve sesi Medine'den yaklaşık 2000 km uzağındaki Fars ülkesine ulaşmış ve zaferi vesile olmuştu. Bu, hiç kuşkusuz Allah'ın veli kullarına bir nimetidir ve oryantalistlerin anlamakta en çok zorlandıkları vakalardan biridir.

Şam'da Cihada Devam: Fahl (Fihl) Zaferi

Hız. Ömer, hilafeti üstlendiğinde Müslümanların büyük komutanları Halid b. Velid'in komutanlığında ve Ebû Ubeyde ile Muaz b. Cebel gibi büyüklerin imametinde Bizans'a karşı cihada devam ediyorlardı.

Hız. Halid'in komutanlığında imamet ile komutanlığın ayrılması olağanüstü bir hâlin karşılığı idi. Hız. Ömer, ilk anda Halid b. Velid'in yerine Ebû Ubeyde'yi atadı, böylece komutanlık makamı ile manevi önderlik makamı tabii yol üzere bütünleşti.

Ebû Ubeyde, Ümmetin Emmini ve Resûlullah'a ilk iman edenler-

den biri olarak Hz. Halid tarafından çok seviliyor ve büyük saygı görüyordu. Hürmet ve muhabbet, onlarda iki kanat gibi buluşmuştu. Ebû Ubeyde, Halid'in konumunu zayıflatacak değildi. Halid de itaati terk edecek değildi.

Genel olarak çok alim olanlarla çok kabiliyetli insanlar, itaate yatkın olmazlar. İtaatsizlik etmekten sakınmazlar. Ashab öyle değildir.

Hz. Halid, Ebû Ubeyde'nin emrinde, yeteneğinin büyüklüğünü, itaatine engel olarak görmedi. Kabiliyetini bütün ihlasıyla itaat zinciri içinde gösterdi. Sünnetüllaha tabi olmak, Nusretullaha vesile oldu ve İslam'ın saflarındaki bereket arttı.

Herakleios, Ecnadeyn'den sonra Antakya çevresinde idi. Antakya'dan Kafkasya boylarına kadar Hristiyanları sürekli örgütleyip Müslümanların üzerine gönderiyordu. Hz. Ebû Ubeyde ise Dımaşk'ı almak istiyordu. Zira Dımaşk, bölgenin stratejik noktasıydı, fetih anahtarıydı. Dımaşk'a hâkim olan bölgenin hâkimi sayılırdı. Buna karşılık Fahl (Fihl) denen Filistin'de, Şeria (Ürdün) Nehri kıyısındaki mevkiye Bizans ordusunun toplandığını haber almıştı.

Ebû Ubeyde iki tercih arasında kaldığında Hz. Ömer'in emirleri doğrultusunda Dımaşk'ı kuşatmayı, bununla birlikte Fahl'daki Bizans ordusunun Dımaşk'a gelmemesi için de o tarafa bir askeri birlik göndermeyi tercih etti.

İbnü'l-Esîr'in de ifadesiyle buradaki olayların birbirine yakın olmasından dolayı tarihçiler sıralamayı genele olarak karıştırmışlardır. Bunun için olayların sıralamasını yapmak çok kolay değildir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Fahl'daki İslam ordusunun başında Şurahbil b. Hasene vardır, Amr b. As da o bölgededir.

Şurahbil, Fahl denen yerde konaklarken oldukça kalabalık Bizans ordusu da Beysan denen mevkiye konakladı ve Müslümanların ilerleyişini engellemek için Şeria Nehri'nin sularını salıp yapay bir bataklık oluşturdu.

Savaş iki konaklama noktası Beysan ve Fahl ile adlandırıldığı gibi, Fahl'da başlayıp Redağ denen mevkiye bittiği için Zatü'r-Redağ'a Savaşı olarak da isimlendirilmiştir. Yine anlaşıldığı kadarıyla Şurahbil, Amr b. As'ın yardıma gelmesini beklerken Theodore Saqlar komutasındaki Bizanslılar hücumla geçtiler. Gündüz başlayıp gece de devam eden savaşta Bizanslılar Redağ'a denen mevkiye kadar kaçıp çamura saplandılar, orada Müslümanların kılıçlarına maruz kaldılar ve tarihi bir yenilgiye uğradılar.

Zilkâde 13'te (24 Aralık 624- 25 Ocak 625) gerçekleşen bu savaşta 80 bin kişilik Bizans ordusunun büyük çoğunluğu imha edildi. Böylece Ecnadeyn'den sonra toplanan Bizans ordusu bir kez daha dağıldı. Bizans'ın Filistin'deki üstünlüğüne son verildi.

Dımaşk (Şam)'ın Fethi

Zafer, ardından fetih getirmelidir. Bölgedeki Bizans ordusu Fahl'da yok edilince bölgenin stratejik şehri Dımaşk'ın fethi önündeki engel ortadan kalktı. Bununla birlikte Hz. Ömer'in direktifleri doğrultusunda İslam ordusu Fahl'dan sonra Humus çevresine kadar ilerledi, Ürdün çevresindeki önlemlerini de korudu, böylece stratejik Dımaşk'ı çevreden yalıtı.

Herakleios, Humus çevresine kadar gelmişti ama bizzat müdahale yapacak cesareti gösteremedi. Onun cesaretsizliği Bizanslıları ve Hristiyan Arapları ürkütürken Müslümanlara Dımaşk'ı diledikleri gibi kuşatma imkânı verdi.

Ebu Ubeyde ve Halid iki farklı noktadan şehre karşı harekete geçtiler. Amr b. As ve Yezid b. Ebû Süfyan da fethihte yer aldılar. Ebû Ubeyde, Cabiye tarafından şehrin batı; Halid ise şehrin şark kapısının önüne, Yezid b. Ebû Süfyan, Babü's-Sağır (Küçük Kapı) mevkiinden Babü Keysan kadar olan sahaya yerleşti. Amr b. As, Babü't-Tuma denen kuzey kapısının, Şurahbil b. Hasene ise Babü Feradis denen kapının önünde mevzilendi.

Dımaşk'ın muhkem surları etrafında yetmiş gün ile dört ay arasında süren kuşatma sırasında Herakleios, Dımaşk'a yardım gönderdiyse de Humus çevresindeki İslam birlikleri onları yollarda dağıttılar.

İslam ordusu, surları ve şehri sürekli gözlüyordu. Dımaşk'taki Bizans komutanının hanımının bir erkek çocuk doğurması üzerine şehirde eğlenceler düzenlendi. Halid, Bizans askerlerinin surları terk edip eğlenceye daldığını görünce Ka'ka' b. Amr ve Mezur b. Adiy gibi İslam kahramanları ile birlikte surlara çıkıp tekbir getirdi. Ardından ipler salıp arkadaşlarını surlara çıkardı ve tekbirler eşliğinde Dımaşk'a inip Bizanslıları kılıçtan geçirdi, neticede şehrin en muhkem noktasında kapıları açıp İslam ordusunu içeri almayı başardı.

Paniğe kapılan Dımaşklılar Ebû Ubeyde'nin tarafına doğru kaçıp ondan sulh talebinde bulundular. Sulhla teslim almayı savaşa hep tercih eden Ebû Ubeyde, teklifi kabul etti. Böylece 15 Recep 14/3 Eylül 635'te Şam'ın fethi gerçekleşti.

Ne var ki İslam'da sulh ile teslim ve savaşta yenilmekle teslim olma koşulları farklıdır. Bu yöndeki itirazlar üzerine Hz. Halid tarafından fethedilen bölge, yenilgi ile teslim olmuş, şehrin diğer tarafı sulh ile teslim olmuş kabul edildi. Dımaşklı Hristiyanlara, canlarına ve kiliselerine dokunulmayacağına; kiliselerine yerleşmeyeceğine ve kiliselerinin yıkılmayacağına dair emanname verildi.

Şehrin büyük kilisesinin dahi bir kısmı Hristiyanlara bırakılırken diğer kısmı cami olarak kullanılmak üzere Ashaba bırakıldı. Böylece Müslümanlar ile Hristiyanlar yan yana ibadete durdular. Bu, medeniyetti ve insanlık o güne kadar birlikte yaşam konusunda böyle bir tecrübeyi biliyor değildi. Müslümanların, Bizans ordusunu iki kez yenmişken ve Dımaşk gibi önemli bir şehri fetihmişken sair beşerî yapılar gibi galibiyet havasına kapılmayıp adaleti ayakta tutmaları, Şam'da fethin kapılarını açtı; Dımaşk'ın ardından fetihler birbirini takip etti.

İslam ordusu, düzenlemeleri yapıp Hz. Ömer'e vaziyeti bildirdikten sonra Taberiye'ye kadar olan Şam çevresini Bizans askerlerinden arındırdı. Muhkem Ba'lebek kalesi ve stratejik Humus şehri fethedildi. Şam'da üstünlüğü sağladı. Ama hâlâ Herakleios, Antakya'da idi ve büyük bir ordu sevk edebilecek güçteydi.

Yermük Zaferi

Herakleios, İslam'ın Şam'a yerleşmesine karşı, imparatorluğun doğu ordularını seferber etti, en az yüz bin askerle Müslümanların üzerine varmak kararı aldı. Bu sayıya Ermeniler, el-Cezire'deki Süryani Hristiyanlar ve Hristiyan Araplar dahil değildir. Dolayısıyla asker sayısı 200 bin civarını bulmuş, belki de geçmiştir. Kendisi Antakya'da kaldı. Başkumandanlığa Theodoros Trithurios'u (Sakellarios), yardımcı kumandanlığı Ermeni Vâhân'ı atadı. Gassânî emîrlerinden Cebele b. Eyhem de Kudaâ, Gassan ve diğer kabilelerden Hristiyan Arapların başında yer alıyordu.

Bu, çok büyük bir tehditti zira Müslümanların yenilmesi durumunda Bizans ordusundaki Hristiyan Arapların, daha önce talep ettikleri üzere, Medine'ye kadar gitmek isteyeceklerinden kuşku yoktu. Dolayısıyla İslam, bir Bedir imtihanı ile yüz yüzeydi.

Şam İslam orduları genel komutanı Ebû Ubeyde, Bizans'ın haberlerini istihbarat görevlilerinden Humus'ta aldı. Tehdit karşısında maddi ve manevi bütün önlemlere başvurdu; Müslümanların bütün olanaklarını bütünleştirerek birlik-zafer denklemini işletti: Mana ile maddenin birliği ve bütün maddi olanakların birliği.

Kur'an'ın emri ve Resûlullah'ın Sünneti gereği istişare yapıldı. Yezid b. Ebû Süfyan Dımaşk'ta, Şurahbil b. Hasene ve Amr b. As, Filistin'de idiler. Müslümanlar, bunca büyük, çok yapılı ve profesyonel bir ordu ile baş etmek için yol ararken bölgedeki İslam ordularının birleştirilmesi kararı alındı.

Bunun için nispeten içeride yer alan ve Bizans'ın yardım kaynağı kıyılara da yakın Humus'tan ayrılmak gerekiyordu. Ebû Ubeyde, şehri terk etmeden önce Haraç görevlisi Hubeyb b. Mesleme'yi çağırdı. "Belde halkından sulh ettiklerimizden aldıklarımızı onlara iade et. Zira onları düşmandan koruyamaz iken onlardan bir şey almamız, bize uygun düşmez ve onlara de ki: Sulh konusunda verdiğimiz sözdeyiz. Sizin dönmediğinizden biz dönmeziz. Mallarımızı iade ediyoruz çünkü mallarımızı alıp beldelerini koruyamamak bize yakışsız geldi."

Savaş hâliydi. Süreç, Müslümanların dışında gelişmişti. Müslümanların paraya ihtiyacı vardı. Ebû Ubeyde, buna rağmen İslam'ın esaslarını uygulamayı tercih etti.

Hubeyb, Ebû Ubeyde'nin şehirden ayrılmasından sonra, cizyeyi onun mesajı ile birlikte Hristiyanlara iletip malları iade edince Hristiyanlar yaşadıklarına hayret ettiler.

Allah, sizi bize iade etsin ve Rumlardan bizi yönetenleri bizden uzaklaştırsın. Onların bize mallarımızı iadesi nerede! Bilakis güçleri yettiğinde mallarımızı gasp ederlerdi. Sizin idareniz ve adaletiniz içinde bulunduğumuz zulümden bize çok daha sevimlidir, dediler.

Ebû Ubeyde, Dimaşk'a gitti, oradan Cabiye'ye gelip şura heyetini topladı. Dünya tarihini değiştirecek kadar önemli ama Kur'an ve Sünnete uygun sadelik ve açıklıkta bir istişare yapıldı:

İstişarede Kudüs civarındaki Ukba'ya çekilmeyi, bizzat Cabiye'de kalıp Bizans ordusunu karşılamayı önerenler de oldu.

Halid b. Velid, söz alıp "Çokluk ve kuvvetle onlarla savaşırsak bizden çok ve kuvvetliler. Ama Allah'a dayanarak onlarla savaşırsak vallahi bütün dünyayı toplasalar hiçbir şey yapamazlar. Bana komutayı ver ve onları bana bırak, umut ederim ki Allah, bana onlara karşı zafer nasip eylesin!"

Ebû Ubeyde, sana bıraktım, dedi. Böylece Halid, Şam İslam ordularının genel komutanı oldu. Ebû Ubeyde de imamet makamında kaldı. Bu olağanüstü hâle geçici olarak dönüş gibiydi.

Ebû Süfyan, Hz. Ömer'in çekimser tutumuna rağmen, "Faydalı olurum!" ısrarıyla gönüllü olarak orduya katılmıştı. Bölgeyi, bölgedeki Arapları ve Arapların Bizans'la ilişkilerini çok iyi biliyordu. Aktardığımız üzere, rivayetlere göre Hz. Peygamberin elçisi Herakleios'la görüştüğünde şahid olarak o da görüşmüştü. Ayrıca Mekke'yi Müslümanlara karşı yönetirken siyaseti iyi öğrenmiş, askerleri de tanımıştı.

"Bulduğunuz karargâh, uygun değil zira sizinle Medine arasında ne yapacakları belirsiz Filistin ve Ürdün Arapları vardır ve

siz, onlarla Bizans ordusu arasındasınız. Öyle bir yere çekilin ki meyve bahçeleri size zırh olsun ve arkanızda hayırdan yana bir imdat bulunsun!” diye seslendi.

Bunun üzerine Ashab, yeni bir yer arayışına girdi ve Yermûk Vadisi’nde karar kıldı. Ürdün’ün doğusuna açılan ve aynı adı taşıyan nehrin kıyısındaki vadi, Arabistan Yarımadası’na açılmakla, Müslümanlarla Medine arasında iletişim için uygun bir alandı. Böylece savaşın yeri Müslümanlar tarafından belirlendi. Bizans da gücüne güvenip Yermûk’a doğru yol aldı.

Yermûk’ta iki maneviyat çatışacaktı. Zira Bizans, bir bakıma Katoliklerin daha sonra Haçlı Seferleri sırasında yaşadıkları manevi hâl içindeydi. Tanrı adına savaşıyordu. Komutanların bir kısmı bizzat patrikti ve patrikler, bütün orduyu gözetliyorlardı. Ordu, savaştan öte bir Hristiyanlık töreni icrasında gibiydi.

Öte yandan bütün Hristiyanlık için mukaddes ve Herakleios için ayrıca önemli Kudüs, Yermûk’un yanı başındaydı, aralarında sadece birkaç kilometre vardı. Doğu Hristiyanlığının başşehirleri Antakya, Urfa ve Nusaybin de zaferin Müslümanlarda olması durumunda fethedilecekti. Bu durum, Hristiyanları ortak tehdit karşısında hem bütünleştiriyor hem bütün varlığıyla savaşmaya teşvik ediyordu.

Nitekim Bizans askerlerinden 40 bin civarı, kaçmamak için birbirlerine zincirlerle, bir o kadarı da birbirlerine iplerle bağlanmıştı. Çünkü Bizans’ın Şam’daki varlığı için bu bir ölüm kalım savaşı idi. İslam, Hristiyanlığın varlığına müsaade edecekti. Ama Bizans’ı uzaklara sürecekti. Müslümanlar açısından ise Hz. Halid’in ifadesiyle “Bugün sonraki günleri belirleyecek bir gündür!”

Müslümanların sayısı için 24 bin, 36 bin gibi rakamlardan söz edilmiştir ama İslam ordusu en çok 40 bin kişiden oluşmuştur. Belki de 27 binden fazla değildi ve hem tecrübe hem donanım olarak Müslümanların durumu Bizans’la kıyaslanamazdı.

Hz. Halid komutanlığı üstlenince bu vaziyet karşısında bütün imkânları azami ölçüde seferber edecek bir plan yaptı. Ordunun maneviyatı güçlü tutuldu. Maddi tedbirler ise ince elenip sık dokunarak geliştirildi. Henüz buluş yaşına gelmiş çocuklar dahi

cihad safında yer alırken Şam cephesinde hep önemli görevler üstlenen Müslüman kadınlar da kılıç kuşandı.

Orduda Ashabdan bin kişi vardı, aralarından yüz kişi Bedir Savaşına katılmıştı. Görevlendirilme yapılırken merkeze Ebû Ubeyde yerleşti. Sağ kanada Amr b. As ile Şurahbil b. Hasene, sol kanada Yezid b. Ebû Süfyan ve Ka'kâ' b. Amr komutan olarak atandı. Öncülerin başına Kabas b. Eşyem, artçıların başında da Abdullah b. Mes'ud tayin edildi. Ordunun kadısı Ebu'd-Derda, öğütçüsü de Ebû Süfyan b. Harb olarak belirlendi.

Ebû Ubeyde, Müslümanlara şöyle seslendi ki onun nasihatinde mana ve madde buluştu:

- Ey Allah'ın kulları! Allah'ın dinine yardım edin ki O da size yardım etsin ve ayaklarınızı sabit kılsın. Ey Müslümanlar topluluğu, sabredin çünkü sabır, küfürden kurtarır. Rabbi razı kılar. Utanılacak şeyleri yok eder. Saflarınızdan ayrılmayın. Düşmana karşı bir adım dahi ilerlemeyin. Savaşa önce siz başlamayın, mızrak atın ve sert şeyleri siper edinin. İçinizde Allah'ı zikretmekten başka bir şey söylemeyin, susun. Bu hâlinizi ben size ikinci emri verinceye kadar sürdürün.

Ardından Muaz b. Cebel de askerlerin yanına çıkıp onlara nasihatte bulundu:

- Ey Kur'an ehli! Ey kitabın muhafızları! Hak ve hidayetin yardımcıları! Doğrusu kuruntularla Allah'ın rahmetine ulaşamaz. Cennetine de girilemez ve Allah, geniş mağfiret ve rahmetini ancak doğru sözlü ve tasdik edici kimselere verir. Siz, Allah'ın şu buyruğunu işitmediniz mi?

“Allah, içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına dair söz vermiştir.” (Nûr, 55)

Allah, size rahmet etsin. Rabbinizin sizi, düşmandan kaçarken görmesinden utanın!

Ashab, düzenini kurmak için uğraşırken diplomatik girişimlerde bulundu. Şatafat, gözleri kamaştırır ve hakikatin görülmesini

engeller.

Bizans, şatafatıyla gelmişti. Onlara görüşmek üzere giden As-habın temsilcilerine ipek halılar serdi. Ama onlar, ipek halılara oturmayı reddettiler.

Bizans, İslam'ın Arap Yarımadası'na getirdiği farkı görmüyor; Müslümanları hâlâ çapulculuk peşinde olan Bedevilerden bir grup olarak görüyordu:

Vahan, sizin ülkenizden çıkıp buraya gelmenize sebep olan şeyin açlık ve yoksulluk olduğunu biliyoruz. Gelin sizden her bir adama on dinar ile giyecek ve yiyecek verelim de ülkenize geri dönün, gelecek sene de yine aynı miktarda size gönderelim, önerisinde bulundu.

Zalimi korkutmak, onun duygularının hakka açılması için bir yoldur. Bu aşığılayıcı tutuma karşı Halid, ona askeri sertlikle cevap verdi ve kendilerinin Bizans kamı içmek için geldiğini söyledi. Anlaşma sağlanamayınca geriye savaş kaldı.

Arap askerleri, daha önce geleneksel yapı içinde savaşa katılırlardı. Halid, insanlığın maddi tecrübesini Müslümanlar için istifade edilecek bir sermaye olarak bellemişti. Ordusunu Arapların daha önce hiç yapmadığı şekilde bölüklere böldü. Müslümanlar, toplamda 36-40 bölük arasında idiler. Hepsi o kadar ama Allah'a dayanınca olandan çok görünmek de mümkündür:

Halid, Bizans'ı Müslümanların çokluğuna ve sürekli yardım aldığına inandırmak için ordu birliklerini ön-arka, sağ-sol arasında sürekli değiştirme kararı aldı. Kaçışlara karşı ise kadınları görevlendirdi. Kadınlar, kaçanları taşlama hatta onlara kılıç çekme emri aldılar.

Savaş hâli iyice yaklaştığında Amr b. As da ilerleyip savaş taktiği verdi, umut ve cesaret verdi:

- Ey Müslümanlar, gözlerinizi yumun, diz üstü çökün, düşmana ok yağdırın. Onlar size saldırırlarsa onlara mühlet verin. Hörgüçlere bindikleri zaman aslanlar gibi üzerlerine atılın. Doğruluğu beğenen ve doğruluktan ötürü insami mükafatlandırılan, ya-

İlana kızan ve iyiliğe iyilikle karşılık veren Allah'a yemin ederim ki Müslümanların bu beldeleri kasaba kasaba ve köşk köşk fet-hedeceklerini iştmişim. Düşmanların birliği ve sayılarının çok-luğu sizi korkutmasın. Eğer onlara şiddetle saldırırsanız, onlar keklük yavruları gibi uçuşup giderler.

Savaşın ilk anları Müslümanlar aleyhine oldukça çetindi: Bizans askerlerinin zincir sesleri ve rahiplerin naraları kimi Müslü-manların kalplerine ister istemez korku salıyordu.

Ashabın haslarından Muaz b. Cebel ise keşiş ve rahiplerin ses-lerini duyduca,

- Allah'ım! Bunların ayaklarını kaydır. Kalplerine korku sal. Üzerimize huzur ve dinginlik indir. Bizi takva kelimesine sardır. Düşmanla karşılaşmayı bize sevdir ve kaza hükmüne bizi razı kıl, diye dua ediyordu.

İlk anda saldırıya uğrayan sağ kanattaki Ezd kabilesi ve diğer ka-bilelerden, kaçanlar oldu ama kadınlar, onları değnek ve taşlarla geri çevirdiler. Havle binti Salabe onları geri çevirirken anlaya-cakları dilden, şiirler okuyarak onları kaçırmaktan pişman edi-yordu.

Bununla birlikte cesurca savaşan Müslümanlar, diğerlerine ce-saret veriyorlardı. Müslümanlardan biri Ebû Ubeyde'nin yanına gelip ben işim için (şehadet için) hazırlığımı yaptım. Resûlullah'a söylememi istediğin bir şey var mıdır?

- Evet, Ona benden selam söyle ve şöyle de "Ya Resûlallah, biz Rabbimizin bize vaad ettiklerinin gerçek olduğunu gördük."

Bu cesur Müslüman, Resûlallah'a selam söyleme ve ona haber iletme yüküyle yüklenip düşmana karşı ilerledi ve şehid olunca-ya kadar savaştı, o Müslümanlardan ilk şehid olan kişiydi.

Ebû Cehil'in yakınlarından bir grup Müslüman da Bizans'ın üzerine cesaretle varıp Bizans'ın dinç birlikleri karşısında ya-ralandılar. Rivayete göre, o kadar yorulmuş ve susuz kalmışlardı ki artık son sularını içtiklerinin farkındaydılar. Ama suyu içmek yerine, yaralı kardeşlerine uzattılar ve nihayetinde hiçbiri sudan içmeden hepsi şehid oldu.

Müslümanlar, bu hâl içinde dahi İslam'a daveti devam ettiriyorlardı. Elçi veya casus olarak gelen Bizanslılara İslam'ı anlatıp onlara hidayet kapılarını açıyorlardı. Hz. Halid, düşman safları arasına dalıp kılıcını İslam için kullanırken dilini de İslam için işletiyordu. Onun davetiyle George adlı bir Bizans komutanı Müslüman oldu.

George, saf dışına çıkıp Halid'i çağırды ve sordu:

- Ey Halid, bana anlat, doğruyu söyle, sakın yalan söyleme. Çünkü kü hür adamlar, asla yalan söylemez. Beni aldatma! Çünkü şerefli adam, Allah'a güvenen kimselere hile yapmaz. Allah'ın, peygamberinize gökten bir kılıç indirdiğini ve o kılıcı sana verdiğini söylüyorlar. Sen de bu kılıcı her kime çekersen mutlaka onu hezimeteye uğratmışsın. Doğru mu?

-Hayır!

- Peki ne diye sana Allah'ın kılıcı adını takmışlar?

- Allah, bize peygamberini gönderdi. Peygamber, bizi imana davet etti. Hepimiz ondan kaçtık. Sonra bir kısmımız onu doğruladı ve ona tabi oldu. Bir kısmımız onu yalanladı ve ondan uzaklaştı. Ben de onu yalanlayan ve ondan uzaklaşanlardandım. Sonra Allah, kalbimizi ve perçemlerimizi yakaladı. Bizi ona götürdü. Onun yoluna soktu. Biz de onunla bey'atlaştık. O, iman etmem esnasında bana şöyle demişti: "Sen, Allah'ın müşriklere çektiği kılıçlardan bir kılıçsın." Böyle dedikten sonra muzaffer olmam için bana dua etti. İşte böylece "Allah'ın kılıcı" diye adlandırıldım. Ben, müşriklere karşı Müslümanların en şiddetlilerindenim.

- Ey Halid, siz neye davet ediyorsunuz?

- Allah'tan başka ilah bulunmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmeye, onun Aziz ve Celil olan Allah katından getirdiği şeyleri kabul etmeye davet ediyoruz.

- Peki bu davetinize icabet etmeyene ne yaparsınız?

- Böylelerinden cizye alır ve kendilerini düşmanlarına karşı ko-

ruruz.

- Ya cizye vermezlerse ne yaparsınız?
- Kendileriyle savaşacağımızı ilan eder, sonra savaşırız.
- Bugün bu çağrınıza icabet eden ve İslâm'a giren kimsenin durumu ne olacaktır?
- Bizimle aynı durumda olacaktır. Allah'ın bize yüklediği farzlara tabi olacaktır. Bizim şereflimiz, bizim normal bir tabimiz, bizim evvelimiz, bizim ahirimizle aynı statüye tabi olacaktır.
- Bugün sizin dininize giren kimse sizinle aynı sevaba ve müka-fata sahip olacak mıdır?
- Evet, hem de daha fazlasına sahip olacaktır.
- Siz daha önceden İslâm'a girmiş olduğunuz halde bugün İslâm'a giren kimse nasıl sizinle eşit durumda olacaktır?
- Çünkü biz, bu işi zor karşısında kabul ettik. Peygamberimiz hayatta olup aramızda iken kendisine bey'at ettik. O zaman kendisine gökten haberler geliyordu. O da bize kitabın hükümlerini bildiriyor, ayet ve mucizeleri bize gösteriyordu. Bizim gördüklerimizi gören, bizim işittiklerimizi işiten kimsenin Müslüman olup bey'at etmesi gerekliydi. Ama siz, bizim gördüklerimizi görmediniz. Bizim işittiğimiz hüccet ve hayret verici şeyleri işitmediniz. Bugün sizden bir kimse samimiyet ve halis niyetle İslâm'a girerse elbette ki bizden daha faziletli ve daha üstün olacaktır.
- Allah'a yemin ederim ki bana doğruyu söyledin ve beni aldatmadın.
- Allah'a yemin ederim ki ben sana doğruyu söyledim. Bana sorduğun ve benim de cevapladığım şeylerin kefilî Allah'tır.

Bu diyalogdan sonra George, teslim olduğunun işareti olarak kalkanını ters çevirdi, Halid'in yanına geçti ve "Bana İslâm'ı öğret!" dedi. Halid de onu çadırına götürüp üzerine bir kırba su

döktükten sonra ona iki rekât namaz kıldırdı.

Bizanslılar, onun Halid'in yanına gidip İslam'a girdiğini görünce Müslümanlara karşı öyle bir hamle yaptılar ki Müslümanların muhafız birlikleri dışında kalan askerlerini yerlerinden ayırdılar. Ama Müslümanların karşı saldırısı ile Bizanslılar, çekildiler.

Güneşin yükselmesinden batımına yakın bir zamana kadar Halid ve George, beraberindeki askerlerle düşmanı vurmaya devam ettiler. Bizans saldırısı o kadar çetindi ki Müslümanlar, öğle ve ikinci namazların ima ile kıldılar. George de bu çarpışmada isabet alıp şehid oldu.

George'un İslam içindeki ömrü kısa sürdü. Ama başka Hristiyanlar Müslüman olup, İslam ordusuna hizmet ettiler ve zaferi kolaylaştırdılar.

Savaşın üç ay süren çalkantıları içinde, aralarında Havle binti Ezver ve Afrete binti Gaffar'ın da bulunduğu bir grup kadın Bizans'a esir düştü. Bizanslılar, kadınları kendi aralarında paylaşma derdine düşerken kadınlar gizlice buluştular. Havle "Siz bu heriflere karı olmaya razı mısınız? Ben sizin için bunu ölümden beter görüyorum!" dedi. Afrete de kendisini destekleyince Bizanslıları çadır direkleri ile vurarak otuz kişiyi öldürdüler.

Havle'nin cesareti karşısında Bizans komutanı, onunla evlenmeyi teklif etti. Havle, "Vallahi seni yakalarsam deve çobanı bile yapmam, başını keserim" dedi. O sırada Müslümanlar gelip onları kurtardılar.

Halid, onların hâline şaşan arkadaşı Rafi b. Umeyr'e "Bunu çok görme, bu kadınların harpte büyük payı vardır." dedi.

Savaştan kaçan Amr b. As ve dört arkadaşını kadınlar çevirdi, Şurahbil b. Hasene bile bir süre meydanı terk edip geri döndü; Yezid b. Ebû Süfyan ise babasının nasihatleri ile sebat etti. Ama Yezid sebat ederken Ebû Süfyan ve Mekke'nin fethinde Müslüman olan bazı Kureyşliler, bir tepeye çekilip savaşı hayretle seyretmekle yetindiler. Savaşa henüz bıyıkları terlememiş bir çocuk olarak babası Zübeyr b. Avvam'la katılan Abdullah b. Zübeyr, onları görüp babasına şikâyet etti. Ama babası beddua edip onlara

aldırış etmemesini söyledi.

İslam ordusu, büyük bir hezimet ile yüz yüze iken Halid, ani bir hücumla Bizans safları arasına dalıp onları darmadağın etti, komuta denetimlerini kaybeden Bizanslılar şaşkınlık içinde kaçarken Halid, zincirler veya iplerle bağlanmış Bizans ordusunu kılıçtan geçirdi. Sayılar abartılı olabilir ama bu şekilde kılıçtan geçirilenlerin 120 bini bulunduğu rivayet edilmiştir.

12 Receb 15'te (20 Ağustos 636) gerçekleşen savaşta başkumandan Theodoros da öldürüldü, komuta heyetinden sağ kalanlar Filistin, Antakya, Halep, el-Cezire ve İrmîniye (Ermenistan) taraflarına kaçtılar.

Halid, Bizans karargahını ele geçirdi ve geceyi bizzat Herakleios'un kardeşinin çadırında geçirdi. Diğer gün kendisi Dımaşk'ı kontrol altına alırken İyâz b. Ganm, Bizans askerlerini takip etti, Bizanslılar öylesine kaçmışlardı ki kalelere sığınanlar İyâz'ın karşısına çıkmadılar. İyâz, bu şekilde Malatya civarına kadar kaçınları takip etti.

Savaşı önce Humus, ardından Antakya'dan yöneten Herakleios da panikleyerek "El veda Suriye!" deyip Antakya'dan İstanbul'a doğru yola çıktı. Ordusunu Urfa-Samsat hattında toparlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Müslümanların eline geçmesinden korktuğu Malatya'yı boşaltıp yaktı.

Hayatı zaferlerle geçen imparator farklı bir durumla karşı karşıya olduğunu görmüş, savaşın uzun süreceğini fark etmişti. Oysa onun uzun süre bölgede kalmasından istifade eden Batı'daki düşmanları İstanbul'a doğru yol almaya başlamışlardı. Böylece Müslümanların yolu, kale halklarının direnişi dışında Toroslara kadara açıldı.

Yermük'ta İslam ordusu 3000 civarında şehid verdi. Aralarında Musab b. Umeyr'in kardeşi de vardı. Ama buradaki şehidler ile Ecnadeyn ve diğer yakın vakalardaki şehidler isimleri birbirine karıştığından hangisinin hangi savaşta şehid olduğunu tespit etmek oldukça güçtür.

Yermük'te Müslümanlar, bir süper gücü, mukaddes sahasında ve imparatorunun komutasında yendiler. Aynı zamanda siyasal

Hristiyanlığa tarihin en büyük darbelerinden birini indirdiler. Bizans'ın güney kanadı bir daha geri gelmemek üzere kırıldı. İslam ordularının önünde Şam ve el-Cezire'de şehir orduları dışında bir engel kalmadı ki bundan sonraki fetihler artık Müslümanların planlamasına göre yapılacaktır.

Batılı tarihçilere göre Herakleios, Ashabın zaferleri karşısında öylesine dehşete kapılmıştı ki Anadolu yakasına gelip İstanbul'un karşısında şehre bakıp duruyor ama bir türlü karşı kıyıya geçemiyordu. Psikolojik bunalıma yakalanmış ve o bunalım, ölünceye kadar onun ardını bırakmamıştı.

Herakleios, salt siyasi bir lider değildi, aynı zamanda ilk Haçlı ruhunun da kurucusuydu ve sıkı bir iş birliği içinde olduğu kilise ile birlikte yeni bir Hristiyanlık tasarısına sahipti. Dolayısıyla onun askeri olarak iflası aynı zamanda yeni Hristiyanlık tasarısının da iflas anlamına geliyordu. Bunalımı belki de burayla ilgiliydi. Nitekim onunla birlikte Ortodoks Hristiyanlık bir daha belini doğrultmamak üzere çöktü.

Bu büyük zafer, Müslümanlar için Sâsânî cephesinde de moral oldu. Aynı zamanda Müslümanları Şam'da rahatlatarak onlara Irak'ta yol alma imkânı verdi.

Bununla beraber Ebû Ubeyde ve Halid b. Velid tarihin en büyük kahramanları arasında yerlerini aldılar. Ama onlar, kendi adlarını duyurmak yerine davalarını duyurmayı tercih ettiler. Onlar, davalarını yüceltiler, Allah da onları yüceltti.

Yermûk Sonrası Fetihler

Ebû Ubeyde, Yermûk'tan sonra Dimaşk'a döndü; affetmeyi seçerek Dimaşk halkıyla daha önce yaptığı anlaşmaya sadık kaldı. Yezid b. Ebû Süfyan'ı Dimaşk valisi olarak atadı. Amr b. As'a Filistin'i; Şurahbil b. Hasene'ye de Ürdün'ü verdi.

Halid ise Humus'a doğru yol almıştı. Ebû Ubeyde, onu takip ederek Humus'a girdi ve daha önceki anlaşmaya sadık kaldı. Halid'i Halep civarındaki antik şehir Kinnesrîn'e yolladı.

Ebû Ubeyde yine onu takip ederek Halep'e hareket etti. Halep halkı, eman diledi. Ebû Ubeyde, büyük camiye mekân ayırmak dışında mallarını onlara bıraktı. Ardından Hz. Halid'le beraber Antakya'ya yöneldi, Antakya'yı 638'de fethetti. Şehir halkıyla dileyenin kalıp cizye ödemesi, dileyenin göç etmesi üzerine anlaş-tı. Şehirde kalanlar olduğu gibi göç edenler de oldu. Antakya'nın alınmasıyla İslam fatihleri, resmen Bizans'ın doğu hakimiyeti-nin varisi oldular.

Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'ye Müslümanlardan irşad ve gözetimde bulunacak bir bölümünü Antakya'ya yerleştirmeyi ve onlara bolca ihsanda bulunmayı emretti.

Ebû Ubeyde, Antakya dönüşünde Bizanslılardan bir grubunu Halep ile bugünkü İdlib yakınlarındaki Maaratü Mısıriyyin ara-sında topladığını haber aldı. Onlara hücum ederek pek çok esir ve ganimet ele geçirdi. Maaratü Mısıriyyin şehrini Halep şartla-rı üzerinden fethetti. Bölgedeki kale şehirleri de benzer şartlar üzerinden anlaştı. Bazı manastır kalelerine yoldan geçen Müs-lümanları misafir etmek şartı koydu. İslam'ın diğer dinlere karşı yaklaşımı, rahipler arasında adeta bir teslim olma yarışı getirdi. Bölgedeki şehir ve kalelerin çoğunun rahipleri gelip Antakya şartları üzerinden sulhlarını yaptılar. İslam'ın sınırları bu sulh-larla birlikte Menbiç çevresine kadar uzandı.

Bundan sonra Ebû Ubeyde, Kudüs'ün fethi için yola çıkarken Ubade b. Samit'i Humus'a bıraktı. Ubade, Lazkiye ve diğer sahil şehirlerini fethedince Kudüs dışında Şam'ın fethi tamamlandı.

Bu sırada Ebû Ubeyde ve Hz. Ömer'in emirleri ile Hz. İyâz b. Ganm, el-Cezire ve Diyarbakır'ın çevresinin fethi için görevlen-dirildi.

Kudüs'ün Fethi

Akdeniz kıyılarına 52 km mesafedeki Kudüs şehri, İslam fetih-leri sırasında İliyâ (Eyle) olarak biliniyordu. Bu isim Romalılar tarafından verilmişti. Müslümanlar genel olarak şehirlerin eski isimleri ile yeni isimlerini bir arada kullanırlardı. Bu mahiyette Kudüs için de İliyâ Medinetü Beyti'l-Makdis dediler.

Şehir, Yahudiler tarafından kurulmamıştır. Hz. İbrahim bölgeye gelirken muhtemelen şehir vardı. Şehrin daha önce bilinen Urşâlim ismi de iddia edildiği gibi İbranice değil, Arapların ataları Kenanî dilindedir. Müslümanlar, sonraki dönemlerde Beyti'l-Makdis adını kısaltarak Kudüs-i Şerif ve kısaca Kudüs dediler.

Kudüs, Şam'ın kalbidir; manevi bir başkenttir. Manevi başkentler, siyasi başkentlerden farklıdır. Siyasi başkentlerin alınması, çevrelerinin doğrudan alınmasını sağlar. Manevi başkentlerin alınması ise çevreyi kışkırtır ve fethi güçleştirir.

Müslümanlar, işlerini hikmetle yapmayı, akli tedbirleri almayı Allah'a tevekkül mahiyetinde bilir. Zira hikmeti yakalamak Sünnetullah'ı yakalamaktır, Sünnetullah'ı yakalamak ise Allah'a tevekküldendir.

Bu mahiyette manevi başkent Kudüs'ün fethi, Şam'daki diğer fetihlerden sonraya bırakıldı. Kudüs'ün etrafı boşaltıldıktan sonra Kudüs'e kast edildi.

Kudüs'te çok sayıda abid vardı ve Yermük'tan kaçanların bir bölümü de Kudüs'e sığınmıştı. Dolayısıyla fethin manevi yanı ile birlikte askeri bir yanı da bulunuyordu. Bizans askerleri Kudüs'ün maneviyatına sığınmışlardı; zulüm, manaya sığınarak korunmaya çalışmıştı. Müslümanlar, o askeri güçle savaşırken Kudüs'ün maneviyatını azami olarak korumayı hedeflediler.

Ebû Ubeyde, Kudüs'ün fethinde tedhiş-davet-teslim yolunu izledi. O, tedhişi Kudüs'ün hürmetini ihlal etmenin önüne geçmek için kullandı, gücü mananın hizmetine verdi, Kudüs'tekileri ürküterek ve davet ederek teslim olmaya çağırdı.

Fethin Hicri 16'da gerçekleştiğine güçlü görüşler bulunmakla birlikte 17'de (638) gerçekleşmiş olması ihtimali de güçlüdür.

Vakidi'ye göre, Ebû Ubeyde Dımaşk'ta bir ay kaldıktan sonra ümerayı topladı, "Ne tarafa gidelim?" diye sordu. Kudüs'ün içinde yer aldığı seçenek bildirimlerinin ardından "Emîrimiz sensin, nereye dersen oraya gideriz!" dediler.

İstişarede hazır bulunan Muaz b. Cebel, böyle kritik bir karar için Hz. Ömer'e danışılmasının uygun olacağını söyledi. Ashab, onun görüşüne uydu. Bugünkü yollardan Dımaşk ile Medine arasında 1267 km mesafe vardır.

Savaşı Hz. Ömer ve sivil heyeti yönetiyordu. Söz konusu istişare olunca Ashab bu uzaklığa aldırış etmedi ve vaziyeti bir mektupla Hz. Ömer'e ilettiler.

Medine'de yapılan istişarede Hz. Ali, Kudüs'e yönelmenin uygun olacağını, Hz. Peygamber'den bu yönde işittiği haberlerin olduğunu beyan etti. Bunun üzerine Hz. Ömer, Kudüs'ü kuşatma emri verdi. Rivayetlere bakılırsa Amr b. As da Kudüs çevresindeydi ve o da Hz. Ömer'le haberleşiyordu.

Ebû Ubeyde, Halid'i çağırıp onu beş bin süvari ve sancak ile Kudüs çevresine gönderdi. Ardından Yezid b. Ebû Süfyan'ı da aynı sayıda asker ve bir sancakla yolladı. Yezid'e Kudüs'e vardığınızda yüksek sesle tekbir ve tehlile başlayın (Allahüekber Allahüekber Lailahe illallah, deyin) Peygamberimiz ve diğer Enbiya hürmeti için yardım ve zafer dileyin, diye tavsiye etti. Peşlerinden komutanlardan Şurahbil b. Hasane, Mirkâl b. Hişam, Musib b. Neciye, Kays b. Hubeyre ve Urvet b. Muhelhel'i yine beşer bin asker ve birer sancakla Kudüs'e yolladı. Böylece Dımaşk'tan gelen İslam askerinin sayısı otuz beş bini buldu.

Her bir ordu, birer gün arayla yola çıkıyordu. Dolayısıyla beş bin asker birer gün arayla Kudüs'ün çevresine tekbir ve tehlillerle vardı. Ordunun intikali böylece peş peşe yedi gün sürmüş; Beytülmakdis yedi gün boyunca tekbir ve tehlillerle takdis edilirken ona sığınan Bizans güçleri ve onları koruyanlar tedhiş edilip teslimine zorlanmıştır.

Müslümanlar üç gün beklediler. Kudüs'te büyük bir askeri donanım ve sınırsız hazineler vardı. Ama Kudüs, Müslümanların "Bu şehir sağır dilsiz mi?" diyecekleri kadar sessizdi. Muhtemelen Bizans'tan yardım umutları vardı. Oysa İslam orduları, yolları kesmişti ve Herakleios, İstanbul'da iç siyaset ve Batı'dan gelen tehditlerle meşguldü. Düşmanın ihtilafı Müslüman için ilahi yardımın bir türü olarak zuhur etmişti.

Hız. Halid, Eriha Kapısı'na geldiğinde Kudüs ahalisi ilk gün surlara çıktı, ilk birlikleri görüp aşığılayarak baktı.

Yezid, beşinci gün surlara yaklaştı ve Kudüs ehline seslendi. Bir keşişlerini çağırıldılar. Yezid tercüman üzerinden İslam'ın büyük çağrısını yaptı: İslamiyet'i kabul edin, cizye verin ya da harbe razı olun.

Keşiş, Müslümanların davetini iletince Hristiyanlar, Müslümanlara hakaret ettiler. Bunun üzerine hücum etmek istediler. Ama Yezid, durumun Ebû Ubeyde'ye bildirilmesinin uygun olacağını söyledi.

Diğer gün, Yemenliler Hristiyanları ok yağmuruna tuttular. Kuşatma on birinci güne kadar böyle sürdüyse de Hristiyanlar ne dışarı çıktılar ne vaziyetlerini bozdular.

Ebû Ubeyde on birinci günde sancağı ile birlikte Kudüs önlerinde görüldü. Hız. Halid ve Abdurrahman b. Ebû Bekir, onun sağında solunda yürüdüler, daha önce varanların da katılımıyla tekbirler ve tehliller Kudüs semalarına yükseldi.

Surlara çıkan Kudüs patriği Sophronius, Müslümanları Ebû Ubeyde'yi selamlarken görünce ürktü, Hristiyanları anlaşımaya razı etmek istedi. Nihayetinde şehri teslim için Hız. Ömer'in gelmesini talep etti. Hristiyan Patrik, Müslüman Halifenin adaletine sığıyordu.

Mevsim kış ve hava oldukça soğuktu. Buna rağmen Ashab, ara vermeden Kudüs kuşatmasını sürdürdü. Aradan geçen zamanı ibadetle geçirirken fırsat buldukça Hristiyanlara yönelik irşadda da bulundu.

Patrik, cemaatinden bir grupla surlara çıktı ve Ebû Ubeyde'ye "Bizden ne istiyorsunuz? Bu mukaddes beldeye kast eden helak olmaktan korksun! Allah'ın gazabına uğrar!" dedi.

Ebû Ubeyde, veciz ifadelerle, onu İslam'a davet etti ve Hristiyanlıktaki çelişkileri ona fark ettirmeye çalıştı.

Kabul etmiyoruz, deyince Ebû Ubeyde, o hâlde cizye ödersiniz veya çoluk çocuğunuzu köleleştirinceye kadar sizinle savaşırız, buyurdu.

Patrik, ısrarla Hz. Ömer dışında şehri birine teslim etmeyeceklerini söyledi.

Bir rivayete göre Hz. Ömer o sırada Şam'ı teftiş için Cabiye'ye kadar gelmişti. Ama Cabiye, bugünkü Kudüs'e sadece 250 km mesafededir. Ashabın, Cabiye'de bulunan Hz. Ömer için kış şartlarında ve Bizans için en önemli bir şehrin kuşatmasını uzatması hiç de makul değil gibidir. Hz. Ömer, yakında bulursa Kudüs'e gider ve süreci bitirirdi. Bundan dolayı Hz. Ömer'in Medine'de olduğu görüşü daha muteber görünmektedir.

Kudüs ile Medine arasındaki mesafe bugünkü yol koşullarında 1230 km'dir. Buna rağmen Meysere b. Mesruk adlı sahabi elçi olarak Medine'ye gönderildi.

Hz. Ömer, Ashabla istişare etti ve istişarede Kudüs'e gitmesinin uygun olacağı kararı çıktı. Emirülmü'minin yerine Hz. Ali'yi vekil olarak bıraktı, yoksul bir yolcu gibi kırmızı devesine bindi, heybesinin bir tarafına hurma, diğer tarafına sevik denilen pişmiş buğdaydan helva koydu. Önüne su kabını, arkasına yiyeceğini aldı ve yola çıktı. Şam'dan dönen Zübeyir b. Avvam gibi bazı büyükler de ona eşlik ettiler.

Hz. Ömer seferini İslam yurdu açısından bir teftişe dönüştürdü. Bazı Bedevi topluluklar hâlâ İslam'ı özümsememişlerdi. Halife, yolu üzerinde aynı anda iki kız kardeşle evli bir adamla karşılaştı. Ondan derhal birini boşamasını istedi.

Yolda bazı emîrlerin birilerine karşı sert bir tutum içinde olduklarını gördü. Görevlilerle arasında şu diyalog gelişti.

-Kim bunlar?

-Cizye ödemeyen Hristiyanlar dediler.

-Niye vermiyorlar?

-Paraları yokmuş.

-Bırakın, bunlara eziyet etmeyin, zira Resûlullah, buyurdu ki bu dünyada insanlara işkence yapmayın, kıyamette size de işkence yapılır.

Bölgede Hristiyanlığa rağmen hem fuhuş hem zulüm vardı. İslam, fuhuşat gibi zulmü de yasaklar. Hz. Ömer, her ikisine de sert bir tutumla karşı çıktı.

Ebû Ubeyde, Müslüman atlıları Halifenin yolunu gözlemek için göndermişti. Hz. Ömer'in gelişi haber verilince Ashab büyük bir sevince kapıldı.

Ebû Ubeyde, onu Muhacir ve Ensar'dan bir grup Ashabla karşıladı. Görünce atından indi, halife de devesinden inip onunla selamlaşıp kucaklaştı.

Halife, Müslümanlarla selamlaşıp onları teftiş ederek Ebu Ubeyde ile birlikte surların önüne kadar geldi. Ama hemen şehre girmedi. Önce bir tür tövbe ve arınma merasimi düzenlendi.

Halife, Ashaba cennete girmek isteyen cemaatle namaza devam etsin, şeytandan kaçsın, yabancı kadınlarla bir başına kalmasın, buyurdu.

Ebû Ubeyde, ona cihaddan söz etti. O, hem dinliyor hem ağlıyordu.

Hz. Bilal de oradaydı ve O, Bilal'i çok sever, önünde ayağa kalkar, sen bizden önce Müslüman oldun, bizden faziletlisin, derdi.

Öğle namazı vaktiydi. Ashab, Bilal'in ezanını özlemişti. Lâkin Bilal, Hz. Peygamber'den sonra müezzinlik yapmaktan kaçınıyordu. Hz. Ömer'den rica ettiler. Halife "Kalk ey Bilal! Resûlullah'ın Ashabı senden Resûlullah'ın devrini hatırlatacak ezamı okumamı istiyor."

Bilal, Halifenin emri karşısında ayağa kalkıp ezan okudu. Allahüekber deyince Ashab Medine günlerini hatırlayıp hüngür hüngür ağladı.

O, nasıl bir manzaraydı? Herakleios'u yenen ordular, Kudüs önlerinde çömelmiş ağlıyorlardı. Şehir fethediliyordu ama önce namaz kılınmalıydı.

Namaz bitince hareket emri verildi. Müslümanlar, "Ya Emîrül-mü'minîn ata binseniz, bir de beyaz elbise giyseniz" dediler. Beyaz elbise giyip ata bindi, üstüne baktı. "Olmaz, az kalsın kibirden helak olacağım" dedi. Zira Resûlullah'tan işittim ki "Kimin kalbinde zerre kadar kibir varsa cennete giremez" dedi. Eski elbisesini isteyip giydi, bir de baktılar ki giysisinde on dört yama var. Allahüekber, Irak'ı fethetmiş, Kısra'yı yerinden etmiş, Herakleios'u yenmiş ama yamalı elbiseye ve kırmızı deveye razı...

O sırada üzerinde ipekten elbise bulunan bir grup Müslüman geldi. Bizans'tan ganimet almışlardı. Hz. Ömer, bunların üzerine toprak savurun, diye seslendi.

Kudüs patriğine Hz. Ömer'in geldiği haber verildi. Karşlarına silahsız ve yamalı elbise ile çıkmayın, dendi. Biz, Allah'a tevekkül ettik, bize bir şey olmaz deyip sarığı ve abası ile bineğine binip sadece Ebû Ubeyde'yi yanına alarak surlara yaklaştı. Kapı açıldı ve Resûlullah'ın iki dostu, Mirac yurdu Kudüs'e girdiler. Kim bilir, o an Hz. Peygamber hakkında ne düşündüler? Belki de Hz. Peygamber de bizzat onlarla beraberdi.

Kudüs Hristiyanlarının teslim olmasıyla enbiyalar yurdu, İslam'ın ilk kıblesi, Resûl-i Ekrem'in Mirac'dan önce bütün peygamberlerin önünde namaz kılarak tevhid bayrağını devraldığı şehir istiladan kurtulmuş; Resûl-i Ekrem'in seferber ettiği ve yarıda kalan Mute Seferi ve Usame ordusu, Mekke'nin fethinden sonra uğruna seferberlik ilan ettiği Tebûk Gazvesi tamamlanmış, İslam resmen dünyaya galip olmuştur.

Kapılar açılınca Hz. Ömer, önce devesinin üzerinde secdeye vardı, sonra deveden inip bir daha secde etti. ,

Bir İslam halifesi ilk kez bir şehri teslim alıyordu. Bundan daha büyük şerefe sadece Mekke nail olmuştu. Onu da Hz. Peygamber teslim almıştı.

Hz. Ömer, patrikle şu esaslar üzerine anlaştı:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla!

Allah’ın kulu, mü’minlerin emiri Ömer tarafından

İliya halkına verilen emandır: Halife bu emanı, onların canları, malları, kiliseleri, haçları, hastaları, sağlamları ve diğer dindaşları için vermiştir.

Buna göre;

1. Kiliselerde o

turulmayacaktır; bu kiliseler ve müstemilatı ile onların haçları ve malları yıkılmayacak ve azaltılmayacaktır.

2. Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecekler ve onlardan birisi zarar görmeyecektir.

3. İliya’da, onlarla birlikte, herhangi bir Yahudi oturmayacaktır.

4. İliya halkı, diğer şehirlerin halkı gibi, cizye verecektir.

5. Onlar İliya’dan Rumlar ile hırsızları çıkaracaklardır.

6. Bunlardan İliya’yı terk eden birisi, kendisi ve malından ta gideceği yere kadar emin olacak; İliya’da kalacaklar ise diğer halk gibi cizye ödeyecektir.

7. Bizanslılarla birlikte İliya’yı terk etmek isteyen halkın da canları, malları, kilise ve haçları korunacaktır; onlar istedikleri yere ulaşınca kadar bu koruma devam edecektir.

8. Yeryüzü halkından herhangi birisi İliya’da oturmak isterse, buranın halkı gibi cizye ödeyecektir; isteyen Rumlarla gider, isteyen ailesinin yanına döner.

9. Bunlardan ancak hasat zamanı vergi alınır.

10. Bu metinde olanlara Allah’ın ahdi, Resulü’nün, halifelerin ve mü’minlerin zimmeti vardır; ta ki üzerlerine düşen cizyeleri ödesinler.

Anlaşmadan sonra Bizans askeri Mısır'a doğru hareket ederek şehirden çıktı, Müslümanlar ne onlara ne de şehri terk eden diğerlerine dokundular.

Hz. Ömer, anlaşmanın ardından Ashabın yanına döndü, diğer gün yine Kudüs'e döndü. Kudüs'te beş gün kaldı. O süre içinde Mescid-i Aksâ'nın yerini beş bin kişinin namaz kılabileceği bir mekân olarak belirledi. Etrafının çitle çevrenmesini istedi.

Hz. Ömer, Kudüs'te kaldığı son gün Cuma namazını kıldı. Korumasızdı. Hristiyanlar ihanet edip hücum etmeyi düşündüler ama anlaşamadılar. Müslümanlar imtihan etmek isteyenler, ziynet eşyalarını sergilediler. Müslümanlar, dönüp bakmadılar. Bunu görünce Müslümanlara hayranlıkla baktılar. Müslümanlar ne Bizans ne Sâsâni askerine benziyordu. Onlar Tevrat ve İncil'de övülmüş salih kullardı.

el-Cezire'nin Fethi

"Cezire", Arapçada ada demektir. el-Cezire'den kasıt, eski Yunanlıların Mezopotamya dedikleri, Selçuklulardan sonra büyük bir kısmına Kürdistan denen Fırat ile Dicle nehirleri arasındaki bölgedir. Bu bölge, güneyde Irak'ın Tikrit şehrinin güneyinden başlar, kuzeyde Bitlis çevresine kadar uzanır. Ancak el-Cezire'nin fethi derken daha çok günümüzde Suriye-Irak sınırında yer alan Rakka'dan başlayıp Bitlis taraflarına uzanan, bir bölümü Irak ve Suriye, büyük çoğunluğu Türkiye sınırları içinde yer alan bölge kast edilir. Bizde bu başlık altında buraların fethinden söz edeceğiz.

İslam fatihleri bölgeye geldiklerinde el-Cezire'nin Şam'a bakan garnizon şehri Ruha (Urfa) idi. Nusaybin bölgenin önemli bir dinî merkezi; Âmid (Diyarbakır), bölgenin metropolisi (payitaht/başşehir) idi. Re'üslayn (Ceylanpınar) ve Dârâ, Âmid'i Irak yönünden gelen Sâsâni ordularından koruyan yeni garnizon şehirleriydi. Ama Bizans'ın İslam orduları karşısında Yermük'ta aldığı yenilgi ile Bizans'ın idari düzeni bozulmuş, şehirler arasındaki bağ kopmuştu. Buna rağmen, Âmid'e ulaşmak ancak Ruha (Urfa)-Sincar hattının kontrol altına alınması ile mümkündü. İslam orduları, iki yıl ile dört yıl arasında bir sürede bu hat üzerin-

den kuzeye doğru açılmışlar, sonra hattı daraltarak tamamen Mardin üzerinden Âmid civarına çıkmışlar ve Âmid'i çevreleyen kaleleri de fethettikten sonra klasik İslam fetihleri düzeni içinde şehri çevreden yalıtıp fethetmişlerdir. Bundan sonraki iki yıl içinde Âmid'den Cudi Dağı'na ve yine Âmid'den Erciş-Erzurum civarına kadar açılmışlardır. Fetih, Yermük'tan sonra aşamalı olarak ikişer yılla altı yıl içinde tamamlanmış ve bölge bir daha Müslümanların elinden çıkmamıştır. Nehirlerin böldüğü sarp kalelerin koruduğu bölgenin bu şekilde hızlıca ve kalıcı olarak fethedilmesi, tarihçilerin ilgisini cezp etmeye devam etmektedir. Bölgenin fethi geçmişte destan üretimlerine, günümüzde ise ideolojik yapıların algı operasyonlarına konu olmuştur. Ben inşaallah, daha önceki eserlerimde olduğu gibi bölgenin fetih gerçeğini özetle ama bütün yönleriyle size anlatmaya çalışacağım.

Acaba İslam orduları, bu bölgeyi fethetmeye neden karar vermişlerdir? Bölgeyi hangi İslam ordusu ve hangi yıl fethetmiştir? İslam orduları, kiminle savaşmışlardır?

Fethin temel gerekçeleri ile fethi son aşamada tetikleyen etkenler farklı değerlendirilmelidir. Diyarbakır'ın da içinde yer aldığı el-Cezire bölgesinin fethinin temel etkenleri şöyle ifade edilebilir:

-İslam, cihanşümul bir dindir, dünyanın fethini hedeflemiştir. Dolayısıyla İslam orduları bir yerdeki fethi tamamladıklarında ona bitişik bir coğrafyaya geçmişlerdir. Şam'ın hemen kuzeyinde el-Cezire bölgesi yer alıyordu.

- İslam ordularının fetihleri sürdürmesi de fethedilen coğrafyaların emniyeti de bir zorunluluktur. İslam orduları Şam'ı fethedince kuzey yönünde tabii olarak sıra el Cezire'deydi. Öte yandan Hicaz'ın korunması için Şam'ın fethedilmesi ne ölçüde gerekli ise Şam'ın da korunması da el-Cezire'nin fethini gerektiriyordu. Nitekim, Bizans'ın Şam'a hücum etmek üzere el Cezire şehirlerinde asker biriktirdiğine dair haberler Medine'ye ulaşıyordu.

-Şam'da İslam hakimiyetini tanıyan Hristiyanlar ile el-Cezire Hristiyanları arasında yakınlık vardı. Hristiyanların mukaddes

şehri Kudüs de fethedilince Hristiyanların yönü tabii olarak İslam yurduna dönmüştü. Hristiyanlığın merkez şehri artık İslam hakimiyetindeydi ve Hristiyanlar, Kudüs'ü ziyaret etmek için ya İslam'ın hakimiyeti altına girecek ya da Müslümanlarla iyi ilişkilere sahip olacaktı. Öyleyse Müslümanlar, yanı başlarındaki el-Cezire Hristiyanlarını yok sayamazlardı.

- Fethin mümkün olması sorumluluk yükler, fethin kolay olması ise sorumluluğu artırır. el-Cezire'nin fethi Taberî ve İbnü'l-Esîr gibi farklı kuşaklara ait İslam tarihçilerince en kolay İslam fetihleri kabul edilmiştir. İyâz b. Ganm, Yermük Savaşı'nda Bizans ordularını Malatya'ya kadar takip ettiğinde el-Cezire'nin güzelliklerini görmüştür. Hz. İyâz, bölge ile ilgili saha araştırmasında bölgenin fethinin kolay olacağını da ön görmüş ve Ashabla paylaşmış olmalıdır.

-Bizans orduları Anadolu'ya çekilmişti, Doğu Hristiyanları ile iyi ilişkileri sahip değildi; daha önce Doğu Hristiyanları ile çekişme hâlindeydi, bundan sonra onları hiç koruyamazdı.

-el-Cezire halkı, Bizans ile Sâsâni arasındaki tarihsel çekişmelerin ortasında kalmış, onlar arasındaki mücadelede hem çok yıpranmış hem de söz konusu güçlerden yana umudunu kesmişti. İslam, dünyada yeni bir gücü ve el Cezire halkı için İslam en iyi seçenektir.

el-Cezire'nin fethini tetikleyen etken ise Bizans'ın Humus'a yönelik hücumu ve el-Cezire Hristiyanlarının Bizans'ı desteklemek üzere Humus hücumuna katılmalarıdır.

Bizans ordusu Müslümanların kazanımlarını ellerinden almak üzere Ebû Ubeyde'nin karargâhı Humus'a hücum edip bazı el-Cezire Hristiyanları de onları desteklemek üzere harekete geçince Hz. Ömer, Irak'ta bulunan İslam ordularına Ebû Ubeyde'yi destekleme emri verdi. Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas; Ebû Musa el-Eşarî komutasındaki bir orduyu Nusaybin taraflarına gönderdi.

el-Cezire Hristiyanları, Humus'a doğru yol almışken bu haberi aldıklarında yurtlarının ellerinden çıkmasından korkup geri döndüler. Böylece Ebû Ubeyde rahatladı ve Bizans'ı bertaraf

etti. Ama Nusaybin taraflarına gelen İslam orduları da el-Cezire taraflarında durmayıp Irak'a geri döndüler. Dolayısıyla Irak ordularının bölgeye bu gelişi bir fetih harekâtı olarak değerlendirilemez. Hz. İyâz b. Ganm, henüz Halid b. Velid Irak'ta iken Irak ile Şam sınırında fetih hareketlerine katıldığından bölgenin Irak ordularınca fethedildiğine dair kanaatleri ayrıca beslemiştir. Ama fetih, şüpheye mahal bırakmayacak bir kesinlikte, Şam orduları tarafından gerçekleştirilmiştir. Zira Hz. Halid'in daha önce Irak'ta bulunması, onun Irak ordusundan sayılmasını gerektirmediği gibi Hz. İyâz'ın da o zaman onun yanında bulunması Irak ordusuna mensup olmasını gerektirmez. Ordular, Yermük ve Kadisiye sürecinde tam olarak ayrılmaya başlamış; Hz. Ebû Ubeyde'nin yanında bulunan ordular, Şam ordusu, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın yanında bulunan ordular ise Irak ordusu olarak nitelenmiştir.

Fetih yılı da ihtilafı olmakla birlikte kimi kaynaklarda verilen Hicri 19, pek makul görünmemektedir. Zira fetihler henüz Hicri 17'de (637) Irak-Suriye sınırındaki Rakka civarında başlayıp 21'de (641) Erzurum çevresinde tamamlanmıştır. Böylece daha sonra Selçuklular tarafından Kürdistan diye adlandırılan coğrafyanın tamamı dört yılda fethedilmiş olmalıdır.

el-Cezire, Araplar tarafından daha önce o bölgeye yerleşen Arap kabilelerinin de isimleri ile ilişkili olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Doğuda Dicle Nehri'nin güney kıyılarına Diyar-ı Rabia, orta kesimde Dicle Nehri'nin kuzey kıyılarına Diyar-ı Bekir, batıda ise Fırat Nehri kıyılarına Diyar-ı Mudar denmiştir. Diyar-ı Rabia'nın batı sınırı Nusaybin'dir. Diyar-ı Mudar, Re'sülayn (Ceylanpınar) ile başlar; Harran ve çevresinden Adıyaman'ın kuzeyine kadar uzanır. İki diyarın arasındaki bölge ise Amîd (Diyarbakır), Meyyâfârîkîn (Silvan), Hasenkeyf gibi şehirlerdir.

Bu coğrafyada şehir, kasaba ve köyler genel olarak Süryani ve Ermeni Hristiyanların tahakkümündeydi. Anlaşıldığı kadarıyla şehirlerde yönetim daha çok Ermenilerdeydi. Süryaniler ise belli noktalarda güç sahibi idiler. Kürtler ise bölgede muhtemelen Sâsânilerin müttefiki olarak Bizans'ın galibiyeti sırasında Bizans ordularınca imha edilmişler, bakiyeleri ise varlıklarını korumak için sarp dağlara çekilmişlerdir. Her üç bölgede de yönetimin hiçbir aşamasında Kürtlerin adı geçmemektedir. Kürtlerin az

sayıdaki lokal yönetim bölgeleri ancak Dicle Nehri'nin doğusunda ve oldukça dar bir alana sıkışmıştır. Dolayısıyla bu coğrafyaya gelen İslam ordularının mücadelesi Kürtlerle değil, Ermeniler, Süryaniler ve onların yaşadığı şehirlerde konumlanan ya da Yermük sonrasında o şehirlere sığınan Bizans askerleri ile olmuştur.

İbn A'sem el-Kûfî'nin rivayetlerine göre Hz. Ömer, Medine'de Ashabın büyüklerini topladı ve onlara şöyle hitap etti:

“Şam topraklarının el-Cezîre topraklarından ayrılması imkânsızdır. el-Cezîre topraklarına hükmetmediğimiz takdirde maksadımız hâsıl olmayacak ve hayat çekilmez hâle gelecektir. Rûmlar el-Cezîre'de bir araya gelmiş ve hareket etmeye azmetmişlerdir. Bu konuda sizleri, onlarla çarpışmak mı yoksa barış yapmanın mı daha iyi olacağını düşünmeye davet ediyorum. Bunun altından çıkmamızı sağlayacak komutanların büyükleri Şam'da vefat etmiş ve önemli kişilerden Yezîd b. Ebû Süfyân dışında kimse kalmamıştır ve o da şu anda Dımaşk'tadır. Onun Dımaşk'ı terk etmesi mümkün değildir ve onun dışında Dımaşk'ı idare edecek kimse yoktur. Bunun için, cesaret, akıl ve takva ile mevsuf ve aynı zamana bu önemli görevi yerine getirmeye kudretli birini önerin ki onu el-Cezîre topraklarının fethiyle görevlendireyim.”

Ashabın istişaresinde fetih için uygun komutanın Hz. İyâz b. Gann el-Fihri olduğu kararlaştırıldı. Miladi 582'de doğduğu tahmin edilen Hz. İyâz, Kureyş kabilesindedir. Ebû Ubeyde'nin amcazadesidir. Muhacirdir. İkinci Habeşistan hicretine katılmış, ardından Hz. Peygamberin bütün gazvelerinde yer almıştır.

Hz. Ömer ona hitaben, “Bismillâhirrahmanirrahîm. Bu mektup, Allah'ın kulu ve müminlerin emîri Ömer'den İyâz b. Gann el-Fihri'ye gönderilmiştir. Allah'ın selâmı senin üzerine olsun. Şüphesiz ki, seni de tıpkı geçmiş ataların gibi, Müslümanların barışının sürdürülmesine, doğru yolu takip etmelerine ve dini öğretilerin ihyasına istekli ve teşvik edici biri olarak görmekteyiz. Dünya ve ahirette alacağın büyük mükâfat ve övgü için müjdeler olsun sana! Din ve dünya hakkındaki emellerini gerçekleştirmeni umuyor ve zikrinin devamlı olmasını Allah'tan diliyorum. Şunu bil ki! Şimdi Rûm orduları el-Cezîre topraklarının

da (Bilâdü'l-Cezîre) toplanmış. Onlara mukabelede bulunmak için akıllı, şecaatli ve Allah'tan korkan bir kumandana ihtiyaç vardır. Bu konu etrafında yaptığımız müzakereler ve sahabilerle yaptığımız istişareler sonucunda, bu mühim iş için seni seçtik ve bunun üstesinden geleceğini zannediyoruz. Bu mektubum sana ulaştığında, Yezîd b. Ebû Süfyân'ın ordusundan bir kısmını seç, el-Cezîre'ye yönel ve takvayı kendine şiar edin. Gizli ve açıktan her ne yaparsan Allah'tan kork! Önemli konularda ve bütün işlerinde Allah'ın kitabını, Peygamberi'nin ve sâdık halifelerinin sünnetini kendine rehber kıl!"

Mektubun bir benzeri Şam orduları genel komutanı Ebû Ubeyde'ye gönderildi. O mektupta Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'ye şöyle hitap etmiştir:

“Bismillâhirrahmanirrahîm

Emîr'il-Mü'minîn Ömer bin Hattab'dan Âmir bin el-Cerrâh'a:

Allah'ın selâmı üzerine olsun. Zatından başka ilah olmayan Allah'a hamd ediyor ve

Peygamberi Muhammed'e salât üs selâm olsun, diyorum.

Bundan sonra,

Kâfirlerle cihâd konusunda kendini çok yordun, Cebbâr olan Allah'ın rızâsı için koşuşturdun. Amellerin arz günü için âhirete çok salih ameller gönderdin. Farzlarını yerine getirmede ihmâl etmedin. Peygamberinin Sünnetine tam uydun. Allah yolunda hakkıyla cihâd eyledin. Allah senden de bizden de kabul buyursun; seni de bizi de mağfîret eylesin. Bu mektubumu okuyunca hemen İyâz bin Ganm ile konuş ve onunla birlikte Diyâr-ı Bekr ve Arz-ı Rabî'a'ya gitmek üzere bir ordu hazırla. Umarım ki, Allah'ın yardımı sizinle olur ve onun eliyle bu iki diyâr fethedilir. O'na da Allah'tan korkmasını ve Allah'a itaat noktasında azami gayret göstermesini tavsiye ediyorum. Cihâd yolunda tembellik eylememelidir. Mü'min mücâhidlerin yolundan gitmelidir. Peygamberlerin Efendisinin emrettiklerine uymalıdır ki Peygamberimize şu ayet indirilmiştir: “Ey Peygamber! Kâfirlere ve münâfıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol.” (Tevbe, 73).

Allah'ın selâmı sana ve bütün Müslümanlara olsun.”

Vakidî'ye göre İyâz'ın emrine bini veya iki bini Ashabdan olmak üzere 8 bin kişilik bir ordu verildi. Asker sayısının 5 bin olduğu ise yaygın görüştür. Bu ordunun öncü birliklerinin başında Meysere b. Mesrûk el-Absî, sağ kanatta Saîd b. Âmir b. Hızıyem el-Cumahî, sol kanatta ise Safvân b. Muattal es-Sülemî bulunmuştur. Hâlid b. Velid de sol kanatta yer alan komutanlar arasındadır.

Fethin gerçekleştirilme biçimi ise Hz. Ömer-Ebû Ubeyde fetih tarzıdır. Buna göre şehirler önce teslim olmaya zorlanmış, kuşatma mümkün olduğu kadar uzatılarak usandırılıp savaşız ele geçirilmeye çalışılmıştır. İslam orduları, bu fetihler sırasında Yermûk ve sonrasında Müslüman olan Abdullah b. Yuhanna gibi Hristiyan kökenlilerden de istifade etmiş, onlar ve savaşlarda esir düşüp Müslüman olan diğer şahıslardan istifadeyle Hristiyan genç ve kadınları İslam safına çekmişler, onlar üzerinden kalelerin içine sirayet ederek coğrafyanın sarplığına ve yoğun nüfusuna göre oldukça kolay fetihler gerçekleştirmişlerdir.

Bu ana çerçeve içinde fetihleri, Diyarbakır'ın fethinden önceki fetihler ve sonraki fetihler şeklinde incelemek mümkündür. Zira Diyarbakır'ın fethine kadar Bizans'a bağlı yerel yönetimler, bir süre direnmiş, Diyarbakır'ın fethinden sonra o direniş dahi iyiden iyiye zayıflamıştır.

Diyarbakır'ın Fethinden Önceki Fetihler

Hz. İyâz, el-Cezire'nin fethine Rakka'dan başladı. İslam ordusu, İyâz b. Ganm ve Süheyl b. Adi komutasında Hicri 17 Şevval ayında (Ekim-Kasım 638) Rakka önlerine geldi. Rakka patriği savaş vaziyeti aldıysa da şehir halkı biz Irak'la Şam arasındayız, Müslümanlara karşı koyamayız, diyerek sulh teklifinde bulundu. Bunun üzerine, Hz. İyâz onlarla şu anlaşmayı yaptı:

“ Bismillâhirrahmanirrahîm

Bu, İyâz b. Ganm'ın er-Rakka halkına şehre girdiği gün (verdi-

ği emannamenin) yazılı metnidir. O, üzerlerine konulan cizyeyi verdikleri, hıyanet etmedikleri, yeniden kilise ve manastır yapmadıkları, açıkça çan çalmadıkları, paskalya kutlamadıkları ve haç göstermedikleri sürece; canlarına ve mallarına dokunulmama, kiliseleri yıkılmamak ve oturulmamak üzere kendilerine eman verdi. Allah şahittir ve şahit olarak Allah yeter.”

Hz. İyâz'ın, kendi mühürü ile mühürlediği bu anlaşma, el-Cezire halkı ile yapılan ilk anlaşmadır ve bütün el-Cezire bölgesi ile bu metin üzere anlaşmaya varılmıştır. Ancak metin, bölgenin önemli şehirlerinden Ruha (Urfa) şehri ile ünlenmiş ve tarihe Ruha Anlaşması olarak geçmiştir. Rakkâ dahi Ruha Anlaşması üzere fethedilmiş olarak bilinmiştir.

Hz. İyâz, Rakka'dan Harran'a yöneldi; Harran halkı, surlarına ardına çekilerek Ruha'nın teslim alınması durumunda kendilerinin de teslim olacağını bildirdiler. Ruha, Bizans'ın bölgedeki başşehriydi. Hz. İyâz, tekliflerini kabul etti ve Ruha'ya yöneldi. Ruha halkı, on beş günlük bir direnişin ardından teslim olmayı seçti.

el-Cezire şehirleri, surların önlerindeki bu direniş dışında Kudüs gibi fethedilmiştir. Ruha halkı teslim olduğunda İbnü'l-A'sem el-Küfî'nin rivayet ettiğine göre Hz. İyâz askerine dönüp “Dikkat! Ruha halkı, zimmetimizde ve anlaşmamızın güvencesi altındadır. Onlara eza vermeyiniz ve izinleri olmadan asla evlerine girmeyiniz. “ diye seslendi. Bunun üzerine İslam ordusu çatışmalara hemen son verdi. Hz. İyâz içeri girince surların ardındaki şehrin görkemine hayran kaldı.

Müslümanlar için büyük bir ziyafet hazırlayan Patrik Maytolis'le Hz. İyâz arasında geçen şu diyalog fetihlerin niteliğini bize anlatmaktadır:

Patrik:

-Ey emîr! Büyük Kilise'yi serdim. Senin ve kavminden istediklerinin benim yanımda yemeklerini yemeleri beni memnun eder. Yanımda yemek yiyerek bana keremde bulun ki benim arkadaşlarım senin bana keremini görsünler!

Hız. İyâz:

-Ey Maytulis! Sen, bu ziyafeti dindaşlarından biri için hazırlamışsan dilediğini yap! Aksi hâlde ben Emîrû'l-mü'minin Ömer'i, Allah ondan razı olsun, Beytülmağdis'e girerken gördüm. Patrik onun için bir yemek yapıp onu davet etti ama Ömer ona icabet etmedi. Ben de Ömer'in icabet etmediğine icabet etmeyi istemem!

Patrik:

-Ashabına emret, bana icabet etsinler!

Hız. İyâz:

-Onlara bunu emretmem ve onları bundan alı da koymam.

Patrik, fatihin huzurunda ne yapacağını bilemez bir durumda bekledi.

Hız. İyâz:

-Ey patrik! Sen bunu mülkünü korumak için yapıyorsun, bunu bizden başkası için (burası elimizden çıkar da başkası istila ederse onlar için) yap! Biz seninle yaptığımız sulha ancak vefalı kalırız. Sakın sana zulmedeceğimizi düşünerek korkma! Sana yapamayacağımı yükleyecek de değiliz, dedi.

Patrik, şaşkınlık içinde arkadaşlarına yanına döndü ve "Bu olabilecek en iyi insandır!" dedi. Hakikatte Ashab, birbirleri gibiydiler ve hepsi Resûl-i Ekrem gibiydi.

el-Cezire'nin her şehri Kudüs gibi kabul edilmişti, Kudüs gibi fethediliyordu ve Kudüs, Mekke gibi fethedilmişti. Yol bir, tutum bir, sadece zaman ve mekân farklıydı. Zaman ve mekân ise İslam'ın sabitelerini değiştirecek değildir.

Şehrin fethiyle ilgili yine el-Küfi'nin rivayetine göre, Hristiyan bir kadın amcasının oğlu ile ilgili bir çekişmede Hız. İyâz'a başvurdu. Hız. İyâz, kadının amcasının oğlunu haklı buldu. Kadın kocasızdı. Hız. İyâz, onunla evlenmek istedi. Kadın, ne dinimi değiştirim ne de dinimden olmayan biriyle evlenirim dedi. Hız.

İyâz, teklifinin kabul edilmemesine üzüldüyse de kadını hâline bıraktı. Sonra bir İslam askeri, ona talip oldu. Kadın, senin emîrini reddettim, seninle hiç evlenmem, dedi. Asker de onu hâline bıraktı. Müslümanlara ona baskı yapmadılar, aksine kendilerine yaptığı yemek ikramı karşısında bir de ona hediye verdiler.

Belâzurî, Ruha'nın fethi ile ilgili olarak iki anlaşma metnini kaydetmiştir. Her ikisi de birbirine çok yakındır ve kanaatimce Rakka anlaşmasından pek de farklı değildir.

“Bismillâhirrahmanirrahîm

Bu, İyâz b. Ganm'in er-Ruha piskoposuna mektubudur (verdiği yazılı emannamedir). Eğer sizler, her erkek için bir dinar ile iki müdd buğdayı bana ödemeniz şartıyla şehrin kapısını açarsanız sizlerin canları ve malları ile sizlere tâbi olanlar emniyette olursunuz. Yolunu şaşırana yol göstermek, köprüleri ve yolları tamir etmek ve Müslümanlara iyi niyet beslemek sizin vazifenizdir. Allah şahittir, şahit olarak Allah yeter.”

“ Bismillâhirrahmanirrahîm

Bu, İyâz b. Ganm ve Müslümanlardan yanındakilerin er-Ruha halkına mektubudur (yazılı emannamesidir):

“Ben, onların canları, malları, çocukları, kadınları, şehirleri ve değirmenleri için eman verdim; şu şartla ki onlar, üzerlerindeki hakkı ödesinler. Köprülerimizi tamir etmeleri, yollarını şaşıranlarımıza yol göstermeleri de onlara vazife olarak verdiğimiz şeylerdir. Allah, melekleri ve Müslümanlar şahittir.”

Bu anlaşmalarda Müslümanların o güne kadar yaptıkları anlaşmalardan farklı olarak yol geçişleri ile ilgili maddeler vardır. Bu da söz konusu şehirlerin yol üzerinde bulunmaları ve Müslümanların bundan sonra daha kuzeye açılma planına sahip olmaları ile ilgilidir.

Hız. İyâz, bir büyük şehri kuşatırken ordusunun bazı birliklerinin etraftaki kalelerin fethine gönderirdi. Böylece bir yandan kaleler arasındaki dayanışmayı engeller, diğer yandan birden çok fethi bir arada gerçekleştirir, fetih yolculuğunu hızlandırır.

Harran ve Ruha ile uğraşırken de aynı yönetime başvurdu. Safvân b. Muattal ve Habib b. Mesleme'yi Sümeysât'a (Samsat) gönderdi. Harran ve Ruha'nın fethini tamamlayınca Sümeysât'a gitti. Şehir, Safvân ve Habib tarafından fethedilmiş olarak onu bekliyordu. Sümeysât halkıyla Ruha Anlaşması'nın maddeleri üzerine anlaştı. Daha sonra Serûc (Suruc) ve Ardü'l-Beyzâ (Birecik) gibi bölgelerin fetihleri sırasında şehir halkı anlaşmalarını bozunca Hz. İyâz tekrar Sümeysât'a geldi, bu kez şehri bizzat fethedinceye kadar orada bekledi.

Re'sülayn ve Mardin'in Fethi

Bu fetihlerle Diyar-ı Mudar'ın büyük çoğunluğu ele geçirilirken İslam ordularının sonraki hedefi Re'sülayn'dır (Ceylanpınar). O devirde 300 pınarın aktığı verimli bir ovada yer alan Re'sülayn, Diyar-ı Mudar ve Diyar-ı Bekir arasındaki konumuyla Müslümanlardan kaçan Bizans askerleri ile Bizans müttefiklerinin buluşması noktası olmuştu. Şehrin hükümdarı Şehriyâd, bölgedeki Bizans kuvvetlerinin tamamının desteğini alarak yüz bin kişiye varan bir ordu toplamıştı. Hz. İyâz, aslında Rakka'nın fethinden sonra Re'sülayn'a gelmiş ama oradaki ordunun büyüklüğünü görüp Şehriyad'la uğraşmayı ertelemişti.

İbn A'sem'e göre Hz. İyâz, Harran'ın ardından Re'sülayn'ın surlarının önüne geldi. Ancak şehrin patriği surlara çıkıp "Ey arpa ununda ekme yiyip kalın yün giysiler giyenler, bizi Rakka, Ruha ve Harran ehli gibi zannetmeyiniz! Sizi burada ölüm karşılayacak!" diyerek Müslümanları küçümsedi ve tehdit etti. Müslümanlardan biri de surlara yaklaşıp "Sen ve bu kalenin misali, bizim için kıldan çadırının altında duran Bedevî gibisiniz, biz sözünü ettiğin şehirlerden önce de çok şehir fethettik!" dedi. Ancak patrik şehri teslim etmeyi reddetti. Bunun üzerine Ashab, bir süre çatıştıysa da surları aşamadı. Bazı Müslümanlar, surların önünde şehid oldular. Hz. İyâz, bunun üzerine baş edemeyip de kaçmış gibi yapıp orduyu surlardan uzaklaştırınca şehir halkı tuzağa düştü, Ashabın peşine verdi. Ashab, geri dönüp onlardan pek çok kişiyi ortadan kaldırdı. Ancak şehri fetih konusunda da ısrar etmedi.

Ama nihayetinde İslam ordusunun Diyar-ı Bekir'e yönelebilmesi için Şehriyad'ın ortadan kaldırılması zorunluluk arz ediyordu. Şehriyad, İslam ordusunun kendisine yöneldiğini haber alınca etraftaki bütün kalelerden yardım diledi. Bunun üzerine Hz. İyâz, yolları kesti ve Şehriyad'ın yardımına gelen pek çok askeri esir aldı. İşte bu Hristiyan askerleri kurtarmaya gelenler ile Müslümanlar arasındaki görüşmeler ve bunun getirdiği neticeler, tarih ile destansı anlatımın iç içe geçtiği, tarih yanının nerede bitip destan yanının nerede başladığı belirsiz hikâyeler hasıl etmiştir.

Müslümanlar, ele geçirdikleri esirler ve onları kurtarmaya gelenlerden edindikleri bilgilerle etraftaki kaleler arasındaki dayanışmanın koptuğunu ve her kalenin kendisini kurtarma derdine düştüğünü tespit ettiler. Bunu bir fırsata dönüştürdüler, esirleri kurtarma çabalarından İslam'a davet ve kaleleri kolayca fetih için istifade ettiler.

Bölgedeki en sarp kale, Mardin kalesiydi. Oysa anlaşıldığı kadarıyla bu kale 8 Cemâziyelevvel 18 (17 Mayıs 639) tarihinde savaşı bir şekilde fethedilmiştir.

Mardin hakimi, aslen Antakya tarafından Ersûs adında, oldukça itibarlı biriydi; Mardin'e bizzat Herakleios tarafından getirilmişti. Onun kızı Maria, Re'sülayn valisi Şehriyad'ın evlatlığı Amûd ile evliydi. Bariyye ve Cemleyn kaleleri de Maria'ya mehir olarak verilmişti. Şehriyad, eski Harran yöneticisine 20 bin asker vererek bu kalelerde Müslümanlara karşı bir baskın hazırlığı yaptı. Ancak Haldi b. Velid, bu orduyu yendiği gibi Amûd'u ve onunla Maria'nın evlenmesini sağlayan Patrik Tuta'yı esir aldı.

Maria, maharetli bir kadındı. Evlenmesinden hemen sonra Müslümanlara esir düşen kocasını kurtarmak için yola çıktı. Ancak kendisi de Re'sülayn çevresinde konumlanan Hz. İyâz'a esir düştü.

Maria, Amûd'la isteği dışında evlenmişti. Evliliği tamamen Mardin ile Re'sülayn arasında dayanışma sağlamak için babasının isteği üzerine gerçekleşmişti. Hz. İyaz'ın istihbaratı bölgeyi iyi taramış, bunu da öğrenmişti. Hz. İyaz, Maria'nın üzerine bu yönde varduktan sonra ona iyi davrandı ve İslam'ı anlattı. Maria,

Müslüman oldu ama İslam fetihlerine hizmet etmek üzere kendisini gizledi. Kocasını Amûd'un da Müslüman olmasını sağladı ve babasının kalesi Mardin'i fethetmek üzere geri döndü.

Savaşlarda esir alınan pek çok Sahabi, Mardin kalesinde tutuluyordu. Kalenin fethi aynı zamanda onların kurtarılması anlamına geliyordu. Ersûs'un hacibi Mişa, haramdan sakınan ve zaman zaman dağlara çekilip ibadetle meşgul olan alim bir rahipti. Maria ona ulaştı ve onun Müslüman esirlerle görüşmesini sağladı. Esirler, Hristiyanların yaptıklarından, bölgenin günahlara batmış günlük yaşamından rahatsız olan Mişa'ya İslam'ı anlatınca rahip, Müslüman oldu. Maria, onun yardımıyla Müslüman esirlere ulaştı, esirleri serbest bırakıp kalenin savaşız bir şekilde fethini sağladı.

Re'sülayn valisi Şehriyâd, Müslümanların önünde bir engel olarak duruyordu. Meyyâfârikîn, Hısn Keyfâ, Ercâs, Es'erd (Siirt) hâkimi Hariftas b. Daders'e ve Ahlât, Erciş, Menazekerd, Havfâ ve Selyas hâkimi, Serevrend b. Zâvek'e birer mektup yazdı. Cebel-i Senâsine sahibi Sulaytar b. el-Hezebrubî'e, Ninova hâkimi Kral el-Antak ve el-Kehhâriyye hâkimi el-Harr b. Salih'den de yardım talep etti.

Müslümanlar, yolları tuttular ve Şehriyâd'ın yardım almaması için önlem aldılar. Nastûrî Serevrend'in kızı Tarûn, Ermeni Sulaytar'ın oğlu Muş ile nişanlıydı. Ancak Tarûn'un amcasının oğlu Buğûr, ona talipti ve bu evliliğin önüne geçmek istiyordu. Müslümanlar, Buğûr'a ulaşıp ona İslam'ı anlattılar. Buğûr da Maria misali Müslüman olduğunu gizledi ve amcasının kızının Ermenilerle evlenmesini engellemek için harekete geçti. Tarûn'un çadırına bir baskın düzenleyip Muş'la çarpışınca tekbirler getirerek Müslüman olduğunu duyurdu. Ardından Müslüman olan Mardin rahibi Mişa ile temasa geçti. Mişa, kardeşi Talût'un da Müslüman olmasına vesile olmuştu.

Hız. İyâz, bir yandan savaşı yönetirken diğer yandan davet çalışmalarını da sürdürüyordu. Âmir b. el Ağvas el-Ensari'yi Mişa ve Talût'a göndermişti. Onlara Abdurahman b. Ebû Bekir komutasında bir askeri birlik de yolladı.

Buğûr, Talût'un yanında İslam ordusu ile buluşup Muş ve

Tarûn'un askerleri ile çarpıştı. Muş ve Tarûn dört bin kayıp vererek yenildiler. Muş, kaçıp Mercu'r-Ru'bân'da Şehriyad'a katılırken Mişa, Buğûr'u bölgenin en önemli şehirlerinden Dara ile Re'sülayn arasında, Dara'ya yaklaşık 30 km. uzaklıktaki Kefertûsa'yı fethetmek için yolladı. Buğûr, Şehriyad'ın askerleri gibi giyinip şehre hile ile girdi ve şehri fethetti. Hz. İyâz da onu oraya yönetici olarak tayin etti.

Mardin'in fethiyle kuzey; Kefertusa'nın fethiyle doğu yönünden Şehriyad'ın yardım yolları kesildi. Müslümanlar, ardından Yermük'la aynı taktiği uyguladılar. Düşmanın istediği yerde değil, kendi istedikleri yerde savaştılar. Şehriyad'ın askerlerini rahat savaşılabilecekleri ve Ebû Ubeyde ile kolay haberleşip ondan yardım alabilecekleri Halep ile Sümeysât arasındaki Mercu'r-Ru'bân'a çektiler. Bölge, Ecnadeyn ve Yermük'un ardından o günlerin en büyük savaşına hazırlanıyordu. Buna Mercu'r-Ru'bân savaşı denecektir.

Ecnadeyn ve Yermük'ta Bizans ordusu asıl, Ermeniler ve diğer Hristiyanlar yardımcı kuvvet konumundaydılar. Bu savaşta ise Ermeniler ve doğu Hristiyanları önde, Bizans'ın bakiyeleri onlar için yardımcı kuvvet konumundaydı.

Ermeniler, yüz bin civarında asker toplamışlardı. Hz. İyâz da bölgedeki mücahidlerin tamamını bir araya getirdi. Halid b. Velid, Abdurrahman b. Ebû Bekir, Said b. Zeyd, Dırar b. el-Evzer ve Abdullah b. Yuhanna gibi Sümeysât, Seruc, Ruha, Harran komutanlarının tümü onun emirlerine hazırды.

Yermük'ta olduğu gibi komuta Hz. Halid'e verildi. Böylece Hz. Halid'in Hz. İyâz adına komuta ettiği savaşta, rakamlar abartılı değilse, seksen bin civarında Ermeni-Bizans-Hristiyan kılıçtan geçirildi. Şehriyad da öldürüldü. Ancak Hz. Halid ve bir grup arkadaşları da henüz savaşın ilk anlarında esir alınarak Re'sülayn'e götürüldü.

Bu istenmeyen duruma rağmen Mercu'r-Ru'bân Savaşı ile Bizans bakiyesi güçlerinin direnişi kırıldı. Müslümanların önündeki son büyük engel de ortadan kalktı.

Müslümanlar, 3 Safer 17'de (24 Şubat 638) yaşanan bu savaşın

ardından Re'sülayn'e yöneldiler. Düz bir alanda surlarla çevrili şehri fethetmek oldukça güçlü. Ancak Hz. Halid ve arkadaşları içeriden fetihle bulundular. Şehirdeki askerlere İslam'ı anlatarak onların İslam'ı seçmelerine vesile oldular. İslam ordusu surların etrafına gelip tekbirler getirdi. Hz. İyâz'ın gayesi savaştan öte esirlerini kurtarmaktı. Yanında bulunan ve İslam'ı yeni seçen Cemil b. Saïd ed-Devsî'nin fedakârlıklarıyla şehre İstahrûn Kapısı'ndan girmeyi başardı. Cemil, orada bir okla şehid olunca Hz. İyâz, onun cenaze namazını kıldı ve onu oraya defnetti.

Şehrin yeni valisi Mürtemyuş, şehrin ileri gelenleri ile birlikte iç kalede Nasturi Kilisesine kapandı; teslim olmayı reddetti. Ancak İslam ordusu bir yandan Hz. Halid ve aralarında Said b. Zeyd'in de bulunduğu altı yüz Müslüman esir içeriden harekete geçerek Mürtemyuş ve taraftarlarını yendiler. Böylece Re'sülayn tamı tamına savaşıla ele geçirildi ki bu, bilindiği kadarıyla el-Cezire'nin fethinde bu şekilde fethedilen tek şehirdir.

Buğûr'un amcasının kızı Tarûn da ele geçirilen esirler arasındaydı. Tarûn, Müslüman oldu, Buğûr'la evlendi ve Re'sülayn şehri de Buğûr'un yönetimine bırakıldı.

Rebiülevvel 17'de (Mart/Nisan 638) ve bir salı gününde meydana gelen bu savaşta, yirmi bin atlı ile on bin kişi esir alındı. Zafer büyüktü, Hz. İyâz, Abdullah b. Ca'fer et-Tayyâr'a verdiği mektupla zaferi Humus'a ve Hz. Ömer'e bildirdi. Abdullah, Medine'ye Muhacir ve Ensar'dan yüz süvari ile gitti.

Re'sülayn muhasarası sırasında Hz. İyâz, Meysere b. Masrûk el-Absî'yi Fırat kıyılarındaki kaleleri fetih; Malik el-Eşter'i ise Âmid (Diyarbakır) ve Meyyâfârikîn çevresini keşif için yollamıştı. Meysere, söz konusu kaleleri fethedip Ruha'nın çevresini emniyete kavuşturdu. Âmid'in fethi ise İyâz'ın kendisine kaldı.

Re'sülayn'ın ardından Tel Mevzen (Viranşehir) de fethedildi. Hz. İyâz, Aynü'l-Verde'de idi, orada bir ay kaldıktan sonra Arfece b. Mâzin el-Âmirî'yi vali tayin edip Mardin ile Nusaybin arasındaki Dârâ'ya yöneldi. Amacı Dârâ ve Nusaybin'i de fethedip Diyarı-Bekir'e gitmekti, nitekim bunu Hz. Ömer'e de bildirmişti.

Yüksek surlarla çevrili Dârâ halkı direnmedi ancak Müslüman

da olmadı, cizye vermeye razı olarak teslim oldu. İslam orduları, oradan Nusaybin ve Sincar'a yöneldiler. Hz. İyâz yolu boyunca fetihler gerçekleştirirken Nusaybin hâkimi Tiryatis şehir halkını ikna ettikten sonra Hz. İyâz'a başvurdu ve şehri teslim etti. Hz. İyâz'ın İslam'a davetiyle kendisi henüz Diyar-ı Bekir'e hareket etmeden önce Tiryatis'le birlikte büyük bir topluluk Müslüman oldu.

Hz. İyâz, Sâsânî hükümdarı korkunç Şapur'un üç yüzyıl önce üç kez kuşatıp alamadığı Nusaybin'i kolaylıkla aldı ve halkını da İslam'la buluşturdu. Fetihler büyük ve kolaydı. Tarih, adeta değişmeye hazırды. Müslümanlar, sadece ona dokunuyorlardı.

Nusaybin'in bir süre kuşatıldığı, ardından Müslümanların etraftan akrepler toplayıp şehrin içine attıkları, korkuya kapılan halkın bunun üzerine Müslüman olduğuna dair rivayetler vardır. Ancak bu rivayetler, kanaatimce Hristiyanlar tarafından uydurulmuş ve İslam tarihçilerine onlardan geçmiştir. Nusaybin, bölge Hristiyanlığı açısından oldukça önemli bir şehir iken kolayca fethedilmiş olması ve ardından İslam'ı seçmesi Hristiyanları şoke etmiştir. Bu da onları şehrin teslim olup İslam'a geçmesini izah edecek efsanevi anlatımlara yöneltmiş olmalıdır.

Diyarbakır'ın (Âmid'in) Fethi

Diyarbakır'ın şehir merkezi Âmid, Bizans İmparatorluğu tarafından, Sâsânîlere karşı doğuda askerî bir payitaht olarak geliştirilmişti. Şehir, Bizans ile Sâsânî arasında yüzyıllar boyu bir çekişme noktasıydı. Bizans, şehri doğudaki hakimiyetinin simgesi olarak elinde tutmak istiyordu. Sâsânîler ise şehri ele geçirmeyi Bizans'a karşı üstünlüğün simgesi olarak görüyorlardı. Şehir ve çevresi, yüzyıllara yayılan bu mücadele yüzünden nüfusunun çoğunu kaybetti.

Henüz Roma Devri'ndeki mücadelede nihayetinde 303 Sulhu adı verilen anlaşma ile Bizans sınırları Habur Irmağı'na kadar genişletildi. Ama Sâsânî, bunu asla kabullenmedi; doğal sınırı olarak batıda hep Âmid'i gördü ve Bizans'a karşı mücadeleye devam etti. Roma ise henüz Miladi ilk yüzyılda Âmid'e "metropolis" unvanı verdi. "Metropolis", "ana tanrıça kenti" demek ve başkent

anlamında kullanılır. Bu bağlamda şehrin etrafı, İmparator II. Konstantinos (337-361) tarafından ağırlığı yüz ile 300 kilo arasındadır olan taşlardan örülü surlarla çevrildi.

Sâsânî Kralı Şapur; 338, 346 ve 350 yıllarında olmak üzere üç kez muhkem Nusaybin şehrini kuşattı, alamayınca 359'da Âmid'e yöneldi, şehri on binlerce kişinin kanının akmasıyla neticelenen uzun bir kuşatmanın ardından ele geçirdi. İki taraf arasında 363 Barış Antlaşması yapılarak Âmid, Roma'ya bırakıldı ama mücahedenin odak noktası olmaya devam etti.

Roma, doğudaki metropolisi Âmid'i koruyacak bir karargâh olarak Dârâ'yı muhkemleştirdi. Bundan sonra Re'sülayn, büyük bir askerî karargâh olarak Âmid için bir güven noktası olarak iş görürken kuşatmalara karşı Ruha da şehrin gıda ihtiyacını karşılayan bir şehir olarak iş gördü.

Âmid tarihteki en büyük yıkımlarından birini Sâsânî Kralı I. Kavad'ın kuşatması ve istilası (502-503) sırasında yaşadı. Bu kuşatma ve istilada şehrin nüfusunun tamamına yakını katledildi. Bizans ile Sâsânî, 506'da aralarında anlaşırken Dârâ surları da o sırada (504-507 yılları) arasında tamamlandı ve Âmid Dârâ'nın sağladığı güvenlik sayesinde bir süre korundu. Ne var ki 6. Yüzyılın sonlarına doğru başlayan Yirmi Yıl (571-591) Savaşlarında şehir ve etrafı bir kez daha yok oldu. Sâsânî Kralı II. Hüsrev'in 577'deki kuşatması sırasında şehir tarihinin en acı günlerini yaşadı, öyle ki şehrin aç kadınlarının karınlarını doyurmak için insan avına çıktıkları dahi tarihçilerce iddia edilir.

Âmid, Yirmi Yıl Savaşları ile Sâsânîlerin eline geçti ve Herakleios'un Sâsânîlere karşı büyük zaferine kadar onlarda kaldı (628).

İslam orduları, Âmid surları önlerine şehrin Sâsânî'lerden kurtarılmasından on yıl sonra geldiler. Surların önlerine geldiklerinde şehri doğudan koruyacak Dârâ'yı hatta muhkem Mardin'i ve güneyde besleyecek Ruha ve Re'sülayn'ı ele geçirmişlerdi. Âmid'in kanatları alınmış, geriye sadece merkezi ve çevresi kalmıştı. Bu yönüyle Âmid'in fethi, şekil olarak Kudüs'ün fethini andırır. Ama Âmid'in hâli hiç de Kudüs'ün hâli gibi değildi.

Âmid'de oldukça karmaşık bir nüfus yapısı vardı. Şehir ve çev-

resinin Roma öncesi devirde Kürtlerin atalarıyla mamur olduğu bilinmesine rağmen İslam orduları geldiklerinde Kürtlerden eser yoktu, muhtemelen katliamlardan korunmak için dağlara sığınmışlardı. Şehrin merkezi tamamen Hristiyanların elindeydi ve onlar da oldukça karmaşık bir hâl arz ediyorlardı. Kendi aralarında Gregoryen (Ermeni), Ya'kûbî (Süryanî-Kadim), Ortodoks (Rum), Melikî (İmparatorun mezhebine mensup Ortodoks-Süryanî) ve Asurî (Nasturî) mezhepleri olmak üzere bölünmüşlerdi.

Şehir siyasi olarak da bir buhran yaşıyordu; Yuhanna ve Bitris kardeşlerin yönetiminde iken Yuhanna'nın evlendiği Dâralı Maria, çekişme hâlinde olan kocası ile kardeşini ortadan kaldırmış ve şehri ele geçirmişti.

Hz. İyâz, 7 Cemâziyelevvel 17 /27 Mayıs 638 Cuma günü şehrin önlerine geldi ve şehri dört kapısını esas alarak dört koldan kuşattı. Kendisi Bâbü't-Tel (Mardin Kapı); Saîd b. Zeyd, Bâbu Rûm (Urfa Kapı); Muaz b. Cebel, Bâbü'l-Cebel (Dağ Kapı) ve sol kanat komutanı Hâlid b. Velid de Babü'l-Mâ (Bâbu Dicle, Yeni Kapı) kapısına indi.

Maria, şehrin surlarına çok güveniyordu; halkın da desteğini alırsa şehrin elinde kalacağına inanıyordu. Kuşatma başladığında heyetini topladı ve onlara şöyle hitap etti:

“Araplar, etrafımızı sardılar, şehrinizi kuşattılar. Bu kaleyi almaya azimliler. Bilirsiniz ki bu şehir, Diyâr-ı Bekr'in kilit noktasıdır. Burayı fethederlerse bütün Diyâr-ı Bekr'i baştan başa alırlar. Mesih'in dini izmihlale uğrar. Mesih'i bu memlekette anan kalmaz. Biliyorum ki bütün Hristiyan emirlerinin gözleri üzerimizde. Şehrinizi yüz yıl kuşatsalar dahi alamazlar. O hâlde hane halkınız ve dininiz için savaşın; surlara çıkın ve bu Araplarla savaşın!”

Ardından rahipler ve diğerlerinden hep beraber hareket edip birbirlerine asla ihanet etmeyeceklerine dair söz aldı. Onlardan burçları tutup savaşmalarını talep etti. Onun unuttuğu bir husus vardı. İslam ordusu, kaleleri sabırla fethetmekte ustalaşmıştı. Âmid'in güney kanatları koparılmış, geriye kuzey ve kuzeybatıdaki kaleler kalmıştı.

Hız. İyâz da şehrin muhkemliğı karşısında şaşırđı, ümerayı topladı ve onlarla şu şekilde istişare etti: “Bilin ki, bu şehir çok muhkemdir ve Diyar-ı Bekr’in gözüdür (ser çeşmesidir). Allah bu kalenin fethini nasip ederse bütün Diyar-ı Bekr’e egemen oluruz. Ne dersiniz? Allah’ın düşmanları kaleye sığınmışken onlarla nasıl savaşalım?”

Hız. Halid, söz aldı: “Ey Emîr! Yüce Allah bize memleketlerin fethini kuvvetimiz ve askerimizin çok oluşuyla nasip etmedi. Ancak Allah’ın kolaylaştırması ile bizler fetih yaptık. Allah’tan ümit ediyoruz ki Peygamberimizin bereketi ile bu şehrin fethini bize nasip eder. Allah, bunu peygamberine vaat etmiştir. Eğer bu şehrin halkı, şehirlerinin dışına çıkar da üzerimize gelirse işin lehimizde kolaylaşması için Allah’a yalvaracağız. Ama şehirlerine kapanıp kalırlarsa kuşatmada sabrederiz. Muhakkak ki sabrın sonu zaferdir. Hesapta olmayan işler de başa gelebilir. Bu durumda şehrin hakimesi olan bu kadına mektup yaz, onu önce korkut, sonra en güzel sözlerle umutlandır. Umulur ki Allah yardım eder de onun gölünü imana meylettirir veya şehri sulhla bize teslim eder.”

Bunun üzerine İyâz, boş bir sayfa istedi ve şöyle yazdı.

“Bismillahirrahmanirrahîm

Salât ü selam Efendimiz Muhammed ve aline olsun. Arz-ı Rabbia ve Diyar-ı Bekr’deki Müslüman askerlerin komutanı İyâz bin Ganm’den Meryem ed-Dâriye’ye yazılmıştır:

Emma ba’d, her tür eksikten münezzeh olan Allah Teâlâ, bize zaferler nasip etti. Bütün ehl-i küfre karşı bizi galip kıldı ve mülklerinin ele geçirilmesinde bizi destekledi. Yöneldiğimiz bir memleket yoktur fethetmemiş olalım, karşılaştığımız bir ordu yoktur ki yenmemiş olalım. İzzet, Allah’ın, Resûlü’nün ve mü’minlerindir. Senin kalen de Tadmür’den ve Süleyman bin Davud’un inşa ettiği kaleden (Kudüs’ten) korunaklı değildir. Müslümanlar, onun etrafına indiler ve onu fethetmeden oradan ayrılmadılar. Halep, Ba’lebek ve Herakleios’un beldesi Antakya da aynı akıbeti paylaşmaktan kurtulmamıştır. Hiçbir zorluk yok ki karşımıza çıktığında Rabbimiz onu bizim için kolaylaştırmış olmasın! Aziz Kitap’ta (Kur’an’da) Allah bize vaatte bulunmuştur.

“İman edenlere yardım etmek ise, bizim üzerimizde bir haktır.”
(Rum, 47)

Benim bu mektubum sana ulaşınca Müslüman ol, selâmete er. Muhalefet edersen pişman olursun. Seni dininden ayrılmam için zorlayamayız, halkını da. Zira Rabbimiz, “Dinde zorlama yoktur!” (Bakara, 256) buyurmuştur. Şehri teslim etmemekte direnirsen heva ve arzuna uymuş olursun ve kimin zayıf ve sayıca az olduğunu yakında göreceksiniz. Selam, arıman kulların üzerine olsun.”

Hız. İyâz, mektubu katlayıp mühürledi, onu bir Zımmîye verdi, surlara yaklaş, onları mektubu almaya çağır ve cevap almaya kadar bekle, diye emretti. Zımmî, nöbetçileri kendi dilleriyle çağırdı, surlarda işaret diliyle mektubu gösterdi, bir ip uzatarak aldılar. Zımmî de onları cevap için bekledi.

Hız. İyâz, bu diplomatik girişimiyle İslam fetihlerinde hep yapıldığı üzere, önce davet/ikna, sonra kuvvet yolunu izledi. Maria’da zihinsel bir dönüşüm gerçekleştirerek şehri fethetme yoluna gitti. İlk hedefi Maria’nın Müslüman olması, Maria Müslüman olmayacaksa ikinci hedefi Maria’yı Müslümanlarla baş edemeyeceğine ikna etmektir. Onun şehrini fethedilen şehirlerle karşılaştırmasını sağlayacak ve bu karşılaştırmadan yola çıkarak direncini kırıp teslim olma tercihi geliştirecekti.

Ne var ki Maria teslim olmadı. Heyetini topladı. Onlara Arapların emirinin yazdıkları hakkında ne dersiniz, diye sordu. Ey melike! Görüş senindir, ne emredersen ona uyarız, dediler. Maria bunun üzerine ey kavim, biliyorsunuz ki bir taraf ateş, diğer taraf utançtır. Şehri teslim edersek Rumlar bize musallat olur, onlar sizi değil bir yıl on gün bile kuşatmamışken nasıl teslim ettiniz ki bütün Rum diyarında şehriniz en korunaklı şehirdir. Dilerseniz onda ekip biçeceğiniz yerler vardır, sular da yanı başımızdadır ve her ne dilerseniz onda mevcuttur. Bununla beraber bütün Diyar-ı Bekr emirlerinin mektupları bana ulaştı, askerlerini yardımımıza gönderme vaadinde bulunuyorlar.

Bunun üzerine heyetindekiler, ey melike, bu doğru görüştür, bu kavme, onların şehre yönelik azimlerini kıracak bir mektup yaz, dediler.

Maria Hz. İyâz'ın mektubuna "Mektubunuz geldi ve anladım. Allah'ın size zafer vereceğine ve onun sizin dostunuz olup size ihmal etmeyeceğine dair sözleriniz Allah'a iftiradır. O sizin hakkınızdan gelecektir... Sizden intikamını alacak, Mesih'in kulları üzerindeki utancı izale edecektir. Kaleyi ebediyen size teslim etmeyeceğiz. İster kuşatmaya devam edin ister buradan uzaklaşın!" sözleriyle karşılık verdi. Mektup, bir iple Zimmîye uzatıldı ve Zimmî onu, Hz. İyâz'a getirdi.

Hız. İyâz, onun inadı karşısında "Allah'a tevekkül ediyor, işlerimizi O'na havale ediyoruz. 'Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter. Muhakkak ki Allah emrini tamamlayacaktır. O, her şey için bir kader (ölçü) takdir eylemiştir.' (Talak, 3)." diyerek savaş emri verdi.

İyâz, ustaca bir kuşatma yöntemiyle çevredeki Palu, Hanî, el-Hetah, Meyyâfârikîn, Süveydâ, Cebel-i Cûr ve Zü'l-Karneyn'e birlikler gönderdi. Oralar fethedilerek Âmid, çevreden tamamen yalıtıldı. Artık ne Elâzığ yolundan ne Muş çevresinden ne Meyyâfârikîn'den yardım alabilirdi.

Meyyâfârikîn'in fethi, sair İslam fetihleri içinde özgünlük arz eder. Hız. İyâz'ın Âmid'i kuşatmasından dört ay sonra başlarında Hakem b. Hişam'ın bulunduğu bir sahabe ve mücahid grubu ondan Meyyâfârikîn'in fethi için izin istedi. Komutan izin verdi ve aralarında Ensar ve Muhacirlerin bulunduğu bin kişilik bir grup Meyyâfârikîn'e hareket etti. Şehir son devrin yıpranmışlığı içinde korumasız gibiydi. Hakem b. Hişam ve arkadaşları Şah Burcu Kapısı'ndan şehre girip halkın toplandığı Maria Kilisesi'ne kadar gittiler. Orada şehrin hâkimi İslagurs'la karşılaştılar.

Kendi iddiasına göre İslagurs, İslam ordusu Kudüs'e girdiğinde mukaddes şehirdeydi. İslam'ı seçtiğini beyan edip şehirden çıkmış ama bir Hristiyan olarak gelip Meyyâfârikîn'e vali olmuştu. Hakem'le Hristiyanlık ve İslam arasındaki farkları tartıştı. Sonra İslam'ın Hz. İsa ve Hz. Meryem'e bakışı konularında ona sorular yöneltti. İkna olunca İslam'dan döndüğünü için pişman oldu ve İslam'a dönüşüm mümkün mü, dedi. Hakem, olumlu cevap verince Müslüman oldu. Ne var ki şehir halkı onu dinlemedi, muhalefet etti ve çatışmayı seçti.

Diğer şehirlere göre burada yaşananlar farklıydı. Zira diğer şehirlerde yönetim direnmiş, halk, İslam ordusuna teslim olmayı seçmişti. Halbuki Meyyâfârikîn'de yönetim teslim oldu, halk direndi. Halkın direnişi de pek uzun sürmedi. Kılıçlarına sarılanlar, bir süre sonra evlerine kaçtılar. Bunun üzerine Müslümanlar, bize iltica eden emandadır. Silahlarınız dışında malmızdan da bir şey almayacağız, diye ilan ettiler. Meyyâfârikîn halkı, bu merhametli ilanı duyunca ardı ardına teslim oldu. Müslümanlar da cizye karşılığında onları affettiler. Şehrin büyük kilisesini ise fetihlerde hep yapıldığı üzere camiye çevirdiler.

İslam ordusu, orada üç gün kaldıktan sonra ardından on kişi bırakıp Hz. İyâz'ın yanına döndü.

Âmid kuşatmasının üzerinden beş ay geçmişti. Hz. İyâz, her gün surların etrafında dolaşıyor, akşam vakti Babü'l-Ma (Yeni Kapı) taraflarına gelip askerlerinin önünde namaz kılıyordu. Canı sıkındı. Hz. Halid de surları aşmak için sürekli bir arayış içindeydi. Onun hizmetkârı Hammam, her gün kendisi için arpa ekmeği pişirir, çadırına bırakırdı.

Destansı rivayetlere göre Halid, üç gün üst üste ekmeğini yerinde bulamayınca hizmetkâra sordu. Hizmetkâr, "Her gece pişirip çadıra bırakıyorum" dedi. Dördüncü gece hizmetkâr, ekmeği yaparak bir köşede saklandı ve bir köpeğin gelip ekmeği aldığını gördü. Köpeği takip etti. Köpek bir su arkından içeri girdi.

Hizmetkâr durumu haber verince Halid, "Allah, bize zaferin kapılarını açtı!" diyerek arkadaşlarına döndü, onlardan canımı Allah için feda ederek su arkından içeri girecek yüz gönüllü talep etti. Çağrısına icabet edildi. Parolaları tekbirdi. Planlarını Hz. İyâz'a bildirip tatbik ettiler.

Vakit gece yarısını bulmuş, Bizans müttefiki Hristiyanların sur bekçileri uyumuştı. Halid ve arkadaşları ise ayaktaydı. Hz. Halid, su arkından içeri girdi. Onu Amr b. Ahvas takip etti. Su yolu dardı. Cüsseli olanlar geri dönmek zorunda kaldı. Fakat seksen kişi fetih arkından içeri girdi. Nusretullah, bir köpeğin üzerinden ulaşmış, Ashab Sünnetullah'a tabi olup nusret yoluna girmişti.

Halid, uyku sersemiyle üzerine gelen nöbetçileri kılıçtan geçirerek on arkadaşını kapıyı açmak için gönderdi, kapı açılınca tek-birler getirildi, Hz. İyâz ve İslam ordusu da tekbirlerle karşılık verdi. Böylece fetih tekbirler eşliğinde gerçekleşti.

İslam ordusu, gece boyunca askerlerle çatıştı ve nihayetinde sabah vakti şehrin idari merkezi Maria'nın köşküne vardı. Maria yoktu, hizmetkârları, altınları ve has adamlarını almış, yer altından surların dışına çıkan bir tünelden kaçıp Bizans'a sığınmıştı.

Bizans müttefiki Hristiyan askerler, Maria'nın onları yüzüstü bıraktığını görüp teslim oldular. Hz. İyâz, onları şehrin meydanına topladı. Pek öfkeli olmalıydı. Zira beş aydan fazla bir süre surların etrafında tutulmuş, şehre girince de direnişle karşılaşmıştı. Ama o bir istilacı değil, fatihtir. Halka şöyle seslendi:

“Biliniz ki Allah, bizi size muzaffer kıldı. Eğer O, peygamberimizi alemlere rahmet olarak göndermeseydi hepinizi şimdi kılıçtan geçirirdik. Oysa Allah bize affedicilerimiz ve iyilikte bulunmamızı emreder. Kim ki Müslüman olursa kabul olunur. Kabul etmeyen için cizye vardır.”

Şehirde bulunan Zeyd b. Haluk isminde bir Yahudi de Müslümanları övdü. Siz gerçekten rahmet peygamberinin ümmetisiniz, Allah rahmetini kalbinize yerleştirmiş ve sair ümmetlerden üstün kılmıştır. Allah, İbrahim ve Musa suhuplarında ahir zamanda ümmi bir peygamber göndereceğim, ümmeti bütün ümmetlerden üstündür. Kalplerine rahmet yerleştireceğim. Abdest suyu değen organları kıyamet gününde parlak bir şekilde onları haşredeceğim... dedi.

Bunun üzerine şehir halkı silahlarını Ashaba vererek teslim oldu ve onların çoğu Müslüman oldu. Müslümanlar, şehrin büyük kilisesi Toma Kilisesi'nin kendilerine yetecek kadar kısmını cami yaptılar. Bugünkü Ulucami işte o kiliseden dönüştürülmedir. Müslümanların sayısı artıp Hristiyanların sayısı azalınca tamamı camiye çevrilmiş, ona karşılık Hristiyanlara kilise için yer gösterilmiştir.

Hz. İyâz, halkı dehşete düşüren adil bir yönetim sergiledi. Bi-

zans ve Sâsânî istilalarında Diyarbakır halkı, zulümlerden dehşete düşerken İslam fethinde adaletten dehşete düşmüştü.

Hız. İyâz on iki gün şehirde kaldı, Hız. Sa'saâ b. Sevân'ı yanına beş yüz asker vererek vali olarak bıraktı. Kendisi Cudi Dağı tarafına doğru fetihlere devam etti. Bir daha asla küffarın istilasına uğramayan Âmid'in ilk Müslüman valisi Hız. Sa'saâ'dır.

Hız. İyâz, önce Hasankeyf, Siirt, Cizre ve Cudi taraflarını, ardından Van Gölü çevresine kadar olan kaleleri fethetti, Erzurum yakınlarına kadar ulaştı. Böylece el-Cezire bölgesini fethettiği gibi İrminiye bölgesine de girdi. Ne var ki yoluna devam etmedi çünkü o sırada Hız. Ömer'in mektubu kendisine ulaştı:

“Bismillahirrahmanirrahîm

Allah'ın kulu Emîrelmü'minîn Ömer'den İyâz b. Ganm'e!
Selâm senin üzerine olsun. Allah'a hamd olsun ki Müslümanların eliyle el-Cezîre'nin fethini ihsân eyledi; Müslümanları fakir iken zengin kıldı ve onların rızık dairelerini genişletti. Ben bu andan sonra Müslümanların fakir olacaklarından değil de mal ve servete aldanıp o sebeple helâk olacaklarından korkuyorum.

Ey İyâz b. Ganm! Sen vazifeni en güzel şekilde yerine getirdin. Allah senin vesilenle İslam'a ve Müslümanlara hayırlar ihsan eylesin. Bu mektubumu alınca sözüne ve fiiline güvenilir bir kumandan seç ve kendine vekil kıl. Sonra Şam'a yönel! Zira Yezid b. Ebu Süfyan'ın hasta olduğunu duydum ve vefat ederse korkarım ki orada işler karışır. Benim kanaatim bir an önce Şam'a dönmek ve el-Cezîre bölgesine artık fazla kalmaman yönündedir. Vesselâm”

Emîr kesindi. el-Kufî'nin rivayetine göre Hız. İyâz, yerine Utbe b. Farkad es-Sülemî'yi yanına dört bin asker vererek el-Cezire valisi olarak tayin etti ve derhâl Şam'a doğru yola çıktı. Humus'a vardı ama birkaç gün sonra hastalanıp vefat etti. Onca zafer ve fetihlerden sonra ardında miras olarak sadece iki atla iki deve bıraktı. Giysileri soyulduğunda üzerinde bir dinar dahi çıkmadı. Allah rahmet eylesin.

el-Cezire'nin Fethi'nin Neticeleri

El-Cezire'nin fethi ile İslam Anadolu'ya dayanırken Bizans'ın doğu kanadı da tamamen koptu. Sâsânî ve Bizans zulmünden sığındıkları dağlardan inip Müslüman olan Kürtler, İslam'ın sadık bir topluluğu olarak belirip tarih sahnesine yeniden çıktılar. Ondan sonra Müslüman olan Ermeni ve Süryanilerin yanında bölgeye dışarıdan gelen Müslümanlar da Kürtleşti. Kürtlük, yeni bir İslam kavmi ve Müslüman kültürü olarak bu bölgede belirdi. Kürtler, Hindistan'ın fethi dahil İslam ordularıyla fetihden fethe koşarken zamanla ilimde de öne çıktılar, dünya genelinde kendilerinden söz ettirdiler.

Dolayısıyla bu fetih, İslam'ın bir kavmi tükenme noktasından kurtarıp dünyaya yeniden kazandırması açısından oldukça kayda değerdir.

Öte yandan Müslüman tarihçilerle birlikte modern dünyanın tarihçileri de dünyanın en dindar Hristiyan bölgesinin, tam da Hristiyan fanatizminin dorukta olduğu bir süreçte, nasıl olur da bu kadar kolay fethedildiğine hayret ediyorlar. İyâz b. Ganm, nasıl olur da Sâsânî orduları ile Bizans orduları arasında o kadar çekişmeye ve kan dökmeye konu olan bir bölgeyi bu kadar kısa sürede ve bu kadar kansız fethetti? Anlamıyorlar. Bir yanılla haklılar! İslam'ın insanlık için cazibesini anlamayan elbette fetih gerçeğini anlamayacaktır. İslam, sürüklüyor ve fatihler peşinden gidiyorlardı.

Mısır'ın Fethi

Mısır halkı, Akdenizlilerin Siyahilerle karışmasından meydana gelen melez bir halktır.

Mısır, MÖ. 332'de Büyük İskender tarafından istila edildi. Onun ardından başlayan Helenistik Dönem, MÖ. 32'de yerini Roma istilasına bıraktı.

Romalılar, Mısır'ı hatta Kuzey Afrika'nın tamamını koloni yönetimi tarzında yönetiyorlardı. Sahillere Rumları yerleştirir, ülkenin zenginliklerini oradaki kale şehirleri üzerinden sömürür-

lerdi.

Roma'nın ve Mısır'ın Hristiyanlaşması, bu süreci değıştirmedii. Zamanla Mısır halkı ile Bizans yönetimi arasında mezhepsel farklar da girdi.

Bizanslılar Ortodoks mezhebine mensup iken Mısır'ın yerli halkı Kiptiler, Ortodoksluğun Ya'kûbî koluna mensupturlar. Bizanslılar, Diofizit iken, yani Hz. İsa'da tanrısal ve beşeri iki tabiatın bulunduğuna inanıyor iken Ya'kûbîler, Monofizit idi, yani Hz. İsa'nın beşeri yanının tanrısal yanında tamamen birleştiği inancındaydılar.

Mısır, 619'da Sâsânî istilasına uğradı ve 628'de Herakleios tarafından yeniden Bizans istilası altına alındı. Herakleios, Bizans'ın birliğini sağlamak için Ortodoksluğun ana gövdesiyle Ya'kûbîliği birleştirme yoluna gitti.

İmparator, Kadıköy Konsülü'nü topladı ve orada geliştirilen Monoheletlik (Melkitlik=Kral Mezhebi) inancını hakimiyeti altındaki bütün Hristiyanlara dayatma kararı aldı. Aynı konsülde daha önce İskenderiye'de olan Doğu Hristiyanlığı temsilciliği İstanbul'a alındı.

Mısır, Melkitliğe karşı direndiği gibi Şam'la birlikte Bizans'ın kiliseleri İstanbul'a bağlamasından da rahatsız oldu. İmparator, inancını Mısırlılara dayatmak üzere Mısır'a da Kyrus'u (Mukavkıs) yolladı.

Mukavkıs ile Mısırlılar arasındaki çekişmelerde binlerce kişi öldü ki sadece İskenderiye'de 24 bin kişinin öldüğü rivayet edilmektedir.

Mısır, Arabistan'ın yanı başında önemli bir merkezdi. Hz. Peygamber, dünyanın diğer kıtalarıyla ilgili olduğu gibi Mısır'la da ilgiliydi. Nitekim Hendek'te verdiği büyük fetih müjdesinde Mısır'ı da anmıştır.

Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Hicri 7'de elçiler yollara düştüklerinde Hz. Peygamber, Hâtıb b. Ebû Beltea'yı bir davet mektubuyla Mısır Mukavkısı Cüreyc b. Mîna'ya gönderdi:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den, Kıptilerin büyüğü Mukavkıs'a... Allah'ın selâmı, hakikat yolundan gidenlerin üzerine olsun. Sana İslâm'ın daveti ile sesleniyorum. İslâm'ı kabul eden sen esenliğe ulaşırsın ve Allah seni iki kez sevapla ödüllendirir, fakat İslâm'ı kabul etmezsen bütün Kıptilerin günahını da sen üstlenmiş olursun.

De ki 'Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.' Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz Müslümanlarız." (Âl-i İmran, 64)"

Mukavkıs, Resulullah'ın mührünün bulunduğu mektubu saygıyla dinledi ve fildişinden bir kutuya koydurarak korunmasını sağladı.

Hâtıb'a Hz. Peygamberle ilgili Hristiyan bilgeliğinin eseri sorular yöneltti. İslam'ı seçmedi ama belki Mısır'la Bizans arasındaki ilişkilerle ilişkili olarak Hz. Peygamberle ilişkisini iyi tutması gerektiğine de inandı. Hz. Peygamberin mektubuna şu karşılığı verdi:

"Mukavkıs'tan, Muhammed b. Abdullah'a, Selâm senin üzerine olsun. Mektubunu okuyup, belirttiğini ve çağırdığımı anladım. Bir peygamber daha çıkacağını biliyordum fakat onun Şam'dan çıkacağını sanıyordum. Elçilerine ikramda bulundum. Kopt halkı yanında büyük değeri olan iki cariyeyi ve bir elbiseyi sana gönderdim. Binmen için sana bir katır hediye ettim."

Hz. Peygamber, iki kız kardeş olan o cariyelerden Hz. Mariyâ binti Şem'un'u kendisi için aldı ve ondan İbrahim adı verilen oğlu doğdu. Küçük yaşta vefat eden İbrahim, Hz. Peygamberin Hz. Hatice validemizden olmayan tek evladıdır. Dolayısıyla Mısır'la Müslümanlar arasında duygusal bir bağdan dahi söz edilebilir. Nitekim Hz. Mariyâ vesilesiyle sonraki devirlerde Müslüman Mısırlılar, kendilerini Müslümanların dayıları saymışlardır. Ancak şüphesiz ki fethin nedeni bu duygusal bağ değildir.

Hz. Ebû Bekir'in Şam'a gönderdiği ve Yermük'tan sonra Filis-

tin'de kalan İslam komutanı Amr b. As, cahiliye devrinde defalarca Mısır'a gidip gelmiş, Mısır'ı yakından tanımıştı. Öte yandan Filistin'deki görevi sırasında da komşu ülke Mısır'ı gözetlemişti.

Müslümanlar, Kudüs'ü fethettilerinde oradaki Bizans komutanı Artabon, Mısır'a sığınmıştı. Ardından Amr b. As, Kayseriye'nin fethi için uğraşmış, kuşatma sırasında şehrin valisi ve imparator Herakleios'un oğlu Konstantin Mısır'a sığınmışlar, Mısır'da bir Bizans yığınağı oluşmuştu. Mısır, Nil Nehri sayesinde tarıma elverişli zengin bir ülkedydi, büyük bir orduyu barındırabilirdi ve Mısır'la Bizans arasında deniz ulaşımı kolay olduğu için gayet işlekti.

Mısır'daki ihtilaflar, ülkenin fethi için imkân sağlıyordu; Mısır'daki Bizans yığılması ve Mısır'la Bizans arasındaki deniz ulaşımının kolay olması ise Mısır'ı İslam yurdu için tehdit hâline getiriyordu.

Hz. Ömer, Hicri 17'de Şam'da, Cabiye'de iken Amr, ona Mısır'ın durumunu rapor etti. "Ey Emirü'l-mü'minin, izin ver, Mısır'a yürüeyim! Orayı fethedersin Müslümanlar için kuvvet ve yardım olur. Orası geniş topraklara ve zenginliklere sahip ama savaştan acizdir." diyerek ondan fetih için izin istedi.

Hz. Ömer, fetihler konusunda temkinliydi, fazla açılmanın Müslümanlara zarar vermesinden endişe ediyordu. Bir yurt fethedilince oraya iyice yerleşilmesinden sonra başka bir yere açılmaya izin vermekten yanaydı. Müslümanlar geniş topraklar fethetmişler ve yerleşim süreci devam ediyordu.

Amr, halifeyi ikna edinceye kadar görüşünde ısrar etti. Nihayetinde Hz. Ömer, ona 4000 veya 3500 kişilik bir ordu vermeyi kabul etti. "Sen fetih için yola çık." dedi. Bununla beraber hâlâ tereddütteydi. Ona "Ben bu konuda istiharede bulunacağım ve inşaallah mektubumu da hemen arkandan göndereceğim. Şayet Mısır'a girmeden önce, geri dönmeni emreden mektubum sana ulaşırsa geri dön. Ancak Mısır'a girdikten sonra mektubumu alırsan, yoluna devam et!" dedi.

Amr, emri alır almaz, askerleriyle birlikte hızla Mısır'a doğru hareket etti. Hz. Ömer'in mektubu kendisine geldiğinde Filistin'in

Refah bölgesindeydi. Amr, Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin getirdiği mektubu Mısır'ın Ariş bölgesine ulaşıncaya kadar açmadı.

Hz. Ömer, Mısır'a girildikten sonra orduyu çekmek istememişti, zira bu geri çekilme olarak anlaşılır ve Bizans'a cesaret verirdi. Amr, bunu değerlendirdi ve yolculuğuna devam etti. Farklı bir rivayete göre ise Hz. Osman'ın itirazları sonucu Hz. Ömer, Amr'ı durdurmak istemiş ve Mısır'a henüz girmemişse ondan geri dönmesini talep etmiş ama Amr, sözü edilen şekilde davranarak Mısır'a girmişti. Dolayısıyla Amr, Mısır'ı fethetmek için daha önce denenmemiş bir yönetime başvurmuştu.

Amr, mektubu açtığında Hicri 18 yılı Zilhicce ayının onuydu (12 Aralık 639), dolayısıyla bayramdı, bir koç kurban etti ve "Allah'ın bereketiyle yürüyorsunuz!" diyerek ordusunu harekete geçirdi. Ariş, direniş göstermeden teslim oldu. İslam ordusu, Mısır'la Şam arasındaki kadim yolu takip ettiği hâlde Fermâ'ya ulaşıncaya kadar hiçbir direnişle karşılaşmadı.

Ferma, Mısır'ın anahtarlarındandı. Nil'in kıyısında ve bir limana sahipti. Sâsânî istilası sırasında surları ve bazı binaları yıkılmışsa da Bizanslılar tarafından onarılmış, mamur bir şehirdi. Şehirde Mısırlılar ve Bizanslı Rumlar birlikte yaşıyordu.

Amr, bir aydan uzun süre Fermâ'yı kuşatarak fethetti (Muharrem 19/Ocak 640). Bizans'tan rahatsız olan Kıptiler, kuşatma sırasında Müslümanlarla ilk iş birliğini yaptılar, fethi kolaylaştırdılar. Kıptiler, dengelerin değiştiğini görmüşlerdi. Nitekim İskenderiye'de bulunan Piskoposları Bünyamin, onlara bir mektup göndererek artık Rumların devleti kalmadı, hakimiyetlerinin sonu geldi, Amr'la buluşun, diyerek yön göstermiştir.

Amr, bu kez, yolunu kesen kimseyle karşılaşmamak için tali yolları kullanarak Bilbîs'e vardı. İslam ordusu, basit direnişler dışında yolda kimseyle karşılaşmadan Bilbîs'e vardı ve orada eski Kudüs komutanı Artabon ile karşılaştı. Bir ay aralıksız süren savaşın ardından şehir fethedildi, şehirde bulunan Mukavkıs'ın kızı Ermanusa da esir alındı. Amr, büyük bir diplomatik deha ile kıza ikramda bulunarak onu babasına yolladı. Rumların bin ölü ve üç bin esirle kaybettikleri bir savaşın ardından böyle bir jest, Mısır'ı sulh yoluyla fethetmeye yönelik bir girişimdi.

Müslümanların hedefi Mısır'ın merkez şehirlerinden Babilon'du. Ama öncelikle kuzey ile güney arasındaki bağlantıyı kesmek gerekiyordu. Bunun için Amr, Bilbîs'in ardından kuzey ve güneyi birbirine bağlayan Ümmü Düneyn'e yöneldi. Savaş haftalara yayılınca Amr, Hz. Ömer'den yardım diledi.

Bunun üzerine Hz. Ömer'in başlarında Zübeyr b. Avvam, Ubade b. Sâmit, Mesleme b. Muhalled (veya Harice b. el-Huzafe) ve Mikdat b. el-Esved'in bulunduğu dört bin kişilik bir destek birliği gönderdi. Hz. Ömer, Amr'dan razı olmasa da bunu kararlarına yansıtmamış, fetihleri riske atmamış, Amr'ın yardımına "Sana dört bin kişi gönderiyorum, her bin kişinin başına bir komutan atadım ki onlardan her biri bin kişiye bedel!" dediği seçkin bir birlik göndermişti.

İslam, ordusu, Ümmü Düneyn'i fethederken burada ve Aynüşşems civarında kazandığı savaşlarda basit fidyeler karşılığında Kiptileri hep affetti. İslam, onlara zulmetmeye değil, onları zulümden kurtarmaya gelmişti.

Amr, Ümmü Düneyn'deki Bizans gemilerine el koydu, kalede güvenliği temin etti, hazırlıklarını Aynüşşems'te tamamladı ve Babilon Kalesi'ne doğru hareket etti (20/641). Babilon, korunaklı bir kale ve asker doluydu, mevsim de Nil'ni taşıdığı günlere denk gelmişti. Buna rağmen Müslümanlar, kaleyi yedi ay boyunca kararlılıkla kuşatınca Bizanslı muhafızlar, usandı.

Amr, Hz. Ömer'in gönderdiği Hz. Zübeyr b. Avvam komutasındaki birlik ulaşınca kadar Rumları oyalamayı başarmıştı.

Hz. Ömer, yardımcıları 4000'er kişi hâlinde gönderiyordu. Bu sırada Amr'a 4000 kişi daha ulaşmış olmalı ki Hz. Ömer, ona asker sayısının 12 bini bulduğunu ve böyle bir ordunun yenilmeyeceğini söylemişti. Dolayısıyla Halife, artık mazeret kabul etmiyor, mutlaka başarı bekliyordu.

Hz. Ömer, Amr'ın Mısır'la ilgili taahhütlerine rağmen onu yalnız bırakmamış; bir komutanı cezalandırmak için İslam ordusunu cezalandırmamış, İslâmî fetihlere halel getirmemiştir. Bundan elbette alınacak çok ders vardır.

Hız. Zübeyir b. Avvam, sadece büyük bir komutan değildi, aynı zamanda Halid b. Velid gibi kritik durumlarda olağımı aşan bir cesarete sahipti.

Zübeyr, Amr'a "Ben kendimi Allah için feda ediyorum. Umarım ki, bu şekilde Allah Müslümanlara fethi nasip eder." diyerek kalenin surlarına çıkmak için izin istedi. Kaleye merdivenler dayandı ve onunla beraber Muhammed b. Mesleme, Mâlik b. Ebî Sa'sa'a es-Selâmi ve Benî Harâm kabilesinden bazı kişiler kaleye tırmanıp zafer parolası olarak tekbir getirdiler.

Surların dibindeki Müslümanlar da tekbire eşlik edince Rumlar, İslam ordusunun kaleye girdiğini zannedip panikledi ve kaçış kapılardan uzaklaştı. Hız. Zübeyr ve arkadaşları kahramanca yol alıp kapıları açtılar. Onların bu dillere destan kahramanlığıyla Müslümanlar kaleye girdiler.

Mukavkis ve Bizans garnizonu, iç kalede bazılarını bırakarak artlarında köprüleri de tahrip edip Nil Nehri'nde bulunan meşhur Ravza adasına kaçtılar.

Mukavkis, orada Babilon'un Melkânî piskoposları ile ortak bir karara varıp Amr'dan Mısır'ı terk etmesini istedi. Anlaşıldığı kadarıyla o güne kadar yapılan fetihlere rağmen Bizanslılar hâlâ İslam fetihlerini geçmişin yağma amaçlı hücumları ile karıştırıyorlardı.

İbn Abdilhakem'in rivayetine göre elçiler "Sizler, bizim ülkemize girdiniz ve bizimle savaştınız. Topraklarımızda kalışınız da bir hayli uzadı. Halbuki siz küçük bir orduya sahipsiniz. Kostantiniyye'deki Rumlar, hazırladıkları büyük ve silahlı bir orduyla sizin üzerinize gelecekler ve sizi yeneceklerdir. Nil Nehri de su seviyesi yükselmiş haliyle sizi çevrelemiş durumdadır. Bu hâlde sizler ancak bizim esirlerimiz olursunuz. Bize adamlarımızı gönderin de onlarla sulh şartlarını konuşalım. Umulur ki, aramızdaki savaş, Rum ordusu üzerinize gelmeden, sizin ve bizim istediğimiz gibi nihayet bulur. Aksi hâlde artık konuşmak fayda vermez ve biz de Rumları durdurmaya güç yetiremeyiz. Sizler, isteklerinize ters düşse bile bu işe razı olmak zorunda kalırsınız. Bize aranızdan elçiler gönderin, bizim ve onların razı olacakları

bir şey üzerinde anlaşalım!” diyerek bir tür tehdit etti. Anlaşılan, Mukavkıs’ın Müslümanları daha yakından tanıması gerekiyordu. Bunun için bilinen bir yöntem vardı: Elçileri bir süre Müslüman kampında tutmak.

İslam komuta heyeti, Bizans elçilerini hemen göndermedi, karragâhta iki gün misafir etti. Öyle ki Mukavkıs, onların akibetinden kuşkuya düştü. Arkadaşlarına “Baksanıza elçileri hapsediyorlar, öldürüyorlar ve dinleri bunu helal kılıyor” dedi.

Amr ise elçilere İslam ordularının bilinen üç teklifinden birini içeren bir mektup verdi: Ya İslâm’a girer ve kardeşlerimiz olur, lehimize olan ve aleyhimize olan ne hâlimiz varsa ona ortak olursunuz (bizimle sevinçte ve tasada bir olursunuz) ya zelil olarak her birinize cizye yükleriz ya da Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sizinle savaşırız.

Mukavkıs, elçilere Müslümanları sordu:

“Biz öyle bir toplulukla karşılaştık ki onlara ölüm yaşamaktan, tevazu da kibirden daha sevimli gelmektedir. Onlar dünyaya meyletmezler, yere otururlar, yemeklerini dizleri üzerine çökecek yerler. Emirleri de onlardan herhangi biri gibidir, diğer insanlardan fark edilmez. Onların en üstünüyle en düşüğü, efendileriyle köleleri birbirinden ayırt edilemez. Namaz vakti geldiği zaman, hiçbirisi geri kalmaz. Vücutlarından bazı yerleri yıkarlar ve namazlarını huşû ile kılarlar” dediler.

Mukavkıs’ı savaştaki yenilgiden sonra diplomasi ve İslâmî yaşamın yüceliği yıkmıştı. “Yemin ederim ki onlar bir dağa saldırırlar onu yerle bir ederler. Onların hiçbirisiyle savaşmaya güç yetmez. Onlar bugün Nil ile kuşatılmışken (Nil’in kabardığı bir dönemde) sulha yaşamazlarsa bugünden sonra bu işi hiç düşünmezler!” diyerek umutsuzluğunu açığa vurdu.

Amr da ona Ubade b. Sâmit riyasetinde on kişilik bir heyet gönderdi. Ubade, esmer ve görüntüsü ile ürkütücü biriydi. Mukavkıs, Ubade’den korktu, belki de Siyahileri andıran bir elçi ile görüşmeyi asaletine aykırı buldu.

Ubade’nin arkadaşları “Gördüğün gibi o her ne kadar siyah olsa

da konum, önce gelme, akıl ve görüş bakımından en faziletli-mizdir. Biz de siyah olmak kınanmaz” dediler.

Bunun üzerine Mukavkis, ona yumuşak bir üslupla konuş çünkü senin görünüşün beni ürkütüyor, ona sesin şeklin de eklenince daha da ürkütüyorsun, dedi. Ubade, Mukavkis’i daha da korkutmak için; ardımda benim gibi bin siyah arkadaşım var, ben onların temsilcisiyim diye cevap verdi.

Ubade, “Bizim rağbetimiz ve gayretimiz Allah yolunda cihaddır ve onun rızasına ulaşmaktır. Düşmana savaş açmamız, dünya malını elde etmek veya artırmak için değildir. Yüce Allah bize ganimeti caiz kaldı. Bir arkadaşımızın önüne bir kantar altın konsa ondan bir dirhemden fazlasını almaz. Zira mala rağbetimiz, bir gün ve bir gece açlığımızı giderecek kadardır... “

Mukavkis, bu sözleri duyunca arkadaşlarına “Daha önce böyle bir söz işitmiş miydiniz?” diye sordu. Ardından “Ey salih adam!” diye hitap ederek tekrar Bizans yardımıyla korkuttu. O sırada kaledeki son Bizans askerleri esir alınmış veya Ravza adasına sığınmışlardı. Mukavkis, nihayetinde Müslümanların tam da ganimet toplayacakları sırada anlaşmayı kabul etti. Amr da anlaşmadan yanaydı. Ashabdan bazıları haklı olarak ganimet konusunda itirazda bulundularsa da Amr, Hz. Ömer’in sulh konusunda istekli olmasını hatırlatarak onları ikna etti ve iki taraf arasında şu maddeler üzere anlaşma sağlandı:

1. Aşağı ve Yukarı Mısır’da bulunan Kıptiler, her yıl ikişer dinar cizye vereceklerdir. Bu, buluğa ermiş her erkek için geçerlidir ve iki dinarlık cizye miktarı artırılmayacak, sabit kalacaktır.
2. İhtiyarlardan, din adamlarından, kadınlardan, henüz buluğa ermemiş küçük çocuklardan ve fakirlerden cizye alınmayacaktır.
3. Yerli halk, kendilerine gelen Müslüman misafirleri sayılarına bakmaksızın üç gün misafir edecektir.
4. Sulh yapılan topluluğun arazileri, canları ve malları her türlü saldırıya karşı muhafaza edilecektir.

5. Toprak sahipleri, ödeyecekleri iki dinar cizyeye karşılık olarak her bir feddan arazi için Müslümanlara üç irdebb buğday, iki kist zeytinyağı, iki kist bal ve iki kist sirke vereceklerdir. Bu yiyecek maddeleri “Dâru’r-Rızk” isimli yiyecek ambarında toplanacak ve Müslümanlara paylaşılacaktır.

6. Mısır’daki Müslümanların sayısınca, yılda bir defa olmak üzere, kaba çuhadan birer cübbe veya aynı değerde Kıptî kaftanı, birer pelerin veya sarık, şalvar ve birer çift ayakkabı vereceklerdir.

7. Rumlardan, isteyenler Mısır’dan çıkıp ülkelerine gidecekler, isteyenler de Kıptîler gibi anlaşma şartlarına uymak kaydıyla Mısır’da kalabileceklerdir. Onlar bu konuda zorlanmayacaklardır.

8. Bu maddeler özellikle Kıptîler içindir.

Mukavkıs, Mısır’ın yerli halkı için yaptığı bu anlaşmanın İmparator tarafından tanınmasını talep etti fakat İmparator, onu korkaklıkla itham edip anlaşmayı kabul etmeyi reddetti. Hz. Ömer ise Mısır’ın savaşa fethedildiğini kabul etmekle birlikte sulhu savaşa tercih etti ve anlaşmayı onayladı.

İmparatora göre, Babilon ve İskenderiye’de yüz bin Rum vardı ve isteseler on iki bin Müslümana karşı direnebilirlerdi.

Mısır, bir paralı ordunun, imanıla savaşan bir dava ordusu karşısındaki acizetine sahne oluyordu. İmparator, bunu Ecnadeyn’de, Fihl’de, Yermük’ta görmüştü ama Mısırlıları savaşa teşvik için, görmemiş gibi davranıyordu. Onun bulunduğu yükseklik, gerçeği kabullenmesini engelliyordu.

Mukavkıs ise hem bir din adamı hem yönetici olarak tabandaki gerçekliğin farkındaydı. İmparatorun cevabı ona ulaştığında paralı ordularla dava orduları arasındaki farkı da anlatan şu hiapta bulundu:

“Vallahi, onlar az ve zayıf olmalarına rağmen bizden daha kuvvetli ve daha dayanıklılar. Onlardan biri, bizden yüz kişiye bedeldir. Çünkü onlardan biri savaşırken yakınlarına, yurduna ve evlatlarına dönmeyi ümit eder. Bizimle savaşmanın onlara

çok sevap getireceğine inanırlar. Ölürsek cennete gideriz, derler. Onlar işeleri ve libasları dışında dünyaya ve lezzetlerine rağbet etmezler. Biz ise ölümü inkâr ediyoruz, dünyayı ve lezzetlerini seviyoruz. Nasıl olur da onların savaştaki kararlılığının karşısında dururuz? Vallahi, ben Araplara verdiğim sözden dönmeyeceğim ve biliyorum ki siz de yarın benim görüşüme döneceksiniz ve keşke itaat etseydik, diyeceksiniz. Çünkü benim bildiğimi ve gördüğümü, İmparator bilmediği, görmediği hâlde hükmetmeye çalışıyor. Siz, senede sadece iki dinar karşılığında canı, malı ve evlatlarının emanda olmasını istemiyor musunuz?”

Mukavkis, Amr'a gelerek İmparatorun anlaşmayı beğenmediğini ama anlaşmanın Kiptiler için geçerliliğinin kabul edilmesini, fey alınmadan ya da köleleştirilmeden Rumların anlaşmaya dahil edilmemesini istedi. Ayrıca kendisi için de özel bir talebi vardı: Ölünce cenazesinin İskenderiye'deki Ebû Yuhannes Kilisesi'ne gömülmesi.

Anlaşılabacağı üzere Mısır, Bizans'tan kopmuş, başının çaresine bakıyordu. Amr, Kiptilerin köprüleri onarmaları ve İskenderiye'ye ulaşmaya kadar Müslümanlara yiyecek ve kalacakları yer temin etmeleri şartıyla Mukavkis'la anlaştı. Böylece savaşla ele geçirilen Mısır, kimi rivayetlere göre Hz. Zübeyr'in muhalefetine rağmen, Hz. Ömer'in desteğiyle sulhla ele geçirilmiş gibi kabul edildi.

Kiptilerin Müslümanların safına geçmesi, fethi kolaylaştırdı ve anlatacağımız üzere kısa bir süre içerisinde İskenderiye de fetheadildi (21/642) ve İslam orduları Kuzey Afrika'da ilerleyerek Libya'nın batı noktası Trablusgarp'a kadar ulaştılar.

Bunda kuşkusuz Müslümanların samimiyetle cihad etmesi ve halkı şefkatle İslam'a davet etmeleri en önemli etkendi.

Ziyad b. Cezz ez- Zübeydî'nin rivayet ettiğine göre Mısır'da tarihte görülmemiş şu öykü yaşanmıştı: “Fetih sırasında Mısır halkı, Müslüman olup cizyeden kurtulmak veya cizye vermek konusunda serbest bırakılmıştı. Biz, Müslüman olmayıp cizye vermeye razı olarak Hristiyan kalmak isteyenleri duydukça üzülüyor, cizyeye razı olmayıp Müslüman olanları duydukça bir yeri fethettiğimizden daha fazla sevinç çığlıkları atıyorduk!”

Bir Mısırlının Müslüman olması, dini üzere kalsa kendilerine hizmet edecek bir Hristiyanın artık onlara ortak olması anlamına geliyordu. Müslümanlar, bunu biliyorlar ve buna rağmen her bir Mısırlının İslam'ı tercih ettiğini duyduklarında sevinç çılgınlıkları manasında yeri göğü inleyen tekbirler getiriyorlardı. Onlar, hakikaten inanmış ve ahreti dünyaya tercih etmiş bir topluluktu.

İskenderiye'nin Fethi

İskenderiye, Mısır'ın ve Doğu Hristiyanlığının başşehri, Bizans'ın İstanbul'dan sonra en büyük şehri ve denizle kara arasında İpek Yolu üzerinde bulunmakla dünya ticaretinin en önemli şehirlerinden biriydi. Dinî açıdan Kudüs'ten sonraki, jeopolitik olarak ise Doğu ve Güney Akdeniz'deki en önemli şehirdi.

Herakleios, Babilon'un fethedildiği gün ölmüştü. Mukavkis da önce görevden alınıp sürgün edilmiş, sonra tekrar görevine iade edilmişti.

Rum yönetimi, İskenderiye'nin ellerinden çıkması durumunda Mısır'daki hakimiyetlerinin son bulacağını farkındaydı. Bunun için şehri askerle doldurup tahkim ederken Müslümanları şehre ulaşmadan yenmek için önlemler aldı.

Bizans komutanı Theodore, Müslümanların yollarını kesmek için Domentianus adlı bir komutanı görevlendirmişti. Ama İslam ordusu Nakyûs'a ulaştığında Bizans komutanı hiç savaşmadan kaçtı. Amr, onu takip etmek için Şerîk b. Sümei'yi görevlendirdi. Şerîk, Bizans direnişi karşısında Amr'dan yardım talep etti ve İskenderiye yolu boyunca yaşanan bu savaşlarda özellikle Amr'ın azatlı kölesi Verdân ve oğlu Abdullah b. Amr, kahramanlıklar gösterdiler. Abdullah, savaşta yara almasına rağmen Bizans'ın üzerine vardı. Nihayetinde yol üzerindeki Ternut, Nakyûs, Sultays, Kiryevn kaleleri Müslümanların eline geçti ve Bizans ordusu, çaresizce İskenderiye'nin içine çekildi.

Şehrin güneyi Meryût gölü, kuzeyi Akdeniz'le çevriliydi, batı tarafında ise Nil'in Nez'atu Sa'ban kolu bulunuyordu. Bu neden-

le şehre ancak doğu ve güneydoğu tarafından taarruz etmek mümkündü. Buralar da kalın surlarla çevrilmişti ve peş peşe dizilmiş üç veya yedi setten oluşan surlar da iç içe olduğu için şehri kuşatmak oldukça zordu.

Amr, şehrin doğusuna karargahını kurdu. İki ay boyunca şehri kuşattığı hâlde alamadı. Bunun üzerine geri çekilme kararı aldı. Fakat Ümmü Düneyn'e yönelmişken Rumların saldırısına uğradı. İslam ordusu, on iki Müslümanın şehid olduğu bu saldırı üzerine geri döndü.

Mukavkis, bir daha sulh talebinde bulundu ama Amr reddetti. Bunun üzerine Mukavkis, kadımları, yüzleri şehre dönük bir şekilde surların üzerine yerleştirdi. Erkeklerse yüzleri Müslümanlara dönük silahlı olarak bekliyorlardı.

Amr, onun hilesini anladı ve ona gönderdiği mektupta Müslümanların o güne kadar savaşları asker çokluğuyla kazanmadıklarını, İmparatorun dahi kendilerine yenilip İstanbul'a gittiğini hatırlattı. Anlaşmaya yatkın olan Mukavkis, bu hakikati Rumlara hatırlattı ama Rumlar, anlaşmaya razı olmadılar.

Hz. Ömer, Amr'a gönderdiği mektuplarda Mısır'ın fethinin uzamasından dolayı onu kınıyordu. Çünkü Amr, Mısır'a yönelirken hep fethin kolay olacağını öne sürmüştü. Daha önce hiçbir İslam fethi böyle uzamamıştı. Hz. Ömer, maddi bütün tedbirlerin alındığını düşünüyor, gecikmenin sebebi olarak manevi eksikliği görüyordu. Hakikatte İslam ordusu, manen Bizans ordusundan kat kat öndeydi. Ama Hz. Ömer'in baktığı yerden hâlâ ilahi yardımı hak edecek kadar manevi bir donanım içinde değildi. Öyleyse yapılacak olan o manevi kusurun giderilmesi idi.

Hz. Ömer, Amr'a gönderdiği mektupta, "Sizin Mısır'ı fetihteki ağırlığımıza şaşıyorum. İki yıldır savaşıyorsunuz. İşin bu kadar uzaması, sizin düşmanınızın dünyayı sevmesi gibi dünyayı çokça anmanız ve sevmenizdir. Allahü Tebareke ve Teâlâ, bir kavme niyetinin sadık olmasından başka zafer nasip etmez. Sana her biri bin kişiye bedel dört adam gönderdim. Sana mektubum ulaştığında insanlara hitap et; onları düşmanınıza karşı cihada, onları sabra ve halis niyete teşvik et. O dört kişiyi öne geçir ve bütün askeri tek bedenmişçesine saflarda hizaya koy. Bu hitabı

cuma günü öğle vaktinde yap. Çünkü o öyle bir saattir ki onda Allah'ın rahmeti iner ve o, dualara icabet vaktidir. İnsanlar, onda Allah'a yönelsinler ve O'ndan düşmanlarına karşı zafer talep etsinler.”

Mektup ulaştığında Amr, askeri topladı ve onu okudu, sonra Hz. Ömer'in andığı dört büyüğü Zübeyr b. Avvam, Ubade b. Sâmit, Mesleme b. Muhalled (veya Harice b. el-Huzafe) ve Mikdat b. el-Esved'i insanların önüne geçirdi. Askere temizlenmeyi ve iki rekât namaz kalmayı, sonra Allah'a yalvarıp O'ndan düşmanlarına karşı zafer için duada bulunmayı emretti. Öyle yaptılar, eksiklerini giderdiler ve yüce Allah, fethi nasip etti.

Anlaşıldığı kadarıyla Amr ile Ashabın dört büyüğü arasında bir ihtilaf vardı. Amr, muhtemelen onları geri tutuyordu. Hz. Ömer'in emri üzere dört komutan öne geçirildi. Öncü kuvvetlerin komutanlığını Hz. Zübeyr ve Mesleme b. Muhalled yaptılar. Komutanlığa ise Ubâde b. Sâmit getirildi. Rivayete göre Amr, Mesleme'yle yaptığı istişarede “Bana bu kavimle savaş hakkında fikir ver!” dedi. Mesleme ona “Bir adama bak ki onda Hz. Peygamberin ashabının marifet ve deneyimi bulunsun. Onu komutan yap, savaşın önünü açmakta sana yeterli olur” diye cevap verdi. Amr, “Kim o adam?” diye sorunca Mesleme “Ubâde b. Sâmit” dedi.

Ubâde, Hazrec'e mensup Ensar'dandır. Peygamberin her iki Akabe Biatı'nda bulunmuştur, ikinci biatta Yesriblilerden seçtiği 12 nakibten biridir. Ensar'ın en faziletli kadınlarından, büyük mücahide Ümmü Harâm bint Milhân'ın kocasıdır.

Ubâde, Hz. Peygamberin yakın dostlarından, Suffe Ashabının ilk öğretmenlerinden ve Ashabın en çok saygı görenlerindedir. Vahiy kâtibi ve hafızdır. Kudüs'e atanan ilk kadıdır. Görevine gitmeden önce Hz. Ömer'in tavsiyelerine mazhar olmuştur.

Ubâde, Şam'ın fethinden sonra Yezid b. Ebû Süfyan'ın talebi üzerine, bölge halkına İslam'ı öğretmek üzere Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ ile birlikte Şam'a gönderildi.

Muaviye ağabeyinin yerini aldığı anda aralarında anlaşmazlık çıktı, bunun üzerine Medine'ye döndü. Hz. Ömer, Ubâde gibi insan-

ların bulunmadığı yerler hayırsız olur, deyip onu tekrar Şam'a gönderdi ve Muaviye'ye ihtilafa düştükleri konularda Ubâde'ye uymasını emretti. Hz. Ubâde, Sünnete olduğu gibi tabi olur ve hiçbir hususta Hz. Peygambere muhalefet etmemek üzere biat ettiğini söyler, kimsenin kınamasından da korkmazdı.

Mesleme, işte böyle bir önderi komutan olarak önermiş ve Amr da onu kabul etmiştir.

Amr, Hz. Ubâde'yi çağırды. Ubâde, komutana hürmeten atından inmek istedi. Amr, Hz. Peygamberin dostlarına hürmeten, sakın atından inme, dedi. Yakın olanların karşılıklı hürmeti berekete vesiledir.

Amr, Hz. Ubâde'den mızrağını istedi, kendi sarığını mızrağa taktı ve "Bu, başkomutanın sancağıdır. Onu sana veriyorum. Bugün başkomutan sensin!" dedi. Ardından ordu hep beraber iki rekât namaz kılıp surlara yüklendi ve surların kapıları açıldı. Amr, çok kabiliyetliydi ama o gün kabiliyetten öte kabul görmüş bir takvaya ihtiyaç vardı. Ubâde, takvanın simgelerindendi, Ashabın arasında onun farklı bir yeri vardı. O, önde olunca Ashab, onun peşinden gitti ve zaferi buldu.

O güne kadar kuşatmanın üzerinden üç ay geçmişti. Ordu, yorgun olmalı. Ama Hz. Ömer'in aldığı tedbirle kuşatmanın ilk günü gibi savaştı ve Bizans'ı aciz bıraktı.

Mukavkis'in ısrarı ve artık hayatta olmayan Herakleios'un hanımı Martina'nın emri ile Bizans ordusu, anlaşmaya razı oldu. Bizans birlikleri gemilerle Rodos'a doğru yola çıktı ve Amr b. As, şehre girdi (Şevval 21/Eylül 642).

Geride kalan Bizans askerleri esir, malları ganimet kabul edildi, halka ise İslam ordularının bilinen uygulaması üzerine şehir sulhla alınmış gibi muamele edildi.

Muaviye b. Hudeyc'i fethi müjdelemesi ve Beytül-mâl'in hissesi olan beşte bir ganimeti Halife'ye teslim etmesi için Hz. Ömer'e gönderdi. Günümüze kadar gelen ve fetih mektubu olduğu bildirilen mektupta Amr, "Tavsif ve tarifini yapmaktan aciz kaldığım bir şehri fethettim. Şu kadarını söylemek kâfidir ki, burada

dört bin hamamıyla birlikte dört bin köşk, cizye vergisi ödeyen kırk bin Yahudi ve hükümdarlar için kurulu dört yüz misafirhane-ikametgâh ele geçirdim.”

Müslümanlar, kuşatma boyunca yirmi iki şehit vermişlerdir. Düşman kuvvetlerinin sayısı elli bindi ve buna ek olarak bir Bizans filosu da denizde duruyordu. Onlardan kaç kişinin öldüğü ise meçhul ama sayının binlerin altında olmadığı da malumdur.

İskenderiye'nin fethi, neredeyse Medain'in fethi kadar önemli olunca etrafında pek çok destansı rivayet geliştirilmiştir. Bunların sahilliği bir yana Amr, İskenderiye için Babilon anlaşmasının bir benzerini yapmış, İskenderiye halkı Mısır'ın genel anlaşması içinde İslam ordusuna teslim olmuştur.

Şehirdeki Kiptiler, İslam ordusunun galibiyetini zulümden kurtuluş zaferi olarak kutladılar. Patrikleri Bünyamin, İskenderiye'de uzun süren zulüm döneminden sonra kurtuluşa erdik, diyerek fethi sevinçle duyurdu. Müslümanlar, Bizans yanlısı Melkanî Hristiyanlara da adaletle davrandılar ve Hristiyanların birbirlerine karşı üstünlük çabalarına son verdiler. Şehirdeki Yahudiler de anlaşmadan yararlandılar ve yaşam kalitelerini korudular. Zira İskenderiye'ye “medeniyet” gelmişti.

İskenderiye, kütüphanesinin Hz. Ömer'in emriyle Amr tarafından yakıldığı iddiasına gelince ilk devir İslam tarihlerinde bu yönde hiçbir bilgi yoktur. Hasan İbrahim Hasan'ın titizlikle incelediği üzere, bu iddia ilk kez Abdullatif Bağdadî (ö. 629/1231) tarafından ileri sürülmüştür. Kanaatimce Abdullatif'in Hanbeli düşüncesinin Müslümanlara hükmettiği bir çağda yaşaması, bu bilgiyi vermesinden bağımsız değildir. Öte yandan Hz. Ömer, böyle bir emir vermişse hiç kuşkusuz o emir, Ümmetin ve insanlığın yararına değildir.

Amr, Mısır'da Hz. Ömer'in emriyle bugünkü Kahire olarak Fustât'ı yeni başkenti olarak inşa etti. Hz. Ömer, İskenderiye'nin korunması için ise her yıl Medine'den birlik gönderdi. Amr, ordusunu dörde böldü. Dörtte biri İskenderiye'nin; dörtte biri sahillerin korunmasına ayrıldı, yarısı ise Afrika'da fetihlerde bulunmak üzere yeni kurulan Fustât'ta konumlandı. Müslümanları ta Endülüs'e kadar götürecektir olan da işte ordudur.

Mısır'ın Fethiyle İlgili Bir Menkıbe

Mevlânâ Abdurrahmân Câmî, Şevâhüdün'n-Nübüvve adlı eserinde şu rivayette bulunmuştur:

Bir gün Mısırlılar, Amr bin As'a gelerek, Nil Nehri'nin bir âdeti vardır. Bu yapılmazsa suyu çekilir, dediler. Amr, nedir diye sordu. Mısırlılar, içinde bulunduğumuz bu aydan on iki gün geçtikten sonra, bir kız buluruz. Ebeveynlerini mâl ve para verecek razı ederiz. O kıızı güzel elbiselerle ve altınlarla süsleyip, Nil Nehri'ne atarız, dediler.

Amr, İslam'da böyle iş olmaz, İslam, kötü adetleri kaldırmıştır, diyerek onları geri çevirdi. Üç ay sonra Nil Nehri'nin suyu kesildi. Mısırlılar, göç etmeye başladı.

Amr, durumu bir mektupla Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer, iyi etmişsin, mektubumun içine bir kâğıt koydum.

Mektubumun içine bir parça kâğıt koydum. O kâğıdı Nil Nehri'ne bırak, diye yazdı. Mektupta şöyle yazılıydı: Allah'ın kulu Ömer b. Hattab'dan Nil Nehri'ne. Bundan önce kendin aktığını zannediyorsan akma! Seni bir ve kakhâr olan Allah Tealâ aktıyorsa bir ve kakhâr olan Allah'tan seni akıtması için dua ederim. Akıtmasını dilerim.

Amr, denileni yaptı. Nehrin suyu on altı arşın (75 cm) yükselerek akmaya başladı. Bir daha da suyu hiç eksilmedi. Mısırlılar sıkıntudan kurtuldu. İmâm Müstağfirî kendisine kadar gelen rivayet zinciri ile bunu nakletmiştir.

Hz. Ömer Devri'nde Toplum ve Devlet

Hz. Ömer, fetihlerin dışında iki yönüyle İslam tarihinde muazam bir yere sahiptir: Ümmetin oluşumu ve devletin kurumsallaşması.

Ümmetin Fiilen Varlık Bulması

“Ümmet” kavramı “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız...” ayet-i kerimesinde olduğu üzere Kur’an-ı Kerim’de ifade buyrulmuştur. Hz. Peygamber de daveti boyunca Müslümanların kardeş olduğunu beyan etti, ırkçılığı açık bir dille reddetti, o yönde işaretler gördüğünde uyarıda bulundu. Dolayısıyla Ümmet, doğrudan yüce Allah’ın emri ile Hz. Peygamberin önderliğinde vücut bulmuştur.

Hız. Peygamberin yanında farklı renk ve ırklardan Müslümanlar vardı. Arap kabileleri Onun yüce önderliğinde buluşmuşlardı. Lâkin farklı milletlerin kitlesel olarak buluşması anlamında, Hız. Peygamberin Devri’nde Ümmetin varlığından söz edilemez.

Hız. Peygamber devrinde Ümmet, daha çok Arap kavmi içinde farklı kabilelerden olanların kardeş kılınmasıdır. Şehirlerle badiyenin buluşması da Ümmet gerçekliğiyle anlatılabilir. Bununla beraber Hız. Peygamber Ashabın arasında iken renkler bağlamında Bilal-i Habeşî, farklı kavim bağlamında Selman-ı Farişî gibi nadide şahsiyetler ve bazı Yahudi kökenliler dışında Müslümanların tamamına yakını Araplardan oluşuyordu.

Kitlesel anlamda farklı etnik yapılar (farklı kavimler) ilk kez Hız. Ömer Devri’nde İslam toplumuna dahil oldu. İslam’ın kavimleri buluşması Hız. Ömer’in hilafetinde gerçekleşti.

Şam’da kimi Rum ve Süryani unsurlar, el-Cezire’de Kürtler, Mısır’da Kıptîler, Irak ve İran’da ise Farslarla ilk kez Hız. Ömer’in hilafetinde, bir araya geldiler ve “Ümmet” kavramının zamanla kazandığı anlam çerçevesinde “kavimler buluşması” olarak Ümmet oldular.

Hız. Peygamber, Hız. Bilal ve Selman’a çok değer verdi, onları kendisine yakın tuttu hatta Hız. Selman’ı adeta Ehl-i Beyt’inden saydı. Böylece Müslümanları renk ve kavim ırkçılığından uzak tuttu, kavimler buluşması anlamında Ümmet olmaya hazırladı ve bu hazırlık, kendi gerçekliğine İslam’ın farklı kavimlere açılmasıyla Hız. Ömer Devri’nde vasil oldu.

Hız. Ömer, elbette Arapçanın öğrenilmesini teşvik etti ve öğrenilmesinden de memnun oldu ama Arapçayı günlük konuşma

dili olarak yeni Müslüman kavimlere kesinlikle dayatmadı. Böylece Arapça bütün toplulukların anlaşma dili olma ayrıcalığına sahip olsa da Müslümanlar arasında dil renkliliğinin önu açık bırakıldı. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir devirlerinde bütün Müslümanlar Arapça konuşurken Hz. Ömer Devri'nde sadece Arap Müslümanlar, Arapça konuşuyorlardı ve belki Arap olmayan Müslümanların sayısı Arap Müslümanların sayısını geçti.

Hz. Ömer, resmi işlemler konusunda da katı uygulamalara gitmedi, eski Sâsânî istila alanlarında Farsçanın; Bizans istila alanlarında ise Rumcanın divan defterlerinde kullanılmasına izin verdi. O yüce insanın uygulamaları, devletin resmi evraklarında çok dillilik açısından, tarihi bir değere sahiptir. Ki insanlık bugün dahi o değere ulaşmamıştır.

Hz. Ömer, yeni Müslüman toplumların dil dışındaki kültürel varlıklarının da İslam'a uygun yönlerine dokunmadı. Arap kültürünü onlara dayatmadı, bu bağlamda kültürün görünen unsurlarından kıyafete, İslam esaslarına uygun örtünme dışında müdahale etmedi. Böylece de Müslümanlar arasında dilde olduğu gibi giyimde de karşılık bulan bir kültür renkliliği oluştu. Müslümanlar, bir araya geldiklerinde rengarenk göründüler ve renk zenginliklerini Ümmetin bereketi gördüler.

Net bir ifadeyle; Hz. Ömer'in önderliğinde kavimler İslam medeniyetine katılırken ve İslam medeniyetinin ortağı olup imkânlarından yararlanırken İslam'ın esasları doğrultusunda, kendileri gibi kalma hakkına da sahip oldular. Her kavim hem kendi kaldı hem İslam'ın yücelikleri ile değişti. Kavimler, İslam'ın yücelikleri ile özünü terk etmek arasında tercihe zorlanmadı. Bu mahiyette İslam coğrafyasının sınırları genişledikçe Ümmetin renkliliği de arttı ve her renk çeşitlenmesi Müslümanlar tarafından sevinçle karşılandı. Ümmetin her unsuru, kendini sadece korumadı, aynı zamanda İslam'a uygun kültür unsurlarını geliştirme imkânı da buldu.

Dünyanın bugün dahi ne düzeyde yakaladığı tartışmalı olan bu büyük buluşma, sadece İslam tarihi değil, insanlık tarihi açısından da bir dönüm noktası kabul edilecek kadar öneme sahiptir.

Devletin Kurumsallaşması

İslam Devleti Hz. Peygamber tarafından kuruldu, kurumsallaşmasının esası Hz. Peygamber tarafından belirlendi. Ancak İslam Devleti, kurumsal yapısına Hz. Ömer Devri'nde geçti. Bu noktada Hz. Ömer'in toplum ve devlet için kurumlar oluşturması, kanaatimce İslam Devleti'ni kemale erdirmek olarak anlaşılmalıdır; onun önderliği Müslümanlara devleti nasıl yöneteceklerine dair bir kılavuzluk olarak görülmelidir. Zira kurumsallaşmanın kendisi kemale erme ile ilişkilendirilebilse de kurumların kendisi kemale ermez.

Kurumlar, günün ihtiyacına göre üretilen, devri geçen, yeniden oluşturulan veya geliştirilen medenî yapılarıdır. Hz. Ömer, Ümmetin bu konuda irade/yetki sahibi olduğunu bize göstermiş, dolayısıyla Hz. Peygamber sonrası dünyada Müslümanlara yönetim kılavuzluğu yapmıştır (imamette bulunmuştur).

Hz. Ömer, Medine'yi bizzat yöneterek, Müslüman şehrinin nasıl yönetileceğini bize fiiliyatıyla göstermiştir. Devlet ve toplum ilişkisinde Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in örnekliliği vardı. Hz. Ömer, onu yaşattı ve sürdürdü. O ilişkinin esası adalet üzere bütünlüğe dayanır. İslam devleti ve İslam toplumu bir bütündür. Devlet topluma adaletle hükmeder. Toplum da devlete hak üzere itaat eder. Devletin idarecileri ile toplum arasında bir bütünlük vardır, devletin idarecileri toplumla iç içe yaşarlar. Bu iç içelikte yönetici olduklarının ve yönetici olmanın kendilerine sorumluluk yüklediğinin farkındadırlar. Toplum da aynı hâl içinde onların yönetici olduğunun farkında olarak davranır. İki tarafın da karşılıklı sorumlulukları ve birbirleri üzerlerinde hakları vardır. İki taraf, o sorumluluk ve haklar üzerinden bir bütün oluşturur ve o bütünlük korunduğu sürece İslam devleti sağlıklı işleyip gelişir.

Hz. Ömer, doğrudan yönettiği Medine'de açık yönetim tarzını tatbik etti ve halkın bütün sorunları ile ilgilendi. Bunun için çarşı pazar denetimi yaptığı gibi, süt satan hayvan sahiplerinin süte su katıp katmadıklarını bile denetledi. Kadınlar, kocaları ile ilgili şikayetleri ona götürdükleri gibi kocaları cihadda olduğu için onlardan uzak kalan kadınların ruhsal sorunlarını dahi on-

lardan dinledi ve o sorunlara çözüm getirdi.

Şu misal, onun devletle toplum arasında bütünlüğe ne kadar önem verdiğini ve İslam'ın bu yöndeki emrini ne ölçüde sıkıca takip ettiğini ifade etmektedir:

Bir grup Müslüman, Medine'ye ticaret için gelmişti. Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf'tan onlara göz kulak olmasını söyledi.

Ama geceleyn buldukları yerden bir çocuğun ağlama sesi geldi. Halife, Hz. Abdurrahman'la gidip annesini uyardı. Anne, yemek yediriyorum fakat yemiyor, dedi. Hz. Ömer, çocuğun kaç aylık olduğunu öğrenince anneyi "Sütten kesmekte acele etmişsin!" diye uyardı. Sabah namaz kıldırırken üzüntüsünden kıraatini güç bela tamamladı. Namaz bitince "Ömer'e yazıklar olsun! Müslümanların çocuklarını nasıl da perişan etmiş, diye kendini kınadı. Sonra tellahı çağırdı. Çocuklar süttten erken kesilmeyecek ve bundan sonra erzak dağıtımında bebekler de gözetilecek, diye emretti.

Hz. Ömer, fethedilen Hristiyan şehirlerini İslâmî şehre dönüştürdü. Bu hususta Kudüs misal şehirdir. Bununla birlikte Irak'ta Basra ve Küfe, Mısır'da Fustat şehirlerini örnek şehirler olarak inşa ettirdi. O şehirlerde ibadet ve günlük toplumsal yaşamın bütünlüğü esasını tatbik etti. Şehrin hem maddi hem manevi ihtiyaçlara cevap verecek yapıda olması için mühendis görevlendirdi. Daha sonraki İslam şehirlerinin inşasında onun belirlediği esaslar hep dikkate alınmıştır.

Halife, ülkeyi valiler üzerinden yönetti. O, valilerini görevlendirirken onlara genel ve özel tavsiyelerde bulunur ve onları o esaslar üzerinden denetlerdi.

Kudüs'e kadı olarak gönderdiği Ubâde b. Sâmit'e yaptığı şu tavsiyeler o genel ve özel tavsiyelerinin mahiyeti açısından önemli bir örnektir:

-Asla seninle insanlar arasında kapı görevlisi olmayacak.

-Halkla arana mesafe koymayacaksın.

-Ey Ubâde! Öyle bir topraktasın ki onlarca Peygamberin ayak izi

var orada. Öyle bir beldedesin ki Peygamberin daima hayırla yâd ettiği bir şehirdir orası. Öyle bir topraktasın ki Hz. Peygamberin Cenab-ı Hak ile bulunduğu ve burada kılınan bir namazın 500 vakit sevap insana kazandırır diyerek müjdelediği bir topraktır orası.

Dikkat edilirse ilk iki tavsiye, bütün idarecileri ilgilendirmektedir, üçüncü madde ise Kudüs'le ilgili özel bir maddedir.

Valilerin ve komutanların yanına kadılar tayin etti, kadılara amirlerle de ilgili soruşturma açma izni verdi.

Hz. Ömer için idarede esas olan, İslam'ın esaslarının üstünlüğüdür. Nitekim, Şam'a gönderdiği Hz. Ubâde, Muaviye ile tartıştığında Muaviye'ye Ubâde ile karşı karşıya geldiğinde ona itaat etmesini emretmiştir. Çünkü Muaviye, kabiliyetinden dolayı idarecilik vazifesi verilmiş bir şahsiyetti. Hz. Ubâde ise Hz. Peygamberin yakın dostu bir hafız ve fakihli.

Bununla beraber, Hz. Ömer,

-Ülkeyi bizzat teftişe çıkmak

-Hac mevsiminde bütün valileri Mekke'de toplamak

-Valilerin gönderdiği malların zorbalıkla alınmadığına dair onlardan belirli sayıda şahitler istemek

-Valilere gönderdiği postaya halkın şikayetlerini kendisine iletme görevi vermek

-Bir şikâyet durumunda valiyi Medine'ye çağırarak ya da onun için özel müfettiş görevlendirmek

gibi beş yolla valilerini sıkıca denetlerdi.

Postası valiye gittiğinde halifenin memurunun şehirde olduğu ve dileyenin şikayetini ona anlatabileceği ilan edilirdi. Ayrıca isteyen herkes hac mevsimi ya da başka bir zaman Medine'ye gelip şikayetini iletebilirdi. Hatta köleler bile Medine'de ona ulaşmış efendilerini şikâyet edebiliyorlardı. Nitekim kendisini şehid

eden Ebu Lü'lü', köle olmasına rağmen ona ulaşip derdini anlatmıştı.

Hz. Ömer, bu temel yaklaşım içinde şu kurumsallaşma faaliyetlerinde bulundu:

1. Hz. Ebû Bekir için Hz. Peygamberden sonra gelen anlamında "Hâlifetü Resûlillah" dendi. Hz.Ömer için Halifetü halifeti Resûlillah" denmesi gerekiyordu ki bu dile ağır gelirdi. Bunun için Ashabdan bazıları biz mü'miniz, o da emirimizdir, dediler ve ilk kez onun için "Emîrü'l-müminîn" dendi. Bu unvan kendisinden sonraki halifeler için de kullanıldı.

2. Beytülmâl (hazine) daha önce de vardı. Ama ilk kez Hz. Ömer Devri'nde fizikî kurumsal bir yapı olarak oluşturuldu. Halife, kurumda Abdullah b. Erkam ve Muaykâb b. Ebû Fâtıma'yı görevlendirdi. Abdurrahman b. Abdullah'ı da onlarına yardımcısı olarak tayin etti.

3. Henüz Hz. Peygamber günlerinden itibaren yazı Müslümanların işlerinde önemli bir yer tutuyordu. Ama ilk kez Hz. Ömer divan teşkilatını kurdu, devletin işlerini divan defterlerine kaydetti. Rivayete göre Hz. Ebû Hureyre, Bahreyn'den 500 bin dirhem para getirdi. Hz. Ömer, bunu nasıl dağıtacağını sorunca Ashabdan bazıları divan defterlerini tazmin etmesini istediler. Bunun üzerine divan teşkilatı kuruldu.

Müslümanlar, divan defterlerine kabile kabile Hz. Peygamberine yakınlık ve nesep, İslam'a girmede öncelik ve İslam'ı yaşamada hassasiyet, şehidlerin yakınları şeklinde kaydedildi. Böylece ilk Müslümanların sayıları gittikçe artan yeni Müslümanlar içinde hem kaybolmaları engellendi hem iktisadi olarak desteklenerek korunmaları sağlandı.

4. Hz. Ömer'den önce valiler, kaza işlerine de bakarlardı. İlk kez Hz. Ömer, valilerden ayrı, bağımsız kadılar atadı. İslam devletinde kadılık teşkilatı valilik makamından bağımsız ilk teşkilat olarak kabul edilir. (Ne yazık ki daha sonra siyasiler, siyasi yargılamaları uhdelere alarak İslam devletine en ağır darbeyi indireceklerdir.) Hz. Ömer devrinde ilk kez hapishaneler de fizikî olarak kuruldu.

5. İlk kez Hz. Ömer Devri'nde Müslümanlar kendi takvimlerini kullandılar. Takvimin başlangıcı olarak farklı teklifler yapılmış ama Hz. Ali'nin önerisiyle Hicret başlangıç olarak kabul edildi. Takvim Hicri 16 yılının Rebüüvvel (Nisan 637) ayında kabul edildi.

6. Hz. Ömer, ilk kez arazi ölçümü yaptırarak tarıma elverişli arazileri belirledi. Ayrıca Basra'daki bataklıkları kurutarak tarım arazisine dönüştürdü.

Bunun dışında Hz. Ömer, ilk kez yeni şehirlerde cadde ve sokakların ölçüleri ile birlikte evlerin büyüklüğü hakkında da kurallar getirdi. Ticaret mallarına öşür vergisi koydu. Ramazan'la ilgili bir uygulama olarak ise teravih namazını cemaatle kıldırdı.

Hz. Ömer Devri'nde Kıtlık ve Veba İle Mücadele

Veba ve kıtlık, Hz. Ömer'in yönetim şeklinin anlaşılması için kıtlık ve veba ile mücadelesinin anlaşılmasında yarar vardır.

Kıtlıkla Mücadele

Hz. Ömer Devri'nde Hicri 16 (637)-17 (638)-18 (639) yıllarında gerçekleştiği rivayet edilen tarihî bir kıtlık meydana geldi. Büyük ihtimalle kıtlığın belirtileri 16'da görüldü, kıtlık 17'de yoğunlaştı ve 18'de etkisini sürdürdü. Bu yıllardan birine ve muhtemelen 17'ye Âmurremâde (Ramade yılı) yani toprağın sıcak ve susuzluktan yarıp kül rengini alarak toz hâline geldiği yıl dendi. Yine yağmursuzluktan kaynaklı kıtlıkla ilgili bilinenlerden yola çıkılarak yağmurun 16'da az yağdığı, 17'de hiç yağmadığı ve 18'de gıda ihtiyacının doruğa çıktığı söylenebilir.

Medine'de toprak kurudu, ekinler yeşermedi, hayvanlar telef oldu. Halk, açlık ve sefalette maruz kaldı. Çarşılar ve pazarlar boşaldı. Gıda ihtiyacı en üst boyuta ulaştı. Halkın yüzü Hz. Ömer'i dikkatini çekecek kadar soldu.

Tabii musibetler karşısında beşerin başvurduğu iki yol vardır:

Günümüzün modernistleri misali, kimileri sadece aklî önlemler almak ve fizikî imkânları kullanmakla yetinir; kimileri ise sadece manevi olanı gözetererek bildiği yol üzere tövbeye ve duaya sarılır. İslam, ikisine aynı anda başvurur. Bu, İslâmî önlem yoludur. Hz. Ömer, bütün alanlarda olduğu gibi kıtlığa karşı da aklî önlemler aldı, fizikî imkânları kullandı, bununla beraber manevi önlemlere de başvurdu.

Hız. Ömer, görevlendirmeler yaparak, saha araştırması yaptı, vakanın özne ve nesle tasvirini sağladı, kıtlıktan ilk anda etkilenenlerin sayısını belirledi ve acıları dinledi; yedi bin kişiydiler ve çok güç durumdaydılar. Acil bir önlem olarak Medine'deki gıdaları kıtlığa maruz kalanlara dağıttı.

Çevredeki kabileler, Medine'de gıda dağıtıldığını haber alınca başkente akın ettiler. Halife de Medine'nin çevresindeki mağdurların tespiti için adam gönderdi. Bu kez sayıyı kırk bin olarak bildirdiler. Daha sonra tekrar sayıldığında on bini Halifenin her gün sunduğu akşam yemeğinde hazır, elli bini dışarıda altmış bin mağdurun olduğunu tespit ettiler.

Hız. Ömer, kendisi gündüzleri oruç tuttu, kıtlığın şiddetlendiği günlerde et yemeyi kendisine haram etti, ekmeğini zeytin yağına bandırarak karnını doyurdu.

Adam çağırıp onları doyurarak bir kişinin ne kadar yemekle doyurabileceğini tespit etti. Ardından bazı günler, yirmi deve kesip tirit denen et kazanının başına bizzat geçerek açlara ekmeğin içinde tirit dağıttı. Bu, daha çok evinde yemek pişirmekten aciz olanlar ve hizmette bulunanlar içindi. Yemeğini pişirebilecek olanların ise evine un ve hurma gönderdi. Gönderilen malzemenin ne kadar tasarruflu kullanıldığını bizzat teftiş etti, rivayete göre bir kadının unu çorba yapmak üzere özensizce karıştırdığını görünce onu uyardı.

Müslümanlar ülkeler fethetmişler, dünyaların hazinelerini ele geçirmişler ama Medine'de yeteri kadar gıda yoktu. Çünkü Müslümanlar, istilada bulunmuyorlar, sömürüyorlardı.

Hız. Ömer, valilerine haber yollayarak kendisine yardım göndermelerini talep etti.

İlk yardım eden, Şam orduları komutanı Ebû Ubeyde idi. Ebû Ubeyde de Şam'dan dört bin deve yardım gönderdi. Hz. Ömer kendisine dört bin dirhem verdi. "Ey Mü'minlerin Emiri, buna ihtiyacım yok, ancak Allah'ın rızasına talip oldum, dünyalık için yapmadım!" diyerek reddetti ama Ebû Ubeyde kabul edinceye kadar ısrar etti.

O, kıtlıkta bile olsa kimseden zorla bir şey almak istemiyordu ve başkasını nefesine tercih ediyordu. Rivayete göre sade yağ yemekten karnı guruldar ama istediğin kadar gurulda, sana bundan başkası yok, derdi.

Mısır Valisi Amr b. As, izin isteyerek hem karadan hem denizden yardım gönderdi. Karadan bin deve yükü yolladı. İradesini kullanıp imkân üretmekte mahir bir şahsiyet olarak Firavunların yaptırdığı kadim eski bir kanalı yeniden açtırdı ve Nil Nehri kıyısındaki Babilon ile Kızıldeniz sahilindeki Kulzüm (Süveys) Limanı'nı birbirine bağladı. "Halîcû emîrî'l-mü'mînîn" adı verilen bu su yoluyla Hz. Ömer'e yirmi gemi yükü erzak gönderdi.

İradeyi kullanma ve imkân üretme hususunda karşı kıyıda Hz. Ömer yer alıyordu. Halife, valisinden gelen yardımları almak için Medine'ye yaklaşık 200 km uzaklıkta Kızıldeniz kıyısında Car Limanı'nı kurdu. Limanı bizzat teftiş ederek orada ambarlar inşa edip gelen malları dağıtmak üzere o ambarlara aldırdı. Ayrıca Medine'de "Un Ambarı" diye bir yer oluşturdu ve yardımları orada toplayıp organize dağıttı. Kimi zaman yardımcı kölesi Eslem birlikte bizzat sırtlanıp oldukça uzak mesafelere götürüyordu.

Deve ile gelen gıdaları ise develeri ile birlikte muhtaçlara verdi. Gıdayı yiyin, deveyi kesip etlerini pişirin, derisi için kendinize ayakkabı yapın, gıda çuvallarını kendiniz için giysi olarak dikiin diye emrediyordu.

Gündüzleri minbere çıkar, halkı teselli ederdi, "Rabbimize istiğfarda bulunun ve O'na tövbe edin, O'nun kereminden isteyin. Allah'tan yağmur temennisinde bulunun, gazabımı dilemeyin!" diye uyarır, kimi zaman minberde ağlar, halk da onunla beraber gözyaşı dökerdi.

Bununla beraber, seher vakti alnını secdeye koyup “Allah’ım, Muhammed’in ümmetini benim idaremdede helak etme!” diye yalvararak dua ediyordu.

Hız. Ömer, maddi önlemlerin yanında manevi önlemlere de baş vururdu. Yağmur duasına çıkar, “Ey Allah’ım, Senin peygamberini vesile kılıyorruz, bize yağmur ver, Senin peygamberinin amcasını (Hız. Abbas’ı) vesile kılıyorruz, bize yağmur ver!” diye dua ederdi. Hız. Abbas da sakalı ıslanncaya kadar duada bulunurdu. Halife, kıtlık yılında gıda hırsızlığından dolayı had cezası uygulamadı, o yıl halktan zekât almadı ancak yoksullara yardım eden sıkıntıyı zengin olanlarla paylaştı, sonraki yıl onlardan iki kat zekât aldı.

Taun ya da Veba İle Mücadele

Taun, vebanın bir türü müdür, açık değil. Ama Hız. Ömer Devri’nde görülen Amvâs Taunu bir tür veba olarak görülmüştür.

İslam ordusunun Bizans’ı, Sâsânî gibi ortadan kaldırmasını engelleyen bu musibete ilk kez Filistin’in Amvâs adlı yerleşiminde görülmüştür. Kudüs ile Remle arasında ve Kudüs’ün 33 km kuzeybatısında bir tepede yer alan bu yerleşim günümüzde artık yok. Zira Siyonist rejim tarafından yerle bir edilip yerleşimcileri göç ettirildi.

Hız. Ömer, muhtemelen kıtlığın tesirinin azaldığı günlerde Hicri 18’de (639) Şam’a gidip Ebû Ubeyde ve diğer ordu komutanları ile buluşma kararı aldı. Hiçbir kaynakta yer almamasına rağmen kanaatimce Halife, Bizans’a yönelik büyük bir fetih için yollar daydı.

Lâkin Serg denilen yere geldiğinde Ebû Ubeyde ve diğer komutanlar, onu karşılayıp ona vebanın şiddetini anlattılar. Halife, önce Muhacir ve Ensar’ın büyüklerini çağırıp onlarla istişarede bulundu. “Allah rızası için çıktın, böyle şeyler seni yolundan alkoymasın” diyenler olduğu gibi “Gitmeni uygun görmüyoruz!” diyenler de oldu. Bu kez Kureyşlilerin fetihden önce Müslüman olanlarını çağırıldı, hep birlikte geri dönmesini tavsiye ettiler.

“Sabahleyin erkenden yola çıkmak üzere bineğimin sırtında olacağım!” diye ilan ettirdi. Bu kez Ebû Ubeyde “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” diye sorunca “Evet Allah’ın kaderinden yine Allah’ın kaderine kaçıyoruz. Develerin olsa ve sen bu develeri alıp bir tarafı gayet yeşil otlara dolu, diğer tarafı kupkuru yerlere gitsen ve deveni yeşil otlaklarda otlatırsan Allah’ın kaderiyle otlatmış olmayacak mısın? Böyle değil de kurak yerde otlatmış olsan kaderiyle otlatmış olmaz mısın?” diye sordu. Onların konuşmalarına tanıklık eden Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Bir yerde veba bulunduğunu haber alırsanız oraya gitmeyiniz, bulunduğunuz yerde baş gösterirse ondan kaçmak maksadı ile çıkmayınız” dedi.

Hz. Ömer, Medine’ye döndü ve Ebû Ubeyde’yi de Medine’ye çağırıldı. Hz. Ömer, “Şu anda sana ihtiyacım var. Seninle bizzat karşılıklı konuşmak istiyorum. Bu nedenle mektubu alır almaz yola koyulmadan elinden bırakmayacaksın!” diye emretti.

Ebû Ubeyde, askeri bırakmak istemedi. Bizans’tan yana bir tehdit mi vardı? Yoksa kendisi giderse askerin de Şam’i boşaltmasından mı endişe etti? Ne yazık ki açık değil. “Ey Mü’minlerin emiri bana niçin ihtiyacın olduğunu biliyorum. Müslümanların askerleri arasındayım. Kendimi onlara tercih etmem. Allah, benimle onlar hakkında emir ve hükmünü tatbik edinceye kadar onlardan ayrılmak istemiyorum. Beni yanına çağırmaktan vazgeç!” diye cevap verdi.

Tarihin en büyük imparatorlarından Herakleios’u yenen büyük komutan, askerlerini orada bırakıp gidemedi. Hz. Ömer, ondan gelen mektubu okuduğunda ağlamaya başladı. “Ebû Ubeyde vefat mi etti?” diye sordular, “Hayır ama vefat etmiş sayılır.” diye cevap verdi.

O günlerde de karantina biliniyordu ve bu tür durumlarda halk, temasın az olduğu dağ, çöl ve vahalara çekilirdi. Ebû Ubeyde, Müslümanların kalabilecekları bir yer tespit et, diye emretti. Ama bizzat emrettiği komutanın ailesine de veba bulaşmıştı. Bu kez, Ebû Ubeyde devesinin hazırlanmasını istedi ve deveye binmek isterken ayağındaki bir yaradan hastalığın kendisine de bulaştığını anladı. Askerleri hareket ettirip Cabiye’ye kadar yol aldırdı.

Vefat etmesi durumunda Muaz b. Cebel'i yerine tayin ettiğini ilan etti ve onlara şöyle hitap etti. "Namazınızı hakkıyla kılın, orucunuzu tutun, zekâtınızı verin, haccedin, umre yapın, birbirinize hakkı tavsiye edin. İdarecilerinize hayırlı nasihatlerde bulunun. Dalkavukluk yaparak onları aldatanlardan olmayın.

Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. Onun eğlenceli havasına kapılmayın. Bir kimseye bin yıl ömür verilse bile gördüğünüz bu ölüm mutlaka onun başına da gelecektir. Bunu sakın unutmayın. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."

Bu, büyük komutanın son vasiyetiydi. Biraz sonra vefat etti. Yerine bıraktığı Hz. Muaz b. Cebel, ayağa kalkıp "Vallahi, bugün öyle bir adamı kaybettiniz ki gönlü iyilikle dolu olan, kin ve öfke-den uzak duran, ölümü arzu eden, insanlara yardım edip onlara hayırlı nasihatlerde bulunan onun gibi birini bilmiyorum." diye buyurdu. Çok geçmeden Muaz da ruhunu teslim etti.

O kadar çok kişi hayatını kaybetti ki her sabah hangimiz hayatta diye bakıyorlardı. Cuma namazı için bile yedi erkek ve bir kadın ancak toplanmıştı. İmam, nerede bu insanlar diye sordu, kadın, "toprağın altında" diye cevap verdi.

Ebû Ubeyde'nin ordusundan Diyarbakır ve çevresine gidenler o fetihlerde kurtuldular. Geriye kalanlardan 25-35 bin kişi hayatını kaybetti. İslam ordusundan on bin kişi gömülmüştü. Kimi abartılı rivayetlere göre otuz altı bin kişilik ordunun otuz bini hayatını kaybetti.

Vefat eden meşhurlar konusunda ihtilaf bulunmakla birlikte Muaz b. Cebel, Şürahbil b. Hasene (?), Süheyl b. Amr, Hz. Peygamberin amcasının oğlu Fazl b. Abbas, Yezid b. Ebû Süfyan, Bilal-i Habeşi vefat edenler arasındadır. Halid b. Velid'in soyundan kırk, Haris b. Hişam'ın soyundan yetmiş kişi o sırada Şam'daydı, hiçbiri kurtulmadı.

Bizans'a karşı kahramanca savaşan İslam ordusu, resmen tırpanlandı, orduda el-Cezire fetihlerine katılanlar hariç nitelikli kişilerin sayısı azaldı. Hz. Ömer, Dımaşk valiliğine ağabeyi Yezidü'l-Hayr yerine Muaviye b. Ebû Süfyan'ı tayin etti. O sırada

Mısır'da olması muhtemel Amr b. As ise bir süreliğine gelip ordunun başına geçti. Amr, Müslümanları dağlara çıkararak veba etkisini yitirinceye kadar korudu.

İslam ordusunun çekirdeği Hz. Ebû Bekir'in sevkıyatı ve Hz. Ömer'in gönderdiği destek birlikleri ile Şam'daydı. Veba salgını çıktığında ordunun bir kolu el-Cezire'de, diğer kolu Mısır'da idi. Ancak oralardaki askerlerin de bir bölümünün, özellikle el-Cezire'de bulunanların, kadın ve çocukları Şam'daydı.

Veba ile sadece Ebû Ubeyde ve Muaz b. Cebel gibi İslam önderleri hayatlarını kaybetmediler. Aynı zamanda İslam önderlerinin evlatları da topyekûn vefat ettiler. Vaka, nitelikli bir Müslüman sınıfını soyu ile birlikte yutarak sadece Şam'ın tarihini değil, İslam tarihini ve bu mahiyette dünya tarihini değiştirdi.

Tarih, kimilerinin ifadesiyle bir yanıyla da talihtir. Ebû Ubeyde ve beraberindekiler vebadan vefat etmeselerdi, acaba İslam ve dünya tarihi nasıl yol alırdı? Farklı bir yönde olacağından neredeyse kuşku yok! O ordu imha olmasaydı büyük ihtimalle Sâsânî gibi, Bizans da tarihe karıştırdı. Bizans, adeta sonraki Müslümanlar için bir imtihan gibi yerinde kaldı. Ayrıca o komutanlar ve askerler sağ kalsalardı, Hz. Osman ve Hz. Ali devri vakaları da farklı bir yönde yol alırdı. Ama takdir o yönde işledi.

Vakanın bu açıdan sonuçları henüz yeteri kadar ele alınmamıştır.

Hz. Ömer, vakanın önemini binaen veba etkisini yitirdiğinde Hz. Ali'yi yerine vekil bırakıp Şam'a doğru yola çıktı. Kudüs'e yaklaştığında bineğini kölesinin bineğiyle değiştirdi. Bineğin üzerinde ters çevrilmiş bir post vardı. Kudüslüler gelip onu karşıladıklarında tanımadılar. Mü'minlerin emiri nerede, diye sordular. Hz. Ömer, espriyle kendini kast ederek işte önünüzde diye cevap verdi. Bunun üzerine onu ileride zannedip Kudüs'e doğru yürüdüler. Halbuki Mü'minlerin emiri, cihan fatihi kendisinden başkası değildi. Bizans ve Sâsânîlerin düşük düzeyli komutanlarını dahi şatafatlı giysiler içinde gören halk, böyle bir idareciye alışık değildi.

Hz. Ömer, yolda yırtılan gömleğini, muhtemelen bu tür işlerin

görüldüğü kiliseye, rahibe gönderdi. Rahip, gömleğini tamir etti, bir de ona yeni bir gömlek dikti. Halife, kendi gömleğini aldı ama hediye gömleği reddetti.

Halife Şam'da kaldığı süre içinde askerinin eksiklerini belirledi, maaşları ve mirasları dağıttı, orada yakını kalmayan kimselerin mirasını hayattaki yakınlarına vermek üzere yanına aldı. Yazlık ve kışlıkları tespit edip onlarla ilgili görevlendirmeler yaptı. Abdullah b. Kays'ı sahil bölgelerinin başına getirdi. Ağabeyi Yezid'in yerine Muaviye'yi tayin etti ve İbnü'l-Esir'in tercih ettiği tarihe göre Zilkade 18'de (Kasım-Aralık 639) Medine'ye döndü.

Hz. Ömer'in Şehadeti

Hz. Ömer, 27 Zilhicce 23'te (4 Kasım 644) yılı haccını eda edip Medine'ye döndükten sonra Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî adlı köle tarafından sabah namazı vaktinde, Mescid-i Nebevî'de şehid edildi. Şehid olduğunda altmış üç yaşındaydı.

Ebû Lü'lü, Sâsânîlerden alınan bir köleydi. Muğire b. Şube'nin Basra valisi iken edindiği maharetli bir İranlıydı.

Hz. Ömer, kimseye bir haksızlığı olmayınca muhafız birliği buldurmuyordu, hacibi (özel kalemi) bile kimi zaman var, kimi zaman yoktu. Medine güvenilir bir şehirdi. Şehre yetişkin kölelerin getirilmesine izin verilmiyordu. Hz. Ömer için güvenlik bir bütündü. Halife, kölelerin Medine'nin pâkliğina zarar vermesinden endişe ediyordu. Ne yazık ki bu köle, özel izinle Medine'ye gelmiş ve yine özel izne tabi Sâsânîli başka kişilerle yakınlık kurmuştu?

Peki cihan fatihinin şehadetinin arka planında bir örgütlenme var mıydı, yoksa melun Ebû Lü'lü kendi başına mı bu menfur suikastı organize etmişti?

Fetih hareketleri ve veba, Medine'yi iş gücünden yoksun bırakmıştı. Ayrıca Müslümanlar, cihad ve ilimle uğraşmaktan zanaatkarlığa zaman bulmuyorlardı. Bundan dolayı özellikle varlıklı Müslümanlar, Hz. Ömer'e sıklıkla başvuruyor, onun özel izniyle Medine'ye köle getirmeye çalışıyorlardı. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan sonra Küfe valiliği verilen Muğire b. Şube, Hz. Ömer'e elin-

de maharetli bir zanaatkâr kölenin bulunduğunu ve Medine’de Müslümanların işini görebileceğini haber vermiş, Ebû Lü’lü bu vesileyle Medine’ye gelmiş ve başta marangozluk olmak üzere zanaatıyla nam salmıştı.

Ebû Lü’lü, Medine’ye geldikten sonra, Cufeyne isimli Hristiyan köle ile de buluşuyordu. Cufeyne, Müslümanların çocuklarına okuma yazma öğretiyordu. Ayrıca eski Tester valisi Hürmüzan da Hz. Ömer’in izniyle Medine’deydi.

Hürmüzan, önemli bir şahsiyetti, önce Müslümanlara teslim olmuş, sonra ihanet edip pek çok Müslümanın şehid olmasına sebep olmuştu. Esir edilince Hz. Ömer’e sorgulanıp öldürülmek üzere gönderilmişti. Hz. Ömer, ihanet sebebini sormuş, Hürmüzan, elindeki suyu göstererek bunu içmeden beni öldürmeyeceğine söz verersen anlatırım, deyip suyu dökmüştü.

Hz. Ömer, beni aldattın, dediyse de orada bulunan Müslümanlar, eski Sâsânî valisinin Müslüman olması karşılığında affının daha uygun olacağını ifade etmişler ve Halifeyi ikna etmişlerdi. Hürmüzan, Müslüman olduktan sonra genel olarak iyi bir örneklik ortaya koymuş, aynı zamanda Azerbaycan ve İsfahan’ın fethinde Hz. Ömer’e faydalı sunumlar yapmıştı.

Rivayetlere göre, bu üç şahsiyet kimi zaman bir araya geliyorlardı. Suikasttan kısa bir süre önce, Abdurrahman b. Ebû Bekir’in tanıklığıyla, Ebû Lü’lü diğer iki kişiyle bir arada ve bizzat elindeki suikast bıçağıyla görülmüştü. Ayrıca bu kölenin, Sâsânîlerden alınıp Medine’ye getirilen çocukların başını okşayıp “Arap, çiğirimi yaktı!” dediği de anlatılıyordu.

Müslümanlar, İslam’ın emirleri gereği kölelere özgürlük yolunu sürekli açık tutuyorlardı. Bu mahiyette köleler dilerlerse her gün efendilerine yevmiyelerini vermek şartıyla daha fazla çalışıp yevmiye fazlasını kendileri için harcaabilir ya da azat edilmeleleri için efendilerine ödeme yapabilirlerdi.

Anlaşıldığı kadarıyla Mecusi köle Ebû Lü’lü de Muğire b. Şube ile böyle bir anlaşma yapmış; Medine’de öyle çalışıyordu.

Biri eski Sâsânî valisi yeni Müslüman, diğeri Hristiyan ve bir

diğeri Mecusi köle olan üçlünün hikâyesine bir de Yahudi iken Müslüman olup Müslümanlara durmadan İsrailiyat anlatan Ka'b b. Ahbar'ın ismi eklenecek, vaka ilginç bir şekilde "yeni Müslüman-Mecusi-Hristiyan-Yahudi" dörtlüsü etrafında geçecektir.

Hz. Ömer, bir gün çarşı ve pazarları dolaşmak üzere dışarı çıktığında Ebû Lü'lüe'ye rastladı. Ebû Lü'lü, "Ey Mü'minlerin Emiri! Muğire b. Şu'be'ye karşı beni koru ve bana yardım et. Muğire, yüklenemeyeceğim bir vergiyi bana yükledi." diye şikâyetinde bulundu.

Bu, tarihi bir diyalogdur. Zira bir köle, ülkenin en büyük valilerinden birini ve aynı zamanda kendi efendisini dünyanın o gün için hiç kuşkusuz en güçlü hükümdarına şikâyet ediyordu. Ebû Lü'lü, Sâsânî vatandaşıyken, Hz. Ömer'in ancak yarı gücüne sahip olan Kisra ile değil konuşmak, onun turnağını bile göremezdi. İslam, işte insanlığı böyle yüceltmiş, insanların önünü böyle açmıştı.

Halife ona ödediği vergi miktarını sordu, ayda 100-120 dirhem cevabını alınca, işini sordu, marangoz, demirci ve nakışçıyım, dedi. Halife, yaptığın işlere karşılık haracını fazla görmüyorum, dedi. Efendisiyle görüşmek üzere teskin ediyordu ya da hakikaten haracı çok değildi. Hz. Ömer, ayrıca senin, rüzgârla çalışabilecek bir değirmen yapabilirim, dediğini işittim, dedi.

Köle olumlu cevap verince Hz. Ömer ondan kendisi için bir yel değirmeni yapmasını istedi, ona bir tür gelirini artıracak iş verdi. Ama köle, hayatta kalırsan sana ta doğudan batıya kadar halkın söz konusu edeceği bir değirmen yaparım, diye iyiliğe kötülükle karşılık verdi. Hz. Ömer tehdit edildiğini anladı. Yanında bulunan Hz. Ali de seni tehdit etti, diye uyardı. Hz. Ömer, eğer suizanla birini öldürseydim, bu yetişkin köleyi öldürürdüm, bana hiç kukusuz öldürecekmiş gibi baktı, buyurdu.

Hz. Ömer evine varınca bu kez mühtedi Yahudi Ka'bu'l-Ahbar gelip "Ey Mü'minlerin Emiri! Yerine bir kimseyi tayin et çünkü üç gün içinde ölebilirsin" dedi. Hz. Ömer, onu sorguladı ama ona itibar etmedi. Ka'b iki gün sonra bir kez daha gelip iki gün geçti, kaldı bir gün dedi. İddiasına göre haberi Tevrat'tan almıştı.

Üçünü gün, Hz. Ömer, sabah namazında henüz içerinin karanlık olduğu ilk vakitte Mescid'e gelip "Haydi namaza!" diye seslendi, peşinden safları düzeltmeleri için adam görevlendirdi. Saflar düzelince iftitahteki tekberi getirip namaza başladı ki Ebû Lü'lü, hançerini çıkarıp ona altı darbe vurdu, o darbelerden biri göbeğinin altına isabet etti.

Hz. Ömer, karanlıkta hançer darbelerini köpek ısırığına benzetti, "Köpek, köpek!" diye seslendi. Kendisi geri çekildi, Abdurrahman b. Avf namazı hızla bitirdi.

Ebû Lü'lü ise Küleyb b. Ebû Bukeyr'i şehid etti, on üç civarında Müslümanı ise yaraladı. Müslümanlar, onu ancak arkadan yakalayarak ve Abdurrahman b. Avf olduğu rivayet edilen Müslümanlardan biri cübbesini onun başının üzerine atarak onu yakalayabildiler. Fakat Ebû Lü'lü, hızlı davranıp kendisini öldürdü.

Hz. Ömer, apar topar eve götürülürken vazifesini tamamlama derdindeydi. Rivayetlere göre son zamanlarda "Allah'ım yaşım ilerledi, gücüm azaldı, halkım çoğaldı. Bu hâller çoğalmadan ruhumu al!" ya da "Allah'ım, yaşım ilerledi, gücüm azaldı, halkımın giderek çoğalmasından endişe ediyorum, aciz olup ayıplanmadan ruhumu al!" şeklinde dua ediyordu.

Rivayetlere göre ona bir hekim getirdiler. Hekim ona su içirdi, su yarısından çıktı, peşinden süt içirdi, o da yarısından çıktı. Bunun üzerine "Yerine birini tayin et!" dedi.

Abdurrahman ona, beni düşünüyorsan ebediyen kabul etmem, diye peşinen kararını açıkladı. Hz. Ömer; Hz. Ali, Hz. Osman, Zübeyr b. Avam, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı davet ederek kardeşiniz Talha'yı üç gün bekleyiniz, şayet gelmeyecek olursa işinizi hallediniz, buyurdu; durumu belli oluncaya kadar namazı Hz. Suheyb-i Rumî'nin kılmasını emretti. Abdullah İbn Abbas'a seslenerek "Çık ve beni kimin yaraladığını araştır!" dedi. Böylece suikasti araştırma işi Abdullah İbn Abbas'a verildi.

Abdullah, yanına dönüp "Seni Muğire b. Şube'nin kölesi Ebû Lü'lü yaraladı" deyince Halife "Ecelimi Allah'a bir defa bile almı secde etmemiş birisiyle alan Yüce Allah'a binlerce kez şükürler olsun!" diyerek Müslümanların eliyle yaralanmamış olmaktan

dolayı sevincini ifade etti. Onun kaygısı farkında olmadan Müslümanlara haksızlık etmiş olması ve birini buna karşılık öfkele-nip onu yaralamış olmasıydı.

Hz. Ömer'in son talebi ise Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in yanına defnedilmesi-ydi. Oğlu Abdullah'a "Aişe'ye gidip benim Resulullah ve Ebû Bekir'in yanında defnedilmem için izin vermesini rica et!" dedi. Ona hitap ederken kedisinden Emir-ri'l-mü'minin diye söz edilmemesini özellikle rica etti ta ki Hz. Aişe kendisini baskı altında hissetmesin. Gönlüne göre değilse beni Müslümanların arasına gömersiniz, diye de özellikle tem-bihledi.

Hz. Aişe, hücresinde kalan yeri kendisi için düşünmüştü. Ama Hz. Ömer talepte bulununca kabul etti. Hz. Ömer, vefatından önce başının toprağa konulmasını istedi, umudu Rabbinin bu hâline acımasıydı, vefat edinceye kadar kelime-i şehadet getirdi, arada namazımı kıldım, orucumu tuttum, dedi.

Cenaze namazını Süheyb-i Rûmî kıldırdı. Cenazesini Hz. Pey-gamber ve Hz. Ebû Bekir'in yanına, oğlu Adbullah, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkas kabre indirdi.

Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah, diğer kardeşlerinin aksine tu-tarsız bir şahsiyetti. Rivayetlere göre daha önce Mısır'da şarap içmesinden dolayı had cezası bile verilmişti. Babasının acısına dayanamadı, rivayetlere göre, Abdurrahman b. Ebû Bekir'in anlattıkları onu etkilemiş ve kadınlar da kışkırtmışlardı, kılıcı-nı kapıp Hürmüzan ve Cüfeyne'nin yanına gitti, ikisini öldürdü, onları öldürürken yanlışlıkla veya bilerek Cüfeyne'nin henüz ço-cuk yaşta bir kızını da öldürdü. Bütün köleleri öldüreceğim, diye bağırıyordu.

Müslümanlar, halifelerinin şehadetini unutmuş, kendilerini onun yaptıkları karşısında kapkaranlık bir dünyada daralmış hissetmişlerdi, henüz mahkeme edilmeyen o şahısların katli, hele aralarında belki yanlışlıkla da olsa bir çocuğun bulunması onların üzerinde derin bir tesir bıraktı. Nasıl olur da Müslüman olduğunu beyan etmiş biri ve Müslümanların zimmetinde olan bir Hristiyan mahkemesiz infaz edilebilir, diye seslendiler.

Sübhanallah, bu nasıl bir vicdandı? Hz. Peygamber, o vahşet çöllerine nasıl bir tohum atmıştı. Dünyanın neresinde olursa olsun, değil Hz. Ömer sıradan bir devlet başkanı bile suikasta uğrasa böyle bir tepki olabilir ve kimse ölenlerin adını bile anmazdı. Oysa Hz. Sa'd, Hz. Osman ayrı ayrı Ubeydullah'la kapıştılar, Ubeydullah, Hz. Osman'ı bile devirdi ki Müslümanlar, Sa'd'ın onun kılıcını elinden almasına sevindiler, zira onlara dahi zarar verebilirdi. Nihayetinde onu ancak zapt edip tuttular.

Hz. Osman, halife olduğunda ona kısas uygulamak istedi. Bu yönde bir görüş de vardı. Fakat Hz. Ömer'in acısı üzerine böyle bir cezanın maslahata uygun olmayacağı düşünüldü. Özellikle Amr b. As'ın Hz. Osman'ı vazgeçirdiği ifade edilir. Ama Hz. Osman, vakayı unutup geçmedi, maktullerin diyetini bizzat kendisi ödedi. Yine de bazı Müslümanların eleştirilerine maruz kaldı ki söz konusu şahısların katli ile ilgili görüş farklılığı, Medine'de Müslümanlar arasında ilk ihtilaflardandır, denebilir.

Ubeydullah, yanlış mı yapmıştı, İslam Şeriatına göre, evet! Çünkü söz konusu kişiler mahkeme edilmemişlerdi. Mesele bu idi. Yoksa ona yönelik eleştiriler, Hürmüzan ve Cüfeyne'nin işin içinde olmadığı anlamına gelmez. Günümüzün tarihçileri de vakayı bugünden değerlendirdiklerinde Hz. Ömer suikastının arka planında söz konusu şahısların içinde bulunduğu bir örgütlenmenin olduğuna neredeyse kesin gözüyle bakıyorlar. Benim de kanaatim aynı yöndedir.

Diğer taraftan Hz. Ömer'in şehadetinden çok Hürmüzan'ın katli ile ilgilenen bir tarih anlatımı, o devrin adalet arayışında olan Ashabın yaklaşımından çok farklıdır. Fitne ehli, çoğu zaman salih insanların tanıklıklarını ve adaleti tatbik etme yönündeki kararlılığını suiistimal ederek zulmü ikame eder. Ne yazık ki kadim fitne ehli ile birlikte günümüz dünyasının oryantalistleri ve oryantalizmin etkisindekiler de Ashabın tanıklığını ve adalet arayışını suiistimal ederek İslam'ın yeryüzü hakimiyeti ile mücadeleye ediyorlar.

Hürmüzan gibi defalarca ihanet etmiş ve Hz. Ömer gibi hem dünya fatihliği ile adaletli bir devlet adamı olmayı bütünleştirmiş bir şahsiyetin suikastına adı karışmış birinin katli üzerin-

den İslam'ın adaletini gözlerden kaçırmak... Asıl suikast budur. Ashabın adalet hassasiyeti, onların Halife Hz. Ömer kadar, onun katli ile ilgili olduğuna dair delillerin bulunsa mahkeme edilmeden cezalandırıldığı için Hüzmüzan'ın katli ile de ilgilenmeyi getirmiştir. Yeryüzünde o gün veya bugün böyle bir adalet hassasiyeti, üstelik vakanın sıcaklığında nerede görülmüştür?

Hüzmüzan'ın diyet parası ödenmiş ve kimi rivayetlere göre de Hüzmü'ün oğlu Gâmâziyân diyet karşısında babasının öldüren Ubeydullah'a kısas cezasını affetmiştir.

Hz. Ömer'in katli ile ilgili gözlerden kaçırılan diğer husus, şu sorunun cevabında saklıdır: Bir kölenin dahi derdini Halifeye anlatabildiği bir açık sistem, tarih boyunca İslam dışında var olmuş mudur?

İslam tarihi analiz edildikçe şu hakikat görülecektir: İslam adaleti bir ütopya değildir, bir hakikattir. Müslüman tarihçilerin vazifesi bunu gözler önüne sermektir ve bu oldukça kolaydır.

Hz. Ömer'in Yönetim Tarzı

Hz. Ömer'in yönetimi Hz. Peygamber'in yönetim tarzının günün ihtiyaçları doğrultusunda tatbikine dayanır. O, uygulamalarının esasını Kur'an ve Sünnet üzere icra etti, Hz. Ebû Bekir'in uygulamalarını da dikkate aldı. Devlet yönetiminde önceki uygulamayı, yeni bir husus yoksa olduğu gibi; yeni bir durum söz konusu ise hikmet yanıyla sürdürdü. Böylece onun devrinde İslâmî yönetimin esaslarında süreklilik korunurken ihtiyaçların gerektirdiği yeni uygulama ve yapılaşmalara da gidildi.

Onun bu husustaki titizliği, bütün Müslüman idarecilerin Sünnete ve Ümmetin önceki uygulamalarına tabi olmak açısından örneklik oluşturd.

Söz konusu esas üzere Hz. Ömer, Medine valiliğini üstlenmiş, böylece diğer vali ve idareciler için fiili bir örneklik hasıl etti.

O, devlet işlerinde organizasyona önem verirken şahsi görev ve sorumluluk üstlenmeyi de önemsemi. Böylece İslâmî yönetimin

organizasyon ile iç içeliği aynı anda yürüten özgün yapısı da belirgin bir şekilde kendisini gösterdi.

Hz. Ömer, vali ve memurlara görev ve sorumluluk yüklerken kendisini işin dışında ve sorumsuz tutmadı; bazı işleri bizzat icra ederken icranın başı olarak kendisini, bütün idarecilerin icraatlarından sorumlu gördü. O, bir hutbede şöyle seslendi:

“Muhammed’i hak ile gönderen Allah’a yemin ederim ki Fırat kenarında bir deve kaybolacak olursa veya helak olacak olursa Allah’ın beni ondan sorumlu tutmasından korkuyorum!”

Mehmet Akif’in “Kenar-ı Dicle’de bir kurt kapsa koyunu, gelir de adl-i ilahi Ömer’den sorar onu!” dizelerine konu olan bu sorumluluk anlayışı, devleti onun devrinde hep zinde tuttu.

Onun yönetim anlayışı şu hitabından açıkça anlaşılmalıdır:

“Ey insanlar! Ben size hanımlarınıza zulmetsin veya mallarınıza el koysun diye valiler göndermiyorum. Bu valileri size dinlerinizi öğretsinler, Resûlullah’ın sünnetini size bildirsınler diye gönderiyorum. Şayet bir kimseye böyle bir yolun dışında bir zulüm isabet edecek olursa mutlaka bu zulmünü bize iletin ve şikâyet etsin. Ömer’in nefsinin kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki böyle bir şikâyetle bana gelen birisinin sıkıntısını mutlaka gideririm.

Bunun üzerine Amr b. el-As kalkıp şöyle dedi:

Ey müminlerin emiri! Eğer senin valilerinden birisi Müslüman birini te’cip için hırpalayacak yahut yönetirken herhangi birini dövecek olursa aynı şekilde ona kısas uygular mısın?

Hz. Ömer de cevap verdi: Evet, Ömer’in nefsinin kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki mutlaka kısas uygulayacağım. Resûlullah’ın kendi nefsi için kısas uyguladığı göreyim de nasıl olur böyle bir Müslümanın uğramış olduğu zulmü ondan giderip kısas uygulamayayım? Sakın Müslümana vurup da Müslümanları zelil düşürmeyiniz. Ayrıca onlara fazla teşekkürler edip de çok yüz verip onları şımartmayasınız. Onların haklarını ellerinden gasp edip de onlara zulmetmeyiniz. Sakın onları zor durumlara

sokarak size karşı kin beslemelerine sebep olup da onları kaybetmeyesiniz!”

İslâmî yönetimde ilâhî rekabet (gözetleme) önemsendir, bu yönde kişilere yüce Allah’ın Alim ve Habir olduğu, kulları üzerinde er-Rakip (Gözetleyen) olduğu hatırlatılır. Lâkin kişiler, bundan sonra kendileri ile baş başa bırakılmaz, onlar üzerinde beşerî bir gözetleme de oluşturulur. Böylece kişinin İlahi rekabete olan imanı ile yönetim tarafından gözetlendiğine dair bilinci bütünlüyor ve ortaya salt ruhani ya da seküler tek yönlülüğü aşan bir yönetim tarzı çıkar ki İslâmî yönetim bu iki yönlülüğü ile diğer yönetim tarzlarından üstündür.

Bu doğrultuda Hz. Ömer, daha önce ifade edildiği üzere valilerin denetlenmesine büyük önem verirdi.

Adaletin simgesi Halife bu hususta şöyle buyurmuştur:

“Ben hayatta kalacak olsaydım şöyle bütün İslam ümmeti içinde dolaşır, her türlü ihtiyaçlarını öğrenirdim çünkü bu ümmetin valileri onların bütün ihtiyaçlarını gidermemektedirler, biliyorum. Diğer taraftan ümmetin bu fertleri de bana ulaşamıyorlar. İşte ben ta Şam’a kadar gidip orada iki ay kalsam, sonra Cezi-re’de iki ay kalsam sonra da Mısır, Bahreyn, Basra ve Küfe’ye gidip de her birinde ikişer ay kalsam ve oradaki Müslümanların hallerini öğrensem... Vallahi böyle bir seyahat ne kadar mükemmel olurdu!”

Hz. Ömer, devleti geliştirmeyi kapsayıcı bir strateji olarak görmüş, bütün unsurların birbirlerini tamamlayacak şekilde aynı hedefe yönlendirilmesinden büyük hedefe ulaşılacağını Hz. Peygamberden öğrenmiştir.

İslâmî yönetim, adil bir yönetimdir ve adalet, genel olarak dengedir. Hz. Ömer, icraatlarında dengeyi hep korumaya çalışmıştır.

Onun yönetimi Müslümanların yönetimidir. Devletin asli unsuru Müslüman toplumdur. Müslüman toplum içinde ise ilk Müslümanları, dolayısıyla Muhacirleri ve ardından Ensar’ı gözetmiş, devletin tepesini sırasıyla bu iki unsur üzerinden inşa ederken

Müslüman Arapları onların etrafında toplamaya ve yönlendirmeye çalışmıştır. Ancak bu, o gün için Müslümanların maslahatına en uygun olandır. Sonraki devirde yaşananlar da onun bunda ne kadar isabet ettiğini de göstermiştir.

Bununla beraber o, Kureş'i önemserken üst konumda Hz. Peygamber'in yakınlarını, alt konumda sair Arapları ihmal etmemiş, bu unsurlar arasında kesin bir ayırımın oluşmasına izin de vermemiştir. Yine Arapları önemserken Ümmeti ihmal etmemiş, Selman-ı Farisi'ye verdiği özel bir önemle yönetimi Ümmete açmıştır.

Tersi bir durum, yönetimi, devlet yönetmekte henüz yeni olan ilk Müslümanların elinden çıkarır; devlet yönetmekte mahir olan ama İslam'la ilişkileri henüz yeteri kadar tecrübe edilmemiş diğer unsurların Müslümanlara hükmetmelerine yol açardı.

Dolayısıyla bu yönüyle bu, aynı zamanda Hz. Ömer'in imparatorlukları ortadan kaldırır ve kanatsız bırakırken temkini esas olan yönetim anlayışının da bir yansımasıdır.

Hız. Ömer; toplumu devlete, ferdi topluma, büyüğü küçüğe feda etmemiş; büyük hedefleri gerçekleştirirken fedakârlığın adilce ve gerektiği kadar yüklenmesine önem vermiştir. Cihadı önemsemiş ama asker maaşlarını mümkün oldukça üst sınırdaki ve zamanında ödemiştir. Ülkeler fethederken genç bir asker hanımının kocasına duyduğu ihtiyacı bir taşkınlık olarak görmemiş, ciddiye almış ve ordudaki izinleri o hanımları gözeterek düzenlemiştir. Yine Sâsânî ordusunu nasıl yeneceğine dair istişarelerde bulunurken Medine'de lambaların saat kaçta yakılacağı ile dahi ilgilenmiş, ihmal durumlarında hesap sormuştur.

Genel olarak İslam tarihi boyunca bu bütüncül siyaset izlendiğinde Müslüman devletler başarılı olmuş, aksi durumdaki parçalı siyaset dengesizliğe yol açmıştır.